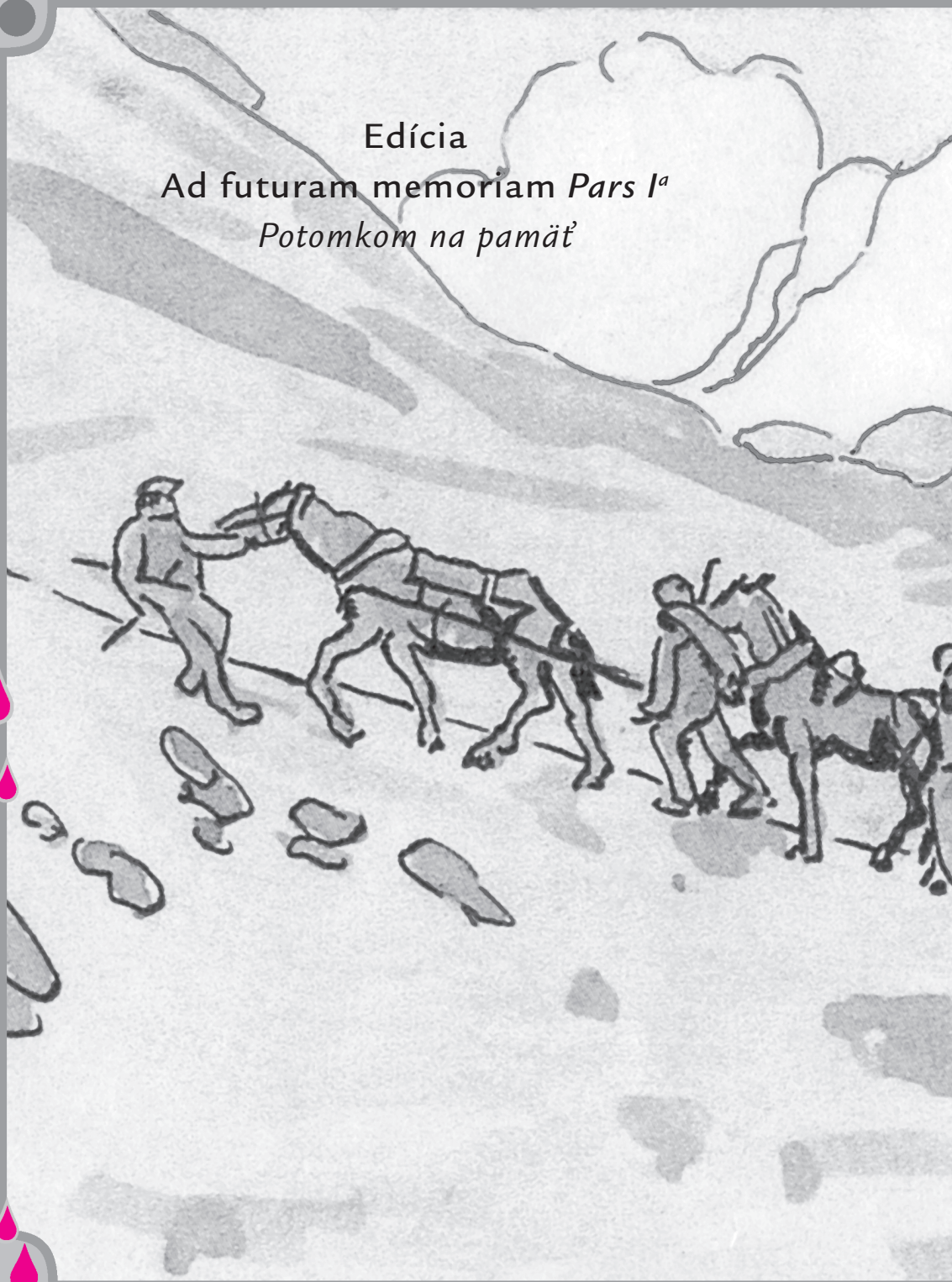

VEDA
vydavateľstvo SAV

Edícia
Ad futuram memoriam *Pars I^a*
Potomkom na pamäť

ROZPAMÄTÁVANIE

Prvá svetová vojna jazykom
prastarých otcov a materí

MILOSLAV SMATANA
a kolektív

VEDA
vydavateľstvo SAV

Bratislava 2015

SLOVENSKÁ AKADEMIA VIED
Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra

Publikácia vyšla s finančným príspevím grantovej agentúry VEGA a je súčasťou riešenia vedeckého projektu Slovník slovenských nárečí (čísla projektov 2/0103/11 a 2/0105/14)

Vedecký redaktor
MILOSLAV SMATANA

Zostavili
KATARÍNA BALLEKOVÁ
MARTINA KOPECKÁ
MILOSLAV SMATANA (VEDÚCI KOLEKTÍVU)
DAGMAR ŠIMUNOVÁ

Recenzovali
Mgr. GABRIELA MÚCSKOVÁ, PhD.
Mgr. KATARÍNA ŽEŇUCHOVÁ, PhD.
Mgr. LUBOŠ KAČÍREK, PhD.

Výber a edičná úprava textov
Adriana Ferenčíková, Martina Kopecká, Anna Ramšáková, Miloslav Smatana, Dagmar Šimunová

Prepis textov do elektronickej databázy
M. Donauerová, M. Dopaterová, J. Hajdinová, M. Hovančík, N. Chajmovská, P. Chudíková,
J. Kmitová, M. Kopecká, D. Miklušová, A. Orlovská, D. Petrakovičová, P. Ráczová,
A. Ramšáková, P. Rozkopalová, M. Smatana, D. Šimunová, L. Vaterková

Odborná úprava textov
K. Balleková, A. Ferenčíková, M. Chochol, M. Smatana, D. Šimunová

© Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV 2015

Kolektív autorov
© Mgr. KATARÍNA BALLEKOVÁ, PhD., Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV, Bratislava
doc. PhDr. HANA HLŔŠKOVÁ, CSc., Katedra etnológie a muzeológie, Filozofická fakulta
Univerzity Komenského, Bratislava
prof. PhDr. ROMAN HOLEC, CSc., Historický ústav SAV, Bratislava; Katedra slovenských dejín,
Filozofická fakulta Univerzity Komenského, Bratislava
PaedDr. MILOSLAV SMATANA, CSc., Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV, Bratislava

Obálka, predná a zadná predsádka, kresby © Gejza Ecker

Dizajn © Eva Kovačevičová-Fudala

CIP SAV
SMATANA, Miloslav a kol. Rozpamätávanie. Prvá svetová vojna jazykom prastarých otcov a materí. Ed. K. BALLEKOVÁ, M. KOPECKÁ, M. SMATANA, D. ŠIMUNOVÁ. Bratislava: Veda 2015. 260 s.

ISBN 978-80-224-1495-1

OBSAH

Úvodné slovo.....	9
-------------------	---

• ŠTÚDIE •

Nárečové texty vo vedeckých archívoch – svedectvo nehmotného dedičstva (M. Smatana)	16
„Malý človek“ vo veľkej vojne (R. Holec).....	35
Folkloristická hodnota ústnych naratívov o prvej svetovej vojne (H. Hlôšková)	49

• ANTOLÓGIA NÁREČOVÝCH TEXTOV •

A PRIŠIEL ROK ŠTRNÁSTY...

1.1. V Sarajeve sa stala jedna neslýchaná vec (<i>Bzince pod Javorinou</i>)	66
1.2. Ako som rukoval do prvej svetovej (<i>Lopašov</i>).....	67
1.3. Keď zastrelili Ferdinanda (<i>Veľký Lom</i>).....	68
1.4. Aj mne sa tej vojny ušlo (<i>Bzince pod Javorinou</i>)	72
1.5. Cez vojnu som bol v Amerike (<i>Ratkovo</i>)	73
1.6. Z Ameriky do vojny (<i>Likavka</i>)	73
1.7. Nech žije vojna! (<i>Poriadie</i>).....	75

NA FRONTE VO VOJENSKÝCH BAGANČIACH

1.8. Nemá ruma, nemá šturma (<i>Brezno</i>)	78
1.9. To boli tie zážitky sveta (<i>Dvorany nad Nitrou</i>).....	79
1.10. Vojak a sviňa – to je jeden diabol (<i>Široké</i>).....	79
1.11. Aj ja som bol vo vojne (<i>Veľké Uherce</i>)	80
1.12. Päť rokov v prvej svetovej (<i>Bijacovce</i>).....	82
1.13. Doba válečná (<i>Horná Mariková</i>).....	84
1.14. Krajčír vo vojne a v zajatí (<i>Valča</i>)	86
1.15. Tri vystrelené kone (<i>Zombor</i>)	88
1.16. Ako som zháňal koristiť (<i>Smolinské</i>).....	90
1.17. Keď som sa vrátil z frontu, moja baba ma nepoznala (<i>Riečnica</i>)	92
1.18. Pánubohu do okien (<i>Šterusy</i>)	93
1.19. Nech radšej padnem do zajatia (<i>Vištuk</i>)	95
1.20. Na Vianoce v Čiernom mori (<i>Krškany</i>)	97
1.21. Až na Krymský polostrov (<i>Senné</i>)	98
1.22. Sám cisár ma potľapkal (<i>Horná Krupá</i>).....	99
1.23. Odhodme gvery a poďme do Rusie (<i>Ostrovany</i>).....	101
1.24. Živý či mŕtvy (<i>Huľ</i>)	104
1.25. Hnali nás ako dobytok na jatky (<i>Lascov</i>).....	105
1.26. Keď najväčšmi strieľali, začal som spievať (<i>Likavka</i>)	105
1.27. Predsa sme sa dožili (<i>Dolná Krupá</i>).....	108
1.28. Už viac spolu piť nebudeme (<i>Slovany</i>)	109
1.29. Strašne horké víno bolo v tom Taliansku! (<i>Dolná Súča</i>)	111
1.30. Dobré, že žijem (<i>Polerieka</i>).....	112
1.31. Keď ti rozkážu, musíš ísť (<i>Rozbehy</i>)	114
1.32. Na jedno ráno nikdy nezabudnem (<i>Bánová</i>)	116
1.33. Kragujevacká vzbura (<i>Dolný Hričov</i>)	117
1.34. Na stĺpky nás vešali (<i>Šarišské Dravce</i>)	118
1.35. To neboli nepriatelia (<i>Veľká Lehota</i>)	120
1.36. Ako nás zajali (<i>Modra</i>).....	120
1.37. Stretnutie s ujcom (<i>Šterusy</i>).....	122

1.38. Ťažké rozhodovanie (<i>Veľké Uherce</i>).....	124
1.39. Deväťsto kilometrov pešo (<i>Zombor</i>).....	125
1.40. Kamarát sa už nikdy nenavrátil (<i>Myslava</i>).....	126

• AJ DOMA SA BOJOVALO •

1.41. Všetko trápenie zostalo na mne (<i>Dolné Orešany</i>)	130
1.42. Útecha raneného (<i>Opatovce nad Žitavou</i>)	131
1.43. Keď tatíčko odišli na vojnu (<i>Bzince pod Javorinou</i>)	133
1.44. Od tých žobrákov som ušiel (<i>Topolčianky</i>).....	133
1.45. V obchode v Rusku (<i>Lazany</i>).....	135
1.46. Keď nebola požíveň (<i>Zombor</i>).....	135
1.47. Cez vojnu sa ani prídel nedostával (<i>Ružindol</i>)	136
1.48. Ako som si muža na fronte našla (<i>Kokava nad Rimavicou</i>).....	137
1.49. Všetky ženy sa mali čo oháňať (<i>Sereď</i>)	139
1.50. Takú mám spomienku (<i>Osikov</i>)	139

• TAKÁ TO BOLA VOJNA •

1.51. Na víťazstvo dal dvestotisíc (<i>Smolenice</i>).....	142
1.52. Ako bola žena padnutého muža hľadať (<i>Gemerský Milhost</i>)	143
1.53. Deti nevedeli, aká tam vojna bola (<i>Lamač</i>).....	144
1.54. Akým som bol verným legionárom (<i>Vyšný Slavkov</i>)	145
1.55. Keď sme šmuglovali (<i>Záhorská Ves</i>)	148
1.56. Z osemnásteho roku (<i>Sotina</i>)	149

• MÔJ VOJNOVÝ PRÍBEH •

1.57. Čo som zažil v Rusku (<i>Likavka</i>)	152
1.58. Išiel som šesťnásť dní a šesťnásť nocí peši (<i>Kovarce</i>).....	157
1.59. I na vojne sme Vianoce svätili (<i>Pongrácovec</i>).....	161
1.60. Ako sme sa zachránili pred hladom na rumunskom fronte (<i>Prosiek</i>).....	165
1.61. Bola i nebola strašná tá vojna (<i>Stará Turá</i>).....	172
1.62. Moja história od začiatku války (<i>Bzince pod Javorinou</i>)	174
1.63. Čo som prežil, to by som nikomu neprial (<i>Žaškov</i>)	181
1.64. Takéto veci sa odohrávali (<i>Černová</i>).....	189
1.65. Gul'ka v nohe mi ostala na pamiatku (<i>Baldovce</i>).....	192
1.66. Tá prvá vojna... (<i>Krásna Lúka</i>)	198

• SLOVNÍK •

Zo slovnej zásoby z obdobia prvej svetovej vojny (K. Balleková)	206
---	-----

• Z VOJENSKEJ KOREŠPONDENCIE •

Z vojenskej korešpondencie	238
----------------------------------	-----

• ZOZNAMY A POUŽITÉ PRAMENE •

ZOZNAM TEXTOV.....	244
ZOZNAM ÚRYVKOV	247
ZOZNAM PIESNÍ.....	248
ZOZNAM ROZPRÁVAČOV S PRÍSLUŠNOSŤOU K LOKALITE	249
ABECEDNÝ ZOZNAM OBCÍ.....	252
ZOZNAM ZNAČIEK OKRESOV A STOLÍC.....	253
LITERATÚRA A PRAMENE.....	254
ZHRNUTIE.....	256
SUMMARY	258

ÚVODNÉ SLOVO

Publikácia s názvom *Rozpamätávanie*, s podtitulom *Prvá svetová vojna jazykom prastarých otcov a materí* prináša vzácny a originálny nárečový materiál v podobe svedectiev a výpovedí Slovákov žijúcich v čase vypuknutia veľkého vojenského konfliktu, ktorý prerástol hranice európskych krajín a nadobudol svetové rozmery. Slovensko a jeho obyvatelia sa na počiatku 20. storočia, nie vlastným pričinením, stali súčasťou vojnových hrôz, ktoré mali byť začiatkom veľkých zmien vo vtedajšej Európe a nanovo pretvoriť jej mapu. O svojich zážitkoch rozprávajú nielen vojaci ako priami účastníci bojov, ale aj ich najbližší príbuzní, ktorých vojna zasiahla nepriamo.

Ústrednú a nosnú časť monografie predstavuje antológia nárečových textov s tematikou prvej svetovej vojny, ktorá je v predstavenej podobe jedným z výstupov grantového projektu *Slovník slovenských nárečí* (VEGA 2/0103/11 a 2/0105/14). Zbierka textov vo viacerých aspektoch odkazuje na uvedený projekt, preto sa v nej prevažne uplatňujú metodologické postupy identické s postupmi pri tvorbe tohto slovníkového diela, napr. systém členenia slovenských nárečí, postup pri prepise nárečových textov, totožný administratívny aparát lokalít a i. Jedinečnosť a špecifickosť prezentovaných textov spočíva v tom, že všetky sú prepisom rozprávania obyčajných ľudí z rôznych oblastí a obcí našej krajiny, ktorí svoje zážitky sprostredkovali tou najprirodzenejšou formou rozprávania – v ich vlastných rodných dialektoch. V zbierke sú reprezentatívne zastúpené takmer všetky slovenské nárečia (oravské, liptovské, záhorské, šarišské a i., v publikácii ich označujeme ako ***nárečové podskupiny***, pričom niektoré sú v zoznamoch na konci knihy bližšie špecifikované, napr. považské podjavorinské, považské myjavské, stredonitrianske topolčianske a pod.) z troch základných slovenských nárečových makroareálov (stredoslovenského, západoslovenského a východoslovenského, v publikácii označované ako ***nárečové skupiny***), ktoré tak prostredníctvom vybraných textov vytvárajú pestrú koláž a ponúkajú čitateľovi základnú predstavu o každom nárečovom type.

Textovú časť monografie uvádzajú odborné štúdie, ktoré dokladajú závažnosť danej témy v prezentovaných textoch z lingvistického, historického a folkloristického pohľadu. Okrem interpretácií východiskového jazykového materiálu poukazujú príspevky i na fakt, že štúdium archívnych dokumentov primárne zhromažďovaných na účely istého vedného odboru môže paralelne obsahovať a súčasne poskytnúť mnoho zaujímavých podnetov nielen pre príbuzné, ale i pre vzdialenejšie vedné disciplíny.

Poslanie predkladanej publikácie je teda viacúčelové: okrem čitateľského zážitku môžu texty poslúžiť na ďalšie štúdium jazykovedcom, dialektológom, historikom jazyka, folkloristom a tiež etnológom, historikom a iným odborníkom, ktorí chcú prehĺbiť svoje bádanie, či už v oblasti jazyka a zemepisných nárečí

a ich vývinu na Slovensku, alebo aj v otázkach týkajúcich sa napr. histórie prvej svetovej vojny či jej ničivého dopadu na ľudstvo a vznik nezmazateľných zápisov v jeho pamäti.

Krátka časť nazvaná *Z vojenskej korešpondencie* je stručnou ukážkou niektorých možností a spôsobov písomného styku vojakov bojujúcich na frontoch ďaleko od domova so svojimi najbližšími. Mnohé pohľadnice, listy či pozdravy boli častokrát to posledné, čo po vojakovi jeho rodine zostalo.

Publikácia však nemá len vedecké poslanie. Do rúk širokej verejnosti a všetkým záujemcom o jazyk a nárečia s prepojením na etnokultúrne otázky alebo štúdium vojnovnej histórie sa dostáva v čase, keď pred sto rokmi v Európe naberal na obrátkach bezprecedentný vojenský konflikt. Na pozadí týchto prevratných udalostí má naše knižné dielo ambíciu ukázať nezmyselnosť vojny a súčasne byť mementom a varovaním pre všetkých. Má vystríhať nielen pred vojnovými hrôzami, ale i pred akýmkoľvek násilím práve v období, keď cena ľudského života vo svete dosahuje varovne nízke hodnoty, nezmyselný terorizmus nadobúda reálne kruté kontúry a hrozí rozhorením ďalších (zatiaľ) lokálnych vojenských konfliktov. Svojím estetickým vyjadrením nadobúda monografia rozmery diela so spoločensko-výchovnou a mobilizačnou funkciou. Takto má pripomenúť bolestivú cestu, ktorou sa ľudstvo už niekoľkokrát vydalo, a súčasne ukázať, že týmto smerom by sa ľudské spoločenstvo za žiadnych okolností nemalo poberať.

POZNÁMKY K ANTOLÓGII NÁREČOVÝCH TEXTOV

Materiálová základňa, výber textov a ich úprava

Materiálovú bázu čítankovej časti publikácie (antológie) tvorí súbor nárečových textov vybraných z interného archívu dialektologického oddelenia Jazykovedného ústavu L. Štúra SAV v Bratislave. Bohaté archívne fondy primárne slúžia ako jeden z materiálových zdrojov pri tvorbe *Slovníka slovenských nárečí*. Vybrané texty súvisiace s tematikou prvej svetovej vojny tvoria jedinečnú kolekciu nárečových rozprávání zachytávajúcich ťaživú atmosféru na začiatku 20. storočia z pohľadu ľudí, ktorých naplno zasiahlo historicky aj plošne prvé globálne vojnové besnenie dovtedy nevidaných rozmerov so všetkými fatálnymi následkami.

Nárečové ukážky boli vybrané z celkového množstva viac ako 300 textov s tematikou prvej svetovej vojny, pričom základnými kritériami ich výberu bolo tematické, zemepisné a kvalitatívne hľadisko. V definitívnom výbere čítankovej časti prezentujeme 66 nárečových textov (1.1 – 1.66), 36 predelových úryvkov (2.1 – 2.36) a 6 kratších slovesných žánrov – piesní (3.1 – 3.6), t. j. 108 rôznych nárečových zápisov zaradených do piatich tematických celkov. Jednotlivé tematické časti so samostatným nadpisom a anotáciou oddeľujú graficky spracované satirické ilustrácie G. Eckera, signované Kanonier Ecker, ktoré boli originálnou súčasťou dochovanej vojenskej korešpondencie na predtlačí lístkov poľnej pošty (bližšie informácie o G. Eckerovi sú v kapitolke *Z vojenskej korešpondencie*). Každý z nárečových zápisov má v rámci publikácie vlastné a jedinečné **identifikačné číselné označenie**, odkazujúce na systematizované katalógové zaradenie v pramennej báze nárečových textov (spôsob značenia pozri ďalej).

Vo vybraných nárečových ukážkach boli vykonané iba nevyhnutné redakčné zásahy a úpravy, týkajúce sa predovšetkým ich formy a rozsahu. Niektoré z nich bolo nutné krátiť, najmä v prípadoch, ak sa isté časti rozprávania bezúčelne a nadmerne opakovali, ak rozprávači odbočovali od hlavnej témy, príp. uvádzali známe alebo irelevantné informácie a pod. Pri týchto úpravách zostavovateľa dbali na to, aby sa nenarušila hlavná dejová línia rozprávania, kompaktnosť a štruktúra textu a jeho celková výpovedná hodnota. V podstatnej miere boli odstránené písárske chyby, ktoré vznikli pri prepise nahrávky, resp. neskôr, pri sekundárnom prepise do elektronickej databázy (približne od r. 2005).

Zámerom zostavovateľov je predstaviť čitateľovi texty v ich najčistejšej a zároveň čo najpríťažlivejšej podobe. Zrozumiteľnosť nárečových výpovedí uľahčuje samostatne spracovaný abecedný slovník výrazov z oblasti militárií viažucich sa k prvej svetovej vojne (autorkou je K. Balleková), zaradený v monografii za čítankovou časťou knihy. Priamo v textoch v zátvorke bezprostredne za nárečovou lexémou sú kurzívou zapísané spisovné vysvetlenia významov niektorých nárečových slov (výrazov) zo všeobecnej slovnej zásoby. Preklady krátkych inojazyčných častí (slov a dialogických viet) sú uvádzané výberovo v poznámkach pod čiarou.

Výber textov ovplyvnila predovšetkým ich výpovedná hodnota a ich schopnosť kvalitatívne reprezentovať príslušné nárečie. Nie je vylúčené, že vo vybranom texte môže byť systém daného dialektu ovplyvnený viacerými okolnosťami, čím dochádza k narušeniu ideálnej normy prezentovaného nárečia (porov. túto problematiku v štúdiu M. Smatanu). Na takéto texty upozorňujeme a označujeme ich znakom hviezdičky, ktorá signalizuje možnú príčinu konverzie autentických nárečových prvkov: 1. text pochádza z obce na pomedznom nárečovom území (zápis môže obsahovať prvky dvoch alebo viacerých susediacich nárečových podskupín, resp. skupín); 2. text obsahuje rôzne prvky atypické pre dané nárečie (ich nositeľom je rozprávač), ktoré do značnej miery narúšajú jeho ideálnu normu (príčinou môže byť napr. fakt, že rozprávačovo rodisko nie je totožné s miestom zápisu, rozprávač prežil veľkú časť svojho života mimo rodnej obce a pod.). Hviezdička odkazuje na vysvetlenie novej príčiny konverzie, ktoré je popísané pri archívnych údajoch o konkrétnom texte v časti *Zoznam textov*. Je prirodzené, že v každom nárečovom texte sa môžu nájsť cudzie (inonárečové, inojazyčné) prvky a nie je možné všetky komentovať. To ani nie je poslaním publikácie. V uvedenej podobe môžu predstavené texty poslúžiť ako ďalšie východisko pre bádateľov, ktorí skúmajú dynamiku vo vývine dialektov a ich ďalšie smerovanie. Prezentované texty ponúkajú takúto možnosť v časovom horizonte približne 50 a viac rokov (časový údaj o zaznamenaní textu pri heuristickom výskume v danej lokalite je uvedený v zoznamoch s archívnymi identifikačnými údajmi).

Zásady prepisu

V súlade s koncepciou *Slovníka slovenských nářečí* sme uplatnili pri prepise nárečových textov zásady tzv. zjednodušenej čitateľskej transkripcie: zapisujeme zložky *dz, dž, ch*; v prepise používame len grafému *i* (výnimku tvorí *y*, ktorým sa vyjadruje výslovnosť zadného vokálu v severokysuckých, sotáckych a užských nárečiach); mäkkú výslovnosť spoluhlások označujeme v každej pozícii, pri tvrdej výslovnosti píšeme tvrdé spoluhlásky, mäkké sykavky označujeme grafémami *š, ž*; neoznaču-

jeme tzv. neslabičné *i*, grafémou *u* zapisujeme bilabiálne *u* v pozíciách pôvodného tvrdého *l* (*bou, huuava*), výnimku tvoria prípady využitia *u* v pozíciách, keď si to vyžaduje špecifickosť nárečových dokladov (*šl'iuka*); pre slabičné *r*, *l* (*ř*, *ĺ*) nepoužívame osobitný znak, zaznamenávame splyvavú výslovnosť medzi slovami a tiež spodobovanie na hranici slov a morféme, ako aj zjednodušenú výslovnosť spoločlaskových skupín.

Názvy jednotlivých ukážok nárečí uvádzame spisovne, príp. štandardizovane.

Označenie a identifikácia zápisov

Na uľahčenie identifikácie nárečových textov používame pre každý zápis **číselné označenie** zložené z dvojice čísel. Prvé z nich udáva typ textu: 1 = nárečové texty, 2 = predelové úryvky z textov a 3 = piesne a druhé (uvedené za bodkou) je poradovým číslom textu v čítanke. Napríklad označenie 1.5 udáva, že ide o piaty súvislý text v poradí; číslo 2.9 označuje, že ide o deviaty krátky predelový úryvok atď.

Pri každom nárečovom texte v antológii sú uvedené **základné identifikačné údaje**, ktoré poskytujú čitateľovi sprievodné informácie o texte a bližšie ho špecifikujú. Nad každým textom sa uvádza:

- a)** identifikačné číselné označenie (napr. 1.1, 1.2 atď.);
- b)** príslušnosť dialektu k nárečovej skupine a podskupine (napr. západoslovenské nárečie, považské; stredoslovenské nárečie, novohradské atď.; na bližšie špecifikované nárečové podskupiny upozorňujeme pri archívnych údajoch o konkrétnom texte v časti *Zoznam textov*); nárečové členenie sa uplatňuje podľa Atlasu slovenského jazyka;
- c)** obec (lokalita) s príslušnosťou k okresu (napr. Bzince pod Javorinou, o. Nové Mesto nad Váhom; Veľký Lom, o. Modrý Kameň atď.); obce sú zaradené do okresov podľa administratívneho členenia z r. 1948 (zákon č. 280/1948), takéto začlenenie obcí sa uplatňuje v akademickom *Slovníku slovenských nárečí*;
- d)** nadpis, resp. názov textu (napr. *V Sarajeve sa stala jedna neslýchaná vec!*, *Ako nás zajali* atď.).

Pod textom sa uvádza:

- e)** meno rozprávača (napr. Rozprával J. Hložka).

Pri predelových úryvkoch (2.1 – 2.36) a piesňach (3.1 – 3.6) uvádzame iba ich identifikačné číselné označenie v čítanke (**a**), obec (lokalitu) s príslušnosťou k okresu (**c**) a meno rozprávača, príp. informátora (**e**).

ZOZNAMY A PRÍLOHY

Podľa identifikačného číselného označenia (údaj **a**) môže nájsť čitateľ v časti *Zoznamy a pramene* v záverečnej časti knihy podrobné archívne údaje o všetkých nárečových zápisoch tak, ako sú uvádzané v archíve nárečových textov dialektologického oddelenia Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra SAV (ďalej aj ANT JÚLŠ). Okrem **identifikačného číselného označenia (a)**, ktoré sa vzťahuje iba na túto antológiu, možno nájsť v príslušných zoznamoch nasledujúce údaje:

- b)** obec (lokalita), z ktorej nárečový text pochádza, s príslušnosťou k okresu (uvedeného značkou okresu);

c) archívne označenie textu, t. j. číslo, pod ktorým je text evidovaný v archíve nárečových textov, spolu so skratkou bývalej župy a poradovým číslom evidovaného textu v katalogizačnej zložke jednej lokality;

d) údaje o rozprávačovi (informátorovi) – jeho meno, vek, resp. rok narodenia (pri textoch je uvedený rok narodenia rozprávača, príp. jeho vek, v čase výskumu alebo nahrávky, prípadne aj oboje – vždy tak, ako je to uvedené v záznamoch archívu nárečových textov);

e) údaje o zapisovateli – skratka mena a priezvisko;

f) rok zápisu alebo zaznamenania nahrávky.

Napríklad:

(a) 1.1 **(b)** Bzince pod Javorinou NMV; **(c)** 14/04 – 05-Ntr, č. 6; **(d)** Rozpr.: J. Hložka, nar. 1894; **(e)** Zap.: M. Krištofová, **(f)** 1975.

Identifikačné číselné označenie (údaj) je uvedené pri citáciách prameňov v úvodných troch štúdiách v poznámkach pod čiarou (v zátvorke bezprostredne po údají odkazujúcom na zdroj z archívu nárečových textov), napr. ANT JÚLŠ, 12/06, Šterusy, text č. 7 (1.18). V prípade, že text nebol do výberu zaradený, zátvorka s číslom sa neuvádza.

Za podrobnými archívnymi údajmi niektorých textov v časti *Zoznam textov* sa nachádza v odôvodnených prípadoch bližšia špecifikácia nárečovej podskupiny, alebo vysvetlenie možnej príčiny konverzie autentických nárečových prvkov v texte.

Súčasťou zoznamov v závere knihy je prehľadný *Zoznam rozprávačov s príslušnosťou k lokalite*, v ktorom čitateľ môže okrem mien rozprávačov ľahko nájsť pomocou identifikačného číselného označenia (údaj **a**) aj začlenenie jednotlivých lokalít k nárečovým skupinám a podskupinám, abecedný zoznam obcí, zoznamy značiek okresov a stolíc, a napokon zoznam použitej literatúry a prameňov.

POĎAKOVANIE

Zostavovatelia knihy ďakujú Jazykovednému ústavu Ľudovíta Štúra SAV za možnosť sprístupniť v kritickom knižnom vydaní doteraz nepublikované nárečové texty deponované vo vedeckom archíve dialektologického oddelenia; rovnako ďakujú všetkým, ktorí sa formou spolupráce alebo podporou pričínili, aby publikácia vyšla a našla cestu k čitateľovi. Poďakovanie vyslovujeme Ottovi Šimkovi za láskavé poskytnutie kópie uceleného súboru ilustrácií „karikaturistu“ G. Eckera zo súkromného archívu a ukážku vojenskej korešpondencie, ako aj Adriane Ferenčíkovej za sprístupnenie ukážok vojenskej korešpondencie z rodinného archívu. Osobitná vďaka patrí autorke grafického návrhu Eve Kovačovičovej-Fudala, ktorá text knihy obohatila originálnou vizuálnou atmosférou, a vdýchla tak publikácii osobitný a svojrázny umelecký rozmer.

ZOSTAVOVATELIA

ŠTÚDIE

NÁREČOVÉ TEXTY VO VEDECKÝCH ARCHÍVOCH – SVEDECTVO NEHMOTNÉHO DEDIČSTVA

Miloslav Smatana

ARCHÍVY A ARCHÍVNE DOKUMENTY

Kolektívna ľudská pamäť je univerzálny a jedinečný fenomén, bez ktorého by bolo napredovanie človečenstva v jeho histórii nepredstaviteľné. Vo vlastnej podstate pozostáva z nevyčísliteľnej množiny pamätí jednotlivcov, ktorých osudy sa do nej premietajú a vytvárajú fascinujúcu projekciu histórie ľudstva v jeho napredovaní, fenomenálnych úspechoch, apokalyptických pádoch, smelých víťazstvách i osudových prehrách, od pradávnej, časom zastretej doby, až po rozporuplnú súčasnosť.

Jednotlivec a jeho život pretransformovaný do podoby jedinečného „odkazu“ či „správy“ má pre nasledujúce generácie nezastupiteľné poslanie. V každej ľudskej bytosti rezonujú vo vlastných zážitkoch aj spomienky predkov, ktoré táto bytosť spracúva a v originálnej, nanovo sformovanej podobe posúva nasledujúcim generáciám. Snímateľný je však len nepatrný prienik obrovského kvanta jedinečných „správ“, ktoré tvoria oficiálnu výpoveď ľudskej pamäte a dejín. Absolútna väčšina zostáva navždy zabudnutá, v lepšom prípade sa môže menšou či väčšou mierou podieľať na korektúrach skutočností opísaných oficiálnou históriou. Popri nich však vzniká aj alternatívne, mnohokrát do značnej miery korigované svedectvo merateľných stôp v histórii ľudskej činnosti, ktoré sa môže spolupodieľať na formovaní súhrnného nehmotného dedičstva ľudskej spoločnosti.

Z tohto pohľadu možno kolektívnu pamäť chápať ako komplex spomienok jednotlivcov, ktoré zdieľa kolektív, pričom sa považujú za oficiálne a spoločensky prijateľné pre skupinu, či už je to malá komunita, alebo celý národ. Pamäť nemožno pripodobniť histórii, pretože je vždy selektívna a subjektívna. Za žiadnych okolností by sa hodnota pamäte ako historického zdroja nemala zaznávať a stavať do úzadia (Kováčsová, 2013, s. 5).

Kolektívna pamäť je nekonečným súborom selektovaných individuálnych pamätí, z ktorých môžu určitý podiel tvoriť zaznamenané a archivované výpovede jednotlivcov. Jestvuje teda reálny predpoklad výskumu a cieleného spracovania takýchto výpovedí. Archív sa tak stáva jedným z inštitútov pamätí a faktov histórie, a to vo význame „zbierka písomností, dokumentov“ (obyč. v správe nejakej inštitúcie, ale aj v súkromnom vlastníctve jednotlivcov, menších anonymných kolektívov a pod.), ale tiež vo význame „inštitúcia na opatrovanie písomností a dokumentov“ (obyč.

v správe štátu, verejnoprávnych inštitúcií a pod.). Úlohou inštitucionálnych archívov je všestranná starostlivosť o archívne dokumenty a ich ochrana, ich odborné a vedecké spracovanie a sprístupnenie, s možnosťou ich využitia na vedecké a iné účely. Obsahy archívov sa tak stávajú po zodpovedajúcom výskume a primeranej interpretácii relevantných informácií závažnou súčasťou nehmotného dedičstva krajiny a spoločnosti.

Každý archív (inštitúcia) má vlastný predmet archivovania s rôznou škálou záberu: od všeobecne zameraných archívov (Slovenský národný archív v Bratislave) cez čiastočne špecifikované (Vojenský historický archív) až po archívy s bližšie vyčleneným predmetom archivovania (Ústredný archív SAV, Archív UK) a pod.

Východiskovým materiálom čítankovej časti publikácie a interpretačných odborných textov sa stala zbierka nárečových textov z archívu dialektologického oddelenia Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra v Bratislave (ďalej aj JÚLŠ SAV), najmä jej časť zameraná na texty s tematikou prvej svetovej vojny. Spracovanie archívnych nárečových materiálov v tematicky ladenej antológii podáva neprehliadnuteľné svedectvo o nehmotnom dedičstve nášho národa a je originálnym príspevkom k histórii spoločnosti.

VYUŽITIE ARCHÍVNÝCH DOKUMENTOV

Archívne dokumenty ako významný a jedinečný zdroj ľudskej (kolektívnej) pamäti ponúkajú všestranné možnosti využitia. Neraz sa štúdiom v archívoch doplnia, spresnia a osvetlia nejasné okolnosti, vyriešia sa sporné prípady či odhalia sa zaujímavé skutočnosti a detaily. Archivované písomnosti pomáhajú zaujať postoj a vysloviť názor aj v prípade závažných spoločenských udalostí, ktorými môžu byť napríklad významné historické medzníky, vojenské konflikty a i. Keďže téma a obsah našej publikácie boli profilované udalosťami súvisiacimi s prvou svetovou vojnou, zamerali sme pozornosť na archívne materiály spojené s týmto obdobím.

Spoločenská prax prináša viaceré dôkazy o tom, aké môže byť štúdium archívov užitočné. Príkladom využitia vojenských archívnych materiálov v oblasti spoločenských vied môže byť výskum, ktorému ako podklady poslúžili materiály zo Štátneho archívu v Nitre. Konkrétne išlo o zbierku zadržanej táborovej pošty – súbor originálnych listov, pohľadníc a najmä korešpondenčných lístkov z prvej svetovej vojny, ktoré zadržala súveká miestna civilná cenzúra a v nitrianskom archíve sú vyčlenené samostatne pod názvom *Zbierka frontových pozdravov*. Podrobný výskum zbierky vykonala historička G. Dudeková a závery z neho prezentovala v štúdiu *Vojenská cenzúra korešpondencie. Niekoľko úvah o vzťahu armády a spoločnosti za prvej svetovej vojny* (Dudeková, 2007). Autorka v nej uvádza menej známe okolnosti využívania informácií vojenského i nevojenského charakteru, ktoré úrady získavali cenzúrou vojenskej korešpondencie. O materiáloch cenzorských úradov vtedajšieho ministerstva vojny hovorí ako o „nesmierne zaujímavých historických prameňoch“ a je zrejmé, že ich štúdium môže odkryť viacero rovín cenzorskej práce a jej dôsledkov. Navyše, cenzúrou zadržané listy, pohľadnice a karty táborovej pošty sú svedectvami, ktoré dokážu sugestívne sprostredkovať bezprostredné vojnové zážitky. Okrem iných zaujímavých zistení výskum potvrdil skúsenosť, že v súčasnosti

je už pamäť o tzv. veľkej vojne prekrytá spomienkami na časovo bližšiu a svojím rozsahom oveľa hlbšiu kataklizmu – druhú svetovú vojnu (porov. Dudeková, 2007, s. 134).

Spomenutá *Zbierka frontových pozdravov* poslúžila ako východiskový materiál aj autorom štúdie venovanej stému výročiu vypuknutia prvej svetovej vojny s názvom *Prvá svetová vojna v spomienkach a v pamäti* (Botíková – Kotsch, 2014). Cieľom autorov bolo prostredníctvom spomienok účastníkov vojny (resp. prostredníctvom rodinnej tradície udržiavanej vďaka potomkom) osvetliť obsahy pripomínané v kolektívnej pamäti. Predmetom výskumu boli vojnové listy zadržané cenzúrou a autori pátrali okrem iného aj po identite konkrétnych vojakov – pisateľov listov. Vo výskume figurujú informátori (potomkovia, príp. rodina účastníka vojny), ktorí mohli s veľkým odstupom času poskytnúť len sprostredkované údaje.¹ Možno i tento fakt bol dôvodom, prečo sa autorom výskumu nespĺnili niektoré ich očakávania a predpoklady (napr. zaznamenať pomocou informátorov celistvé a detailné príbehy o ich predkoch – účastníkoch vojny – či hypotéza, že v neprerušenej línii sa uchovávali spomienky na vojakov bojujúcich v prvej svetovej vojne častejšie v mužskej línii vojaka a potomka – potenciálneho informátora a i.). Výskum však zaznamenal evidentnú selekciu pri odovzdávaní tragických alebo pre civilný život nerelevantných spomienok a priniesol zaujímavé zistenie, že proces odovzdávania spomienok v rodinách vojakov (ich tradovanie) má inú podobu a dôsledky ako kolektívne spomínanie. Autori konštatujú, že udalosti prvej svetovej vojny v osobných, resp. rodinne tradovaných spomienkach dožívajú. Uchovávali sa však v kolektívnej pamäti, ktorá spája historické udalosti s jednotlivými osudmi ľudí tvoriacich túto históriu (porov. c. d., 2014, s. 24 – 25).

PRVÁ SVETOVÁ VOJNA V PAMÄTI SLOVENSKEHO NÁRODA

Vojny ako závažné a fatálne spoločenské konflikty boli nespočetnekrát podrobne zmapované z najrôznejších uhlov pohľadu. Aj v prípade prvej svetovej vojny boli analyzované veľké boje i menšie bitky, zverejnené hrozivé štatistiky, predstavené ekonomické, finančné a iné dopady na ľudstvo. Z pohľadu súčasníka je neuveriteľné, že dva nepriateľské tábory reprezentované na jednej strane *Dohodou* a na druhej strane *Trojspolkom* (centrálnymi či ústrednými mocnosťami) zmobilizovali v tom čase proti sebe šesťdesiatpäť miliónov vojakov. Z celkového počtu približne troch miliónov obyvateľov Slovenska odišlo na fronty takmer pol milióna mužov, mnohí z nich len ako sedemnásťroční chlapci, no v hojnom počte rukovali aj otcovia mnohodedných rodín. Tieto zarážajúce fakty dodnes súčasníkom pripomínajú spoločné pamätníky prvej svetovej vojny, ktoré môžeme vidieť takmer v každom slovenskom mestečku i dedine. Za alarmujúcou štatistikou a hrozivými číslami sa skrývajú osudy konkrétnych ľudí.

Vecné opisy minulej vojnovéj skutočnosti spolu s rozličnými analýzami, názormi a hodnoteniami ľahko nájdeme v oficiálnych správach, štatistikách a prehľadoch.

1 Naproti tomu, archív nárečových textov dialektologického oddelenia JÚLŠ SAV budovaný od 50. rokov 20. storočia ponúka výpovede priamych účastníkov bojov v prvej svetovej vojne a ich najbližších príbuzných.

Podstatne menej priestoru verejne prehovorit' dostali účastníci vojny, obyčajní vojaci, teda tí, ktorí vojnové besnenie museli podstúpiť takpovediac naplno a na vlastnej koži. Zdá sa, žiaľ, že na Slovensku to platí dvojnásobne, pretože na rozdiel od iných národov zúčastnených v prvej svetovej vojne je svedectvo Slovákov – vojakov bojujúcich pod zástavou rakúsko-uhorskej monarchie – zriedkavé a vzácné.²

V súčasnosti sa už tento dlh voči priamym účastníkom prvej veľkej vojny dá splatiť len ťažko, táto generácia už nežije. Mnohé boje, napríklad aj ten na povestnej talianskej Piave, poznali súčasné staršie a stredné generácie iba zo spomienok svojich dedov či pradedov, mnohí však rozprávaniu predkov neverili, neraz im boli ich „dobrodružné spomienky“ skôr na posmech, v lepšom prípade ich boli ochotní prijímať v rovine rozprávky. Výstižne o tom píše S. Kalný v doslove knihy V. Apfela *Čas bez rozlúčky*: „Piava bola v očiach mladších generácií už iba akousi hmlistou pyramídou falošného hrdinstva našich dedov“ (Kalný, 2005, s. 128). Jednu z podstatných príčin, prečo sa tak dialo, vidí Kalný vo fakte, že na rozdiel od českej historiografie, v ktorej sa mnohí autori prvou svetovou vojnou a légiami zaoberali, na Slovensku literatúra tohto typu chýbala (novšie pribudli práce slovenských historiografov D. Kováča, V. Dangla, R. Holeca a i.).

Inú príčinu predčasného vyprchania spomienok (aj sprostredkovaných) na udalosti prvej vojny potvrdili aj vyššie spomenuté folkloristické a etnologické výskumy: vojnové hrôzy zo začiatku storočia boli prekryté ešte väčšou kataklizmou druhej svetovej vojny, ktorá sa rozpútala len 21 rokov po tej prvej.

Aj preto sa žiada oceniť každý záujem o tematiku prvej svetovej vojny, a najmä úsilie zachytiť rozprávania a spomienky priamych účastníkov, pretože svedectvo o skutočných hrôzach vojny mohli podať len tí, ktorí ich prežili. Za všetky aktivity, ktoré sa na Slovensku v tomto smere realizovali, možno pripomenúť aspoň jeden z výskumov spomienkového rozprávania s danou tematikou, ten sa uskutočnil v podjavorinsko-podbradlianskej oblasti v 60. rokoch minulého storočia. Odborní pracovníci pod gesciou vtedajšieho Národopisného ústavu SAV (dnes Ústav etnológie SAV) J. Michálek (hlavný riešiteľ z Filozofickej fakulty UK), Z. Mitalová, V. Žabkayová a ďalší vyspovedali niekoľkých pamätníkov, ktorí priblížili svoje zážitky na frontoch prvej svetovej vojny. Niektoré z nich edične i jazykovo upravené (teda nie v nárečovom prepise) priblížil V. Apfel v už spomenutej pútavej a výpovednej knihe *Čas bez rozlúčky*, ktorú venoval „pamiatke Slovákov, ktorých nútili dobyť svet, a dnes v ňom nemajú ani hroby“ (porov. prepis rozprávání na s. 91 – 107). Viaceré zápisy rozprávání o prvej svetovej vojne boli uverejnené aj s rozsiahlou autorskou štúdiou v knihe J. Michálka s názvom *Keď je dobrá klobása*, s podtitulom *Spomienkové rozprávanie slovenského ľudu* (Michálek, 1987). Autor označuje publikované texty ako „rozprávania zo života“ a chápe nimi „tie podania, ktorých predmetom je rozprávačov osobný zážitok, ním prežitá udalosť, pričom vzťah rozprávača ku skutočnosti je autentický“ (c. d., 1987, s. 226). Spomienkovým rozprávaním po-

2 Tematika prvej svetovej vojny na Slovensku rezonuje prevažne v krásnej literatúre (porov. napr. M. Urban – Živý bič, B. S. Timrava – Hrdinovia, P. O. Hviezdoslav – Krvavé sonety a i.), autentické rozprávania slovenských účastníkov vojny sa publikovali sporadicky. Len v susednom Česku je počet titulov týkajúcich sa tematiky prvej svetovej vojny výrazne väčší. Príkladom jedného z posledných knižných prírastkov s danou tematikou je publikácia spomienok olomouckého rodáka a dôstojníka Františka Šmídu z bojov v Haliči, Taliansku a na východnom Slovensku proti maďarským bolševikom (porov. ŠMÍDA, F.: Vzpomínky z vojny 1914 – 1919. Olomouc: Poznání 2014. 190 s.).

tom označuje „tie podania, ktoré nie sú už bezprostredným zážitkom rozprávača, ale rozprávač v nich spomína, uvádza to, čo počul od svojho otca, príslušníka staršej generácie, resp. aj svojho súčasníka, ktorý bol (no tiež už ani on nemusel byť) v priamom vzťahu ku skutočnosti, ktorá je predmetom rozprávania.“ (Michálek, 1987, s. 226). Publikácia prezentuje pomerne bohatý výber spomienkových rozprávání (na s. 137 – 170) o prvej svetovej vojne v podobe rozličných príbehov z frontového života, v ktorých sa vyčleňuje ako výrazná skupina rozprávania príhod viažucich sa k severotalianskej rieke Piave. Zaujímavé sú niektoré Micháلكove postrehy o publikovaných rozprávaniach. Konštatuje napríklad, že značná časť epizód v repertoári rozprávačov (účastníkov vojny) má charakter zveličenia, čo sa prejavuje neúmerným stupňovaním (zveličovaním) dejovej zložky podania; reálny základ historickej udalosti býva v podaní jej účastníkov silne poznačený ľudovou fantáziou, pričom častým prostriedkom výrazu sa stáva snaha jednotlivé príbehy dramatizovať (c. d., s. 231).

ŠPECIFIKÁ ARCHÍVU NÁREČOVÝCH TEXTOV

Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV ako významné vedecké pracovisko a popredná inštitúcia zaoberajúca sa výskumom slovenského jazyka spravuje viacero špeciálnych archívov zameraných na jednotlivé odvetvia jazykovedného výskumu. Jednou z originálnych archívnych zbierok, ktorá je deponovaná v dialektologickom oddelení JÚĽŠ SAV, sú pôvodné nárečové texty, resp. prepisy nárečových prehovorov z celého územia Slovenska a z niektorých slovenských jazykových ostrovov v zahraničí. Texty slúžia bádateľom pri výskume slovenských nárečí a sú jedným zo základných východiskových zdrojov pri tvorbe nárečového slovníka³ a dialektologickom výskume slovenských nárečí (porov. Balleková, 2013).

Značné množstvo textov so silnou výpovednou hodnotou a implicitnou naliehavosťou s tematiku prvej svetovej vojny a sté výročie jej vypuknutia, boli priamymi podnetmi na prípravu publikácie s názvom *Rozpamätávanie. Prvá svetová vojna jazykom prastarých otcov a materí*. Kniha, ako príspevok k pripomenutiu tohto výročia, vychádza v čase, keď pred sto rokmi v Európe a za jej hranicami naberal na obrátkach vojenský konflikt dovtedy nevídaných rozmerov.

Nárečové prejavy obyvateľov Slovenska sa priebežne zapisovali alebo zaznamenávali na magnetofónový pás, prepisovali a zhromažďovali sa prakticky od počiatkov systematického výskumu nárečí na Slovensku. Systematický výskum pod vedením Václava Vážneho prebehol už v medzivojnovom období minulého storočia.⁴ Prirodzeným koordináčnym a vedeckým centrom výskumu slovenských nárečí po druhej svetovej vojne sa stalo dialektologické oddelenie vtedajšieho Ústavu slovenského jazyka SAVU (v súčasnosti JÚĽŠ SAV). Na pôde oddelenia sa od začiatku

3 Náplňou aktuálnej grantovej úlohy Slovník slovenských nárečí (projekt VEGA 2/0105/14) je príprava tretej časti nárečového slovníka. Nadväzuje tak na predchádzajúce granty, v rámci ktorých vyšli prvé dva zväzky tohto akademického slovníka.

4 Pomocou dotazníka sa V. Vážnemu podarilo korešpondenčne získať množstvo cenného hláskoslovného, tvaroslovného a lexikálneho materiálu, dokazujúceho značnú diferencovanosť slovenských nárečí. Výsledky výskumov predstavil Vážný v syntetickej práci *Nářečí slovenská v Československej vlastivede III* (Praha 1934), v ktorej podal súborný opis slovenských nárečí a ich klasifikáciu.

jeho ustanovenia sústreďoval získaný nárečový materiál, systematicky sa budovala abecedná kartotéka nárečových slov, vecná kartotéka, archív nárečových textov, archivovali sa zvukové záznamy nárečových prejavov, neskôr aj materiál získaný z terminologických dotazníkov a pod. (porov. Smatana, 2013). Najintenzívnejšie výskumné vlny formou organizovaných i individuálnych terénnych výskumov prebehli po roku 1945, presnejšie v 50. – 70. rokoch 20. storočia pri zbere výskumného materiálu pre veľké štvorzväzkové reprezentatívne dielo slovenskej jazykovedy *Atlas slovenského jazyka* (1968 – 1984). Terénny výskum slovenských nárečí pokračoval aj v ďalších rokoch a v zodpovedajúcej a primeranej intenzite, podriadennej výskumným úlohám a požiadavkám, prebieha prakticky dodnes.

Doteraz tradičná forma archivovania a uskladňovania získaného nárečového materiálu v podobe katalogizačných lístkov a strojopisných textov sa v ostatných rokoch vplyvom elektronického spracovania a digitalizácie postupne mení: vzácne záznamy a zápisy najmä súvislých nárečových prejavov sa transformujú do elektronickej podoby a vzniká rozsiahla elektronická databáza nárečového materiálu v jeho rôznych formách. V minulosti všetok získaný analyzovaný a usporiadaný materiál dobre poslúžil pri príprave *Atlasu slovenského jazyka*. V súčasnosti sú tieto, dnes už archiválne, no v transformovanej elektronickej podobe, rovnako osožné pri tvorbe ďalšieho reprezentatívneho diela slovenskej jazykovedy a dialektológie *Slovníka slovenských nárečí* (ďalej aj SSN). Vznikajúci elektronický archív zápisov nárečových prehovorov nazhromaždených terénnymi výskumami sa stáva neoceniteľnou pomôckou pri koncipovaní a kompletizácii zostávajúcich zväzkov SSN a spolu s kartotékou slovnej zásoby a súborom terminologických dotazníkov tvorí základnú materiálovú bázu slovníka.⁵ Vďaka digitalizácii pramenných materiálov budú môcť pracovníci dialektologického oddelenia v budúcnosti, v rámci plnenia základnej grantovej úlohy, sprístupniť ďalšie súvislé nárečové texty v kritických vydaniach tematicky alebo areálovo zameraných čítaniek. Prioritou a kľúčovou úlohou slovenskej dialektológie na pôde SAV naďalej zostáva dokončenie slovníkového diela v knižnom vydaní, ale i jeho internetová prezentácia.

Archív nárečových textov, ktorého súčasťou je niekoľko tisíc zápisov zachytávajúcich výpovede ľudí z rôznych lokalít Slovenska, ponúka viaceré možnosti spracovania. Jazykovedcom, najmä dialektológom, slúži ako bohatá pramenná materiálová základňa pri výskume slovenských nárečí z územného, diachrónneho a synchrónneho hľadiska. Prehľadné označenie textov identifikačným archívnym číslom, zemepisnou príslušnosťou (každá obec je začlenená k zodpovedajúcemu okresu a k bývalej župe), časovými údajmi o vzniku záznamu (príp. jeho prepise), základnými údajmi o informátorovi (vek, jeho narodenie, zamestnanie, krátka charakteristika jeho rozprávačských schopností a pod.) a názvom textu poskytuje variabilné možnosti nielen dialektologického, resp. sociolingvistického výskumu a spracovania, ale môže byť východiskovou bázou pre odborníkov na skúmanie historickej gramatiky, onomastiky, etymológie a i. Nevšedné jazykové bohatstvo a široká škála tém rozprávání je využiteľná pri etnologických, historických, sociolo-

5 Prepísané texty sa stávajú súčasťou korpusu nárečových textov, ukladajú sa do izolovaného súboru, následne sa pôvodné stránky skenujú a ich podoba je uložená v elektronickom formáte jpg s totožnou identifikáciou, akú má elektronický, oživený prepis textu. Texty z archívu sa po ich skenovaní s presnou identifikáciou budú môcť využiť elektronicky na odbornú analýzu nárečového materiálu.

gických, ale aj iných výskumoch. Navyše, mnohé výpovede nesú neprehliadnuteľný rozmer zážitkovosti s vnútornou potenciou vyvolať, pri naplnení zodpovedajúcich estetických kritérií, primeraný čitateľský zážitok.

NIEKOĽKO POZNÁMOK K VÝBERU TEXTOV

Základnými kritériami pri zostavovaní predkladanej antológie bolo tematické, zemepisné a kvalitatívne hľadisko. Pomerne zložitou fázou prešiel prvotný výber textov – selekcia z veľkého množstva takých, ktoré istým spôsobom obsahovali tematiku prvej svetovej vojny. Viaceré z nich sa danej témy dotýkali iba okrajovo, neraz však obsahovali stručnú, ale hodnotnú výpoveď, iné rozprávania boli rozsiahle, avšak ich výpovedná hodnota bola pomerne nízka. V intenciách danej témy bolo zámerom redaktorov vybrať rôznorodé a informačne bohaté texty, ktoré by vytvorili presvedčivo pestrú výslednú mozaiku reálnych spomienok na vojnu: počnúc náčrtom situácie pred jej vypuknutím cez opis situácie na vojnových frontoch, spolu s obrazmi vojenského utrpenia, rôznych zranení i následného liečenia až po vznik légií, ukončenie vojny, návraty vojakov domov a vykreslenie situácie tesne po vojne. Všetky tematicky vhodné texty museli spĺňať požiadavku zemepisnej reprezentatívnosti tak, aby výber v publikácii predstavil základné a najdôležitejšie nárečové oblasti Slovenska. Následne sa k formálnym dialektologickým kritériám výberu pridal aj kvalitatívny obsahový rozmer rozprávání, zohľadňujúc pútavosť, originalitu a tému výpovede.

Neláhkú prácu redakcie pri selekcii textov demonštruje fakt, že v rozsiahlom súbore rozprávání s tematikou prvej svetovej vojny bolo okolo 8 000 strán prepísaných písacím strojom, z ktorých bolo potrebné viac ako polovicu transformovať (prepísať) do elektronickej podoby. Spolu bolo pre túto úlohu prepísaných približne 165 textov s rozličným počtom strán, z toho 43 textov zo stredoslovenskej, 80 zo západoslovenskej a 42 textov z východoslovenskej nárečovej oblasti.⁶ Do definatívneho výberu sa nakoniec dostalo 66 zápisov súvislých nárečových prehovorov.

Popri súvislých nárečových textoch zaradila redakcia do publikácie i kratšie predelové úryvky. Ide o čitateľsky prítiažlivé výpovede, ktoré vytvárajú medzi jednotlivými textami či tematickými celkami grafickú upútavku a ich úlohou je spestriť obsahovo-vizuálnu formu publikácie.⁷ Väčšinou ide o koncentrované výpovede, postrehy, prípadne koncízne opisy alebo lapidárne príbehy z úst rozprávačov zasiahnutých vojnou, ktoré výstižne dokumentujú jej obľudnosť, prípadne jadrne ilustrujú čiastkové okolnosti vojenského života a rozličné dôsledky vojnovéj mašinérie.

Vybrané texty pomerne spoľahlivo predstavujú systém jednotlivých nárečových skupín na Slovensku, a to nielen troch základných nárečových oblastí (stredosloven-

6 Širšiu pracovnú vzorku textov mali k dispozícii pri koncipovaní štúdií publikovaných v predkladanej monografii ich autori H. Hlôšková a R. Holec. V štúdiách sa preto môžu objaviť citácie textov, ktoré sa nedostali do konečného výberu antológie. Časť prepísaných textov, ktoré nie sú zastúpené v publikácii, bude sprístupnená na internetovej stránke JÚĽS SAV, a zároveň sa budú môcť tieto texty stať súčasťou nárečovej časti Slovenského národného korpusu.

7 Predelové úryvky sú v rámci publikácie označené identifikačnými číslami 2.1 – 2.37. Podobnú funkciu plní šesť vojenských piesní z rôznych nárečových oblastí Slovenska označených identifikačnými číslami 3.1 – 3.6.

skej, západoslovenskej a východoslovenskej), ale i podskupín a niektorých oblastných nárečí, ktoré sú súčasťou väčších nárečových celkov (napr. liptovské, oravské, kysucké, modranské, šarišské, zemplínske a i. nárečia). V textoch badať niektoré príznačné tendencie, ktoré vplyvajú na stabilitu systému predstavovaných nárečí. Na tomto mieste spomenieme predovšetkým prienik cudzorodých jazykových elementov preberaných z iných ako slovenských jazykových zdrojov alebo miešanie nárečových prvkov dvoch, príp. viacerých slovenských nárečových štruktúr (bližšie pozri v časti Stručná charakteristika jazykovej stránky textov). Konečným efektom uvedených tendencií je čiastočná rozkolísanosť ideálnej (v zmysle tradičnej dialektológie) nárečovej normy, čo zapríčiňuje, že niektoré texty (zápisy) neodrážajú homogénny nárečový systém. Rozprávania sú poznačené mimojazykovými okolnosťami, ktoré na autorov prehovorov pôsobili v mnohých prípadoch viac vojnových rokov a ovplyvnili ich jazykový prejav komplexnejšie. V textoch teda nejde o bežné chyby, ktoré mohli vzniknúť pri prvotných prepisoch nahraných textov, či druhotne pri ich prepise do elektronickej podoby (redakcia sa usilovala pisárske chyby eliminovať). V týchto prípadoch ide o prejav interného vývinu dialektu smerom k nadradenej nárečovej skupine (o nivelizáciu a integráciu dialektov). I tu sa ukazuje, že nárečia celkom prirodzene podliehajú jazykovému a sociálnemu tlaku okolia, stierajú sa v nich najšpecifickejšie črty, pričom preberajú do svojho systému nové elementy, a tak sa môže nárečie postupne modifikovať a transformovať do integrovanej podoby.

Zámerom redaktorov bolo predstaviť texty v čo najprirodzenejšej podobe, bez väčších zásahov a úprav smerom k systémovej podobe (ideálnej norme) príslušného nárečia. Nárečové znaky obsiahnuté v rozprávaniach preukazne a dostatočne spoľahlivo umožňujú dešifrovať príslušnosť textu k danému typu nárečia, nehladiac na to, že prezentovaný materiál poskytuje dostatočné množstvo priestoru na štúdium zmien v nárečiach a problematiky ich ďalšieho smerovania či prípadnej (postupnej) integrácie. Aj z tohto dôvodu boli do publikácie zaradené texty vykazujúce znaky integrácie.

TEMATIKA VOJNOVÝCH PRÍBEHOV V NÁREČOVOM ARCHÍVE - KRÁTKA CHARAKTERISTIKA VYBRANÝCH TEXTOV

Nárečové zápisy rozprávání s tematikou prvej svetovej vojny predstavujú iba malý výsek z bohatého archívneho fondu jedinečných nárečových textov dialektologického oddelenia JÚLŠ SAV. Ich spracovanie vo forme antológie je jedným z alternatívnych spôsobov využitia súvislých textov, v ktorom sa popri prezentácii nárečia môže uplatniť ich poznávací a estetický funkcia. Tematicky je celá archívna zbierka textov neobyčajne bohatá, jednotlivé výpovede (zápisy) zachytávajú rôzne rozprávania, opisy, postoje a komentáre prakticky ku všetkým otázkam základnej ľudskej činnosti na dnešnom území Slovákov v čase od konca 19. až po začiatok 21. storočia.

Z prezentovaných vojnových textov výrazne cítiť atmosféru spoločensko-politickej situácie v severnej časti Uhorska tesne pred prvou svetovou vojnou a bezprostredne po jej začatí. Odrážajú sa v nich snahy vládnych kruhov rakúsko-uhorskej monarchie o totálne nasadenie, sprevádzané masívnou mobilizáciou, ktorá priniesla absolútnu zmenu v živote všetkých, nielen odvedených, t. j. mladých bran-

cov a starších záložníkov – poväčšine otcov rodín, ale aj ich rodinných príslušníkov. Texty naznačujú aj to, čo nasledovalo. Výstižne o tom píše G. Dudeková: „Postup bojových operácií, ktorý mal byť podľa propagandy rýchly, úderný a hlavne víťazný, predlžovanie vojnového stavu, čoraz nástojčivejší nedostatok potravín a ďalších základných potrieb, atmosféra neistoty a strachu...“ (Dudeková, 2007, s. 125), to všetko sa spolu s reálnymi príkormi vojny, jej následkami a situáciou na konci vojny, pregnantne odráža v spomínaniach rozprávačov. Mnohé výpovede zaznamenávajú a komentujú zásadné udalosti konfliktu z pohľadu Slovákov – účastníkov bojov, ale i civilistov – a často k nim zaujímajú zásadné postoje. Naši predkovia boli v rokoch trvania prvej svetovej vojny proti svojej vôli zaangažovaní do nejednej epizódnej, ale i rozhodujúcej historickej vojenskej situácie, čo sa prirodzene premietlo do ich rozprávání. Texty sa stávajú pre čitateľa akýmsi sprievodcom priebehu prvej svetovej vojny z pohľadu zainteresovanej časti slovenského národa.

Rozprávači opisujú udalosti v Sarajeve v auguste 1914 (v interpretácii niektorých sú považované za hlavnú príčinu vypuknutia vojny) od osudného atentátu, vlastný výklad jeho priebehu a pozadia, cez opis účasti na pohrebe zastreleného cisára až po opis následných reakcií európskych štátov, ktoré spustil útok na mocnára. Na slovenskom území to bola predovšetkým mobilizácia, vojenské odvody (asentírky), odchod živelov rodín na front a pod.⁸ Týmto udalostiam predchádzali hromadné odchody slovenských ľudí do Ameriky vyvolané obavami z vypuknutia vojny.⁹ Medzi rozprávami nájdeme i opisy situácie vysťahovalcov v Amerike v čase vypuknutia vojny na európskom kontinente.¹⁰ S prekvapením čítame o počiatočnom nadšení zo začiatku vojny, ktoré zavládlo v istých politických a spoločenských kruhoch,¹¹ iné texty približujú príchod vojakov k posádke a do miest, z ktorých sa odchádzalo priamo na front. Silné a emotívne podfarbené sú výpovede o prvých kontaktoch a skúsenostiach s reálnou vojnou a skutočným bojom, o prvých zraneniach, obetiach a pod.¹²

Popri opisoch osobnej zaangažovanosti vo významných historických bitkách či udalostiach (napr. bitka na Piave,¹³ vzbura v Kragujevac¹⁴) dozvedáme sa formou krátkych príbehov aj o každodennom vojenskom živote.¹⁵ Nechýbajú podrobné rozprávania o vojnových zraneniach, o skúsenosti s následným hospitalizovaním,¹⁶ opisy neľudských podmienok bez možnosti základnej hygieny v prostredí, v ktorom sa prakticky nedalo zbaviť blch a vší, o šíriacich sa chorobách,¹⁷ ale i otvorené výpovede o obrovských stratách: *Veru, dvesto šezdesiatí chlapi zme išli ces ten most a len dvaja zme zostali...¹⁸ – Ket sa choroba rozmnožila, pochovávali zme denne najmién tag o dvaca do padesát. A ket sa to zhoršilo, aj dvesto mrtvíh denne.¹⁹*

8 Porov. napr. texty z archívu JÚLŠ (ďalej ANT JÚLŠ), 14/04 – 05, Bzince pod Javorinou, text č. 6 (1.1), text č. 7 (1.4); 49/08, Veľký Lom, text č. 6 (1.3).

9 Porov. napr. ANT JÚLŠ, 37/92, Ratkovo, text č. 2 (1.5).

10 Porov. napr. ANT JÚLŠ, 37/92, Ratkovo, text č. 2 (1.5); 41/09, Likavka, text č. 3 (1.6).

11 Porov. napr. ANT JÚLŠ, 13/05, Poriadie, text č. 4 (1.7).

12 Napr. ANT JÚLŠ, 41/09, Likavka, text č. 3 (1.6); 01/17, Lopašov, text č. 1 (1.2).

13 ANT JÚLŠ, 21/27, Riečnica, text č. 1 (1.17); 14/04 – 05, Bzince pod Javorinou, text č. 12 (1.62).

14 ANT JÚLŠ, 19/12, Dolný Hričov, text č. 1 (1.33).

15 ANT JÚLŠ, 02/02, Smolinské, text č. 3 (1.16).

16 ANT JÚLŠ, 37/09, Valča, text č. 3 (1.14).

17 Napr. ANT JÚLŠ, 49/08 Veľký Lom, text č. 6 (1.3); 18/08, Horná Mariková, text č. 2 (1.13).

18 ANT JÚLŠ, 49/66, Zombor, text č. 11 (1.15).

19 ANT JÚLŠ, 14/04 – 05, Bzince pod Javorinou, text č. 12 (1.62).

Vojna zaviedla Slovákov do mnohých krajín Európy i sveta²⁰ a je zaujímavé poznať, ako na nich zapôsobili nové skúsenosti. Ich svedectvá nás prevedú napríklad cez poľský,²¹ ruský,²² rumunský²³ až po taliansky front²⁴, preslávený povestnou vojenskou bitkou na rieke Piava. Práve tu naplno zaznel paradox doby a tragika vtedajších bojov umocnená skutočnosťou, že na oboch brehoch rieky stáli proti sebe Slováci: „Slováci v sivomodrých uniformách rakúsko-uhorskej armády a Slováci, už ako legionári, v uniformách talianskych horských strelcov“ (porov. Kalný, 2005, s. 128).

Najexpresívnejšie vyznievajú detailné výpovede o hrozných následkoch bojov: *A teda já som, jak tí šrapnele išli, já som ból polla jenného, tomu kuz hlavi odrazilo a já som vella neho ležal... A ked Rus strelel, ten mal f téj dziére hlavu, dostal a, práda, porad mu mozgi vileceli...*²⁵ – *Celí rat chlapou... viva! eníh. Mrťvi. A každí maų hlavu otrhnutú. Eště krú s nih išla.*²⁶ – *A Pijava sa pristavovala na umrlčích telách, čápkáh, mantloch, čo bolo tolko vehnatíh ve vode.*²⁷ atď.

Mnohé rozprávania svedčia o bezvýchodiskovej situácii vojakov, iné prinášajú svedectvá o tom, ako našinci odmietli zdvihnúť zbraň proti nepriateľovi,²⁸ čítame však i chválu na ošetrovujúcich lekárov z radov protivníka.²⁹ Vnímavosť rozprávačov dokladajú napr. opisy typických črt národov či etník, s ktorými sa počas bojov stretli: *Dobří ľudia to bolí, tí Rusiskovia.*³⁰ – *Kozáci boli trocha energickí lidé..., tí do zajatá nebrali.*³¹ – *Slováci bitandzi. Pokrite po krakoh bulí*³² a pod. Nachádzame i vysvetlenia, prečo s našimi vojakmi zaobchádzali v ruskom zajatí dobre: *Ked' náz zajali, potom nás šanovali. Ten veliteľ povedal: „Neublíšte chlapom, pekne zdravích, živích potrebujeme, lebo telo majú u nás, telo máme mi u nich.“ Dali nám ešte aj právo opčianske.*³³

V rozprávaniach sa objavujú i nevšedné opisy, napríklad o štvormesačnom vojenskom lyžiarskom výcviku v tatranskom prostredí, odkiaľ vycvičení vojaci putovali do rumunských hôr,³⁴ alebo o špeciálnych bojových jednotkách vycvičených na boj v Alpách: *Mi zme malí í do Tirol' a malí zme šeci takie palíce dl'hie a malí zme i takie raki na bagandžách, to do toho snehu hádam.*³⁵ Nachádzame zmienky o odskúšaní nových ničivých bojových prostriedkov: *Po scíšení palbi tvrděj, kanonádi, puscili plin, ale nám neprálo ščascié,*³⁶ prípadne o najmodernejších technických výdobytkoch, ktoré sa po prvýkrát uviedli do činnosti práve počas bojov v prvej svetovej vojne: *A tam zme vidělí aj cepelín, to bola taká zdušná loť. Takí balón*³⁷ – *Dostaų*

20 Porov. ANT JÚLŠ, 14/04 – 05, Bzince pod Javorinou, text č. 7 (1.4); 08/37, Zeleneč, text č. 2 (2.5) a i.

21 Napr. ANT JÚLŠ, 18/08, Horná Mariková, text č. 2 (1.13); 78/02, Senné, text č. 2 (1.21).

22 Napr. ANT JÚLŠ, 12/06, Šterusy, text č. 7 (1.18); 07/16, Vištuk, text č. 5 (1.19); 32/38, Krškany, text č. 1 (1.20),

23 ANT JÚLŠ, 24/79, Veľké Uherce, text č. 3 (1.11); 49/66, Zombor, text č. 11 (1.15); 42/20, Prosiek, text č. 1 (1.60).

24 ANT JÚLŠ, 61/38, Bijacovce, text č. 11 (1.12); 15/42, Dolná Súča, text č. 1 (1.29).

25 ANT JÚLŠ, 12/06, Šterusy, text č. 7 (1.18).

26 ANT JÚLŠ, 37/12, Slovany, text č. 4 (1.28).

27 ANT JÚLŠ, 15/42, Dolná Súča, text č. 1 (1.29).

28 ANT JÚLŠ, 43/22, Brezno, text č. 1 (1.8).

29 ANT JÚLŠ, 37/09, Valča, text č. 3 (1.14).

30 ANT JÚLŠ, 37/09, Valča, text č. 3 (1.14); 24/11, Kovarce, text č. 2 (1.58); 41/09, Likavka, text č. 3 (1.26) a i.

31 ANT JÚLŠ, 07/16, Vištuk, text č. 5 (1.19).

32 ANT JÚLŠ, 66/02, Ostrovany, text č. 1 (1.23).

33 ANT JÚLŠ, 21/27, Riečnica, text č. 1 (1.17).

34 ANT JÚLŠ, 37/19, Polerieka, text č. 4 (1.30).

35 ANT JÚLŠ, 40/02, Žaškov, text č. 13 (1.63).

36 ANT JÚLŠ, 14/04 – 05, Bzince pod Javorinou, text č. 12 (1.62).

37 ANT JÚLŠ, 14/04 – 05, Bzince pod Javorinou, text č. 12 (1.62).

som sa... gu telegrafniemu regimentu, ktorí boľ jed'íní pre rakúsko-uhorskú armádu v Rakúsku f Sant Pelteň.³⁸ – Po slovenski sa povedalo tlstá Berta. To boľ kanón, ktorí Škodouka f Plzňi virobila, štiricadva centimetre náboje išľi do ňej guľe³⁹ a i.

Atraktívnosť textov zvyšujú zmienky o známých súvekých historických osobnostiach, napr. M. R. Štefánikovi,⁴⁰ T. G. Masarykovi,⁴¹ E. Benešovi,⁴² V. I. Leninovi, L. D. Trockom,⁴³ Š. Tiszovi⁴⁴ a pod. Zaujímavé sú vysvetľujúce komentáre a vlastný výklad historických okolností niektorých závažných udalostí: *Keť príde o tej ofenzíve (pri Piave): Kto prezrad'iu? Ta král, tento Karol, čo sme mu prisahad' musel'i, mal za ženu céru talijanskeho kráľa, ten sa volaľ Emanuel. Tag jeho céru mal král vo Viedňi rakúski, tag údajne tá to svojmu ocovi Emanuelovi prezrad'ila, čo sa podňiknúd' má.*⁴⁵

Mnohé postrehy zachytávajú vnútorné pomery rakúsko-uhorskej armády a jej postupný rozklad. Dobre to dokumentujú opisy zásobovania vojakov s potravinami, a to na začiatku vojny, keď ich bolo dostatok, v porovnaní so stavom, ktorý odrážal absolútny nedostatok stravy a úmorný hlad: *Hñed' na frištuk – káva, bíla káva, skoro liter, prst som do šálki skoro ňevopchav, bíli krajíc chleba a takí, jako dva prsti dlhé, kus kľáski... Na obet – fašírki, massová polívka, boli v ňej slíže, f téglike kus massa, na to dali riže, dali na to ložicu masťi a dali za ložicu škorice. To boľ maďarskí obet.*⁴⁶ – *A boľ hlat potom. Tam už ňebolo ničoho na svete. Vojáci tekvice, čo našľi na pol'i, aľebo šúlok kukurice, šetko jedľi. Maďarsko bolo tag vičerpanuo, že vojáci ňižď ňemal'i.*⁴⁷ Rozprávači vysvetľujú motiváciu dezercie a spomínajú na niektoré vojenské tresty, akým bolo napríklad legendárne a kruté „vyviazanie na stĺpik“: *Jaka to vojna? Že som ňeskoro prišol, ta mi slupka dal'i? Aňi chľeba mi ňedal'i? Ta znace co, podzme do Rusiji! Rudzme gveri a podzme do Rusiji!... Zato, že ňeskoro prišol, mu dal'i slupka na buka. Ta ho zavešeli za dva hodzini.*⁴⁸

Pôsobivé sú texty sprostredkované ľuďmi pôsobiacimi v zázemí, jednoduchými civilistami, ktorí približujú dôsledky vojny na ich život a opisujú svoje niekedy až neuveriteľné osudy.⁴⁹ Z nich sa dozvedáme o pomeroch počas vojny na Slovensku, o hlade, biede, nedostatku stravy, problémoch s jej zadovážením a i.,⁵⁰ ale aj o situácii v zahraničí, napríklad v Rusku, kde žila už pred vojnou početná skupina Slovákov z Turca.⁵¹

V definitívnom výbere sa vyprofilovalo päť základných tematických celkov, do ktorých je kniha rozčlenená. Usporiadanie kapitol kopíruje a v skratke odráža chronológiu udalostí vojnových rokov 1914 – 1918 a obdobia pred vypuknutím a po skončení vojny.

38 ANT JÚLŠ, 42/20, Prosiek, text č. 1 (1.60).

39 ANT JÚLŠ, 42/20, Prosiek, text č. 1 (1.60).

40 ANT JÚLŠ, 18/08, Horná Mariková, text č. 2 (1.13), ANT JÚLŠ, 08/03, Smolenice, text č. 2 (1.51).

41 ANT JÚLŠ, 08/03, Smolenice, text č. 2 (1.51).

42 ANT JÚLŠ, 18/08, Horná Mariková, text č. 2 (1.13).

43 ANT JÚLŠ, 41/09, Likavka, text č. 5 (1.57).

44 ANT JÚLŠ, 24/79, Veľké Uherce, text č. 3 (1.38)

45 ANT JÚLŠ, 42/20, Prosiek, text č. 1 (1.60).

46 ANT JÚLŠ, 24/11, Kovarce, text č. 2 (1.58).

47 ANT JÚLŠ, 49/66, Zombor, text č. 11 (1.15).

48 ANT JÚLŠ, 66/02, Ostrovany, text č. 1 (1.23). Detailný opis pozri v texte ANT JÚLŠ, 42/20, Prosiek, text č. 1 (1.60).

49 ANT JÚLŠ, 08/15, Dolné Orešany, text č. 1 (1.41); 53/22, Gemerský Milhost', text č. 2 (1.52); 04/11, Lamač, text č. 9 (1.53); 61/46 Vyšný Slavkov, text. č. 4 (1.54).

50 Napr. ANT JÚLŠ, 49/66, Zombor, text č. 10 (1.46).

51 ANT JÚLŠ, 37/14, Lazany, text č. 3 (1.45).

Prvý tematický celok s názvom *A prišiel rok štrnásty* obsahuje texty, ktoré signalizujú nástup a vypuknutie vojny a ukazujú, ako vojna zasiahla do života obyčajných slovenských ľudí. Vojenské udalosti ich vtiahli do najrôznejších situácií doma aj v zahraničí. Druhá časť pomenovaná *Na fronte vo vojenských bagančiach* zaznamenáva počtom najviac rozprávání, v ktorých svoje zážitky sprostredkovali tí, čo po odvedení narukovali a zažili vojnové hrôzy na vlastnej koži. O tom, aké nesmierne utrpenie prežívali počas vojny najbližšie rodiny vojakov a bežní civilisti, sa dočítame v časti *Aj doma sa bojovalo*. Hodnotiace opisy priamych i nepriamych následkov vojnového besnenia a jeho drvivého dopadu prakticky na všetky oblasti ľudského života ľudí prináša štvrtá časť nazvaná *Taká to bola vojna*. Piaty, najrozsiahlejší tematický celok *Môj vojnový príbeh* sprostredkúva osudy a zážitky vojakov počas ich celého vojenského ťaženia: od vypuknutia vojny až po ich návraty domov.

STRUČNÁ CHARAKTERISTIKA JAZYKOVEJ STRÁNKY TEXTOV

Predkladané texty spája po jazykovej stránke niekoľko spoločných znakov. Ako sme už predznamenal, je to predovšetkým fakt, že rozprávania zachytené v miestnom dialekte obsahujú typické nárečové prvky, ktoré transparentne demonštrujú nárečovú príslušnosť k istému typu zemepisného nárečia. Poukázali sme i na to, že nie každý text vždy prezentuje systémovo homogénne nárečie, preto nemusí byť vždy zaradenie textu (ktorý takéto odchýlky vykazuje) k určitému nárečovému typu jednoznačné. Príčina modifikácie a odklonu od synchronného stavu v systéme nárečia môže mať viaceré dôvody, ktoré sa obyčajne vzájomne krížia:

a) rozprávač a jeho výpoveď sú výrazne ovplyvnené prostredím, v ktorom reprodukované zážitky prežil; zreteľný je predovšetkým cudzojazyčný vplyv, t. j. pôsobenie iných jazykov, rozličných nárečí, osvojenie si a využívanie vojenského slovníka a slangu a pod.;

b) lokalita, z ktorej zaznamenaný text (a v čase záznamu i rozprávač) pochádza, nemusí sa zhodovať s obcou, kde sa rozprávač narodil a prežil detstvo a mladosť a kde sa formoval jeho materinský jazykový úzus; výsledný text môže potom niest okrem nárečových znakov lokality záznamu i prvky nárečia, ktoré sú rozprávačovi vlastné primárne, t. j. rodného nárečia jeho rodnej obce;⁵²

c) dialekt, v ktorom je text reprodukováný, patrí k prechodnému typu nárečia, t. j. leží v zemepisnom pásme, kde sa stretávajú dve alebo viaceré rozdielne (príbuzné) nárečové skupiny.⁵³

Čiastočný ústup v používaní pôvodných nárečových prvkov súvisí v istých prípadoch pravdepodobne s „intelektualizáciou“ výpovedí (prehovorov), do ktorých už mohli postupne (s ohľadom na čas realizácie výskumu) vstupovať prvky prestížneho spisovného jazyka a funkčných jazykov vtedajších armádných celkov, pričom

52 Porov. napr. úryvok textu 2.26, ktorý je zaradený v rámci archívu nárečových textov v zložke obce Boľ (o. Kráľovský Chlmec), kde rozprávač prežil podstatnú časť svojho života. Obec leží v oblasti južného okraja zemplínskych nárečí. Rozprávač sa sem prisťahoval po prvej svetovej vojne z rodnej obce Ruskov (o. Trebišov), ktorá leží na území s prevládajúcim abovským nárečím.

53 Napr. obec Nedanovce, ktorá sa nachádza v prechodnom pásme medzi stredoslovenskými a západoslovenskými nárečiami, nesie črty hornonitrianskych i topolčianskych nárečových podskupín.

výraznú úlohu zohrala internacionalizácia v slovnej zásobe, preberanie a adaptácia cudzích jazykových prvkov v domácom jazykovom systéme.

Je zrejmé, že systém nárečia je v niektorých rozprávaniach poznačený, eventuálne zachytáva a odráža istý stupeň vlastnej modifikácie smerom k priamemu najbližšiemu, príp. k viacerým nadradeným celkom, zriedkavo k štandardnej spisovnej forme. Platí to najmä o rozprávaniach z lokalít, ktoré sú súčasťou prechodných nárečových oblastí: ak text pochádza zo zóny prechodu, kde sa ovplyvňujú a kontaktujú dve, príp. viaceré nárečové celky, forma takého naratívum obsahuje nárečové prvky oboch (viacerých) nadradených nárečových skupín.⁵⁴

Typickú nárečovú ustálenosť systému, resp. jeho „archaickosť“ pozorujeme prakticky vo všetkých jazykových rovinách, t. j. hláskoslovnej, tvaroslovnej, aj pri tvorení slov (*cistuo, gazdovie, ícit, hvaric, scet, na majjéroh, od dvanásci rokov, nezachicila ho, sen sa ššasljivo vráciu dom, co much kupic, me puščil'i uš* atď.), no vari najvypuklejšie v lexikálnej rovine (*lesci* – či, *palē* – pozri, hľa, *hrubí* – veľký, *lachi* – odev, šaty, *poseľ* – doteraz, posiaľ, *palazor* – dáždnik, *jágerna* – horáreň, *šváпки* – zemiaky atď.). Jazyk textov a využitá slovná zásoba súvisí s prostredím, v ktorom rozprávači pôsobili, a je odrazom starších období života slovenskej spoločnosti. Rozprávači preto celkom spontánne používajú pomenovania rôznych reálií spojených s príslušným obdobím a prostredím, využívajú staré merné jednotky, hodnoty peňazí a pod. V textoch sa hojne vyskytujú (nielen vojenské) výrazy a termíny súvisiace s vtedajším životom vo významoch, v akých fungovali na počiatku 20. storočia. Keďže boli tieto lexémy viazané na zanikajúce, resp. zaniknuté reálie, je prirodzené, že sa postupne prestali používať, vytrácali sa z aktívnej slovnej zásoby a dnes sa zachovali nanajvýš na jej periférii, prípadne izolované v niektorých nárečiach, napr.: *bíreš* – sluha na panskom majetku, *cúgle* – časť konského postroja, *kost* – strava, *majír* – veľkostatok, *meldovat'* – hlásiť, niečo oznamovať, *Mladzenki* – na Spiši sviatočný Deň mláďatiek vo vianočnom období, *štreka* – železnica a pod.

Dôsledkom vplyvu prostredia, v ktorom sa rozprávači pohybovali, a tiež okolností, v akých sa nachádzali, sú všetky texty poznačené množstvom cudzích, najmä vojenských (ale aj iných) výrazov. Výskyt vojenských výrazov z obdobia prvej vojny patrí k najvýraznejším črtám prezentovaných rozprávání. V súčasnosti sú to výrazy prakticky neznáme, ktoré zo súčasnej slovnej zásoby vymizli: *befédruvaní za frajtra, šajnverfer, tromafajer, angrif, šprenštik, štelung* atď.⁵⁵ Niektoré z textov sú na tento typ lexém mimoriadne bohaté, rozprávania sú nimi presýtené a ich využitie je v rámci textu dominantné (porov. napr. text 1.10, ktorý hovorí o postavení obyčajného vojaka vo vtedajšej vojenskej mašinérii).

Pre väčšinu textov je príznačná prítomnosť cudzích nevojenských jazykových prvkov, preberaných predovšetkým z nemčiny, maďarčiny, ruštiny, taliančiny, anglič-

⁵⁴ Na nárečové zápisy, v ktorých je pôvodný systém rozkolísaný v dôsledku niektorej z opísaných príčin, upozorňujú zostavovatelia znakom hviezdičky. Tá signalizuje možné príčiny konverzie autentických nárečových prvkov: 1. text pochádza z obce na pomedznom nárečovom území (zápis môže obsahovať prvky dvoch alebo viacerých susediacich nárečových podskupín, resp. skupín) 2. text obsahuje rôzne prvky atypické pre dané nárečie (ich nositeľom je rozprávač), ktoré do značnej miery narúšajú jeho ideálnu normu (príčinou môže byť napr. fakt, že rozprávačovo rodisko nie je totožné s miestom zápisu, rozprávač prežil veľkú časť svojho života mimo rodnej obce a pod.)

⁵⁵ Pre lepšiu zrozumiteľnosť rozprávání zostavila K. Balleková abecedný slovník zo slovnej zásoby prezentovaných textov, ktorý je zaradený za textovou časťou publikácie. Neznáme výrazy a ich významy vykladá a dokumentuje variantnými regionálnymi podobami.

tiny, srbčiny a pod. Ide o prirodzený transport cudzích slov (napr. *machorki, puliska, piknik, kort, ofis* a pod.), ale aj celistvejších cudzojazyčných citácií (výpovedí, slovných spojení), príp. niektorých cudzojazyčných črt do prehovorov v závislosti od jazykového prostredia, v ktorom účastník vojny pôsobil. Také sú napr. texty ovplyvnené ruštinou: *S toho šeckího son aj ja boľ bolní* (chorý); *Maľ son lecharátka* (horúčku)⁵⁶ – *Potom mi dav aj bumášku* (papierik), *machorki* (druh tabaku); *Bežíť, bežíť, aha, tam šteká sobák* (pes), *tam je drevňa* (dedina)...⁵⁷ a i. Adaptáciu rôznych cudzích jazykov ovplyvňuje pôvodný systém nárečia, čo sa odráža na všetkých rovinách jazykového prejavu, pravdepodobne najviac v hláskoslovnej a lexikálnej rovine.⁵⁸

V snahe priblížiť čitateľovi opisované prostredie a miesta, na ktoré ich vojna priviedla, používajú rozprávači množstvo rôznych (neraz zastaraných skomolených, príp. nárečím ovplyvnených) geografických pomenovaní (toponým), napr. štátov: *Ital'ija, Rumuňija, Serbija, Poľská, Rusko* (aj *Rúska*), *Bosnija-Hercegovina* a i.; väčších i menších (historických) území: *Galícija, Dalmácia, Sibírija, Bezarábija* a i.; väčších a menších miest, prístavov, dedín a pod.: *Miškojuc, San Danijél, prístav Valóna, Pšemisl* (aj *Prémisel, Priemisel, Pržemisel*), *Lenbert, Brestl'itovsk, Néred'ház, Ungvar, Saratov, Zaugrovec, Čigágo, Mičigan* a i.; riek, jazier, morí (hydroným): *Visla, Pijava, Dnester, Balatónske jazero, Čierne more* a i.; hôr, pohorí, kopcov, skál (oroným): *Beskidi, Karpáti, Kaukáz, Volgano*, a množstvo rôznych vlastných pomiestnych mien, názvov pozemkov, ciest (anoikoným). Lokalizáciu niektorých z nich sa usilujú rozprávači bližšie opísať: *Lugoš, to je u rumanskíh hraňíc; Tá Rava ruská, to bolo Pólsku; Tarnopol' v Galíciji* a pod. Vo viacerých prípadoch je ťažké určiť, ktorú lokalitu (v jej zdeformovanej jazykovej podobe) má rozprávač na mysli (napr. *Trojchotár, Denbica, Kili-baba, Kimpilum* a i.). Sú však i texty, ktoré obsahujú pomerne zasvätené a detailné opisy putovania na front (porov. napr. 1.60): *Takto sme prišli cez Linc a cez Bolzáno do Triestu. Za Rakúsko-Uhorska sa to volalo Bócen, f staríh mapáh je značené. No ale potom to Tal'ijaňi dostali naspátka, lebo to bolo volakedi tal'ijanske územie, tak Tal'ijaňi premeňli ho na Bolzáno. Takto do Triestu vlakom... A s Triestu potom smerom do Tal'ijanska, na Veronu a potom s Triestu do Primolána. Tam je pri Primoláne jedno jazero veľké, to sú kúpele tam. Potom ďalej Kalceránika, Aldonázo, Grigno, Orgo, Borgo bolo posledná staňica pri bívalej tal'ijanskej hraňici, ale mi zme sa dostali o toho Primolána do tej Kalcerániki. To bola priamo proti temu jazeru tá Kalceránika a poňiže bolo, tam náz uležali.*

Predstavené archívne texty implikujú typické znaky takých prehovorov a výpovedí, ktoré sa prekrývajú s charakteristickými črtami ľudového rozprávačstva i hovorovosti tak, ako ich predstavil napríklad J. Doruľa v knihe *Čarovný svet a skutočný život v slovenskej rozprávke* (Doruľa, 2012).⁵⁹ Pri analýze nárečových zápisov možno zaregistrovať hojné používanie zdôrazňovacích a hodnotiacich modálnych častíc; osobných, ukazovacích a privlastňovacích zámen v dôrazovom postavení a v rozličných druhotných významoch, často blízkych časticiam (príp. vo funkcii častíc); tiež hojné používanie citoslovieč; využívanie druhotných a modálnych vý-

⁵⁶ ANT JÚLŠ, 33/40, Topolčianky, text č. 2 (1.44).

⁵⁷ ANT JÚLŠ, 24/11, Kovarce, text č. 2 (1.58).

⁵⁸ Kvôli plynulejšej čitateľnosti textu sú významy niektorých slov vysvetlené (kurzívou v zátvorke) priamo v texte. Významy väčšiny starých vojenských výrazov osvetľuje slovník zaradený za textovou časťou publikácie.

⁵⁹ J. Doruľa v tejto knihe, v časti *Akou rečou hovoria slovenské rozprávky v podaní ich zberateľov a vydavateľov*, výstižne opísal viaceré príznačné črty ľudového rozprávačstva a hovorovosti a ich posun k hranici pospisovnenia (porov. najmä s. 24 – 67).

znamov slovesných časov a kondicionálu; rozličné spôsoby intenzifikácie vyjadrenia a pod. (c. d., s. 24 – 25). Nachádzame i prípady využitia tvarov predminulého času, prípadne minulého kondicionálu (*Bol tam prišól ten čaz noví nástupca. – Dala mi, čo tím d'etom boli navarili. – Ťen Ruz boų pri mne ležau. – Bol'i bi to urobeli, kebi som ih bol o to prosel. – Ked ná_zajali, jeden ból utékel* a pod.), ktoré rozprávači niekedy nahrádzajú tvarmi minulého času, príp. prítomného kondicionálu.

Evidentná je snaha rozprávača vtiahnuť poslucháča, resp. čitateľa, do udalostí, čo priamo závisí od pútavosti rozprávanej témy a od rozprávačovej zdatnosti vzbudiť záujem percipienta. Ak sa to rozprávačovi darí, osoba vnímajúca prehovor (text) sa zainteresúva na deji v zhode s rozprávačom. Rozprávač využíva viaceré spôsoby na zvýšenie pútavosti rozprávania, k najčastejším patrí intenzifikácia vyjadrenia, vyzdvihnutie, zdôraznenie množstva, akosti, intenzity veci, javu, deja, udalosti a pod. Zaujať poslucháča sa darí aj jednoduchým opakovaním výrazu, príp. opakovaním, ktoré je sprevádzané časticou, a tak sa príslušná intenzifikácia znásobuje. Inokedy sa výrazy opakujú, napr. podstatné alebo prídavné mená, z ktorých je spravidla druhý člen slovotvorne (príponou alebo predponou) modifikovaný, čím sa dosahuje výrazný intenzifikačný efekt: *bitka-ňebitka; či je chlapec, či ňechlapec; zdraví-ňezdraví; celí celučičkí; šťastní prešťasní* a i. Pomerne časté je pevné spojenie dvoch synonymných výrazov (*horko-ťasťko, pekne-krásne, roschod'il'i sa kade-tade* a pod.) a v úlohe intenzifikačného činiteľa aj spojenia adjektív so substantívami, v ktorých je adjektívum utvorené od toho istého základu ako určované substantívum: *aňi mačn'i mak, ničového nič* a pod. (porov. c. d., s. 53 – 54).

Účinným spôsobom na vzbudenie percipientovej pozornosti sú otázky, ktoré si rozprávač sám kladie, pričom verbálne demonštruje, ako uvažoval, keď bolo dôležité rýchle rozhodnutie: *Al'e ako prejdem?... Čo bude?... No a teraz čo?* a i. V týchto prípadoch dochádza k úmyselnému (možno podvedomému) opakovaniu slov (aj viet), čím sa stupňuje napätie, a na zdôraznenie sa opakujú celé slovné spojenia, ba aj vety: *A oňi už lem hed a hed ucekal'i; A vezú nás, vezú, až do Saratova; Tam ti vžd'i príde dáki frajtríg a... ideme. Ideme, ideme; Štefánig mosel zahinút, mosel zahinút; Šekala dl'ho, dl'ho a van domó nechodzil; Čo spravil, ňigdo za to ňezotpovedal. ňigdo ňezotpovedal za tí veci; Veru, dvestošežd'esiat'i chlapi zme išl'i ces ten most a len dvaja zme zostal'i... A ostatok, to šecko plávalo doų tou vodou. Len mi dvaja zme ostal'i* atď.

Živý kontakt medzi percipientom a recipientom naratívu zabezpečujú potvrdzujúce vety typu: *Namudušu, tak to bolo!* Na zvýšenie pôsobivosti rozprávania vplýva i funkčné využitie citosloviec: *A mašingver: tra-ta-ta-ta-ta!; Kųon začau chrčať: chr'r, chr'r; Tie gulki ponad nás, okolo nás fijú, fijú, fijú; A on frk do lesa; s karabini pif-pif na Rusoch* a pod.

Kompaktnosť štruktúry časti výpovedí a viet narúša vkladanie vysvetľujúcich poznámok: *Jeden granád mi, hrackú zme išli, mi fúkel okolo ucha* a pod. Typické sú krátke úsečné vety, navodzujúce dynamiku opisovanej situácie a skratkovité výpovede: *Priňesl'i, zošekal'i, zonačil'i, šup tamok* a pod.; v protiklade k nim zaznamenávame dlhé súvetia, ktoré v neprerušenom slede prinášajú opis dramatických udalostí idúcich za sebou.⁶⁰ Redakčne boli takéto typy výpovedí (s retardačnou tendenciou plynutia) upravené minimálne.

60 Porov. napr. v textoch ANT JÚLŠ, 24/11, Kovarce, text č. 2 (1.58); 42/20, Prosiek, text č. 1 (1.60); 41/07, Černová, text č. 5 (1.64).

Rozprávačské postupy sprevádzajú ustálené frazeologické spojenia rozličného druhu. Časté sú prirovnania postavené na protiklade vojenskej – nevojenskej, ktoré sú motivované všedným (nevojenským) životom a prácou: *Rusi bili tag husto, jak ked grule sadzi. – No teda, márna sláva! – Tam umirali vojací tag, jak kebi ľem s kosu košil! – Tolko tej krvi, ako keť kravu zabijú. – Ležali akurát ja_kuati po hori. – Tma jak peci. – Takí chod'iu ako zmoknutuo kurča. – Nemci pohli rozumom ako krava chvostom a i.*

V textoch sa vyskytuje zaujímavý typ prirovnaní, v ktorých rozprávači pre lepšiu predstavu prirovnávajú niečo (napr. vzdialenosť, výšku, kvantitu, lokalitu a pod.) z prebiehajúceho (rozprávaneho) deja k reáliám z blízkeho okolia v čase a na mieste, kde sa uskutočnil výskumný rozhovor, príp. k niečomu dôverne známemu z domáceho (slovenského) prostredia: *A to bolo jako po Boské Srcco na Homolke, takí kus to bolo; Tak som išov jako semeg do kuchiňe a hintam do izbi;*⁶¹ *F tejto rieke (Piave) bola večia voda, ako u náz Vách, keď ide takí povečí.*⁶² *– Len naraz na hrackú predom mňa graná_čvacou, tag ako otaľto do toho štokouca.*⁶³ *– Potom naz odvezol na tu staničku, tag jak stadzi do Harhova.*⁶⁴ Takto rozprávač ešte viac vtáhuje poslucháča do deja interpretovaného príbehu, zvyšuje jeho atraktivitu a obohacuje rozprávanie o detailné informácie.

ESTETICKÝ ÚČINOK SPOMIENKOVÉHO ROZPRÁVANIA

Jedným zo základných poslání archívnych materiálov je poskytovať údaje, fakty, informácie a pod. o veciach minulých v jazykovom obraze. Ich využitie vo výskume, spracovanie a interpretácia bádateľských výsledkov môžu mať rôzne podoby. V prípade archivovaných nárečových textov môže byť ich využiteľnosť, okrem vedeckého lingvistického zužitkovania, rozšírená o ďalšiu dimenziu. Hoci vybrané prepisy nárečových textov vo forme zjednodušeného čitateľského zápisu zachytávajú rozprávania jednoduchých ľudí, nie sú to iba obyčajné a strohé faktografické výpovede. Mnohé z nich obsahujú znaky, ktoré ich posúvajú k hraniciam textov spĺňajúcich kritériá na dosiahnutie estetického zážitku (porov. napr. Miko – Popovič, 1978). Otázkam lingvistického výskumu a umeleckej hodnoty rozprávok zachytených vo východoslovenských a stredoslovenských nárečiach sa pri štúdiu Camblových rukopisov dlhodobo venuje K. Žeňuchová (porov. Žeňuchová, 2014).

Závažnosť a sila východiskovej témy poznačila rozprávania výraznou epickosťou a nezriedka silnou expresívnosťou, na ktorej sa podpísala emocionálnosť, ba miestami až drastickosť výrazu. Deje sa tak pri súčasnom zosilnení subjektívneho aspektu v reči, ktorý sa prejavuje motívmi s narúšaním syntaktickej konštrukcie a kompozície rozprávania, deštrukciou jazykových a tematických konvencií a neraz šokujúcimi, tabuizovanými výrazmi.

Výpovede sú faktické, informátori uvádzajú mnohé materiálové a číselné doklady, výsledky vlastných pozorovaní, vnemov a pod.

61 ANT JÚLŠ, 24/11, Kovarce, text č. 2 (1.58).

62 ANT JÚLŠ, 42/20, Prosiek, text č. 1 (1.60).

63 ANT JÚLŠ, 37/12, Slovany, text č. 4 (1.28).

64 ANT JÚLŠ, 61/39, Pongrácovce, text č. 17 (1.59).

Hutnosť a obsažnosť príbehov podporujú príčastkové, prechodníkové, nominalizačné a neurčitkové konštrukcie. Pri ich nedostatku sa text pociťuje ako nenaplnený, voľný, „riedky“ a stáva sa pre čitateľa nezaujímavý (texty tohto typu boli pri základnom edičnom výbere vylúčené). Mnohé rozprávania sprevádzajú kladné, ale najmä záporné hodnotiace spojenia (často s prvkami odsúdenia), gradované prítomnosťou expresív, pejoratív, pregnantných či ironických slov a pod. Spôsobom originálneho podania obsahu

(t. j. toho, čo rozprávač reálne zažil) môže príbeh nadobúdať rôzny stupeň estetického účinku, ktorý vyplýva z celkového poznávacieho a zážitkovo-emocionálneho charakteru rozprávania. Účinok príbehu býva umocňovaný informatívnosťou, ako aj kontrastnou výstavbou a princípom uplatnenia miery v nej. Jadrom rozprávania sa stáva poznávaco-informatívna a zážitkovo-emotívna zložka, ku ktorým pristupujú ako esteticky dominantné zložky kontrast a miera.

Kontrast výrazu, ktorý je vybudovaný na sujetovom princípe a spočíva v rozvíjaní dejového konfliktu, jeho zauzlení a riešení, dokáže zohrať pozitívnu úlohu pri komponovaní príbehu. Z príbehov vidieť, že účinným býva kontrastné radenie životne negatívnych a životne pozitívnych prvkov zo strany rozprávačov – účastníkov príbehov, ktorí sa počas jednotlivých dejových epizód, akcií a činov neraz sami ocitli v rozporuplnom a konfliktnom postavení. Silu rozprávania evokuje a umocňuje vnútorná naliehavosť výpovedí, ktorá sa prejavuje zvýšeným dôrazom a markantnosťou prejavu, nápadnosťou niektorých pomenovaní, opakovaním výrazov, miestami úsečnosťou vo vyjadrovaní, frekventovaným využívaním dôrazových výrazov a častíc a pod. Napriek faktu, že príbehy vypovedajú o jednej známej historickej udalosti, jestvuje medzi nimi dostatočná variabilita (podporená množstvom podtém), ktorá zabraňuje rovnakosti (dvoch) textov a zabezpečuje tak ich jedinečnosť. Z tohto pohľadu však nie je vylúčená podobnosť niektorých textov (daná práve východiskovou témou), ktorú výber eliminuje na čo najmenšiu možnú mieru.

Pre jednotlivé výpovede je v podstatnej miere príznačný osobný svojráz reči (idiolektickosť): na povrch rozprávania vystupujú ustálené individuálne znaky reči informátora, najmä odraz povahy, temperamentu, charakteru, citového a intelektuálneho typu hovoriaceho a pod. Prejavuje sa to napríklad náchylnosťou na výber istých slov, motívov, vetných konštrukcií, kompozičných postupov a pod. Na svojráznom kolorite vyrozprávaných príbehov sa podpisuje dokumentárna markantnosť opisovaného prostredia dosahovaná prostredníctvom slov, motívov, rečových a kompozičných konvencií, ako aj priblížením zvláštností pochádzajúcich z opisovaného prostredia a doby.

Každé rozprávanie je primárne podané ako správa (opis, zobrazenie udalosti) poznačená silnou subjektívnosťou (odrazom autorského subjektu v reči) a prítomnosťou aspektu „ja“ v rozprávaní. Tento fakt sa prejavuje častou frekvenciou prvej zámennej a slovesnej osoby a uplatňovaním hľadiska hovoriaceho pri koncipovaní obsahu komunikácie a jej cieľa.

Všetkým rozprávaniam je vlastný sujet (príbehová štruktúra obsahu), t. j. epický dej, ktorý je komponovaný v perspektíve konfliktu a jeho riešenia. Dejové a zážitkové tematické univerzum sujetu je zreteľne členené na tenzívne univerzum (záporné deje, okolnosti, vnútorné stavy, pocity) a na univerzum detenzívne (kladné postavy, deje a pod.). Medzi jazykové prostriedky, ktoré zvyšujú napätie, patria

krátke (príp. nedokončené) vety, opakovanie, historický prízent a pod. Náležitým použitím historického prízentu vzniká štylistický kontext charakteristický svojou živosťou, dynamickosťou a bezprostrednosťou zážitku, keď je čitateľ vtiahnutý do deja a má pocit, akoby dej prežíval súčasne s postavami: *A potom zéjdeme z mašini tam a zme sa zatočili... A ideme donho a Rusi už strélali...*⁶⁵ – *Vitáhol son s teho košelu a dám na takú haluz hrubú, dlhu a s tín som kíval...*⁶⁶ – *Zaz granád hviždí, konča voza za mňou švacou*⁶⁷ a i.

Väčšine textov nemožno uprieť atribút zaujímavosti, s ktorým úzko súvisí kategória zážitkovosti: rozprávania implikujú konkrétne životné (uskutočniteľné a možné) asociatívne významy, v dôsledku ktorých vzniká výpoveď vyvolávajúca v mysli konkrétne (vyhrotené) životné situácie, príbehy a osudy. Nositeľom zážitkovosti sú slová, motívy spájajúce sa s každodennou životnou sférou človeka. Tragickosť rozprávania je vnímaná ako kontrast s príkrou disproporciou medzi napätím (konfliktom, sporom, problémom) a jeho uvoľnením (riešením), pričom detenzívny zážitok vyplýva z pocitu osudovej nevyhnutnosti. Pod povrchom textov vnímame výchovnú (mobilizujúcu) funkciu, ktorá vyvoláva záporný postoj k vojнам, nezmyselnému zabíjaniu, násiliu a pod.

ZÁVER

Je nesporné, že archívy a archívne dokumenty sa nemalou čiastkou podieľajú na formovaní nehmotného dedičstva daného spoločenstva. O nárečových textoch, ktoré predstavujú dôležitú a neoddeliteľnú súčasť slovenských archíválií, to platí možno dvojnásobne. Už viackrát sa v praxi potvrdilo, že tieto texty sú zdrojom cenných informácií nielen pre jazykovedné, ale aj folkloristické (etnokultúrne) a historické bádanie. Ich skúmanie z rôznych aspektov je potrebné venovať primeranú pozornosť nielen preto, že predstavujú bohatý zdroj na rôzne výskumné aktivity a po náležitom výskume a primeranej interpretácii bádateľských výsledkov prinášajú osožné poznatky využiteľné vo viacerých vedeckých disciplínach, ale i pre potenciálne využitie ich estetickéj hodnoty, ktorá môže byť v nich implicitne obsiahnutá. Z tohto pohľadu sú nárečové texty z archívu dialektologického oddelenia Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV plnohodnotnou súčasťou svedectva nehmotného dedičstva nášho národa s dôležitým a nezastupiteľným významom. Svoje jedinečné vedecké poslanie plnia i vybrané texty s vojnovou tematikou prezentované v tejto antológii, no okrem toho upriamujú pozornosť súčasníkov na závažnú tematiku týkajúcu sa celého ľudstva a obsahujú naliehavé mierové posolstvo. Memento prítomné v textoch a zdvihnutý prst pred každou hrozbou vojny, v ktorej človek zabíja človeka, by mali všetci bez rozdielu vnímať s čo najväčšou vážnosťou. Dnes je veľmi potrebné poznať vážne pochybenia v histórii ľudstva a vedieť o nešťastiach, ktoré z nich vyplynuli. Jednu takúto etapu histórie sprítomňujeme v rozprávaniach ľudí, ktorí prostredníctvom nich priblížili prežívanie súdobých udalostí. Touto formou sa prihovárajú možno viac osobne, ako to dokáže oficiálna historická veda. Príbehy

65 ANT JÚLŠ, 12/06, Šterusy, text č. 7 (1.18).

66 ANT JÚLŠ, 07/16, Vištuk, text č. 5 (1.19).

67 ANT JÚLŠ, 37/12, Slovany, text č. 4 (1.28).

dokážu upútať a osloviť súčasníka aj preto, že je v nich ukryté viac než len osobný pohľad na historické udalosti. Je v nich skrytý odkaz, ktorý aj sto rokov po skončení vojny tlmočíme s nádejou, aby sa nič podobné už nikdy a nikde neopakovalo.

LITERATÚRA

- APFEL, V.: Čas bez rozlúčky. Prvá svetová vojna a taliansky front na Piave 1915 – 1918. Martin: Vydavateľstvo Matice slovenskej 2005. 154 s.
- BALLEKOVÁ, K.: Výskum v dialektologickom oddelení JÚLŠ SAV po roku 1993. In: Slovenská reč, 2013, roč. 78, č. 6, s. 382 – 395.
- BOTÍKOVÁ, M. – KOTSCH, R.: Prvá svetová vojna v spomienkach a v pamäti. In: Studia Academica Slovaca. 43. 2014, s. 13 – 27.
- DORULA, J.: Čarovný svet a skutočný život v slovenskej rozprávke. Bratislava: Goralin-ga 2012. 124 s.
- DUDEKOVÁ, G.: Vojenská cenzúra korešpondencie. Niekoľko úvah o vzťahu armády a spoločnosti za prvej svetovej vojny. In: Miles Semper Honestus. Zborník štúdií vydaný pri príležitosti životného jubilea Vojtecha Dangla. Ed. V. Segeš – B. Šed'ová. Bratislava: Vojenský historický ústav 2007, s. 125 – 135.
- KALNÝ, S.: Existuje spravodlivá vojna? In: APFEL, V.: Čas bez rozlúčky. Prvá svetová vojna a taliansky front na Piave 1915 – 1918. Martin: Vydavateľstvo Matice slovenskej 2005, s. 127 – 130.
- KOVÁČSOVÁ, P.: Kolektívna pamäť a vyrovnávanie sa s minulosťou v súčasnom Japonsku. Bakalárska práca. Univerzita Karlova v Prahe. FFÚDV 2013. 65 s. (<https://is.cuni.cz/webapps/zzp/detail/125263/>)
- MICHÁLEK, J.: Keď je dobrá klobása. Spomienkové rozprávanie slovenského ľudu. Bratislava: Tatran 1987 (texty k 1. svetovej vojne s. 137 – 170 + poznámkový aparát).
- MIKO, F. – POPOVIČ, A.: Tvorba a recepcia. Bratislava: Tatran 1978. 386 s. + 4 prílohy
- SMATANA, Miloslav: Krátke zastavenie v polovici cesty (ďalšia etapa riešenia grantového projektu Slovník slovenských nárečí). In: Jazykovedné štúdie. 32. Prirodzený vývin jazyka a jazykové kontakty. Ed. K. Balleková – L. Králik – G. Múcsková. Bratislava: Veda 2015, s. 138 – 147.
- SMATANA, M.: Niekoľko poznámok z histórie dialektologického oddelenia JÚLŠ SAV. Referát prednesený na Celoslovenskom stretnutí jazykovedcov v Častej-Papierničke 23. – 25. októbra 2013.
- ŠMÍDA, F.: Vzpomínky z vojny 1914 – 1919. Olomouc: Poznání 2014. 190 s.
- ŽEŇUCHOVÁ, K.: Zbierka ľudovej prózy Samuela Cambela. Prameň k výskumu rozprávačskej tradície na Slovensku. Bratislava: Slavistický ústav Jána Stanislava SAV a Slovenský komitét slavistov 2014. 462 s.

„MALÝ ČLOVEK“ VO VEĽKEJ VOJNE

Roman Holec

Vypuknutie svetovej vojny a jej hrôzy, genocídy a utrpenie nebývalých rozmerov akoby potvrdili katastrofické vízie mnohých umelcov a ekonómov. Vypuknutie vojny však bolo pre mnohých akoby darom z neba, akoby východiskom pre všetkých neistých, unudených, nervózných, hľadajúcich a unikajúcich. Po nervózných rokoch zo začiatku storočia konečne zmysel života, konečne zmysel bytia, hoc aj pretavený do nenávisti voči krvilačným Srbom, nadutým Nemcom, perfídneho Albiónu, zradcovským Talianom, zdegenerovanému Francúzsku, despotickému Rusku. Každý si našiel svojho úhlavného nepriateľa a ošial' nacionalizmu zaslepil aj dovtedy imúnnych, racionálnych a meštiacku spoločnosť odmietajúcich intelektuálov, na večnej hrude stenajúcich roľníkov či vo fabrikách a mestských brlohoch trpiacich proletárov. Naraz boli akoby všetci spolu a povraz nacionalizmu ich zviazal tesnejšie a pevnejšie než čokoľvek iné.

Vojna však mala i ďalší významný aspekt. Mužom mala vrátiť ich spochybňovanú mužnosť a odstrániť ich komplexy. Vojna mala znovu usporiadať stav vecí medzi mužmi a ženami tak, aby zodpovedali tradičnému poriadku. Treba povedať, že aj mnohé armády čakali na vojnu ako na spasenie. Dôsledkom pre armádu, ktorá nebojuje, je, že jej príslušníci strácajú šancu na mimoriadny postup a vyznamenania. Armáda, ktorá nebojuje, stráca bojové tradície a skúsenosti, lebo žiadne manévry ani cvičenia nenahradia skutočnú bojovú realitu. Armáda, ktorá nebojuje, začína degenerovať. A to bol prípad aj rakúsko-uhorských ozbrojených síl. Ak si prečítame Schnitzlerovho *Poručíka Gustiho*, Musilove *Zmätky chovanca Törlessa*, Werfelovu novelu *Nie vrah, ale zavraždený je vinný*, máme pred sebou zrazu tristný obraz armády, ktorá nevie, čo so sebou, a pre ktorú musela byť vojna vyslobodením. Ak chceme reálne svedectvo vnútornej demoralizácie, spomeňme si na aféru plukovníka Alfreda Redla, ktorá šokovala i samotného cisára.

Naivné predstavy časti mladej generácie, že vojna z nich urobí skutočných mužov, že bez skúseností so skutočným frontovým kamarátstvom sa nedopracujú k dospelosti a mužnosti, že vojna bude „katalyzátorom pokroku“, nehovoriac o už spomínanom nacionalizme, – to všetko robilo vojnu vítaným a užitočným spestrením pomerne nudného života.

Prvé mesiace vojny boli plné oslobodzujúceho nadšenia, pocitu úľavy a radosť. Ved' o vojne už ani starí rodičia nevedeli rozprávať, Európa si od nej odvykla.

Pritom vojnu mnohí vnímali ako prirodzenú súčasť politiky a v duchu sociálneho darwinizmu či eugenického učenia ako pustenie žilou a prečistenie organizmu, keď podľahnú chorí a slabí, zostanú len silní a životaschopní. Po takomto pustení žilou túžila dekadentná Európa, na svoje ozdravenie to potrebovala ako soľ. Dva mesiace víťaznej vojny mali byť receptom na regeneráciu a nový začiatok. Nikto netušil, že začiatok príde až o štyri a pol roka.

Krátka a víťazná vojna však neoslovovala len veľkých politikov vo vládach a na ministerstvách, nielen stratégov v generálnych štáboch, ale aj malého človeka. Prečo túžil malý človek po vojne? Napríklad preto, že ako nezamestnaný si mohol nájsť aspoň dočasne dôstojné miesto v radoch bojujúcej armády. Predovšetkým však preto, že nevedel, čo to vojna je. Európa skutočnú vojnu nepoznala už vyše sto rokov, každý o nej počul len z rozprávania. O vojne ako o – v rytierskom zmysle – čestnom súboji, ktorý dáva životu zmysel a potrebný – ako sa dnes tomu hovorí – adrenalín. Doba pred vojnou bola dobou nervóznou, dobou neistoty a neurasténie. Ľudia sa prestávali orientovať v dynamickom vývoji, doslova ich valcovali stále nové výdobytky vedy a techniky, ktorým nerozumeli a ktoré im svet obracali z nôh na hlavu. Čas sa zrýchlil a oproti statickej nehybnosti života starých otcov plynulo teraz všetko mimoriadne rýchlo, človek nevedel, kde a čo ho stihne zajtra. Pohyboval sa v neistote a frustrácii. Slovenská dobová literatúra bola plná podobných typov, hoci nešlo o postavy z ľudu.

V bratislavskom Jazykovednom ústave Ľudovíta Štúra SAV sú uchovávané bohaté spomienkové nahrávky rozprávání obyčajných „malých“ ľudí zo šesťdesiatych a sedemdesiatych rokov minulého storočia z celého Slovenska, ktorých pôvodným účelom bol výskum nárečí. Na čo však mali šesťdesiat- až osemdesiatroční ľudia spomínať? Veľká časť z nich spomínala na prvú svetovú vojnu. Ukazuje sa, že nielen jazykové, nárečové a štylistické prvky môžu byť zaujímavé (predovšetkým pre jazykovedcov), ale aj obsah týchto výpovedí môže mať význam, predovšetkým pre historikov. Pravda, títo ľudia už dávnejšie zomreli a pýtať sa ich dodatočne nemáme možnosť, ale aj tak ide o veľmi zaujímavé výpovede, ktoré podnecujú k mnohým úvahám a poskytujú viaceré poznatky.

Napríklad o tom, aká účinná bola dobová propaganda. Aj pre habsburskú monarchiu v plnej miere platilo, že ešte predtým, ako bolo treba poraziť nepriateľa na fronte, musel sa poraziť propagandisticky, že vojnu bolo treba vyhrať nielen vojensky, ale aj vo verejnej mienke, v hlavách ľudí. Že sa jej podarilo skôr to druhé, o tom svedčila skutočnosť, že „malý človek“ (ale napokon ani poslanci uhorského parlamentu, ktorí asi boli tiež natoľko propagandou „spracovaní“) až do konca vojny nevedel pochopiť, ako sa víťazná vojna dala tak rýchlo prehrať.

O výsledku vojny totiž nerozhodovali strategické a taktické schopnosti veliteľov, ani bojaschopnosť armád a odhodlanie „malého človeka“ v uniforme, ale ekonomický potenciál krajiny. Tak ako sa natáhovalo trvanie vojny, tak rástol význam tohto faktora. Najlepšie to vidieť pri pohľade na mapu európskych bojísk z leta roku 1918. Rusko bolo vyradené a na východe po brestlitovskom mieri sa rozsiahle územia nachádzali pod kontrolou ústredných mocností. Na západe ostreľovali Nemci Paríž, od poslednej, dvanástej, bitky na rieke Soča sa preniesli aktivity na Piavu a ani tu neťahali ústredné mocnosti za kratší koniec. „Malý človek“ v ktorejkoľvek uhorskej krčme sa mohol cítiť ako víťaz, v skutočnosti, napriek optimis-

tickému stavu vecí na mapách, bolo každému kompetentnému jasné, že vojna je prehratá. Ekonomicky ústredné mocnosti skolabovali podstatne skôr.

Bolo charakteristické, že jednotlivé výpovede úplne rezignovali na globálne pohľady a interpretácie, koniec vojny a jej geopolitické dôsledky museli preto na obyčajného vojaka pôsobiť mimoriadne prekvapivo. Aj to svedčilo nepochybne o skutočnosti, akú obrovskú úlohu v tejto vojne hrala propaganda. A ako konšatoval Kipling, „prvý, kto v tejto vojne prehral, bola pravda“. Ak sa hovorilo o Sarajeve alebo o konkrétnych udalostiach, neraz jednotliví respondenti splietali polopravdy alebo vydávali želanie za skutočnosť. Tu už, pravda, nemusí vôbec pôsobiť dobová propaganda, ide skôr o faktor času, zlyhávajúcej pamäti alebo kombináciu zažitého a prečítaného, keď sa do spomienok dostáva (neraz nevdojak) mystifikácia a zlievajú sa rôzne roviny historického času. Ľudových výkladov toho, čo sa odohralo v Sarajeve a čo atentátu predchádzalo, bolo veľmi veľa. Podľa jedného sa chcela Bosna-Hercegovina odtrhnúť od monarchie a pričleniť k Srbsku. Nájdeme i úplne nepresné a popletené udalosti, príčiny a dôsledky.⁶⁸ Cenný príspevok tvoria spomienky účastníka manévrov v Bosne, ktorý zachytil bezprostredné reakcie na atentát v sarajevských uliciach.⁶⁹ Iný videl príčiny vojny skôr mimo reálneho sveta, predchádzali jej rôzne mystické znamenia – tri slnká a kométa. Príčiny sa videli aj v skutočnosti, že „*sā dva veľkí páňi nemohl'i pomestič na světe a jeden druhiemu zavadzāl'i*“ – rakúsky cisár a ruský cár.⁷⁰

Keďže v zozbieranej kolekcií výpovedí spomínali predovšetkým obyvatelia dedín, o nadšení z vojny sa dozvedáme len veľmi málo. Svedectvo o atmosfére v Ružomberku nám zanechal budúci lekár Ervín Holéczy a jeden z pamätníkov, ktorý bol práve v lete 1914 na učení v Bratislave. Spomínali lampiónový sprievod a vypätý nacionalizmus prvých vojnových mesiacov. V Ružomberku namierený aj voči tamojším panslávom: „Ružomberskí vlastenci, ktorým sa ako nepostrádateľným podarilo neobliecť mundúr, zbúchali večer čo večer fakľový pochod a za hulákania „*Éljen a háború*“ (Nech žije vojna) pochodovali s pochodňami a lampiónmi a corgoňmi a deťmi z konca mesta popred domy panslávov, Makovickovcov, Houdekovcov a popred nás, kde sa zástup zastavil a skandovane vyrevúval: „*Akasztófára az árulókkal*“ (na šibenicu so zradcami). Hazafikov rozkatilo aj to, že naše príbytky neposlúchli výzvu, obloky nevysvietili sviečkami, zívali slepou tmou...“⁷¹

Myšlienka československého vlastenectva nie je – v súlade s historickou pravdou – vôbec kľúčovou témou spomienkových textov. Schematizmus prerodu hlavného hrdinu (pravda, intelektuála) z rakúsko-uhorského na československého vlastenca, ako je zachytený v románe Jána Hrušovského *Peter a Pavol na prahu nového sveta* (1930), nie je vôbec presvedčivý a ukazoval skôr na Hrušovského tápanie, keď ocom mu bolo skôr zbožné želanie autora. Tento prerod sa však v roku 10. výročia republiky priam vyžadoval a Hrušovský zidealizované očakávania v plnej miere vo svojej postave naplnil. Realita však bola na strane obyčajných vojakov úplne iná.

Veľa sa hovorilo o spoľahlivosti, bojaschopnosti a lojalite obyčajného slovenského vojaka. Hrdinstvo slovenských vojakov spomínajú predovšetkým nemecké

68 ANT JÚLŠ, 61/31, Baldovce, text č. 2 (1.65).

69 ANT JÚLŠ, 49/08, Veľký Lom, text č. 6 (1.3).

70 ANT JÚLŠ, 40/02, Žaškov, text č. 13 (1.63).

71 Literárny archív Slovenskej národnej knižnice v Martine (ďalej LA SNK), sig. 219 L 1, Holéczy, Ervín: Životopisné čriepky, s. 61 (citát) a nasl.; ANT JÚLŠ, 13/05, Poriadie, text č. 4 (1.7).

a maďarské pramene. V slovenských prameňoch ide o fakt, ktorý sa spomínal skôr v beletrii a v individuálnej pamäti, ako v slovenskej historiografii alebo v kolektívnej pamäti. Oficiálna historická pamäť vychádzala z toho v dejinách tak často opakovaného paradoxu, či zákonitosti, že hrdinami sú vždy len víťazi. Pritom drvivá väčšina Slovákov bojovala na frontoch za panovníka a štát a tento rakúsko-uhorský štát ich vnímal ako hrdinov. Pravda, k tomu, aby oficiálnymi hrdinami aspoň do konca roku 1918 zostali, museli vo vojne zomrieť.⁷² Potom sa ich meno mohlo ocitnúť po vojne aj na pomníku padlých. S akými pocitmi sa vracali domov po skončení vojny tí, čo prežili, neraz aj zmrzačení, keď hrdinami boli len tí, ktorí stáli na správnej strane? Ktorí včas dezertovali alebo skončili v zajatí a do vlasti sa vracali v legionárskych uniformách. Tým sa stavali pomníky a tí vošli do učebníc... Medzi slovenskými vojakmi však tvorili len veľmi malú časť. Väčšina musela byť rada, že prežila.

Bývalý minister školstva a strojca povestných školských zákonov Albert Apponyi, ktorý je v historickej pamäti Nemaďarov démonizovaný ako ich úhlavný nepriateľ, dodatočne o Slovákoch na frontoch napísal: „Naši spoluobčania nemaďarského jazyka vo vojne, ako vojaci, bez výhovoriek si zastávali svoje miesta; masová zrada takého charakteru, aké boli na dennom poriadku pri českých jednotkách, sa v maďarských jednotkách nevyskytovala ani sporadicky. Bratislavské a košické, v prevažnej miere zo Slovákov (v texte Tóto – R. H.) pozostávajúce vojenské telesá sa mohli chváliť najskevlejšími bojovými hrdinskými činmi.“⁷³

Konštatovali to početné správy i články, ktoré boli súčasťou viacerých iniciatívnych pokusov Viedne o vyvinutie tlaku na uhorského premiéra, aby poskytol Slovákom konkrétne ústupky, posilnil tak medzi slovenskými elitami uhorské vlastenectvo a oslabil potenciálne česko-slovenské, integráciu ríše ohrozujúce spojenectvo. István Tisza však zostal pri „predvojnových“ sľuboch, spoľahol sa na víťazstvo zbraní a s aroganciou jemu vlastnou sa ešte roku 1917 na adresu Slovákov vyslovil, že „zo zákopov a bitiek vráti sa domov pobožný a bohabojný národ a bude zas zaplňovať všetky kostoly“.⁷⁴ Teda tiež išlo o klasický stereotyp voči časti vlastného obyvateľstva.

Aj v diplomatických hláseniach sa dôsledne rozlišuje medzi slovenským ľudom a jeho politickou reprezentáciou. Rovnako v apríli 1918, keď boli zrejme aktivity domáceho českého odboja – poslaneckého zväzu a Národného výboru – sa v hlásení budapešťianskeho nemeckého konzulátu konštatuje: „Slováci ešte stále mlčia. Psychika ľudu a jeho vnímanie vecí žije úplne oddelene od slovenskej inteligencie a slovenských politikov...“.⁷⁵ Uvedené (a iné) pramene to (možno, žiaľ) potvrdzujú.

Veľa sa hovorilo o spoľahlivosti, bojaschopnosti a lojalite obyčajného slovenského vojaka. V súvislosti s vojenskou spoľahlivosťou to však až také jednoznačné nebolo. Keď sa pozrieme na výpovede jednotlivých ľudí, vyplýva z nich veľmi zaujímavý poznatok. Napriek tomu, že mohli svoje spomienky rôzne prikrášliť a zdra-

72 Napr. DROBNÝ, Ján: Pohrebný rozpomínka na Gustáva Gavača, narodeného na Staré Turé 26. 1. 1898, padlého na Ruském bojišti 19. 7. 1917 ... Nové Mesto n./V. 1917.

73 APPONYI, Albert: A nemzetiségi kérdés múltja és jövője Magyarországon. Budapest 1926, s. 19.

74 HOLEC, Roman: Poslední Habsburgovci a Slovensko. Bratislava 2001, s. 279; KRAJČOVIČ, Milan: Medzinárodnopolitické koncepcie riešenia slovenskej otázky 1918 – 1922. In: Historické štúdie, 39, 1998, s. 23 – 24.

75 Bundesarchiv Berlin, Politisches Archiv des Auswärtigen Amtes, Oesterreich 92, Nr. 1, Bd. 25, Wedel an Auswärtiges Amt, Budapest 19. 4. 1918.

matizovať, ukázalo sa, že všetci na vojnu odchádzali so strachom a pri prvom strete s vojnou neraz odhadzovali zbrane, utekali a skrývali sa: „*Añi jedniemu ñebolo do smiechu, keď nám to pískalo poza uši, ľen zme sä šeci riľi do zeme ako krtí. Aj starí vojáci, aj mladí.*“⁷⁶ Takýchto výpovedí by sme našli podstatne viac: „*A ideme donho a Rusi už stréľali. Na téj rovinke boli naši ľudie. Kričali: Ištenem, ježišmárija, dzejako, jako kerí, jakím jazikom... tak zme rozutekali sa. Šecko som pozhadzuval, jak som vífasuval Bratislave... Ale já som jako stréľal? Pánubohu do okién. Já som nevistrkal hlavu, dal som tam ľen rúlu, potáhol a dze išla gulka, pambovié.*“⁷⁷ Aj z uvedeného citátu vidieť, že ich postoj k nepriateľovi (zrejme s výnimkou talianskeho) bol neraz vyslovene humánný. Potvrďuje to aj ďalší príklad. Keď vojak natrafil v zákope na spiaceho Rusa, uvedomil si, že mal spolu s druhmi veľké šťastie, ale aj tak nepriateľa nezlikvidoval: „*Hoc so mal pri sebe ručne granati, co bi som bol mohol rucidz nuka, aľe kec som jich sanoval.*“⁷⁸ Dokonca ani v prípade, že Rusi cielene strieľali do najmenších dier v zákopoch a zabíjali nepriateľských vojakov, nenašiel pamätník silu správať sa rovnako: „*Lebo kto má chud zabíjad druhého, aj jeho lachko zabijú. Já som sa zarékel, že nebudem strieľat, abih já do vojáka strieľal... A toto bolo moje sčascié... Lebo ten vojak je takí chudág nevinní jako já... A tímto spôsobom, že som sa já vzdal zabit človeka, ani já som neból ani zabiti, ani som nebol... ranení.*“⁷⁹ Aj ďalší pamätník mal na muške Rusa a kým váhal, či má stlačiť kohútik alebo nie, nepriateľ bol zastrelený iným. Zato útoky na bodáky boli jatky, tam sa už nedalo okolkovať. Inokedy po tom, čo ho Rusi zranili, v zlosti už ani on nedumal a strieľal.⁸⁰

Vojaci sa ukrývali pred paľbou a neraz len s pištoľou na sluchách plnili príkazy: „*Prišól kaprál, vitáhol levorvel, porád že ma zabije. Tak som sa schopel a utekal preč, poručenabohu.*“⁸¹ Iná výpoveď hovorí podobne: „*Ke com ból ranení, nazadek som utekal. Preč.*“ Do horárne, v ktorej tušili talianskych vojakov, odmietol „náš“ vojak vstúpiť: „*Já néjdem, icte vi, vi ste dostali roskas.*“ Tedi chicil na mňa pušku a povedal mi, keď néjdem, že ma na miéste octrelí. Tedi som aj já chicil pušku proci nemu.“⁸² Ani ďalšiemu vojakovi sa nechcelo do ohňa: „*Tak mi sme došli g drátom. Naráz začali po nás prat. Utekali sme kadi lachčej ... Na druhí deň išuo náz viec, že stoj co stoj ich mosíme dovést. Já sen si povidať, já už nejdem k tím drátom, já sem fčéra skúsiť, nech idú tí, co ešče nebili.*“⁸³ A nakoniec ešte jedno identické svedectvo: „*No jag zme šturmu robeli, ja ñerobel, bo jag zme išľi v ľeñiji (línii), ja še zadal, že som spat. Lenija odešla a ja smíg do krakoch. Ta som tam f tich krakoch ležel až do večara... A Slovaci? ... pokrite po krakoh buli.*“⁸⁴

Uvedené zážitky nepotvrďujú stereotyp udatného slovenského vojaka. Na druhej strane, namiesto udatnosti tu určite existoval silný a historicky hlboko zakódovaný pocit lojality, ktorý nespochybňuje ani skutočnosť, že väčšina vojakov nevedela, za čo bojovala („*Mi Slovaci ñeznaľi, že za co bojujeme, bo nam ñichto ñepovedal ñič, ľem nas hnaľi jag dobiteg do jatki.*“⁸⁵). Aj zo spomienok vyplýva, že nadá-

76 ANT JÚĽŠ, 40/02, Žaškov, text č. 13 (1.63).

77 ANT JÚĽŠ, 12/06, Šterusy, text č. 7 (1.18).

78 ANT JÚĽŠ, 64/12, Myslava, text č. 1 (1.40).

79 ANT JÚĽŠ, 14/04 – 05, Bzince pod Javorinou, text č. 12 (1.62).

80 ANT JÚĽŠ, 40/02, Žaškov, text č. 13 (1.63).

81 ANT JÚĽŠ, 12/06, Šterusy, text č. 7 (1.18).

82 ANT JÚĽŠ, 08/10, Horná Krupá, text č. 7 (1.22). Podobne aj 37/12, Slovany, text č. 4 (1.28).

83 ANT JÚĽŠ, 02/02, Smolinské, text č. 3 (1.16).

84 ANT JÚĽŠ, 66/02, Ostrovany, text č. 1 (1.23).

85 ANT JÚĽŠ, 68/13, Lascov, text č. 2 (1.25).

vať na panovníka jednoducho neprichádzalo do úvahy, to bolo jedno veľké tabu.⁸⁶ Hoci niektoré pesničky a riekanky vyjadrovali zreteľný odpor k vojne a armáde.⁸⁷

Charakteristický pre lojalitu a vernosť mnohých slovenských vojakov je list bývalého vojnového zajatca Jána Štrbu z kasární v Bratislave, kam sa dostal po dvojnásobnom úteku zo zajatia v Rusku. Namiesto uznania ho čakali v Uhorsku len perzekúcie a nedôvera. Skúsenosti z pobytu „doma“ ho definitívne vyliečili z lojality a v tomto smere píše svojim druhom do zajatia v Rusku, kam list s najväčšou pravdepodobnosťou cenzúra neprepustila: „Ako smutný trestanec, posielam Vám, milí moji bratia, tento list z prešporských kasární. Stále opakujete, ako by som mal byť vďačný, že som tu mohol stráviť Vianoce... Ale, bratia moji, Vám je lepšie v Rusku. Zločincom je ten, kto utiekol z Ruska do našej vlasti. Nikdy by som si nepomyslel, že by som mal mať kvôli svojej vernosti ťažké srdce. Vy, s ktorými som bol, viete najlepšie, že ma v Rusku potrestali za útek, 20 palíc mi vymerali, tak že mi telo úplne rozbili. Preto som nemal pokoja, cítil som povinnosť, na ktorú som prisahal slúžiť kráľovi a bojovať za vlasť. Bol som pripravený tomu obetovať vlastný život. V noci som utiekol, prešiel som cez strašné močiare, ako blázon, naprieč ostnatým drôtom. Osem dní a nocí, hladný, mokrý, s holými nohami som sa snažil dostať do vlasti. A čo mi dala vlasť, mne, hlúpemu volovi? Väzenie a utrpenie je mojou odmenou. Ale tak mi treba, hlúpemu somárovi, načo som utekal do vlasti. Tak, bratia moji, Boh s Vami, verte mi, že Vám závidím tú slobodu, ktorú si užívate v Rusku.“⁸⁸ V zachytených spomienkových výpovediach sa často spomínalo, že vojakov z Ruska opätovne nasadzovali do bojov v severnom Taliansku.

Klasická definícia hovorí, že „propaganda je riadením kolektívnych postojov prostredníctvom manipulácie s významovými symbolmi.“⁸⁹ Jedným z prostriedkov intenzifikácie kolektívnych postojov a takejto manipulácie je využívanie stereotypov, ktoré verejnej mienke veľmi jednoducho a zreteľne ukazujú, kto je náš nepriateľ a prečo, a rovnako, často bez adekvátneho vysvetlenia, kto je náš spojenec. Vo vojne význam stereotypov ešte rastie. Aj to bola príčina, prečo sa v hlavách „malých ľudí“ vytvárali klasické stereotypy o nepriateľoch, ktoré umocňovali bojaschopnosť a odhodlanie vojakov, a to neraz vyvolávaním nenávisti a predsudkov. Napokon stereotypy boli len výrazom zjednodušeného predsudku, polopравdou či zámernou manipuláciou jednotlivých postojov. Taliani ako zradcovia, Srbi a Bosniaci ako mimoriadne krutí vojaci a hrdlorezi, Rusi ako ngramotní alkoholicy, Briti ako chladní finančníci, Česi ako zbabelci, koloniálni vojaci v radoch dohodových armád mali údajne najlepšie vypovedať o ich kultúrnej úrovni, a to je len krátky prehľad stereotypov, ktorými propaganda krmila svojich občanov. Spomienky „malých ľudí“ však znovu vôbec nepotvrdzujú žiadne tradované stereotypy o nepriateľoch (sympatie k Rusom, animozity k Maďarom či Talianom). Alebo len veľmi nepriamo, napríklad v súvislosti s konzumáciou rôznych druhov mäsa: *„Ježižmarija, tam v Albáňii ke_dzme boľi, ježižmarija, kerísi... braučové maso... tak pľuvali, aňi vidzec. Alebo Francija, tam jag ňemajú konské maso, tam ňemajú aňi sviatki... No a,*

86 ANT JÚLŠ, 24/10, Dvorany nad Nitrou, text č. 1 (2.11).

87 ANT JÚLŠ, 65/01, Široké, text č. 3 (1.10).

88 List J. Štrbu z 20. 1. 1918. Cit. podľa HANÁK, Péter: Kert és Műhely. Budapest 1988, s. 244 – 245 (v knihe uvedený preklad cenzora zo slovenčiny).

89 LASWELL, Harold Dwight: The Theory of Political Propaganda. In: The American Political Science Review, 21, 1927, č. 3, s. 627.

*prepitujem, sviňa zežere aj to, aj to, aj to... Kuoň aňi len... aj tá voda musí bic čistá. Račiej sa po tém koňovi napijem, jako po takém, čo močku je...*⁹⁰ Rusi bývajú zachytení obyčajne úplne bez sentimentu, len ojedinele nájdeme vyjadrenia typu: „*Aňi na tej šachťe zme ňehladuvali. Poton som choďiu sedľiakom a ešte ma kceli aj za zata. No dobrí ľudia to boli, tí Rusiskovia, dobre náz opatruvali.*“⁹¹ Rovnako subjektívne stanoviská, tentokrát negatívne a na adresu Talianov, možno nájsť medzi výpoveďami: „*Ná, zohnali tanuka, veru, de nás Talijan chitiu, tag nás šichtou kopay, biu do riti ... Veru tan s nami špatně zachodili.*“⁹²

Napokon nájdeme skôr stereotypizovaný pohľad na spojenca – na Čechov (Česi ako komedianti)⁹³ a Nemcov. Študent Ervín Holéczy bol v čase vyhlásenia vojny práve v Nemecku: „Mal som česť poznať presnosť vojnovkej mašinérie v Nemecku. Prevýšila by aj dokonalosť švajčiarskych hodínok. Po vyhlásení vojny o dve hodiny syn mojej domácej vrátil sa domov, o hodinu už bol v uniforme a o ďalšiu hodinu unášal ho vlak na hranice Ruska.“ Pri návrate domov musel nevdok porovnávať: „Po skúsenostiach v Nemecku, kde omračovala dokonalá organizácia mobilizácie, prichodili mi z vlaku pozorované chaotické pomery v Rakúsko-Uhorsku neuveriteľnými. Nádražia všade preplnené na zemi posedávajúcimi chlapmi v civilných šatách, okolo nich smeti, papiere. Trvalo i týždne, kým sa rukujúci muži obliekli do uniformy. Svoje pozorovanie som tlmočil švagrovi Jánovi Mikeskovi, ktorý musel medzi prvými rukovať po vyhlásení vojny Srbsku. On, poznajúc našu vojenskú mašinériu a poučený mojimi poznatkami z cesty vlakom do Ružomberka, spokojne pretiahol odchod k svojmu telesu o dva týždne a nič sa mu nestalo.“⁹⁴

Aj obyčajný vojak mal pre Nemcov len slová uznania: „*Uš tedi sa strílalo, teda takých desat-patnást kilometrov. Ale Ňenci mohli aj vác. Tí mali tašké delá, čo strílali aj triccat'ped', aj triccat'osem. Kaliber, čo mali Ňenci, dvaastiriccat', strílali triccat'osse. Boli moderizovatí tedi Ňenci. Zato, lebo u nás boli ešte vozi, pravda, konskí potach, a u nich bolo motorizovanó šetko.*“⁹⁵ V inom rozprávaní sa hovorí o troch špeciálnych kanónoch, ktorými disponovala rakúsko-uhorská armáda: „*Ta ten prišikoval'i, tam ho zabetonoval'i, do toho betonu a šezdz metri rura, tricecšezdem kaliber... No ta potom puščil keľo šusi tam, ta to na kilometer, koreňe zo stromoh, haluze, šitko ľecelo.*“⁹⁶

Napokon nájdeme ešte jeden pohľad na spojenca – na Nemcov, hoci až z roku 1920: „*Potom cez Nemecko vlakom do republiky. A Nemci nás nemali rádži. Ke dzme išli cez Nemecko, zbrane nám odebrali ... To takú podmienku si dali Nemci. A cibili hádzali kamene do vagónov. Zato, že zme boli jakože proci Nemecku. No a nám sa o Nemecko nejennalo, lež oslobodzit sa. Nie? Zme boli pod Rakúskom. A ket to boli spojenci, to je jenno. Nemci jako Nemci. Oni držali spolu.*“⁹⁷

Aj na adresu Srbov sa našlo viackrát dobré slovo. Spomínala sa ich tradičná pohostinnosť, pracovitosť a napokon sa i radi s vojakmi (hlavne slovanskými) po-

90 ANT JÚĽŠ, 19/12, Dolný Hričov, text č. 1 (1.33).

91 ANT JÚĽŠ, 37/09, Valča, text č. 3 (1.14). Opakuje sa viackrát aj v 24/11 Kovarce, text č. 2 (1.58). Obraz ľudského ruského dôstojníka sa vyskytuje v 66/02, Ostrovany, text č. 1 (1.23).

92 ANT JÚĽŠ, 49/08, Veľký Lom, text č. 9 (2.7).

93 ANT JÚĽŠ, 24/11, Kovarce, text č. 2 (1.58).

94 LA SNK, sig. 219 L 1, Holéczy, Ervín: Životopisné čiepky, s. 57 a nasl.

95 ANT JÚĽŠ, 24/10, Dvorany nad Nitrou, text č. 1.

96 ANT JÚĽŠ, 61/39, Pongrácovce, text č. 17 (1.59).

97 ANT JÚĽŠ, 14/04 – 05, Bzince pod Javorinou, text č. 7 (1.4).

rozprávali.⁹⁸ Ukazuje sa, že utváranie stereotypov bolo vlastnosťou, ktorá náležala skôr intelektuálom. Tí oveľa viac podliehali propagande, boli s ňou najmä prostredníctvom tlače vo väčšom styku a oveľa ľahšie si osvojovali jednotlivé stereotypy a konštrukty. Obyčajní ľudia zase radi verili úplne absurdným a vymysleným predsudkom a negatívnym stereotypom o Rusoch, ako odrezávali uši, nos, prirodzenie... Alebo o Turkoch, ktorí prerezávali nepriateľovi žily. Takéto výmysly mali vojakov odradzovať od zajatia a zvyšovať ich bojaskopnosť.⁹⁹

Z hľadiska slovenských stereotypov sú zaujímavé predovšetkým rozsiahle denníkové zápisky Jozefa Tisa, v rokoch 1939 – 1945 prezidenta Slovenskej republiky, počas prvej svetovej vojny vojenského kňaza, ktorý sa v priebehu rokov 1914 – 1915 zúčastnil bojov na haličskom fronte. Jeho myšlienky sú významné pre myslenie lojálnej časti slovenskej inteligencie: „Nadšená nálada a veľká dôvera, že zvíťazíme, sa prebúdzajú v našich vojakoch ... dôverujeme dobrotivému Bohu a našej generalite, ktorá ani doposiaľ neobetovala nadarmo životy...“¹⁰⁰ Zdôrazňuje zjednotenie národov v záujme víťazstva a spoločných cieľov: „... takmer všetky národy monarchie sa tu miešajú do skupiny... – a pekne sa znášame! Maďar tu nie je „betárom“, Slovák „naničhodníkom“, ani Rumun nie je „úbožiacom“, Nemec „huncútom“ atď.! Ako bratia stojíme vedľa seba a pomáhame si! Nemohlo by to takto byť aj v mieri?“¹⁰¹ Ako kňaz dokonca vidí vo vojne nástroj „náboženskej renesancie“, lebo na fronte, kde každú chvíľu číha na človeka smrť, sa duše ľudí utiekajú „k pomoci a úteche náboženstva“.¹⁰²

Často spomína aj Poliakov a ich zbožnosť: „Zjavila sa mi pred očami známa zbožnosť Poliakov, ako tam oduševnene opakovali texty zvláštnych, na vojnové časy určených modlitieb. Aj modlitba mojej duše sa pripája k modlitbám tých, ktorí kľáčia pred oltárom... nie je možné, aby toľko vrúcnych modlitieb zostalo bez vyslyšania, aby milióny zbožných duší široko po monarchii nadarmo sa modlili!“¹⁰³ Ďalej pokračuje v podobnom duchu: „Všetci si zo srdca želáme: kiež by víťazstvo naďalej sprevádzalo naše vojská a zbrane spojencov, aby zvíťazila pravda a mravný poriadok, nech stihne zaslúžený trest Rusov preto, že stále narúšali mier v Európe, nech ostanú v hanbe Angličania pre svoju namyslenú a egoisticky vypočítavú politiku a nech pocítia údernú silu vo svojich mravoch i viere vyvýšenej nemeckej armády denervovaní, zvrhli a svoju minulosť zavrhnúci Francúzi.“¹⁰⁴

Vypätý, až mýtizovaný nacionalizmus – vybičovaný vojnou do najväčších rozmerov – nachádzame v trojzväzkovom a veľmi kontroverznom románe *Al elsodort falu* (1918) z pera Dezsőa Szabóa. V tomto diele, plnom antisemitizmu a rasových diskurzov, ohúri čitateľa veľmi silná scéna vojnového dedinského svadby. Miestny mladík, vojnový veterán, ktorý sa pred vojnou neúspešne uchádzal o dedinskú krásavicu, si ju teraz bral za ženu. Ako zaslúžilý vojak a vlastenec sa dočkal odmeny. Zariadila to vlast' a peniazmi vďační politici. Pred oltár predstúpila deva „krása prahumusu pevnej dediny, s bohatou, deti dávajúcou panvou, s pevnými nadajajúcimi prsník-

98 Napr. ANT JÚLŠ, 40/02, Žaškov, text č. 13 (1.63).

99 ANT JÚLŠ, 66/22, Krásna Lúka, text č. 1 (1.66).

100 TISO, Jozef: Prejavy a články I. (1913 – 1938). Ed. M. Fabricius – L. Suško. Bratislava 2002, s. 61 (ide o seriál článkov z *Nyitramegyei Szemle* v rokoch 1915 – 1916).

101 Tamže, s. 68.

102 Tamže, s. 37.

103 Tamže, s. 59.

104 Tamže, s. 75.

mi, s krásnymi, krvou obehúvanými údmi, s koncentrovaným teplom vo veľkých čiernych očiach¹⁰⁵. Prítomní politici a generáli žiadostivo a so závisťou hľadeli na dievčinu a závideli ju jej nastávajúcemu. Tomu chýbali obe nohy, ruka, časť sánky, ucho... Keď kríval k oltáru, jeho protéza klopala, ako keď sa tlačie do rakvy. Prítomný Albert Apponyi po hymne v prejave vyhlásil, že každý Maďar by si mal takto plniť svoju povinnosť. Prítomným pred očami v dôsledku týchto slov defiloval obraz: „Videli päť miliónov beznohých, bezrukých, dokmášaných Maďarov, ku ktorých okyptenému, krvavo zohavenému telu priviažu päť miliónov kvitnúcich panien ako v cintoríne sa pasúce kravy k náhrobným krížom.“¹⁰⁶

Aj Timrava má podobné motívy, keď sa manželky pijanov tešili, že im muža zabilo, a manželky kalík sa tešili rovnako, lebo teraz majú počas vojny muža doma. To všetko vypovedá o obrátených hodnotách vo vojne i po vojne. Hronského poviedka *Gajdošov vojna kôň* rozpráva o krivom vojenskom koňovi, ktorý sa stáva v povojnovej dedine obrovským bohatstvom.

Vojna – ako vidieť – spôsobila absolútnu devalváciu hodnoty ľudského života. Dokonca existovali prepočty, podľa ktorých boli dvaja nemeckí vojaci hodní piatich francúzskych. A podľa toho sa zvrátene prepočítavali straty na životoch a prínos jednotlivých vojenských operácií. Nebolo už cieľom nepriateľa v ťažkých zákopových bojoch poraziť, ale vyslovene ho nechať vykrváčať.¹⁰⁷ Obyčajný vojak nemal pre generálne štáby žiadnu hodnotu, počítalo sa od pluku alebo divízie.

Po vojne sa pokúsila nadácia Andrew Carnegie Foundation prepočítať náklady na vojnu, pričom sa zohľadnili aj materiálne škody a straty na ľudských životoch. S nebývalým cynizmom sa prepočítala na peniaze hodnota ľudského života, pričom sa zohľadnil očakávaný výkon v procese výroby zo strany priemerného robotníka, z toho sa spravilo čosi ako diskont smerom do súčasnosti a zohľadnil sa aj stav výrobných síl v tej-ktorej krajine. Hodnota mŕtveho amerického vojaka sa vyčíslila na 4 720 dolárov, ruský, srbský a turecký vojak mal naproti tomu hodnotu len 2 020 dolárov. Kdesi tu sa mohla pohybovať aj cena malého slovenského človeka.¹⁰⁸

Úvahy o cene ľudského života vyvolávali početné spomienky na vzburu a drakonický trest v Kragujevaci, aj vzhľadom na slovenskosť 71. pešieho pluku, ktorý tu zohral hlavnú úlohu. Mnohí priami aktéri spomínali predovšetkým na Kragujevac: „*Ale dze-tu bolo počuc, že už idú z ruského frontu vojaci nazat. A veru ňetrvalo duho, prišli. Bol'i medzi nimi aj slovenskí vojaci. Tí nám viprával'i, že v Rusku nastala revolúcija, že chudoba už ňechce za pánvov krv prelievac. A mi zme veru též ňevedzel'i, za keho hladujeme a hiňeme.*“ Rovnako poprava – a čo jej predchádzalo – zanechala hlbokú stopu v historickej pamäti: „*Na vístrahu dal'i ósmeho júna cisídzevactoosemnás popravic štiricacštiri slovenskíh vojakov. Cukfírer prišvol a počítal: ... jeden, dva, trecí vistúpíc, jeden, dva... Hnúza to bola, kec každého trecieho z radu zebrał'i a odvliekl'i. Postriel'al'i hih a zakopal'i do jedného veľkého hrobu. Ej, mislel som, že to ňeprežijem.*“¹⁰⁹ V uvedenej výpovedi sa objavil aj motív ofi-

105 SZABÓ, Dezső: Mizina. II. Bratislava 1949, s. 258.

106 Tamže, s. 260.

107 MATIS, Herbert – STIEFEL, Dieter: Die Weltwirtschaft. Struktur und Entwicklung im 20. Jahrhundert. Wien 1991, s. 81

108 Tamže, s. 88.

109 ANT JÚLŠ, 22/48, Bánová, text č. 2 (1.32). Podrobne o ruských skúsenostiach a priebehu vzbury s podrobným opisom krutej popravy aj v 40/02, Žaškov, text č. 13 (1.63).

ciálnych osláv vzbury, ktoré sa konali v Trenčíne roku 1958, kam sa mali dostaviť všetci žijúci svedkovia.

Ďalšia výpoveď opisuje priebeh vzbury (i úlohu alkoholu v nej), predovšetkým však priebeh popravy a likvidáciu tiel: „*Kej ich postrielali, prišli bivoli, na vos, povizliekali hih donaha, jako ho mac porodzela, na voz a ta, nad jamu a... f tem Kragujeváci. Potom sípali ňehasené vápno, zasípalí hlínú a bolo po vojákoch...*“¹¹⁰ Iného pamätníka v Kragujevaci ohromil veľký počet šibeníc. Keď chytili Srba a odsúdili ho ako špióna, čakala ho smrť obesením. Na popravy sa vždy zišlo veľa národa: „*A veru boli aj takí, čuo si to fotografovali a potom predávali. A tak som ftedi, že bi som boų račej na frontě, ako takuo vid'ieť. Strašnuo!*“¹¹¹

Zaujímavé boli informácie o štvormesačnom armádnom lyžiarskom kurze v lete roku 1917 vo Vysokých Tatrách pri dnes už neexistujúcej chate Kamzík. Takto vyvíčení vojaci boli potom poslaní do horského terénu na rumunský front.¹¹² Rovnako pozoruhodný je opis služby pri vzdušných balónoch na talianskom fronte.¹¹³

„Malého človeka“ na fronte i v zázemí postihlo aj ďalšie špecifikum tejto vojny – hlad. Ten bol po prvý raz nasadený ako cielená zbraň. Obilie, múka, mlieko a pod. sa stali strategickou surovinou. Rovnako rôzne epidémie a choroby ako dôsledok vojny a podvýživy si našli miesto v pamätiach obyčajných ľudí. Spomienka na situáciu v Bratislave protirečí tradovaným zmienkam o „blahobyte“ v meste: všetko bolo na lístky. Majster síce dostal na deti, ale na učňov nič. Za päťák sa najprv dali kúpiť dva rožky, „*ale potom sme nachodeli sa po pekaroch po celíj Bratislave a nebolo možná ani kukuriční chlép. Aj to, až dostal niégde, a to ti bolo rostrúsené, rozondené, do čapice sme si to zebrale.*“¹¹⁴ Zlé zásobovanie Bratislavy potvrdzujú aj spomienky Ervína Holéczyho.

O tom, ako fungoval čierny trh, a že nedostatok v Bratislave neznamenal nedostatok všeobecne, vypovedajú spomienky zo Záhorskej Vsi: „*Bių to f sedemnástem a osemnástem roku. Ve Vídňi bių ohromní hyat. Obivatele bili vičerpaní vojnú. Sųovenské pohraňičí opce šmuglovali do Vídňa, co sa daųo. Otáto tam nosili maso, chlěp, múku, krumpole a vúbec, skoro šeckeri potravini. Tam sa to draho prodávaųo. Peněz bių dost. Prevážaųo sa to prez Moravu načerno. Ke_ca peníze dovězli, tu sa za ňe nakúpiųo... Kerého chicili, múku mu zebrale, daųo sa to richtárovi a richtár, notár a šandári sa s tím podzelili... Ke_cme dovězli do Vídňa živobicí, tam uš na štácii čekali paňički a moc rázú za chlěp strkali aj svoje zųatě prsteňe.*“¹¹⁵

Medzi dedinskými ľuďmi v zázemí dominovali spomienky na rekvirácie: kotly, mosadzné kľučky, mažiare, svietniky, ale i zvieratá a úroda. K tomu kostolné zvony a kovové časti organov. Opisovalo sa skrývanie rôznych tovarov a ako sa prechádzalo cez rozum rekviračným komisiám.¹¹⁶ Tieto udalosti mimoriadne presvedčivo opisuje spomienková próza Margity Figuli, ktorá zachytáva jej detstvo počas vojny vo Vyšnom Kubíne. Kniha je holdom každodenného hrdinstva dedinských žien. Súčasne ukazuje, že dedina už nebola ani zďaleka jednotným organizmom. Hyeniz-

110 ANT JÚLŠ, 19/12, Dolný Hričov, text č. 1 (1.33).

111 ANT JÚLŠ, 40/02, Žaškov, text č. 13 (1.63).

112 ANT JÚLŠ, 37/19, Polerieka, text č. 4 (1.30).

113 ANT JÚLŠ, 60/04, Letanovce, text č. 7.

114 ANT JÚLŠ, 13/05, Poriadie, text č. 4 (1.7) a text č. 11.

115 ANT JÚLŠ, 03/25, Záhorská Ves, text č. 12 (1.55). K tomu aj 14/02, Lubina, text č. 1.

116 ANT JÚLŠ, 08/22, Ružindol, text č. 1 (1.47); 07/16, Vištuk, text č. 1; 08/29, Špačince, text č. 3.

mus a koristenie zo sociálnej situácie tu nereprezentujú Židia, ale vlastní susedia a príslušníci dedinského kolektívu, ktorí sa vedeli vykúpiť z frontu i zo všetkých povinností, tiarch a dávok.¹¹⁷ Potvrdzujú to aj spomienky zo Bziniec pod Javorinou, kde si podporu pre ženu (muž na fronte) s deťmi rozdelili richtár so žandarmi.¹¹⁸ Podobnú skúsenosť mali i zo Smolenickej Novej Vsi: „*Mój otec, chudáčik, ten boli vireklamuvaní. Bol tu majetek, víte, a boli len sám... Volákí notár Čupič tu ból a on ich s tej vojni vimohél. Mojého oca. Nuž ale deset stovég zme mu moseli dat.*“¹¹⁹

Veľmi zaujímavé boli zmienky o rekonvalescencii po zranení v zázemí a o šľachte v domácom prostredí. Neraz sa vojaci dostali do miest, kde sa vzhľadom na sociálnu priepasť nikdy predtým (a napokon ani potom) nemohli dostať: „*Ale oprobujeme, dáme váz do Cephíc Trenčanských. Možná, že sa vám to buje nejako naprávac. Ból som tam dva mesáce a otteľ som ból poslaní do Zaugrovca. Malí sme tam zotaveňa. Bolí sme u jednéj grófki [grófká Zayová – R. H.]. V jēj továrňách [mohlo ísť o sklárňň alebo továrň na rôzne drevené výrobky – R. H.] sme malí kasárňe. Tam sme sa l'iečeli, oddichali.*“¹²⁰ Ďalší strávil rekonvalescenciu v Smoleniciach u grófa Jozefa Pálffyho (1853 – 1920): „*... stamotel' dva mesace som bol f Trnave a jeden mesadz na Červenom križi f Smoleňicoch u Palfiho grofa. Ten vidržaval tam jako vojsko raňene, čo s frontu prišlo. Tam zme išli – jako to povedeť – na zotaveňa. Jedni prichod'ili, druhi otchod'ili. Jeho cera nosila obedi sama ...*“¹²¹ Jeden z pamätníkov podrobne opisuje rodinu Jozefa Pálffyho a predovšetkým jeho troch chlapcov: Jozefa, Petra a Karola, ktorí boli rovesníkmi spomínajúceho.¹²² Aj „*častouská grófka*“, pravdepodobne Blanka Pálffyová (1871 – 1946), doviezla na aute jedného raneného, manžela pamätníčky z Dolných Orešian.¹²³

Na rozdiel od intelektuálneho Jána Hrušovského sa o erotických skúsenostiach vojakov v cudzích krajinách od pamätníkov veľa nedozvedáme. Súviselo to určite aj s tým, že o podobných veciach sa nezvyklo hovoriť, na druhej strane veľký časový odstup a úmrtie manželky umožnili jednotlivcovi aj spomienky podobného druhu: „*Na vojne som povistrájal šelijaké kúski. Šag víte, jako je to. Človeg je mladí a já som ból mladí chlap – fešák. Veru, ti dámi a slečinki sa za mnu obzírali až velice. Já som si nenehal dva rázi povedat. F Srpsku ti dámi boli také turčinki, nosili ešče závoje, ale zato za chlapma kukali. Ke com došól domo s Talijánska, furd mi chodzili listi ot šelijakých slečíněk. Veru, neni nat Talijánku, tí majú takú ohnivú krf. Nebohá moja žena, Uršula, pámbu ju osláf, sa len čuduvala, otkád mi chodzí tólko listóf.*“¹²⁴

Ďalší pamätník spomínal, že počas troch rokov v Rusku ho jedna gazdiná donútila spávať s ňou, hoci mala muža na fronte. Alebo práve preto? Keď sa muž napokon vrátil, mohlo sa stať všeličo. „*Zajatec*“ sa manželovi priznal a jeho zlosť si odniesla neverná žena.¹²⁵ Ďalší v dobrom spomínal na Poľky počas bojov v Haliči.¹²⁶

117 FIGULI, Margita: Mladosť. Bratislava 1956.

118 ANT JÚLŠ, 14/04 – 05, Bziniec pod Javorinou, text č. 1 (1.43).

119 ANT JÚLŠ, 08/12, Smolenická Nová Ves, text č. 5.

120 ANT JÚLŠ, 18/08, Horná Mariková, text č. 2 (1.13).

121 ANT JÚLŠ, 39/14, Hámry, text č. 1.

122 ANT JÚLŠ, 08/03, Smolenice, text č. 2 (1.51). Podrobne HUPKO, Daniel – JANÁČKOVÁ, Ivana – TIHÁNYI, Jozef: Koniec starých časov. Komárno 2011.

123 ANT JÚLŠ, 08/15, Dolné Orešany, text č. 1 (1.41).

124 ANT JÚLŠ, 08/37, Zeleneč, text č. 2 (2.29).

125 ANT JÚLŠ, 66/28, Ďačov, text č. 1.

126 ANT JÚLŠ, 40/02, Žaškov, text č. 13 (1.63).

Obyčajný sedliacky rozum vojaka ukazuje obludnosť vojny a vynaliezavosť vojaka niekedy nepoznala medze. Keď mali na nebezpečnej nočnej akcii zistiť silu ruských predsunutých pozícií, vyriešil to vojak z poriadnej a bezpečnej diaľky nasledovne: „*Napravo sem čuu ščekat dva kulometi a nalevo jeden. Já mu povídám: Na pravém krídle ziscujem šedesát chyapú, na levém asi o pouovic meňej. Asi tricet chyapú.*“ Zjedli zásoby a mohli sa vrátiť späť k svojim. Uvedený vojak sa blysol aj nasledovným vtipným výrokom: „*Rusi nebili tak sproští jak naši páňi múdří.*“¹²⁷ V tomto rozprávani sa stretneme aj s príhodou, ako stretol troch Rusov, pričom všetci mali plné ruky koristi, prasiatka i sliepky. Náš hrdina mal odistenú zbraň, Rusi boli zase traja. Zostali stáť najprv zoči-voči a potom sa každý pobral svojou stranou. Väčšiu radosť spôsobovala predstava chutného jedla ako mŕtvy nepriateľ. V inom príbehu zase iný rozprávač s vtipom uvažuje nad mŕtvym zajacom, či položil život za cisára, alebo za cára.¹²⁸

Výpovede zo zázemia sú zväčša výpoveďami žien alebo v čase vojny ešte mladých chlapcov. Stupeň ich informovanosti o priebehu vojny bol buď minimálny, alebo pod vplyvom vojny úplne deformovaný. Napokon, ani medzi intelektuálmi a redaktormi – a kto iný by mal mať lepšie informácie? – nebola situácia lepšia. Napríklad Ivan Thurzo spomínal, že keď bol na zdravotnej dovolenke v Martine v máji 1918, redaktor *Národných novín* Jozef Škultéty neveril v existenciu československých légií. Podľa neho „načo by vraj potrebovali Rusi tie légie, keď majú vojska na milióny. To je len novinárska kačica, čo sa o légiiach písalo a dosiaľ píše.“¹²⁹ Na rozdiel od martinských vodcov Holéczy vo svojich spomienkach na bratislavské leto roku 1918 písal: „Už sme sa dozvedeli o légiiach a že Slováci bojujú ako americkí, francúzski, ruskí a talianski legionári na všetkých frontoch.“¹³⁰

Niektoré výpovede spomínajú Milana Rastislava Štefánika, ba dokonca aj Edvarda Beneša (!), pri ich verbovaní do československých légií medzi zajatcami v Taliansku. Tu už bola zrejmá mýtotorba, ktorá v priebehu nasledujúcich desaťročí ovplyvnila spôsob spomínania a výsledné obrazy.¹³¹ To sa týkalo aj Štefánika v súvislosti s údajným plánom zriadiť Slovenskú republiku. Aj bolo zrejmé, že pamätníkovi sa dostal do rúk Štefánikov životopis a všetko ostatné, ako ušiel s lietadlom k Francúzom, ako zhadzoval na talianskom fronte letáky, jeho štátoprávne koncepty a pod. už boli skôr výplodom fantázie a mýtotorby.¹³² Jedna výpoveď spomína, že pamätník videl rečníť Lenina, Masaryka, ale stretol aj Janka Jesenského a Gustáva Košíka.¹³³

Légie nie sú v popredí rozprávania, čo vyjadruje skutočnosť, že Slovákov bolo medzi legionármi podstatne menej ako Čechov. Neraz sa stretávame s nedôverou voči légiiam a jedno rozprávanie hovorí o vstupe do légii až v úplnom závere vojny, čo vlastne bolo záchranou pred už povojnovým zajateckým pobytom na Apeninskom polostrove. S légiami sa zmienený respondent zúčastnil tiesňinského konfliktu

127 ANT JÚLŠ, 02/02, Smolinské, text č. 3 (1.16).

128 ANT JÚLŠ, 40/02, Žaškov, text č. 13 (1.63).

129 THURZO, Ivan: Medzi vrchmi a na rovine. Spomienky. Bratislava 1987, s. 227.

130 LA SNK, sig. 219 L 1, Holéczy, Ervín: Životopisné čriečky, s. 101. Podrobnejšie a prehľadne k légiiam HOFMAN, Petr: Limity asymetrie: Češi a Slováci v legiích 1914 – 1920. In: Česko-slovenská historická ročenka, 14, 2009, s. 35 – 42.

131 ANT JÚLŠ, 18/08, Horná Mariková, text č. 2 (1.13).

132 ANT JÚLŠ, 61/39, Pongrácovce, text č. 17 (1.59). Podobne 24/15, Hajná Nová Ves, text č. 1 (2.33) o Štefánikovi ako verboval legionárov v Taliansku; 08/03, Smolenice, text č. 2 (1.51) o Masarykovi, Štefánikovi a jeho smrti.

133 ANT JÚLŠ, 24/54, Solčany, text č. 4.

a potom ho poslali domov, na Spiš, aby mohol hlasovať v pripravovanom plebiscite o budúcnosti Spiša.¹³⁴ Úplne ojedinelé sú spomienky Slováka z USA na jeho skrývanie sa pred vojenčinou, neskôr na účasť v légiách i na to, ako bizarne doplatil na rekviráciu dobytky, ktorú konal doma, na východe Slovenska, bezprostredne po skončení vojny z rozkazu legionárskych nadriadených. Súd roku 1920 nebral tieto okolnosti do úvahy a škodu musel zaplatiť, pričom prišiel o všetko.¹³⁵

V súvislosti s légiami sa v jednom rozprávaní odohral veľmi zaujímavý omyl. Keď dcéra pamätníka čítala v dejepise o bitke pri Zborove z leta 1917, ktorá patrila k československým zakladateľským mýtom, otec spozornel, lebo „*dotedi som dejinám ňeverev, aňi slova som tomu ňeverev*.“ Boli tam predsa len samé hlúposti, až teraz: „*Sedemnástom roke u Zborova mogila cvaj jaká veliká bitka bola, prosím pekne, a tam som bov aj ja a to bolo aj v dejinách napísanó. Dotedi som im teda ňeverev*.“¹³⁶ Teraz si uvedomil, že sám prežil a robil dejiny, hoci paradoxne sa dopustil hrubého omylu, keď si na Zborov spomínal ešte keď bojoval v rakúsko-uhorskej armáde a proti Rusom. Alebo si zamenil nepriateľa a namiesto rakúsko-uhorských jednotiek hovoril chybne o ruskom nepriateľovi?

V rozprávaní sa našiel priestor i pre viaceré historické osobnosti, hoci v tomto zmysle išlo o výpovede zdola, plné dohadov a mystifikácií. Hovoria napríklad o prenasledovaní srbského kráľa Petra I. na jeho úteku cez Albánsko a loďou do Talianska.¹³⁷ Zaujímavou spomienkou je zaregistrovanie nadporučíka Ludvíka Svobodu na ruskom fronte, čo môže byť pravda, ale i mystifikácia, keďže Svoboda pomerne skoro prebehol na ruskú stranu a potom vstúpil do légii.¹³⁸ Niektorí vojaci zažili, predovšetkým na talianskom fronte, osobnú návštevu cisára Karola a jeho manželky Zity, dokonca osobný rozhovor, ba so slovenskou odpoveďou na cisárovu maďarskú otázku.¹³⁹ Spomienky, ktoré boli dosť poznačené mystifikáciou (špeciálne rakúsko-uhorské delo, Štefánik a slovenský štát), reprodukovali obľúbený príbeh o spravodlivom a dobrom cisárovi, ktorý plní napriek zlým veliteľom želanie obyčajného vojaka bojujúceho už tri roky bez dovolenky.¹⁴⁰ Nájde sa však aj výpoveď vyčítajúca Karolovi, že len dobre za frontom „*inšpicíroval*“ vojská „... *marha jedna, sã báu o košku...*“ Cisár bol menšej postavy, „*si vraj rád vipiu i za ženami ľietau*“.¹⁴¹

A nakoniec sa medzi historickými osobnosťami mihne i dlhoročný uhorský ministerský predseda István Tisza, ktorý sa stal symbolom vojny: „*Tag nás šeckíh vrátili spátki do Budapešte a zavreli náz Márija Terézija kasárňe a tam zme boli za ten čas, pokiaľ ňevipukla revolúcija. No v revolúciji tam som sa tag dobre cíteu, že som sa dostau až do Budína cez reťazní most. Bou som pri smrti Štefana Tisu, to bou diktátor tedajšej maďarskej armádi. Po zavraždeňi tohto Štefana Tisu šeckému bou koňiec*.“¹⁴² Pamätník K. Švec s najväčšou pravdepodobnosťou nemal nič s atentátom, keďže ten sa uskutočnil na peštianskej strane a v Tiszovej vile na Hermina út. Dohadov a teórií o skutočných páchateloch je viac, väčšinou však stoja na hlinených

134 ANT JÚLŠ, 61/38, Bijacovce, text č. 1 (1.12).

135 ANT JÚLŠ, 61/46, Vyšný Slavkov, text č. 4 (1.54).

136 ANT JÚLŠ, 24/11, Kovarce, text č. 2 (1.58). Podrobne o bitke FIDLER, Jiří: Zborov 1917. Praha 2003.

137 ANT JÚLŠ, 49/08, Veľký Lom, text č. 6 (1.3).

138 ANT JÚLŠ, 76/07, Vinné, text č. 3.

139 ANT JÚLŠ, 15/42, Dolná Súča, text č. 1 (1.29) a 08/10 Horná Krupá, text č. 7 (1.22).

140 ANT JÚLŠ, 61/39, Pongrácovce, text č. 17 (1.59).

141 ANT JÚLŠ, 40/02, Žaškov, text č. 13 (1.63).

142 ANT JÚLŠ, 24/79, Veľké Uherce, text č. 3 (1.38).

nohách, či už ide o osobné zaangažovanie „červeného grófa“ Mihálya Károlyiho alebo o organizovanú skupinu údajných juhoslovanských vojakov.¹⁴³

Máme aj inú insitnú spomienku na Tiszovu smrť: „*Tissa Pišta volakedi povídav takto: Začala sa vojna. To ňeví ňigdo, kedi prestaŕe. Ale do poslenného chlapa... Išli za ním, prvú stráš obišli, druhú – nestěla odstúpiť – tú pozabíjali a prišli g nemu a dostav tri gule do srcca a tri gule do čáпки. Ostrelili ho. Tu máš! Skončev si život.*“¹⁴⁴ Následne sa autor spomienok s odstupom času sám čuduje, ako mohli tak dlho „vojnu ťahať“.

V závere vojny sa našiel v spomienkach priestor i na tzv. zelené kádre: „*Ke_ došeų osemnástí rok zjara, došli vojáci na dovolenú s fronti. Spátki sa nevracali, ale ostali doma jag dezertíri a uherskí šandári ich hoňili, chitali a odvádžali naspátki do Prešpurka. Ráno ich tam odvézli a večer bili zas doma. Utékli. Sklúdzali sa po lesoch, stodouách. Dvanást-trinástroční chųapci dávali pozor a ke_zbadali šandárske patrole, im to oznámili. Vojáci zatát poutékali do lesa. Ňekerí riskovali aj životi.*“¹⁴⁵

Zhoršujúce sa sociálne postavenie obyvateľstva sa počas vojny dávalo do protikladu s bohatstvom židovských podnikateľov, ba vytváral sa dojem, že vojna umožnila obrovský vzrast ich bohatstva, pričom bieda obyvateľstva nebola dôsledkom vojny, ale práve dôsledkom bohatstva Židov. Nečudo, že vojna priniesla v našich podmienkach zvýšený antisemitizmus. Ani ten však vo výpovediach nenachádzame, čo mohlo mať i logické vysvetlenie v tom, že na fronte preň jednoducho nebolo miesto ani dôvody.

Prevrat nebol v porovnaní s vojnou zastúpený tak výrazne. Spomínal sa príchod českých legionárov na západné Slovensko, presnejšie do bezprostredného okolia Bratislavy i „*židofskí vojáci*“, ktorí im mali klásť odpor.¹⁴⁶ Židia sa dostávajú ako objekt spomínania na pretras práve a predovšetkým roku 1918. Najtragickejšiu rovinu predstavovali rabovačky a protižidovské atrocity: „*Židé bili schovaní ve sklepie. Bartoň strelíų prez okénco do sklepa. Do bių ve dvori, nevím. Židú tam začali fackat, lepancovat. Mytší Žid sceų utéci zadňí bránú. Na to tam bių Liseckí z otrhnutím kusem bráni, uderíų Žida ze zadu po krku. Zrazių ho pot scenu. Došų k ňemu žena, začaų pri ňem naríkat a zdvihat ho. Žit stát nemoheų, aňi ho nemohų zdvihnúť a išų spátki do dvora. Nato Žit staų a jak najvíc opití začaų brčkovat a sceų spátki do dvora. Medzitím jak staų, jeden chicių kver: Boha jeho židofského, já ho zastrelím!... Na druhí deň zas bių rabunk. Rabovaų sa Židom opchodi... To bių tá suoboda tedi.*“¹⁴⁷

Ako vidieť z tohto stručného prehľadu, výpovedná hodnota uvedených textov je pozoruhodná a dopĺňa nám mozaiku práve tých ľudových postojov, ktoré sme doteraz poznali len v minimálnej miere. Pokrývajú nám všetky regióny Slovenska a často ľudí s najnižším vzdelaním. O to menšia mohla byť ich autocenzúra, o to väčšie mohli byť ich životné skúsenosti. Aj pri zohľadnení časového odstupu a všetkých úskalí podobného typu historických prameňov ide o významný príspevok k poznaniu myslenia i osudov „malých ľudí“ vo „veľkej“ vojne.

143 PÖLÖSKEI, Ferenc: A rejtélyes Tisza-gyilkosság. Budapest 1988, s. 101 a nasl.

144 ANT JÚLŠ, 24/10, Dvorany nad Nitrou, text č. 1 (2.4).

145 ANT JÚLŠ, 03/25, Záhorská Ves, text č. 12 (1.55).

146 ANT JÚLŠ, 04/11, Lamač, text č. 9 (1.53).

147 ANT JÚLŠ, 02/18, Sotina, text č. 2 (1.56).

FOLKLORISTICKÁ HODNOTA ÚSTNYCH NARATÍVOV O PRVEJ SVETOVEJ VOJNE

Hana Hlôšková

NARATÍVY O VEĽKEJ VOJNE A HISTORICKÁ PAMÄŤ

Akákoľvek kataklizma – či už prírodná pohroma, alebo vojna – či politická zmena v spoločnosti nachádzajú odraz v individuálnej aj v kolektívnej historickej pamäti (Hajduk-Nijakowska, 2005). Život jednotlivca i spoločenstva ovplyvnia nezriedka náhle, tragicky a stávajú sa medzníkom, odmeriavajúcim čas „pred“ a „po“. Vojny akéhokoľvek rozsahu predstavujú výrazný predel v živote spoločenstiev, čo sa odzrkadľuje aj vo vyjadreniach bežných ľudí, keď konkrétne zmeny v osobnom či spoločenskom živote „datujú“ vyjadrením: „*To sa zmenilo po tej vojne...*“ Veľká vojna,¹⁴⁸ ktorej sté výročie vypuknutia sme si pripomenuli v roku 2014, bola práve jednou z tých katakliziem, ktoré poznačili životné osudy jednotlivcov, rodín i veľkých spoločenstiev dovtedy nepoznaným spôsobom. Jej reflexia sa stala témou dobovej publicistiky, umeleckých diel, tiež však cyklizačným prvkom ústnej rozprávačskej tradície.

Ako pevne môže byť historická spomienka ukotvená v individuálnej či kolektívnej pamäti, svedčí napríklad aj spomienkový inzerát v mienkotvornom denníku, uverejnený v polovici decembra roku 2014: *Pamiatke Juraja Chorvátha s manželkou Máriou z Bodorovej pri Turčianskych Tepliciach. Pred 100 rokmi musel opustiť manželku s 3 maličkými deťmi, koníky a neobrobené polia. Za 4 roky vystriedal skoro všetky fronty 1. svetovej vojny, pričom prežil dva útoky na bodáky. Pred 70 rokmi po potlačení SNP ho junci slovenských Nemcov z Hornej Štubne a Turčeka odvieďli z domu a zastrelili za cintorínom vo Veľkom Čepčíne. Vnuk Jozef.*¹⁴⁹

Text poukazuje aj na skutočnosť, že nemálo mužov a žien Slovenska zažilo vo vlastnom živote kataklizmu dvoch svetových vojen...

Obrazy minulosti predstavujú výrazný faktor konštruovania a potvrdzovania individuálnej i skupinovej identity (Hlôšková, 2008). Tieto obrazy môžu byť štruktúrované do príbehov alebo ich zárodkov, no nezriedka sú ich súčasťou aj vyjadrenia postojov a názorov ich tvorcov či ďalších šíriteľov. Je im pripisovaný vysoký ideový, ideologický či dokonca propagandistický potenciál vzhľadom na aktuálne či budúce aspirácie konkrétneho spoločenstva. Manipuluje sa ním v politike, publicistike,

148 Prvá svetová vojna (1914 – 1918) bola pred rokom 1939 známa ako *veľká vojna* alebo *svetová vojna*.

149 Denník *Pravda*, 11. 12. 2014, s. 13.

rôznych druhoch umenia, ale aj vo vede. Sú súčasťou historickej pamäti, kde tvoria špecifickú zásobnicu sociálnej pamäti a využívajú sa na interpretáciu či reinterpretáciu podľa deklarovaných alebo spontánnych duchovných potrieb spoločstva.

Kolektívnu historickú pamäť novodobého národa tvoria dve zložky: oficiálna a neoficiálna, ktoré sú síce relatívne samostatné, no predsa sa vzájomne ovplyvňujú a nezriedka prelínajú. V centre záujmu folkloristiky je druhá – neoficiálna historická pamäť, ktorá je výrazom historického povedomia bežných ľudí. V tomto prípade hovoríme o historiozofii, v ktorej sa premietajú poznatky, nálady, pocity a názory, niekedy ovplyvnené a formované prvou zložkou historickej pamäti. Obe zložky historickej pamäti môžu byť v protirečivom vzťahu a neoficiálna historická pamäť nezriedka býva alternatívnym výkladom historických udalostí.

Neoficiálna interpretácia dejinných udalostí prostredníctvom naratívov alebo ich zárodkov v podobe takých folklórnych žánrov, ako sú spomienkové rozprávanie, rozprávanie zo života, autobiografia či povesť a i., podliehajú určitým zákonitostiam vlastným poetike toho-ktorého žánra. Jednoducho povedané: i keď sú tieto žánre chápané ako „dokumentárne“ s dominantnou informatívnou funkciou, fakt sa v takomto type stvárnenia stáva fikciou. Podlieha určitým zákonitostiam danej žánrovej formy.

Rozprávanie o prežitom považujem spolu s P. Ricoeurom (Ricoeur, 2003) za existenčnú potrebu, keďže jeho prostredníctvom má človek možnosť nájsť súzvuk s inými ľuďmi cez zdieľané pocity, čo je dôležité práve vo výnimočných časoch, respektíve v spomínaní na ne.

ZÁUJEM SLOVENSKEJ FOLKLORISTIKY O NARATÍVY S TEMATIKOU VOJNY

V národopisnej bibliografii (Stano – Žatko, 1989) nenachádzame až do rokov po druhej svetovej vojne špeciálne folkloristické príspevky venované téme veľkej vojny. Obdobie po druhej svetovej vojne možno na Slovensku charakterizovať v oblasti záujmu o ústne historické tradície i ako „monotematické“ v tom zmysle, že sa bádatelia sústreďovali na konkrétny námetový cyklus. Jednu vetvu predstavuje interpretácia zbojníckej tradície (Melicherčík, 1952, 1956, 1963). Zacielenie povojnovej slovenskej folkloristiky v oblasti slovesných tradícií predovšetkým na zbojnícku tradíciu chápem ako súčasť programového sledovania tých súčastí ľudového prejavu, ktorým sa prisúdil náboj pokrokových ideových prejavov. Komplexné folkloristické, či presnejšie kultúrno-historické spracovanie tradície o kráľovi Matejovi predstavuje práca J. Komorovského (1957). Z hľadiska dejinného východiska k „mladým“ a regionálne ohraničeným historickým tradíciám patrí folklórny obraz revolučných rokov 1848/1849, a to najmä jedného z vodcov revolučných akcií toho obdobia – J. M. Hurbana (Michálek, 1966, 1978). J. Michálek podal charakteristiku týchto cyklov rozprávání s historickou tematikou, pričom tradíciu zakotvuje dôsledne konkrétno-historicky. Dospieva k záverom, že slovesná tradícia, v ktorej sa tematizovalo povedomie obyvateľstva podbradliansko-podjavorinského regiónu o udalostiach, naštepovala sa na tradičné predstavy a obrazy. Folklórnemu obrazu významnej osobnosti aj v súvislosti s veľkou vojnou – M. R. Štefánikovi – sa venoval

tiež J. Michálek (1999). Zhrnul v ňom aj výsledky výskumov, ktorým sa dlhodobo a opakovane venovala Z. Vanovičová (1990, 1993, 1996).

Hlbším historickým vrstvám témy bojov a vojen – téme tatárskych či tureckých nájazdov a panstva na slovenskom území stredovekého Uhorska – je venovaných niekoľko folkloristických štúdií (Michálek, 1969; Kosová, 1972). V prácach syntetického charakteru je turecký cyklus charakterizovaný ako jeden z dominantných povestových cyklov slovenskej folklórnej prozaickej tradície.¹⁵⁰

Za „monotematické“ môžeme považovať i práce J. Michálka zo širšieho žánrového okruhu spomienkového rozprávania a rozprávania zo života s tematikou prvej a druhej svetovej vojny s dôrazom na odboj v Slovenskom národnom povstaní. Materiálovým východiskom teoretického uvažovania o genologickej problematike boli pre J. Michálka naratívy s tematikou prvej a druhej svetovej vojny (Michálek, 1971). Ide o naratívy tvoriace súčasť historickej pamäti buď súčasníkov vojnových udalostí, ktorí mohli a nemuseli byť ich priamymi účastníkmi, alebo sa naratívy šírili v rámci ústneho tradovania v priestore alebo v čase. Sila zobrazovanej témy sa prelnula aj s odborným vývinom folkloristiky. Zjednodušene by sa dalo konštatovať, že folkloristika „objavila“ naratívy s tematikou osobnej histórie vtedy, keď svoj záujem o nositeľa presmerovala od skupiny k jednotlivcovi – keď sa v skupinovom modeli rozprávačského repertoáru okrem tradičných žánrov výrazne črtali živé, no na osobu rozprávača a na situačný kontext viazané, a preto zdanlivo nestabilné naratívy. Dnes je už jasné, že v období národnoemancipačných snáh tzv. malých národov Európy v 19. storočí tradičný folklór slúžil ako argument na poli politiky, kultúry – bol mnohovýznamovým symbolom skupiny. Dobovým filozofickým východiskom boli antifeudálne idey a ľudové a plebejské vrstvy obyvateľstva sa chápali ako činný subjekt histórie, esencia budujúcich sa národných spoločenstiev. Ich kultúra (= folklór) ako výraz duše skupiny sa mala stať prameňom i symbolom celonárodnej kultúry. Aj v slovenskej folkloristike 20. storočia pretrvávali tendencie nadväzujúce v mnohom na bádateľskú tradíciu 19. storočia, keď pri formulovaní zberateľských zámerov stáli v popredí mimovedecké ciele. Štúdium ústnej prózy bolo v jeho počiatkoch textologicky centristické a aj to výberovo – v strede záujmu stáli tradičné „vykryštalizované“ žánre – rozprávka a povesť (Michálek, 1996). Pravdepodobne aj preto taký žánre ako *rozprávanie zo života (memorát)* ostával na okraji pozornosti bádateľov. Profesionalizácia spoločenskovedných disciplín, a teda aj zintenzívňujúce sa etnografické, jazykovedné, no i folkloristické výskumy začiatkom 20. storočia ukázali živý rozprávačský repertoár, v ktorom – z hľadiska kvantity, no predovšetkým z hľadiska významu – tvorilo rozprávanie zo života jeho živú súčasť. Zastúpenie memorátov v aktuálnom dobovom rozprávačskom repertoári medzivojnového obdobia výrazne doložila aj tzv. wollmanovská zberateľská akcia (Gašparíková, 1993, 2001, 2004). Možno konštatovať, že až lingvista S. Cambel, pozitivisticky orientovaný bádateľ, poskytol na začiatku 20. storočia svojimi záznamami textov obraz o celej šírke dobového rozprávačského repertoáru (Žeňuchová, 2009). V ďalšej etape vývoja folkloristiky na Slovensku sa takým, dovtedy opomínaným žánrom, ako je humoristické rozprávanie, rozprávanie zo života či spomienkové rozprávanie, naplno aj teoreticky venovali až bádatelia v druhej polovici 20. storočia: M. Koso-

150 Kol.: Československá vlastivěda. Lidová kultura. Praha 1968, 618 s.

FOLKLORISTICKÁ HODNOTA NARATÍVOV S TEMATIKOU VOJNY¹⁵¹

Folkloristika dospela k poznaniu, že človek je aj homo narrans a má prirodzenú snahu podeliť sa s prežitou skúsenosťou, pocitmi a poznatkami s ostatnými, a to, samozrejme, bez ohľadu na ne/uvedomovanie si žánrovej charakteristiky svojho naratívu. Predsa však je možné vystopovať určité stabilné a invariantné zložky, ktoré tieto naratívy vydeľujú od ostatných. *Memorát* ako dynamický fenomén slovesnej kultúry bol živý azda aj kvôli väzbe na intímnejší sociálny rámec – tradičné žánre (rozprávka, povesť, mýtus) hovorili o skupinových ambíciách, činoch či prehrách. Memorát tieto témy individualizuje. Ak je v prvých hrdinom kolektív (i jednotlivý hrdina symbolizuje skupinu), v spomienkovom rozprávaní sa s osudom, podmienkami pasuje jednotliviec. Vysporiadanie sa s osudom a neraz ťažkými podmienkami „veľkých dejín“ je jadrom deja – príbehu alebo jeho zárodku v naratívnej podobe.

Publikácia J. Michálka *Spomienkové rozprávanie s historickou tematikou* (1971) predstavuje z hľadiska teórie memorátu základnú prácu v dejinách slovenskej folkloristiky. Ňou sa J. Michálek zapojil tiež do dobovej diskusie o vymedzovaní predmetu bádania folkloristiky. Jeho výskumný terén predstavoval predovšetkým podbradliansko-podjavorinský kraj, pričom uplatňoval snahu o prirodzené rozprávačské situácie, apelujúc na potrebu mať ako východisko „početný a spoľahlivý materiál“ (c. d., s. 9 – 10). Reflektoval dobový stav tradičnej kultúry vo väzbe na sociálnu a vzdelanostnú skladbu skúmaného vidieckeho prostredia, čo sa odzrkadlilo v tematickej a žánrovej skladbe rozprávačského repertoáru. Z hľadiska vyskúmaného materiálu je ťažisková kapitola *Spomienkové rozprávanie o svetových vojnách* (c. d., s. 56 – 100). Jeho narátori boli v niekoľkých prípadoch ľudia narodení v 2. polovici 19. storočia a výskum na prelome 60. a 70. rokov 20. storočia ukázal, že „počet týchto príbehov je dodnes [k roku vydania publikácie – pozn. H. H.] pomerne veľký a motivicky sú veľmi rozmanité“ (c. d., s. 67). Autor, na tú dobu novátorsky, konštatuje, že spomienkové rozprávanie s tematikou prvej svetovej vojny je možné využiť aj ako spoľahlivý sociologický materiál pre poznanie postoja ľudových mas k prvej svetovej vojne a zovšeobecnene aj k vojne vôbec (c. d., s. 59), čo dnešná folkloristika označuje spomenutým termínom historiozofia. J. Michálek v publikácii analyzoval aj spomienky a naratívy o druhej svetovej vojne, pričom upozorňuje z hľadiska ekológie folklóru na závažnú okolnosť „oživovania“ rozprávání, ktorú predstavujú tzv. komemoračné príležitosti (napr. počas osláv výročí SNP), pričom obsahové aj formálne vyznenie naratívov nezriedka pomáha dotvárať spracovanie vojnovnej témy v literatúre, filme a dráme.

Prínos práce J. Michálka (1971) z hľadiska teórie a poetiky žánra spočíva v terminologickom upresnení a vymedzení kategoriálnych vlastností podskupín memorátu. Sú nimi: *rozprávanie zo života* a *spomienkové rozprávanie*. J. Michálek nadviazal na predchádzajúcich bádateľov (J. Polívku, A. Melicherčíka, M. Kosovú)

151 Výročiu začiatku prvej svetovej vojny bolo venované aj monotematické číslo etnologického časopisu Národopisná revue, 2014, č. 4.

a uplatnil hľadisko rozprávača s dôsledkom na naratív. Upozornil na procesualnosť rozprávačského tvorivého procesu, keď „... prvoradý význam rozprávania zo života, sledovania autobiografických podaní spočíva práve v možnosti skúmať tvorivý proces...“ (c. d., s. 104), pričom „tento materiál veľmi aktualizuje otázku individuálneho a kolektívneho v tvorivom ľudovo-umeleckom procese“ (c. d., s. 105). Z tohto pohľadu potom *spomienkové rozprávanie* je podanie, ktoré nie je bezprostredným zážitkom rozprávača – vzťah k zobrazovanej skutočnosti je sprostredkovaný, a to prinajmenšom v jednom, prípadne i vo viacerých stupňoch. Predstavuje tak štádium folklorizácie – v čase i v priestore, čo má dôsledky v obsahu i forme naratívov, keď napríklad „historická postava sa stáva v predstavách ľudu takou, akou ju robí ústne podanie“ (c. d., s. 110). Aj dnes znie mimoriadne aktuálne konštatovanie J. Michálka o terénnom výskume ako *conditio sine qua non* folkloristiky napríklad aj v diskusiách o zániku či rozvoji folklóru a o jeho funkciách v hodnotovom systéme súčasníka (c. d., s. 130).

Repertoár memorátov jednotlivca tvorí cyklus, ktorého jednotlivým prvkom je príbeh života rozprávača. Tieto naratívy sú také prirodzené, že ich často ani nevnímame ako nejaký zvláštny „žánr“. Ako konštatuje D. Klímová (1976), patria k najuniverzálnejším jazykovým prejavom vôbec. „I málo zhovorčivé a súvislo inak nerozprávajúce povahy dokážu v určitom citovom rozpoležení podať relatívne veľmi uzavreté, a tiež emotívne pôsobiaci prejav, ak sa pritom opierajú o vlastný zážitok“ (c. d., s. 385).

Model memorátu – autobiografie z hľadiska tematiky tvorí niekoľko tematických okruhov, tak ako ich charakterizovala G. Kiliánová (1993):

1. detstvo,
2. mladosť,
3. dospelosť,
4. práca, zamestnanie,
5. odchody z domova (sezónne práce, cesty, vystahovalectvo),
6. tragické životné príbehy,
7. komické životné príbehy,
8. rozprávania o predkoch,
9. vojny, povstania, odboj,
10. tragické udalosti v obci/oblasti (živelné pohromy a pod.),
11. komické príhody, komické postavy v obci/oblasti.

Skupiny 1 – 8 označuje ako biografické (osobné) rozprávania, skupiny 9 – 11 ako rozprávania o verejných udalostiach. G. Kiliánová správne upozorňuje, že delenie na osobné a verejné je len pomocné, pretože, ako autorka uvádza, „práve v tomto žánri sa rovina osobného veľmi spája a prelína s rovinou spoločenskou a historickou“ (c. d., s. 272). Individualizácia repertoárov jednotlivých rozprávačov potom, podľa môjho názoru, spočíva v preferovaní či potlačení alebo v úplnej absencii niektorých tematických okruhov. Individuálny rozprávačský repertoár je v žánri memorátu dynamický systém, fungujúci na princípe prezentizmu a analógie. To znamená, že rozprávač spomína a reinterpretuje niekedy viackrát opakované príbehy zo života analogicky k téme, ktorá je predmetom jeho aktuálneho záujmu alebo záujmu jeho poslucháčov.

G. Kiliánová (1998) sa venovala prozaickým tradíciám v súdobom kultúrno-spoločenskom kontexte a ako východiskový materiál použila práve rozprávania o prvej svetovej vojne. Autorka konštatuje, že „téma prvej svetovej vojny sa odovzdávala cez rozličné žánre, z ktorých najvýznamnejšie je rozprávanie zo života“ (c. d., s. 316) a „okrem rozprávania zo života sa téma prvej svetovej vojny vyskytuje v anekdotách a humoristickom rozprávaní“ (c. d., s. 317). Z folkloristického hľadiska je cenný autorkin záver, že „z osobného zážitku sa stáva životný príbeh, sekvencia obrazov zviazaných logickými a sémantickými väzbami, ktoré sa ľahšie udržia v pamäti individua. Ako „usporiadané“ obrazy môžu byť aj ďalej odovzdávané. Rozprávaním, či presnejšie predvádzaním (performance), to jest komunikovaním za pomoci verbálnych i neverbálnych prostriedkov (gestá, mimika, rytmus reči, intonácia hlasu atď.), sa osobná skúsenosť stáva súčasťou sociálnej pamäti skupiny“ (c. d., s. 316 – 317).

Objektom záujmu slovenskej folkloristiky boli aj písané autobiografické texty „obyčajných ľudí“. Prvotnou východiskovou formou týchto textov však boli zväčša ústne naratívy. Takýto typ textov na pomedzí folklóru a literatúry nie je zatiaľ na Slovensku zaznamenaný vo väčšom počte (Hlôšková, 1998, 1999). Keďže v tých textoch, ktoré boli predmetom záujmu folkloristov, boli spomínajúcimi „rozprávači“, ktorí neboli priamymi účastníkmi bojových udalostí veľkej vojny, táto téma sa v nich objavuje sprostredkované. Je to napríklad prostredníctvom motívu o účasti vo veľkej vojne príbuzného – otca a o jej dôsledkoch na život rodiny.

Mnoho cenného materiálu sa nachádza aj v archívoch pamäťových inštitúcií, napr. v Literárnom archíve Slovenskej národnej knižnice je archivovaných viacero zbierok korešpondencie účastníkov veľkej vojny, predovšetkým však písané autobiografie.¹⁵² Význam takého druhu prameňa si uvedomovali priami aktéri – legionári, keď Robotnícke noviny

uverejnili v roku 1930¹⁵³ výzvu F. Píseckého¹⁵⁴ a J. G. Tajovského¹⁵⁵ na napísanie spomienok slovenských legionárov. Možným naplnením výzvy je aj útla publikácia ruského legionára J. Mikolaja.¹⁵⁶

Pri analýze spomienkových textov je možné uplatniť viaceré hľadiská:
komunikačné hľadisko

- a) primárne ústny text: záznamy ústnej rozprávačskej tradície
- b) písaný text: autobiografie, korešpondencia

časové hľadisko

- a) situácia pred vojnou
- b) obdobie vojny
- c) koniec vojny a obdobie po nej

152 MURÍN, I.: Spomienky účastníka prvej svetovej vojny. (Stará Turá 1983.) LA SNK, sign. SB 47 336.

153 Robotnícke noviny, roč. 27, č. 17, 22. 1. 1930, s. 2.

154 Ferdinand Písecký, legionár, pedagóg, politik (1879 – 1934). Autor publikácie Hej, Slováci! ... Hrst' rozpomienok slovenských legionárov. Bratislava: Štátne nakladateľstvo 1933.

155 Jozef Gregor-Tajovský, spisovateľ (1874 – 1940).

156 MIKOLAJ, J.: Ako to s nami bolo – rozpomienky na svetovú vojnu, Rusko, jeho revolúciu a čsl. légie. Tlačila „Novina“ Bratislava, bez vročenia.

nositeľské hľadisko

- a) aktéri v boji – bežní, lídri (napr. veliteľské kádre)
- b) aktéri na bojovom území – civili, obyvateľstvo
- c) aktéri v zázemí – predovšetkým ženy, deti

Súbor textov uverejnených v tejto publikácii má istým spôsobom špecifický charakter. Zápisy ústnych naratívov nevznikli v rámci akokoľvek tematicky zameraného folkloristického výskumu. Boli zaznamenávané ako nárečové prehovory, čím ich možno zaradiť do línie takého typu výskumov, ktorého počiatky možno datovať zápismi jazykovedca Samuela Cambela. Odrážajú aktuálny rozprávačský repertoár v čase výskumov predovšetkým najstaršej a strednej generácie. Konvolút textov pre túto publikáciu vznikol ako výber, keď kritériom bola téma veľkej vojny. Aj preto sú sem zaradené naratívy, ktoré hovoria o osobnej skúsenosti – účastníkov či svedkov udalostí veľkej vojny. Výber textov pokrýva temer reprezentatívne všetky regióny Slovenska, tiež však oblasti mimo materského územia, kde žijú Slováci, tzv. Dolnú zem.¹⁵⁷ Výber je z hľadiska folkloristiky cenný aj tým, že odzrkadľuje dobový stav lokálnej či regionálnej rozprávačskej tradície v 30. – 80. rokoch 20. storočia – keď boli texty zaznamenané v rámci dialektologických výskumov.

Zápisy naratívov tejto zbierky sa uskutočnili s odstupom niekoľkých desaťročí od prvej svetovej vojny. Najstarší zápis je z roku 1934, čo je šesťnásť rokov od skončenia veľkej vojny, prevažná väčšina naratívov však bola zaznamenaná v 50. – 70. rokoch 20. storočia, teda zväčša s výrazným časovým odstupom od udalostí, ktoré rozprávači zažili. Mnohí z nich mali v čase výskumu osemdesiat a viac rokov. Viacerí z nich boli narodení v 70. rokoch 19. storočia. Pre folkloristiku by bol veľmi cenný opakovaný výskum u toho-ktorého rozprávača, čím by sa získal obraz o vývine daného rozprávania a jeho mieste v rozprávačskom repertoári narátora. Je to však temer nerealizovateľná požiadavka a predstavuje skôr folkloristický experiment (Hlôšková, 1996). Medzi narátormi vybraných textov prevažujú vo veľkej miere muži – tí totiž boli aktérmi a priamymi svedkami vojnových udalostí, no pôsobivé sú tiež vybrané rozprávania približne desiatich žien. Ich naratívy potvrdzujú závery folkloristov o tom, že „ženské“ rozprávania námetovo cyklizujú okolo rodiny, vzťahov, zabezpečenia chodu domácnosti – sú teda akousi mikrohistóriou rodiny a lokality. Rozprávania mužov viac reflektujú „veľké dejiny“, i keď cez osobnú skúsenosť jednotlivca. Rozprávači v prevažnej väčšine pochádzali a žili vo vidieckom prostredí.

Rozprávania o vojne pre nich predstavovali tému hodnú rozprávania: *Hej, ta to veľo rospraviaňa*¹⁵⁸ alebo *Také darebnice, co sen provédeu pri vojsku, o tem bi sa daŕo modz vipráviat*.¹⁵⁹ Uvedomovali si dôležitosť prežitej, tiež však vyrozprávanej skúsenosti, čo sa zraží v názve textu: *Moja história od začátku válki*.¹⁶⁰ Zároveň poukazujú na to, že táto vojnová kataklizma postihla „všetkých“ – aj ľudí v ďalekom zámorí: *Do Ameriki zme išli tajně ces Polsko. V Amerike som bou pou siedma roka. Añi písca ñedalo, añi peñiaze posielat. Stiahli nám na vojnu peñiaze, kolko sa im*

157 Edičná poznámka: Do konečného výberu sa tieto typy textov kvôli nízkej výpovednej hodnote nedostali.

158 ANT JÚLŠ, 61/38, Bijacovce, text č. 1 (1.12).

159 ANT JÚLŠ, 02/02, Smolinské, text č. 3 (1.16).

160 ANT JÚLŠ, 14/04 – 05, Bzince pod Javorinou, text č. 12 (1.62).

chcelo. Volali to ,liberti bón'. Ale aj oťial' išlo vojsko na vojnu. Plakali za nimi ocovia a matki. Ale aj našich z Ameriki išlo, keď bola vojna, ,leginon' sa volali'.¹⁶¹

Rozprávači podávajú svoj vojnový životný príbeh zväčša chronologicky a mozaikovo.¹⁶² Narátori dynamizujú rozprávanie rôznymi prostriedkami, napríklad otázkou: *Ale najväčšia chiba ešte čo bola?* alebo dialógom či vnútorným monológom: *A tak som mesiac tam bou, do som si vitrpeu, ale našťastia, ras príde roskaš našej kompáňiji, na egzecírplaci to bolo, že kerej je stolár lebo rezbár, lebo tesár, žebi sa hlásiu. A ja sa takto d'ívam po kompáňiji, lebo zme ňebol'i v haptáku, d'ívan sa, d'ívam, ňikto sa ňehlási. Poručenobohu, vistrčiu som ruku. Ako bude, tak bude, len nak sa ja s tejto škole dostaŕem tahtet. Postaviu son sa pret kompáňiju a spejtal'i sa ma, že aki som ja remeseľník, akuo remeslo son sa učiu. A ja vravím tomu kapitáňovi: „Pán kapitám, ja som ňi učenej, ale ja som takí náturista tesár.“ „A robiu si túto robotu volákode?“ „Robiu som ja, robiu, aj v Pešti som robiu.“ „No, dobre, zajtra puojdež do míhela robiť!“ Hí, hútan si, toto bude pre mňa, toto ja potrebujem! Robiť som vedeu, robotě son sa ja ňigda ňezlakou a okolo dreva, to ma bavilo, rá com to robieva. A tak sa mi to aj podarilo, dostau son sa ja do toho míhela a s tej škole som sa ja vikrúťiu. A f tom míhel'i som bou dotode, aš kín sa vojna ňezačala.*¹⁶³

Ako umelecký prostriedok sa využíva hyperbolizácia, napríklad ako prostriedok na vyjadrenie pozitívneho vzťahu: *Añi na tej šachtě zme ňehladuval'i. Poton som chod'iu sedliakom a ešte ma kcel'i aj za zaťa. Dobří ľud'ia to bol'i, tí Rusiskovia, dobre náz opatruval'i.*¹⁶⁴ Boje na talianskom fronte, konkrétne na rieke Piava, sú cyklickým motívom spomienkového rozprávania na Slovensku. Krutosť bojov a bezvýhodiskovosť obyčajných vojakov je stvárnená v naratívoch prostredníctvom zhutneného opisu situácie: *A mi zme tedi, naši pioníri, podávali pontóni a prešli zme hlatko ces Pijavu na druhú stranu. A boli zme tam ossem nní. Tag nám nemal gdo dodávad jest'. Eropláni, liétallá krúžili nat Pijavú, pontóni naše išli dolu vodú. A mi zme nemali zásobi. Višla nám munícijsa. Začali Talijáni znovu na náz za Pijavú. Dostali zme roskaš – jako delostrelectvo – prví ottál. A jako zme prešli na druhú stranu, tag moz už rachol do vodi šetek. Do Pijavi. Tam bolo šez divízijí vojska a šetki zahinuli. Prišiel jeden staručkí generál a ten nám tam plakal jako malé diéta pri nás, že mu prišlo len šez mužóf. A Pijava sa pristavovala na umrlčích telách, čápkáh, mantloch, čo bolo tolko vehnatíh ve vode. Lebo ich potom vehnali do vodi. Cez mosti nemóhli prejd a ešče dali na nih tan salvi, strelbu. Mi zme už boli zasadení hned za Konegliánom, jak pri trenčanském moste zelezném, ton násipe. A začali zme míni, čo zme mali jakí stroj, šetko zme začali téš sipad do vodi na druhú stranu. Ej veru, to víno bolo strašne horké ton Talijánsku!*¹⁶⁵

Aktualizácia je súčasťou poetiky folklórnych textov, a tak je to aj v našom výbere: *Za tri dñi plundruval'i, tag ako Lid'icu Ňenci, tag aj toto mesto zhorelo šecko. Z domou zostali len hoľie múri. Strašnuo to bolo.*¹⁶⁶ I keď narátor rozpráva o prvej svetovej vojne, rozprávanie umocňuje aj informáciou z druhej svetovej vojny. Vojna ako taká predstavuje kataklizmu a dovoľuje tieto paralely. Iný z rozprávačov zase porovna-

161 ANT JÚLŠ, 37/92, Ratkovo, text č. 2 (1.5).

162 Porov. ANT JÚLŠ SAV, 43/22, Brezno, text č. 1 (1.8).

163 ANT JÚLŠ, 49/08, Veľký Lom, text č. 6 (1.3).

164 ANT JÚLŠ, 37/09, Valča, text č. 3 (1.14).

165 ANT JÚLŠ, 15/42, Dolná Súča, text č. 1 (1.29).

166 ANT JÚLŠ, 49/66, Zombor, text č. 11 (1.15).

ním poukazuje na fatálnosť prípadnej vojny v súčasnosti, čo by spôsobilo použitie súčasných typov zbraní: *Po tých šetkých kalamajkách – šetko sa ňedá povídat, lebo živej pamati sa to aňi zadržať ňedá, tí obráski, čo sa tamák odohrali... Len sa viprávalo po prvej vojne: „Čo sa stalo, dobre sa stalo.“ Zmenšilo sa národu o devadesát milijónov. A čil kebi prišla vojna, kolko bi ich išlo... na atóme? To sa ňedá aňi povídat.*¹⁶⁷

Spomienky uchovávajú situácie, ktoré sú istým spôsobom výnimočné, a rozprávač predpokladá, že zaujmú poslucháča: *Poton zme išli na Kaukáz. Petrohrade zme videli cárou burk. Ke_dzme prišli na Kaukáz, bolo tan teplo. Od Bieleho mora zme prešli cez január k Čiernimu. Tan už bola taká horúčosť, že sa ňedalo robiť o_deviatej do tretej. Na Vianoce son sa kúpa Čiernon mori.*¹⁶⁸

Naratívy sa vyznačujú detailnou lokalizáciou v čase i v priestore: *Já som teda ešte slúžil. Vojna začala augusce a štrnásteho septembra som polla mojích rokón mosel narukovat. A rukuval som do Trenčína. Mój gazda nechali zrichtuvad vós. Pekne ma zavézli na stanicu. F Trenčine náz asentíruvali v jenněj kasárni. Ta pricházali s celého okolá. Ked už náz bolo asi do štiriccad vagónov naplnených, to bolo okolo štvrtěj hodzine, tag ale o štvrtěj hodzine ból roskaz, že bude otchot. A ten mój gazda ešte stále hladzeli na mna do toho vagóna, čo ma nesceli spuscid z očú. Dokál ma len vidzeli, abi ma len mohli vidzet. A_sa vlak puscil preč. Turana, mójho gazdu, som odbehél tam*¹⁶⁹ alebo: *V šesnáctom na Jozefa zme robilí angríf na Talíjanou.*¹⁷⁰ Naratívy s historickými témami v tradičnom repertoári predstavovali často nespochybniteľný zdroj informácií, čo sa v textoch prejavovalo odvolávaním sa na dôveryhodných svedkov – či už faktických, alebo domnelých. Jedným z takýchto autoritatívnych zdrojov boli pre vidieckych ľudí informácie šírené písmom, napr. letákové tlače či v našom prípade noviny: *V novinkoch šesteho juna tiší_dzevecto dzevetnasc stalo, že šitkih zajatih umarło štiristodzevadzešattišic, zajatih bulo dzevectoošemdzešatštiritišic. To tu mam zapisane!*¹⁷¹

Napriek ťaživej skúsenosti a často bezvýchodiskovým situáciám, v ktorých sa aktéri vojny nezriedka ocitli, v naratívoch sa objavuje aj humor: *Al'e každí sa bál hubu otvoríc. Lenže hlad nás čoraz viadz naháňal a ke_dzme f zakopoch po koľená v blace stálí a zubi nám od zimi drkotali, rozmišľali zme fšel'ijako. Ke_dzme zmokli a usušíc sa ňebolo dze, chiceli sa nás fši a už zme bolí opatrení*¹⁷² alebo ako sám rozprávač uvádza: *A ešte dobrí fšip. Ako sme tam išli v jednom mieste, tam dáka kantína bola, i veru chlapci volaktorí vošli tam, no al'e každí korunág moc ňema, no a bes korunki tam aňi vína do pohára tí ňešie, dat' kantínski. Ale mali sme sebou jedného – štapsfelvébel, štábni rodmajster. Ten sa tam dočapka, poriadne, poriadne sa dočapka a potom voláko hnačka ho s teho pochiťila a on ma, fšetki dokladi, fšetko, gde máme íz a ku akiemu odíelu sa pripojiť tam, a ňeviem čo, viedou nás. No i voláka hnačka ho dostala, ta_gdeže sa, ňebolo gde aňi uťekať, do hori ďaleko, ale na okraj cesti sa tam pokrčiu a ešte takú husársku blúzu ma, kabád a tuto boli takie zlatie šnúri na tom ešte, to sa veľmi píši, akú on tú bundu krásnu, tie gombički boli veľkie, mosadznie, to mu chlapci miseli vigančit', no a ako tam seďe, len ra_sa roskíva,*

167 ANT JÚĽŠ, 24/10, Dvorany nad Nitrou, text č. 1 (1.9).

168 ANT JÚĽŠ, 32/38, Krškany, text č. 1 (1.20).

169 ANT JÚĽŠ, 14/04 – 05, Bzince pod Javorinou, text č. 6 (1.1).

170 ANT JÚĽŠ, 43/22, Brezno, text č. 1 (1.8).

171 ANT JÚĽŠ, 66/25, Šarišské Dravce, text č. 6 (1.34).

172 ANT JÚĽŠ, 22/48, Bánová, text č. 2 (1.32).

druzg horeznački, a do teho! Celú hřbu, čo tam nakvasiŭ! Zodiuhnúť sa ňemuohou, volaŭ na chlapcou. No čože, takí zakvasení ked' boŭ, ňigdo ňechceŭ chitiť sa takieho zahouňenieho, ked' uš slovenski sa povie. No, mi sme sami potom išli a jeho sme tam, na tom mieste ňechali. No ale potom za nami došieŭ aj ten generál a stretnuŭ ho f_ceste volagde. Dvaja popri ňom išli, ale už aňi jeden sa ho ňechceŭ chitiť za kabát. Tag ho ten potom spiglovaŭ a f_ceste mu hñed' odrezaŭ, aj voláki metál ešte maŭ na prsiach, i to mu odrezaŭ, keť sme sa tam dostali.¹⁷³ Aj pocit neuveriteľného hladu dobrý rozprávač podá farbisto a umelecky účinne: A ke_to troška utíchlo, som sã d'ívaŭ, čuo mã to riplo, ked' bola tá rimavicã, čuo mã to, reku, buchlo do chrpta, bolo to veľkuo, ale žúpata to ňebola, župata inag udre, aňi skala to ňebola, skala je tãšã, bolo to mãkuo, len mã to udrelo, si povedã, to bude z vojãka noha, lebo hlava, lebo čuo takuo. Nu ke_to šetko zatíchlo, macã, macã, hlavu som ňedvíhaŭ, som boŭ zarití aňi krt, tag len macã a potom som to chitiŭ a potãhnuŭ napre_cebã a to boŭ takí veľkí zajãcisko, nu chudák, spãdoŭ aj von za cisãrã, lebo za cãrã, už mi to ňepovedaŭ, aňi to sám ňevedeŭ, za koho pádoŭ hrd'inskou smrťou. A já som boŭ hladní, takí hladní, si povedã, len čuo prejde, si otrhñem kuz nohi a utľãčkã, utľciem a zjem, lebo som boŭ ukrutãnski hladní, ale veru tãbã mi sám Boch poslaŭ, abi som hladom ňezomreŭ, len kebi ždi zajãce na mñã padaťi!¹⁷⁴

Slovesnú kultúru rozprávačov umocňuje aj používanie parémii ako súčasť naratívov: Bosňiaci vravievali: „Ňemã ruma, ňemã šturma.“¹⁷⁵ Početné sú výstižné prirovnania: Ale taka cesta bula jak tu Braňisko či A še rečujeme s Čechi, už išli špievajuci zo zastavami jag na otpus¹⁷⁶ alebo: A tak potom uš, tẽn ňemeckí cisãr viđeŭ, čo sa robí, tiež vzaŭ svojich sedem slivãg a sadnuŭ do vlaku a fšetko zlato, čo bolo, pobraŭ do toho vlaku a utieknuŭ do Holanska. Prirovnania sú jasné – zo života narátorov aj ich poslucháčov: Tak som sã ohãňã s tĩm aňi sekerou v hore. A veru mã ňigdi aňi ňeškrãblo. Na bodãki. A veru som boŭ ňeras. To bolo veľkuo svinstvo, Bože, zavaruj! Tam sã tej krvi natãklo aňi na bitũnku.¹⁷⁷

Tradičnosť textov memorátov sa prejavuje vo využití motívov tradičných folklórnych prozaických naratívov, ako sú povesti (Hlôšková, 2012). Jedným z takýchto motívov je predpoveď významnej udalosti nebeskými javmi: Brad Ondrej maŭ ftedi prãm dvacãd' rokou, sã strhla svetová vojna. A to bolo tak, višli tri slñká a komẽta ukrutná a svet povedã, bude vojna a bola vojna. A ukrutná.¹⁷⁸ Na kontinuitu rozprávačskej tradície poukazujú aj vysvetlenia v duchu ľudového svetonázoru: A to fSarajeve zapichli jednieho pána, a sã strhla vojna. Ale to ti veru bolo iba preto, lebo sã dvã veľkí páňi nemohli pomestĩť na sveťe a jeden druhiem zavadzãli, a to ti ňig iní ňeboŭ, iba rakúski cisãr a ruskí cãr. A veru sã len preto strhla vojna, ňech tã uãã, ako kcú, a potom sã zãsã strhñe druhã, ke_cã po prvej dẽlã tĩ, čuo bolĩ vo vojñe spolu a ňemuozu sã poďeliť. Tak si vojdu do vlasou. Jedno druhiemu.¹⁷⁹

Z hľadiska poetiky je pre folklórne texty príznačné používanie personifikácie a expresív (Marčok, 1980). Vyjadrenia typu: Prešedzeľi me tam vonku a večar idze-

173 ANT JÚLŠ, 42/20, Prosiek, text č. 1 (1.60).

174 ANT JÚLŠ, 40/02, Žaškov, text č. 13 (1.63).

175 ANT JÚLŠ, 43/22, Brezno, text č. 1 (1.8).

176 ANT JÚLŠ, 61/38, Bijacovce, text č. 1 (1.12).

177 ANT JÚLŠ, 40/02, Žaškov, text č. 13 (1.63).

178 ANT JÚLŠ, 40/02, Žaškov, text č. 13 (1.63).

179 ANT JÚLŠ, 40/02, Žaškov, text č. 13 (1.63).

me celu noc ďalej po mešačku na zapad. Aňi mapi me ňemali. Mešačog naz vedol¹⁸⁰ určite zvyšujú emocionálnu účinnosť naratívu.

Narátori si uvedomujú, že k vyrozprávanému príbehu či popísaným faktom akoby už naozaj nebolo čo dodať, rozprávania majú nezriedka lakonický záver: *No keď som sa toho dožeu, že som prišou s prvej svetovej vojni domou...*¹⁸¹ – *Tak som prišiel domvov takí ľen biední. A hučalo mi h mojjej hlave aj dva roki doma po tom tifúse. Prišiel som do domu do Maríkovej dvacáteho šiestého sektembra v dzevat-nástém roku*¹⁸² – *Keť som sa vrátil domou, moja baba ma nepoznala*¹⁸³ alebo: *Nuž tol'koto som ja naskusuvaŭ na vojňe*¹⁸⁴ či *Vojna sa skončela, aľe boľavá spomienka zостаňe navždi...*¹⁸⁵

VEĽKÁ VOJNA V INÝCH ŽÁNROCH FOLKLÓRU

Korešpondencia – listy a pohľadnice – predstavujú špeciálny zdroj informácií o každodennom živote počas vojny, a to či už na bojiskách, alebo v zázemí. Istým spôsobom výnimočný je v tomto kontexte konvolút vojnových listov, ktoré zadržala cenzúra a ktorý bol analyzovaný z pohľadu etnológie (Kotsch, 2012). Z hľadiska folkloristiky aj tieto listy vykazujú črty folklórnosti – napríklad používaním loci communes – ustálených slovných spojení, napríklad v úvodných formulách listov (Botíková – Kotsch, 2014). Aj v našej zbierke sú texty, ktoré hovoria o písomnom kontakte medzi mužmi na vojne a príbuznými v zázemí: *Nahaŭ náz veľkej robotě, začínaŭ sa agust a bolo mrcha počasie, tak sa žatva oťiahla. Aľe ja so_mu napísala žďi, že nán šetko dobre ide, abi na to ňemisľeu. A keď prestaŭ písať, tak so_ňevedela, či je medzi živíma, či medzi mrtvíma. Ale jemu bolo ťaško písať, lebo keď mu nohu otpílili, že ako nán to dá vedieť. A poto_na kartě raz napísaŭ: „So_ňemocňici, noha je špatná!“ Moseŭ maď horúčku, ke_to písaŭ. Ve_to bolo tag málo, a aňi to ňevládaŭ napísať. Kebi maŭ gdo i_co mňou, ja bi son ho prišla pozrieť. Mala son atresu z ňe-mocňici a sestra išla so mňou. Prichistala so_mu takuo lepšuo cukrovo, kabáčki, až ňezje, počí buďen tan, abi sa mu to ňepokazilo.*¹⁸⁶

O tom, akým podnetom folklórnej tvorby je autentická ľudská skúsenosť, svedčí aj nasledujúca ukážka: *Čil vám zaspívam takú starodávnu pesňičku, kerú som zložev tisícdzdevactosedemnástom roke na talijánskom fronte. Boli sme đesat kilometrov na odich vzatku a tam som zložev jennu pesňičku, kerú som ešte dočilku ňezabudov. Pes-ňička je staršá jako paďesát rokov:*

*Široko-d'aleko f talijánskej zemi
tam mi otpočíva moje potešeňi.
Kebi ja veděla italskí choňňiček,
išla bi našťívid milěho hrobíček.*

180 ANT JÚĽŠ, 72/06, Nižný Hrabovec VRN, text č. 1.

181 ANT JÚĽŠ, 24/79, Veľké Uherce, text č. 3 (1.11 a 1.38).

182 ANT JÚĽŠ, 18/08, Horná Mariková, text č. 2 (1.13).

183 ANT JÚĽŠ, 21/27, Riečnica, text č. 1 (1.17).

184 ANT JÚĽŠ, 37/12, Slovaný, text č. 4 (1.28).

185 ANT JÚĽŠ, 22/48, Bánová, text č. 2 (1.32).

186 ANT JÚĽŠ, 33/38, Opatovce nad Žitavou, text č. 2 (1.42).

*Milí mój, bože mój, kerí hrobíg je tvoj,
ohlás sa mi, dë si, poznám ťa po hlasi.
Vítaj, milá, vítaj f talijánskej zemi,
jako si ma najšla medzi kameňami?
A já som ťa najšla, lebo som mosela,
lebo som na teba zabunnúd ňemohla.
Hibaj, milí, domov, domov ťa volajú,
koňe nakrmené zaprahat sa majú.
Hibaj, milá, domov s talijánskej zemi,
a skáš pozdraveňí mej starej maťeri!*

*Veru, až mi slze vipannú, keť to spívam čilek, tak mi bolo ťaško na tom fronte.*¹⁸⁷

Na piesne s tematikou veľkej vojny upozornil už K. Plicka (Plicka, 1929) a podobnejšie sa im v rámci slovenského piesňového repertoáru venovala S. Burlasová (Burlasová, 1991).

NAMIESTO ZÁVERU

*Ináč, jak vám hovorím, ináč son zdraví, lenže toto ma ešte trápi, len abi som ňedožev vojnu. Lebo gdo ňevidev vojnu, ňech si aňi ňežáda videť. Já som videv vojnu, jaká je bitka, lebo tedi sa ňičí šetko. Šetko sa ňičí. Ňeh bo chráňi, celí svet bi sa zňičev. Gdo ňevidev vojnu, ňech si aňi vojnu ňežáda!*¹⁸⁸

LITERATÚRA

- BOTÍKOVÁ, Marta – KOTSCH, Richard: Prvá svetová vojna v spomienkach a pamäti. In: *Studia Academica Slovaca*. 43. 2014, s. 13 – 27.
- BURLASOVÁ, Soňa: Vojenské a regrútske piesne. Bratislava: Veda 1991.
- GAŠPARÍKOVÁ, Viera (ed.): Slovenské ľudové rozprávky I., II., III. Bratislava: Veda 1993, 2001, 2004.
- HAJDUK-NIAKOWSKA, Janina: *Żywioł i kultura*. Folklorystyczne mechanizmy oswajania traumy. Opole: Uniwersytet Opolski 2005.
- HLŔŠKOVÁ, Hana: Kategória minulosti v rozprávačskej stratégii. In: *Slovenský národopis*, 1996, roč. 44, s. 319 – 344.
- HLŔŠKOVÁ, Hana: „Tak končím svoju spoveď života“ – autobiografia slúžky. In: HlŔšková, H. – Leščák, M. (eds.): *Žena z pohľadu etnológie*. Bratislava: Nadácia Prebudená pieseň 1998, s. 88 – 98.
- HLŔŠKOVÁ, Hana: Životné hodnoty v ženskej autobiografii. In: Jakubíková, K. (ed.): *Tradičia, etika a civilizačné zmeny*. Bratislava: Nadácia Prebudená pieseň 1999, s. 112 – 121.
- HLŔŠKOVÁ, Hana: Individuálna a kolektívna historická pamäť (vybrané folkloristické aspekty). Bratislava: Univerzita Komenského 2008.
- HLŔŠKOVÁ, Hana: K slovensko-českým paralelám látky o spiacom vojsku v hore. In: Radenkovič, Lj. (ed.): *Zajedničko u slovenskom folkloru = Common elements in Slavic folklore*. Beograd: Balkanološki institut Srpske akademije nauka i umetnosti 2012, s. 227 – 244.
- KILIÁNOVÁ, Gabriela: Rozprávania zo života ako žáner ľudovej prózy. In: *Slovenský národopis*, 1992, roč. 40, s. 267 – 280.
- KILIÁNOVÁ, Gabriela: Prozaické tradície v súčasnom kultúrno-spoločenskom kontexte (na príklade rozprávání o prvej svetovej vojne). In: XII. medzinárodný zjazd slavist-

187 ANT JÚLŠ, 24/02, Mýtna Nová Ves, text č. 2 (3.5).

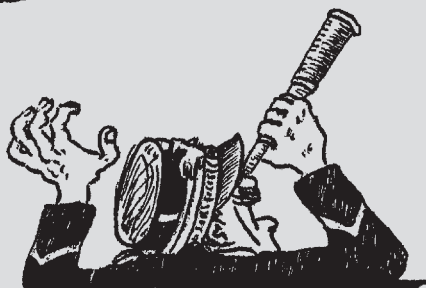
188 ANT JÚLŠ, 24/11, Kovarce, text č. 6 (2.36).

- tov v Krakove – príspevky slovenských slavistov. Bratislava 1998, s. 315 – 327.
- KLÍMOVÁ, Dagmar: Autobiografie jako folklór-
ní druh. In: Slavica Slovaca, 1976, roč. 11,
č. 4, s. 385 – 387.
- KOMOROVSKÝ, Ján: Kráľ Matej Korvín v ľudovej
prozaickej slovesnosti. Bratislava: Veda 1957.
- KOSOVÁ, Mária: Historické povesti s tureckou te-
matikou. K teórii fabuly a sujetu. In: Slovenský
národopis, 1972, roč. 20, s. 376 – 392.
- KOTSCH, Richard: História rodiny na zákla-
de nedoručenej vojnovnej korešpondencie.
Diplomová práca. Bratislava: Univerzita Ko-
menského, Filozofická fakulta, 2012.
- KOVÁČ, Dušan – DUDEKOVÁ, Gabriela – HRON-
SKÝ, Marián – HOLEC, Roman – PODRIMAV-
SKÝ, Milan: Slováci v prvej svetovej vojne
1914 – 1918: zmeny na politickej mape
Európy a odchod Slovenska z Uhorského
kráľovstva do Česko-slovenskej republiky.
Zv. XI b. Ved. red. D. Kováč. 1. vyd. Bratisla-
va: Literárne informačné centrum 2010.
- LEŠČÁK, Milan: Humoristické rozprávanie na
Spiši (1962 – 1967). Pokus o výskum frek-
vencie a výskytu. Bratislava 2010. (* Pub-
likácia až do roku vydania bola citovaná
ako rkp. práca. Rovnomennú kandidátsku
dizertačnú prácu totiž obhájil M. Leščák už
v roku 1971.)
- MARČOK, Viliam: Estetika a poetika ľudovej
poézie. Bratislava: Tatran 1980.
- MELICHERČÍK, Andrej: Jánošíkovská tradícia
na Slovensku. Bratislava 1952.
- MELICHERČÍK, Andrej: K otázke vzniku zboj-
níctva v Karpatoch. In: Slovenský národo-
pis, 1956, roč. 4, s. 163 – 194.
- MELICHERČÍK, Andrej: Protifeudálny odboj
a jánošíkovská tradícia na Slovensku. Bra-
tislava 1963.
- MICHÁLEK, Ján: Udalosti revolučných rokov
1848/49 v ústnom podaní. In: Musaica,
1966, roč. XVII. (VI.), s. 131 – 143.
- MICHÁLEK, Ján: Spomienkové rozprávanie s his-
torickou tematikou. Bratislava: Veda 1971.
- MICHÁLEK, Ján: Postava J. M. Hurbana v ľu-
dovom rozprávaní. In: Etnografia. Zborník
SNM, 1978, roč. LXXII., s. 227 – 239.
- MICHÁLEK, Ján: Ku charakteristike a výsled-
kom štúdia folkloristiky 19. storočia. In:
Leščák, Milan (ed.): K dejinám slovesnej fol-
kloristiky. Bratislava 1996, s. 13 – 19.
- MICHÁLEK, Ján: Milan Rastislav Štefánik
v spomienkovom rozprávaní. In: Studia
Academica Slovaca. 28. Bratislava: Stimul
1999, s. 110 – 119.
- PLICKA, Karol: Svetová vojna v ľudových pies-
ňach slovenských. In: Slovenské pohľady,
1929, roč. 45, č. 6 – 8, s. 445 – 453.
- RICOEUR, Paul: Nadužycia pamäti natural-
nej: pamięć powstrzymana, pamięć mani-
pulowana, pamięć narzucona. In: Polska
Sztuka Ludowa – Konteksty, 2003, č. 1 – 2,
s. 41 – 55.
- STANO, Pavol – ŽATKO, Rudolf: Národopisná li-
teratúra na Slovensku za roky 1901 – 1959.
Martin: Matica slovenská 1989.
- VANOVIČOVÁ, Zora: Mýtus M. R. Š. (Milan Ras-
tislav Štefánik.) Texty z r. 1969 zapísala Z. V.
In: Slovenské pohľady, 1990, roč. 106, č. 7,
s. 12 – 16.
- VANOVIČOVÁ, Zora: Bios v súčasnom sloven-
skom folklóre. In: Národopisné informácie,
1993, č. 1, s. 46 – 56.
- VANOVIČOVÁ, Zora: Obraz hrdinu v sloven-
skom prozaickom folklóre. In: Ratica, D.
(ed.): Kontinuita a konflikt hodnôt každo-
dennej kultúry. Bratislava 1993, s. 136 –
145.
- VANOVIČOVÁ, Zora: Prvky biosu v súčasnom
slovenskom folklóre. In: Národopisné infor-
mácie, 1993, č. 1, s. 46 – 57.
- VANOVIČOVÁ, Zora: Národný hrdina – fol-
klórny hrdina (Milan Rastislav Štefánik).
In: Etnologické rozpravy, 1996, č. 1, s. 103
– 109.
- VANOVIČOVÁ, Zora: Autorita symbolu. Brati-
slava 2014.
- ŽEŇUCHOVÁ, Katarína: Samuel Cambel na po-
medzí vedných disciplín. Zberateľské dielo
Samuela Cambela v kontexte výskumu ľu-
dovej prózy na Slovensku. Bratislava: Sla-
vistický ústav Jána Stanislava SAV – Matica
slovenská 2009.

ANTOLÓGIA NÁREČOVÝCH TEXTOV

A PRIŠIEL ROK ŠTRNÁSTY...

Politická rovnováha v Európe bola od začiatku 20. storočia len veľmi ťažko udržateľná. Veľmoci kontinentu raz potajme, inokedy otvorene posilňovali stavy svojich armád a zlepšovali ich výzbroj. Napätú situáciu stále nástojčivejšie podnecovalo rastúce nacionalistické cítenie. A navyše, trenice medzi veľmocami zhoršovali snahy o uplatnenie politických a hospodárskych vplyvov vo svete. 28. júna 1914 v Sarajeve srbský študent Gavrilo Princip zdvihol zbraň proti následníkovi rakúsko-uhorského trónu...

1.1

ZÁPADOSLOVENSKÉ NÁREČIE, POVAŽSKÉ Bzince pod Javorinou, o. Nové Mesto nad Váhom

V SARAJEVE SA STALA JEDNA NESLÝCHANÁ VEC!

Od dvanásoci rokóv som sa zdržoval v Bzincách. Dva roki som slúžil ako pasák (*pastier*). Potom som tri roki bol na majjéroh na Morave. Som sa narobil. Robil som až dvanázd hodín denne. Málo zme zarábali šecci.

Ke_com prišiel domov, bid ból skoro prázní. Nebolo ničoho. Nestačilo, čo zme zarobili na majjéroch. Tak som majjéri nechal. Potom som zas štiri roki slúžil. Já som mal takú silu, mne žánná robota neškodzila.

Ale čo potom. Čo sa stalo? Prišiel august a f Sarajeve sa stala jenna taká neslýchánná vec. Srbi si skúšali privlastnid Bosnu-Hercegovinu k sebe, lebo Bosna-Hercegovina bola pot správú rakúskú. Ke_ca to ve Viénni dopočuli, že Bosna-Hercegovina bi sa scela otpojit k Srpsku, poslali tam Franca Ferdinanda, nástupcu Franca Józefa.

A jak tam prišiel, najprv bola pohodzená bomba po nom. Tá ten kočár nezachicila, ale išli cez most a z mosta višiel študent srpskí a zastrelil aj Franca Ferdinanda, aj jeho ženu. Toto malo za následek, že Rakúsko-Uhorsko sa velice rozhnevalo na Sfbiju a Sfbiji dalo veľiké očškonenié. Také, že to Sfbija nevládala viplácat. Tak potom zvolali mobilizáciu, vojnu proci Srpsku a s tímto potom začala prvá svetová vojna.

Já som teda ešte slúžil. Vojna začala augusce a štrnásteho septembra som polla mojích rokóv mosel narukovat. A rukuval som do Trenčína. Mój gazda nechali zrichtuvad vós. Pekne ma zavézli na stanicu.

V Trenčíne náz asentíruvali v jennéj kasárni. Ta pricházali s celého okolá. Ked už náz bolo asi do štiriccad vagónov naplnených, to bolo okolo štvrtéj hodzine, ból roskaz, že bude otchot. A ten mój gazda ešte stále hladzeli na mna do toho vagóna, čo ma nesceli spuscid z očú. Dokál ma len vidzeli, abi ma len mohli vidzet. A_sa vlak puscil preč. Mójho gazdu som odbehél tam.

ROZPRÁVAL J. HLOŽKA

Narukovali smo do Lušenca na zvolávacie líske g dvacietimu pietimu pluku, koj sa začala vojna v tisídžděvectoštrnáctom roku. Tan náz hned oblekli a v noci o edonáctej smo nasadali na mašinu a každí maų za šapkami dubovie pierka. Šiet (všade) cestou smo mali dobrí mináš. F Košiciach smo dostali dobrú teji (čaj) z rumom. Potomá sme prišli do Prevništa, sťied na stanidz Žuravica v Galíciji. Tan smo sa utáboreli.

ROZPRÁVAL O. BENDA; 2.1. BABÍNEC, O. RIMAVSKÁ SOBOTA

1.2 ZÁPADOSLOVENSKÉ NÁREČIE, ZÁHORSKÉ Lopašov, o. Skalica

AKO SOM RUKOVAL DO PRVEJ SVETOVEJ

Já sem nad ničím nebiu enem nad tím dzítatem, prvším sedemiesičním. Strašne sen sa zajacá báu. Žena aj matka puakali. Otec ne. Smutní bili, ale nepuakali. Nebili takoví rozvažliví na to. Tedi sa nešu do Skalice, ale do Houíča. Na dvoch vozoch sme sa vézli. Mojí kamarádzi išli spiež do Srpska. Dójdza ke krížu sen sa zastaviu a tak sen sa pomodliu a pozastaviu... Lesci tadito kedi pújdu.

Spívali sme šeci furt starodávne písne, že nastávajú smutné čase, bude vojna, budeme rukovat šestého októbra do Prešpurka. To biu preinakšené, lebo to sme spívali tedi, keď sme šli do aktívnej službi. A šiku sa to aj tedi.

V Houíči, tam už biu národa. Posedali sme do vlaku a uhánali g Bratíslavie. Tam sme už nocovali de-kan kerí, po škouách, po velikých domoch. Já šak sem nocova f kasárni. Potom sme išli za tri dni ven. Došli sme do miesta Žežova f Karpátach. Začali sme ládovat ostré. Každí osta smutní. Ruská atalérija počau strílat na našu gavalériju. Porát na druhí deň sme sa dostali do ohňa. Šestasedendesátí regiment išeu pret nama. Sme vidzeli prvích mŕtvých. Jeden dúle hubú, dvá rostáhu hore znak, na šauce huavu, čepicu odlečenú, vuasi roskomosené. Takto sen sa dosta do vojni a za pú štvrta roka sen sa šťastlivo vráciu dom.

ROZPRÁVAL K. BEDÉRKA

TEN UDZICKÍ KOSCELÍČEK

*Ten udzickí koscelíček,
kolo ňeho cmaví les,
milá sa obziera,
príje li héj milí dñes.*

*Už on idze, aj sa ňese
na svém vraném koňičku,
a on si pripína
na ľeví bok šablíčku.*

*Na ľeví bok šabl'u pripäl,
na zadek sa obzierał,
tato muoj premilí,
chto ma dal do vojni,
ten je tomu príčina.*

*Príčina je, príčina je
ten prosňanskí pán richtár,
ten ma na vojnu dal,*

*provazami zviazal,
ešte ke mne vartu dal.*

*A tá varta pri mne stála
od večera do rána,
dajže, Bože, dňička
na mé bielé líčká,
povedú ma do Brna.*

*Kej sme už do Brna prišli,
na vrátá zabúchal'i,
otvorce nám vrátá,
vedzeme regrúta
s téj prosňanskéj osadi.*

INFORMÁTORKA P. DANIŽOVÁ; 3.1. PROSNÉ, O. POVAŽSKÁ BYSTRICA

1.3 **STREDOSLOVENSKÉ NÁREČIE, NOVOHRADSKÉ** **Veľký Lom, o. Modrý Kameň**

KED ZASTRELILI FERDINANDA

Kod ma odobral'i za vojáka, ako takí regrúdi narukovať som do Lučenca. Ale v Lučenci som ja ňeboť zavela, tan som boť iba po dva dňi. So mňou tašli'i, ale aj druhih zobral'i, do Bosne-Hercegovine. To bolo tisícdeväťttrinástom. Tode ešte vojna ňebola. Ket sa vojna fštrnácton začala, ja som už boť dobrej voják. Tan zme bol'i s päďadvaciateho regimentu lučenskiho edom batal'iuom. Lebo tode boť batal'iuom a ňi ako teras prapor. Tu v Lučenci bole tri batal'iuone a štvrtej boť v Bosne-Hercegovine. A to bolo s každého regimentu tak, v Bosne-Hercegovine boť edom batal'iuom. Pozdejšie son sa potom ňímať zle, dobre sa mi voďilo. Najdrieu (*najskôr*) ma viučil'i za vojáka, poton som tašoť do duostojníckej škole, tode sa zvala šaržiškola. Tú som mesiadz vichod'iu, joj, ale to mi hlavu krut'ilo! Nahaňal'i nás, čertouski zle mi tam bolo. „Juj, ako be som ja štato ušoť?“ Hútať son si šakovak, ale ujti sa ňedalo, lebo ma dal'i k starejm šaržiam: „S tochtu vraj bude voľáka šarža!“

A tak so_mesiace tam boť, do_som si vitrpeť, ale našťast'ia, ras príde roskaz našej kompániji, na egzecírplaci to bolo, že kerej je stolár lebo rezbár, lebo tesár, žebe sa hlásiť. A ja sa takto d'ívam po kompániji, lebo zme ňebol'i v haptáku, d'ívan sa, d'ívan, ňikto sa ňehlási. Poručenobohu, vistrčiu som ruku. Ako bude, tag bude, len nak sa ja s tejto škole dostaňem tahet. Postaviť son sa pret kompániju a spejtal'i sa ma, že akí som ja remeselník, akuo remeslo son sa učiu. A ja vpravím tomu kapitánovi: „Pán kapitám, ja som ňi učenej, ale ja som takí nátureista tesár.“ „A robiuť si túto robotu voľákode?“ „Robiuť som ja, robiuť, aj f Pešti som robiuť.“ „No, dobre, zajtra puojdež do míhela (*dielne*) robiť!“

Hí, h́tan si, toto bude pre mňa, toto ja potrebujem! Robit' som ved'eu, robote son sa ja n'igda n'ezlakou a okolo dreva, to ma bavilo, rá_com to robievau. A tak sa mi to aj podarilo, dostať son sa ja do toho m'ihela a s tej škole som sa ja vikrútiť. A f tom m'iheli som bou dotode, aš k'ín sa vojna n'ezachala.

Bou tam edom stolár, edom d'ebnár, a ja tesár. Šeci zme mal' robotu a ja so_mau za tri roke postaviť jednu teplú hradu (*parenisko*). Čo bola stará, tá bola zhorela, a tak sa mosela postaviť nová. A to so_mau za tri roke ja spraviť. Drevo zme chit'ili na vode. Pri kasárni t'iekla rieka, Drina sa zvala, ohromná rieka. Čes tú n'emohou preplávať ani najlepší plavec, veľmo strmo šla a veľmo studená voda, ohromne studená.

Tá išla celou Bosnou, z Dunajom sa spájala volaďe tam pri Belgráde. Tou Drinou išla tode vod'iska ohromná a n'iesla drevá, veľkie, ohromnie jedľe, a tag zme jednu jedľu takú veľkú zachit'ili. Ohromne veľká jedľa, taká eno dvacad' metrou a hrubá taká, no mala veše pou metra zhrúpkou. Nahala sa tuvo (*vonku*). Trocha sa visušila, no a pre mňa to bola robota. Ja som ju začau najskorej kresati a poton som ju píliť ručnou pílou. Zobrať son si dvuch vojakou, ako učnou, a tí t'iahali naspotku štvorcog (*druh píly*) a ja navrchu. Tag zme píleli, veľmo zme sa n'epónáhľali, času zme mal' dos, ale ko_dzme to drevo dopíleli, začala sa vojna. Ale ešte sa ceľkom n'ezachala, ale vravím, zobrali náz do manébrou, teplá hrada sa nahala tak a tašli zme šeci do manébrou do Sarajeva.

Na druhí d'em, ako sa to stalo, ket toho Ferd'inanta zastrel'ili aj zo ženou, tag zme stáli šeci, čo zme bol' na teh manébrach, na štácii, v haptáku, a horníši generáli marž dúchal' tak po traja, po šteria, dovena. Tag ja som bou aj na pohrabe.

A to bolo tode, ke_tam prišou Ferd'inand na tej manébre sa pozerati. Vom bou nástupca trónu Frandz Jozefa, ale mi zme ho zvali trónereš. A tam ho aj zastrel'ili. Poñiekerí vravia, že to bolo na moste, ja som pri tom neboť, ale šeci zme sa potom tašli pozrietí, d'e sa to stalo. Bolo to na takej zátački, moz_bou na kuse ešte. Tam ho čakali, ved'eli, že sťaďe misí ití, to bola hlavná ulica če_Sarajevo, tag ho tan čakali. Zastrel'ili aj ženu, aj jeho... Z brólinga, enoducho. Srp to bou, srpskiho puovodu.

No, tag naše manébre sa zdúchle hñet, manébre zastale a gveríke nabití ostrema hñet, a už sa to začalo. Ke_ca vojsko poschod'ilo do Sarajeva, už tam Turci robili huraug zo Srbi. D'e mau opchot Srp lebo krčmu, tam aj sude bole tuvo na ulici vime-tanej. Tech Srbou tag n'ivočili tí Turci. Aj trafike... Doháňe (*tabak*) bole tuvo rozme-tanej po ulici, no mi zme ziatí n'esmeli. Ale dalo sa kode-tode, lebo po meste zme chod'ili f štvorstupe a t'en, čo bou f prosrietku, t'en si aj učit'iu, aj druhimu rozdať po paklíku dohám.

Na druhí d'em, ako sa to stalo, ke_toho Ferd'inanta zastrel'ili aj zo ženou, tag zme stáli šeci, čo zme bol' na teh manébrach, na štácii, v haptáku, a horníši generáli marž dúchal' tak po traja, po šteria, dovena. Tag ja som bou aj na pohrabe. N'epochovali ho tam, tam ho viezli na mašinu, sťaďe ho odviezli sem do Viedne a tam ho pochovali.

No a s toho Sarajeva zme mi potom aj prišli do kasárne, ale zavela zme mi f kasárni nebolí. Iba čo zme sa prezlíekli do noveho obľeku, to šecker nám dávali novuo – do vojne. Sťaďe zme hnet tašli na čiernohorskú hrañicu. Poton sa to vojsko sem a tam nahañale. Prešli zme aj Srbiju, celú, potom naši spravili rikcug od druhiho kraja zo Srpskej. N'emiseli, lebo čo nám tam bou veľitel', tak tem voláko bou zapredať zo Srpskom a spraviť curik. Šecker miselo naspak.

Pozdejšie sa nán Čierna Hora podala, ale iba na rok. Tode zvali ju Čiernou Horou a Maďari ju zaz Montenegro a teraz je to Juhoslávija. Tode bole dve krajiny srpská a čiernohorská. Dve bole, lebo tam bou Péter cisárom a tuto bou v Čiernej Hore...

Nás tam malária chitila. Drvila nás, jáj, tam na tisíce chlapcou zomrelo na maláriu... s tej kompánije, čo som aj ja bou v nej, už náz bolo iba päť. A šeci zme boli šarže.

Ako sa zva? Ňikita! Ňikita! Tag zme Čiernu Horu prešli, lebo sa podali tí Čiernohorci, tag zme prešli do Škutara, aspom náz bataliuom prešou tam a čo bola čiernohorská banda tam, tak tá nás tam vítala, hrali pekne, na trúbach, flanétach, aj bubne malí. Hrali, praua, ňi takie nuote ako maďarskie bole, ale ich čiernohorskie. A f tom Škutare zme

čez noc prenocovali. A tú noc, prvú noc, čo zme tam nocovali, ot Srbou prešlo naših vojakou pätnác, lebo Srbiju tiež hnali Maďari. A títo ňiesli tam muňiciu s tema Srbei a kerej mohou, tag ušou, lebo zbadali, že zme mi už f Škutare pätnácti ušli, v noci.

No a poton zme sa tam poňevierali po Albániji, tam na náz ňestrielau ňichto. Albánija ňebojovala. Ale potom tech Srbou zme hnali, kerí prešli. Tak tam bolo, ko dzme tak prešli po kuse ot Škutara... Traja-šteria sedeli pri ohňku, gverfke takto medzi kolenami a od hladu zomrieti. Srbi to boli. A mi zme, ako to poviem... no, ako ňeska prišli do Tirane, hlaunuo mesto v Albániji. A Péter cár rano stađe odíšou a mi zme už večer tam boli. Lebo ňevládalí iti, ňímalí čo jesti. Mi zme boli trocha lepšie zachovaŋi, maďarskí vojáci, tag zme ih durili g moru. Už more ňebolo d'elako a iba čo odíšli stađe, už naše kanóne sedmičke páliť tam, d' sadali do mora. Aj koňe, čo hnali, čo bole ešte na živote, šecke nahali tam. Tam bole koňe zapriahnutej, aj zo sedlami. To šeko tam nahali. Iba čo ušli. Aj Péter ušou na tej šífki. Lebo stađe, o toho mora Adrijatickiho bou kanál, takí eno osemdesiat kilometrou, tađe za dve hodíne aj šífka prešla do Talianska.

Tan zme mi boli zavela potom, aj zima prišla, ale tam sneh ňebejva, aňi ňemrzlo. Tan zme držiavali varte, ňid'elako mora a tej koňe, čo poostávalo ot Srbou, lebo aj na nás prišou hlat, tak tej koňe zme strielali. Chodili zme na postriešku na ňe. Tašli šteria-piatí chlapi, strelili, d' sa pásle, salvu a zabili niekde aj tri-šteri. Ňiekde aj päť, a keľko ich poraňili, keľko ich krívalo. Mäso kuchári pobrali a povarili nám na mináš. A mi vojáci lační jedli zme.

Ale najväčia chiba ešte čo bola? Nás tam malária chitila. Drvila nás, jáj, tam na tisíce chlapcou zomrelo na maláriu. No ale ja som maľ trocha šťastia, lebo ja som tam bou prišou tag v zime, ňebola taká horúčava, tag ja som tam zavela vidržau a ňiž nám ňebolo. Ale potom aj nás to chitilo a nakoniec, s tej kompánije, čo som aj ja bou v nej, už náz bolo iba päť. A šeci zme boli šarže. Traja zme boli šarže a dvaja boli oficieri. Mi piatí zme za najviac tam vidržali. Ostatňie kompánije jaj-jaj! Prišla marškompánija tam a bola tam iba za dva tejžne. To bolo šeko hor kopitami, hňet, pomreli. Darmo kiňine piľ, to ňestálo ňišt.

Ale poton gu koncu už aj mňa chitila. Saňiterci ma boli odvlieklí. Čez Albániju, bola už aj šodronka (*lanová dráha*) spravená na drótach, tag na tej zme sa viezli. Bolo to veľmo ňebespečnuo, lebo tam mohou dou s toho otkvácnuťi. Mohou, kod išlo čes tú spájku, čes ťen stľp, to troška vivrhlo a mohou spanuťi. Ale chvalabohu, šťastne zme šeci prešli.

Tak tou šodronkou zme prešli do Bosne, do Šabácu a zo Šabácu zme potom išli do Rumu. To bolo už naše, maďarskuo, tam bola už mašina a stađe náz už ľifrovali

(premiestňovali, dopravovali). A de ma zaviezli do špitála? Zaviezli ma do Sombadhéldu, pri Viedni. No, tak som tam bou. Ale som bou za edon čaz aj vo Višegráde, idúci, aj v Zelenici som bou... A už som aj pozabúdať to šecko. Toho bolo veľa, bou som de len ni! Tak tam, f tom špitáli som bou na edom táh trinádz mesiacou. Tan som sa s tej malárie viliečiť a ko_com sa domou dostať, lebo som dostať zdravotnej urláb dva mesiace. Akože ho teraz zovú? No, zdravotná dovolenka. Tak som bou doma dva mesiace a ešte mi edom dem zvešovať, mať som tajti gu kádru do Bratislave, lebo zme boli preložení. Naša marškompánija bola preložená gu sedemdesiatimu druhimu regimentu z Lučenca. Tak som ja mať tajti do Bratislave gu kádru, ale edom dem mi zvešovať s toho urlábu, tak son čakať. A jus pretím dňom v noci prišu od náš edom, tu bou v Lučenci a vraveť, že je už po vojne. Ja som ostať na to natešenej: „Ňepuojdem ja veru nigde.“ Aňi som Ňešu, Ňešu som ja a bolo po vojne.

ROZPRÁVAL O. ĎURČOV

KED BILI MANÉBRE V HERCEGOVINE

Za kilo píru sme dostali osemdesád halérú. A dicki sme si povidali: „Bude vojna. Už berú píru. A to bude pro koňe.“ A potom aj vojna došu, ke_cem mieťa osem rokú. Ked biť tá vojna, už sem spívať: „Ked bili manébre v Hercegovine.“ Já, fčil bi mia za túto piesničku zavreli.

*Ked bili manébre v Hercegovine,
ostatního júna f štrnástém roce,
ket mieťo bit skončeňí,
dojeť tam náš premilí
Fraňtíšek Ferdinand,
tam ho zabili.*

*V miesce Sarajevie, tam sa to stalo
ostatního júna v Ňedzelu ráno,
ke_ca ludé chistali, abi ho privítali,
tedi Ferdinanta mŕtveho naši.*

*Jeli na náščevu do nemocnice,
do Fraňtiška Jozefa ulice.
Jak pres miesto, jak jeli z manželkú aj s práteli,
tak pret automobil bombu vhodzili,
ale ím tá bomba neuškodziť,
len co za ním jeli, tich poraňiť.*

*Jeden Srp trikrát strelíť, do srdca ho poraňiť,
manželku do boka, oboh zavraždziť.
Ked biťo po vraždze, vrahú chicili,
a to bili srpskí obivateli.*

*Ke_cme sa ich pítali,
prečo to urobili,
že bili ot Srba potporovaní.
Tedi sme skázali Srbom novínu,
abi potrestali vrahov zločinú.*

*Oñi na to nedbali, odpoviec nám nedali,
tak mi sme im vojnu hned vikázali.
Ostatñí vojnú nám zabubnovali,
abi išeų každí k infanterii,
bi opuscių manželku, oca, mater, milenku,
a išeų bojovad za vlast uherskú.*

INFORMÁTORKA J. KLEMPOVÁ; 3.2. KUKLOV, O. MALACKY

1.4

ZÁPADOSLOVENSKÉ NÁREČIE, POVAŽSKÉ Bzince pod Javorinou, o. Nové Mesto nad Váhom

AJ MNE SA TEJ VOJNY UŠLO

Tvój dzetko z mojím occom boli kamaráci. Aj f kartách, aj f politike tedi. Boli zme pod vládú maďarskíh grófóv, ani školi zme nemali slovenské, len maďarské. Tedi bola strana socijálnodemokratická. Oni sa ve Viénni organizovali. To bolo Rakúsko, práda, Viéden. Tan to bolo povolené. Jaksi Rakušani mali vác politickích práv jako tu Maďari. Mi zme boli, práda, pod Maďari. Tak tam zme sa organizovali. Šag zme boli aj pol, jak sa hovorilo, na jednom kvartíli zme šecci boli spolu. To bolo tisídzdevactojedenástém. Som ból prví ráz ve Viénni. Tak potom prišél rok štrnásti, práda. Vipukla vojna tedi. Rakúsko vipovedalo válku Srpsku. Potom sa zamiéšali Nemecko a Rakúsko na jennej strane – tomu hovorili centrálne mocnosti. No a naproci, na druhej strane, bolo zas Srpsko, Rusko, Itália, Francija a Anglija. To bola jako válka svetová. A trvala štiri roki. Šag aj mne sa tej válki ušlo. To bolo f patnástém, ke_com ból zebraní g vojsku. Som nemal ani ossemnázd rokóv ešče a uš som ból na fronce. Tam som ból devad mesácóv. Potom ma zajali a jako zajatedz som robil na fronte. Organizovali tam ti légije. Tak som sa aj já dal zorganizovat. Ból som dva roki f téj légiji. Prišél som až v dvaccátém roku. Už bola republika. Vipukla v ossemnástém, ossemadvaccátého októbra.

Som zažil sveta. Išli zme jako na víchot, do Vladivostoku, g moru. To je cesta duhá desatisícpaccto kilometrov. Zme išli vlakom. A potom do Kanadi šesnázd nní. No a potom krížom ces Kanadu, k Pacifickému moru. No medzi Ruskom a Kanadú. Tak tomu hovorá Pacifickí oceán. Potom zaz do druhého prístavu medzi Kanadú a Euró-pú. To je Atlantické more. Tak tade zme potom išli. To trvalo dvanádz dní, tá cesta do Hamburgu. Potom cez Nemecko vlakom do republiky. A Nemci náz nemali rádzi. Ke_dzme išli cez Nemecko, zbrane nám odebrali. Šag ostali ve vlaku, ale v jenném

vagóne. To takú podmienku si dali Nemci. A cibili hádzali kamene do vagónov. Zato, že zme boli jakože proci Nemecku.

No a nám sa o Nemecko nejnalo, lež oslobodzit sa. Nie? Zme boli pod Rakúskom. A ket to boli spojenci, to je jenno. Nemci jako Nemci. Oni držali spolu.

ROZPRÁVAL J. SAPÁK

1.5

STREDOSLOVENSKÉ NÁREČIE, TURČIANSKE Ratkovo, o. Martin

CEZ VOJNU SOM BOL V AMERIKE

Ke_com prišiou z vojenčini, notár Ružička f Sučaňie, už nežije, mi povedau: „Ondriš, buďe vojna, choď do Ameriki, ak sa muožež dostať, choť ta!“ Do Ameriki som išiou f trinástom. Tu ňebolo roboti, ňemaü chlab aňi na fajčenia. Prvej choďil'i s pl'tami do Mojša, do Žil'ini, do Bíče, do Hlíňka, aj do Pešte. Do Ameriki zme išli tajne ces Poľsko. V Amerike som bou pou siedma roka. Aňi písaca ňedalo, aňi peňiaze posielat'. Sťahuvali nám na vojnu peňiaze, koľko sa im chcelo. Volali to „liberti bón“. Ale aj oťial išlo vojsko na vojnu. Plakali za ňimi ocovia a matki. Ale aj naših z Ameriki išlo, keď bola vojna, „leginon“ sa volali.

ROZPRÁVAL O. PLŽ

1.6

STREDOSLOVENSKÉ NÁREČIE, LIPTOVSKÉ* Likavka, o. Ružomberok

Z AMERIKY DO VOJNY

Direktor kázaü napísad úradníkovi, že bi mi napísau dovolenú a že bi mi dali peniaze. Ešte f ten istí den som si išou aj po šífkartu (*cestovný lístok na loď*) a na večer prišou do krčmi ten predák, že či sa nebojím. „Štefan, ti idež vraj domou?“ „Hej,“ reku. „Ve_tam je vojna, tam ta zabijú.“ „Neh ma, reku, aj zabijú.“ „Už máž aj šífkartu?“ „Hej,“ reku. „A nakolko si pítaü dovolenú?“ „Šez mesiacou.“ Lebo to nemohou nik predvídat, že to bude trvat štiri roki, šak? Tá vojna.

Prišieu som domou, prauda, kebi som si bou občianski papier alebo americkuo opčianstvo vikonaü, boli bi ma nesmeli vzia_do vojni. Ale mesiac som bou doma, zaraz do Prešova. Prišieu úradník, do Prešova na odvod a zaras po odvode na prísahu. A po prísahu do kasárne, oblie_dzaraz a potom náz dlho nepúšťali vonká s kasárnou.

Keďzme prišli na odvod, jeden tam muoj kamarád vedeu, tieš prišieu z Ameriki, vedeu po madarski. Ja som vedeu po madarski, ale málo. A ten kamarát povedá, ešte som nebou ani zoblečení, keďcom prišieu preťtíh lekárou a ten, keďvideu, že som takí vipasení, mi už pošepne, už si vraj tam a ani som nebou zoblečení. No, tak potom zme chodili na to cvičenie. Voláko dakedi som si nevedeu tag dobre zapametať ako druhí, tag sa ešte mi dali zvlážd učiť. No a tak som sa preca šetko naučiu.

No ale potom nám dali jedného vedúceho, od náz z Likáuiki, a čo vraj toho budete ekstra učiť, on vraj bude pekne s nami. No, potom zme tam chodili na to cvičenia, po horách, aj na ten, to bolo f Prešove, aj na ten Salvátor, de je ten medokiš,

Keďca višlo vonká na dvor, šetki tie štiri kompánije, to kompánija bola rozdelená, asi ako rota, zasi na zvodi. F každom zvode bolo devedesiat chlapou.

to zme chodili pit. Potom po poli zme sa cvičili, a keďzme išli domou, alebo aj ešte na to cvičenie niegde do hori, tak ten duostojník kázať spievať. A to chlapi nechceli spievať, ag zme išli s toho cvičenia, keďvraj nechcete spievať, budete cvičiť po poli. Ja som spievať ráť, ja mám zase takí

lachkí jazik. No tag zme tam boli dva mesiace. Ale ináčej sa mi dozdobre vodilo pri tom vojsku, nie najhoršie.

Tam f Prešove nás pešákov, ftedi to volali infanteristi, náz bou celí batalijón. Dakedi zme aj vonká višli, už tam prišou aj batalijón komandant, a to bou Čech, her (pán) major Vaňíček. Velmi slušní človek. A jeden lajtnanporučík, tiež dakedi aj pri našej rote bou veliteľom, ale tiež veľmi slušní. Ja nemám žiadnu planú spomienku na tých Čechov.

Tak, keď už višlo šetko vonká na ten cvičák, zme boli takí, dozdobre zme vizerali. Ešte jeden kapráľ povedať, ono vraj pri vojsku sa nesmie nigdi nič chváliť. Lebo vraj si tí páni mislia, že keď pochvália, že potom nebude takí poslušní. Ale vraj takého batalijónu ako je náz vraj ešte nemať, a už bou desiatnikom. Keďca višlo vonká na dvor, šetki tie štiri kompánije, to kompánija bola rozdelená, asi ako rota, zasi na zvodi. F každom zvode bolo devedesiat chlapou. Tak. Nevieť, či ten major tam bou, alebo ten kompaníkomandant, keď zakričať: „Batalijón, cum gebet!“ To je ako modlidba, to zme už miseli takto stáť. F pozore. A keď už toto trvalo páru minút, potom zasa zavolať: „Batalijón, ungebet!“ To už ako po modlidbe. Tag už sa išlo vonká. No, kto mať dáku frajerku, známu, lebo dáka rodina, keď tam blízko bývala, to mu už tam nosili fšeličo.

Potom zme išli na tú stanicu, tam už bou vlak, šetko to nasadlo, s tími guloméťami. No a moja rodina bola len ras f Prešove za tie dva mesiace, ja som si nežiadať voláko, ja som bou takí šikovní. Ja som bou v Amerike naučení viacej zesť, ako pri tom vojsku. Ale ja som zať dve šáločki a išieu som pítat, že toto kapráľovi, lebo tomu desiatnikovi lebo slobodníkovi. Dakedi dali, dakedi nie, no a ja som už tie dve porcie zeť. A potom som mať už aj penazí, dakedi som si aj kúpiť, taká bochnička bola za osem grajciarou, to som si veľmi ráť kupovať.

Keďzme odišli do vlaku, keďca to nasadlo šetko, potom volakedi už okolo pouňoci, lebo to trvalo dlho, kím to šetko sa obriadilo, hej. No potom zme nasadli na vlak, a šli zme celú noc, aš kím zme prišli do Ružomberka. A tam už každí do tíh dverou pozerať, že čo je to, ako je to, de zme to, ale ved ma, reku, pustite, ved ja, reku, skočím aj domou! Zabehnuť som do Likáuiki, ale mi dali celí chliep, akurád ho mali upečení. A čo, ja som nebou takí vihladnutí, ale tí chlapi, viete, bou bi zeť aj onieho.

Potom zme išli cez Odemberg, akurád na Šetkých svatích. Šade ftedi svietili svieč-ki, no a na tretí den večer zme prišli do jedného mestečka, volalo sa Pševolks. Ale už ke_dzme tam dochádzali, k tomu mestečku, už tag hojgde (*hocikde*) bolo vidno tie nohavice rostrhanie, skrvavenie, tie konzervi. Nuž na daktorieho to veľmi účinku-valo. Ja som sa to nebáu, ja som už v Amerike povedau tomu predákovi, že neh ma tam aj zabijú. No keď ma zabijú, zabijú. Potom zme už počuli aj delostrelbu...

ROZPRÁVAL Š. RÁZGA

Já ke_com bół prvi ráz asentírke, teda neodebrali ma. Tento susedéh Mišo tu do šenku ke_dzme prišli, a práúda, sa vitahuval: „Já som chlap, mna už čochvíla zebrali a teba nezali!“ A já mu plesnem po papule a bolo po regrútovi.

ROZPRÁVAL O. BELAN; 2. 2. ŠTERUSY, O. PIEŠŤANY

1.7

ZÁPADOSLOVENSKÉ NÁREČIE, POVAŽSKÉ

Poriadie, o. Myjava

NECH ŽIJE VOJNA!

Ke_com bol na obuvníckem remesle, teda vipukla svetová vojna, prvá. Nuž pravda, mi jako takí chlapčiská, pravda, večer tam bolo teda f ten čas, tí mestá veľiké, tá Bratislava bola celá zmadarčená. To bolo pod Rakúsko-Uhorskom. Pravda, to šecho kričalo po maďarski: „Iljén a háboru!“ Neh žije vojna. Po celém meste išli tí lampijóni a vojsko, a národa, a strašne len nech žije vojna! No tak som si mislel, čo toto, jako neh žije vojna? A čo jach si nevedel prectavit, čo je vojna ani nič, jako takí chlapčisko, učen.

Ná, za chvíľu, o takí mesiadz alebo jako, už išli s frontu ranení vojáci, pravda, z avtami, na nákladnih avtoch, poviazaní a čo ja viem čo. A tam im hádzali kitice a de-čo im tam dávali už. Teda čo mala kerá tá panička, čo ih vítali. Keď u_sa začala tá vojna a išiel vagón ranených, išlo vác tíh ranených, vačšie mnostvo, potom si ih ani nigdo nefšimal, ani nič. Ale bol som, ke_ca začala tá vojna, pravda, teda v Bratislave. Na kufroch sedeli, s kuframi čo boli, jako čo mali íst, čo moseli na tú vojnu. A tam čakali, čo nemali miesta pre ních f kasárnach ani nigde. Po ulicách sedelo národa a, kristepane, nevedeli ani gde, ani čo. Plakali ženi tam pri ních, sedeli a nárek. No reku, toto je už tá „neh žije vojna!“ Pre_tím bolo len neh žije vojna a fčil už teho majú dost. Tak som si jako takí malí chlapedz mislel, čo toto vlasne znamená? Pret_čtirma-piatima dnami také oné veľiké bolo za vojnu, len abi bola vojna a neh žije vojna. A naráz nárek a čo šecho po Bratislave, po téj hlavnej ulici, jako Uherskej ulici. To tam šecho plno národa sedelo na kufroch, čo ih nemali de umiésni_tích kasárnach. A zmobilizované to bolo šecho. To bolo také jakésik človeku divné.

Ná potom nastalo to, že bolo šecko na líski, šeckí potravini. A mi, pravda, len majster dostal líski, kolko mal detí. Ale na učnóv nje. Ná, učen dostal paták, desad halierí na frištuk a hibaj si kupovat. Predešle sme dostali za to dva roški aspom alebo čo. Ale potom sme nachodeli sa po pekaroch po celiéj Bratislave a nebolo možná ani kukuriční chliép. Aj to až dostal niégde a to bolo rostrúsené, rozondené, do čapice sme si to zebnali. Ale boli sme radi aj to, že sme dostali. Nuš, bolo to smutné, teda f téj prvéj vojne.

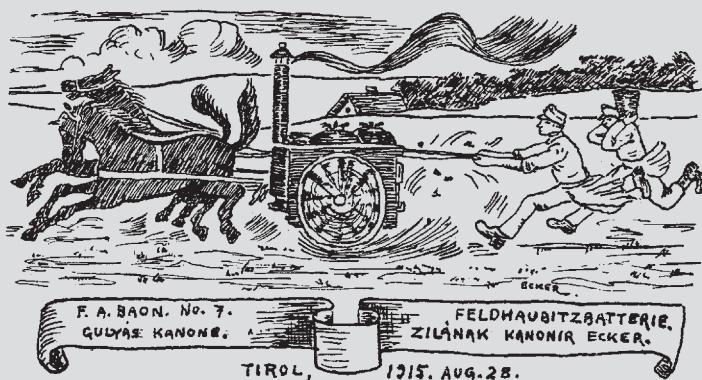
ROZPRÁVAL J. VISKUP-HALÍK

A tedi sa viprávalo: „Ňeh žije vojna!“ Ňeh žije, ale ňevedev ňigdo dokedá, dokedá tá vojna. Aj tedi sa povídalo: „Á, vojna bude trvad voláki mesádz-dva.“ Bože, kebi sté to boli videli, ten ergencunk, to nasadeňí vojákov, keď išli.

ROZPRÁVAL J. MACKO; 2.3. DVORANY NAD NITROU, O. TOPOLEČANY

NA FRONTE VO VOJENSKÝCH BAGANČIACH

Vojenský nadšenci boli spočiatku presvedčení, že vojna rýchlo zmetie špinu sveta a odstráni neriešené problémy. Mnohí žili v predstave, že do nablížších Vianoc bude po bojoch a prevládne všeobecná spokojnosť. Ale neprevládla. Od chvíle, čo si na oboch znepriatelených stranách obulo vojenské baganče a proti sebe sa postavilo takmer sedemdesiat miliónov vojakov, až do obdobia, keď si viacerí z nich navliekli legionárske uniformy, uplynuli dlhé roky naplnené hrôzou a vojenským besnením. Apokalyptická zákopová vojna zhltna vo svojom nenásytnom pažeráku desať miliónov vojakov, sedem miliónov civilistov a ďalších osem miliónov ľudí natrvalo zmrzačila...

Tissa Pišta volakedi povídav takto: „Začala sa vojna. To ňeví ňigdo, kedi prestaŕe. Ale do poslenného chlapa buďe trvat.“

ROZPRÁVAL J. MACKO, 2.4. DVORANY NAD NITROU, O. TOPOLEČANY

1.8

STREDOSLOVENSKÉ NÁREČIE, ZVOLENSKÉ Brezno, o. Brezno

NEMÁ RUMA, NEMÁ ŠTURMA

F štrnáctom sa započala tá vojna. Nastúpiu som päťadvaciatiťmu pluku, potom gu poľskému a stäďe som išiou do Karpátou do zákop. Tam som oňemocneu. Dostau som sa do špitála do Olomúdz na Moravu. Z Olomúdz do Viedňi. Vo Viedňi zme už aj kukuričňi chľieb jedľi. Potom som naspag šiou k svojmu regimentu. Doobeda som bou na erzackomande a poobede na marškomande.

Potom zme šľi na Rusko do zákop päď dňi pešo, više dvesto ostríh zme ňiesľi, cez Galíciju zme šľi, cez Poľsko. Tam zme bolí na od'ichu. Tie zákopi zme sami robilí. Tam zme angrífovalí. Ako Rusi videlí, že zme višľi, aj oňi višľi a pekňe zme videlí, ako zbraň zložilí a vístrel ňe bou žiadon. Potom zme prišľi spolu. Rusi povedalí: „Brate, ňepucaj, ja ňe vina, ti ňe vina.“¹⁸⁹

Stäďe ná zobralí gu Buku. Tam som si zbabriu pravú nohu. Tá mi spuchla. Kího oca robiť?! Palce ako klobási spuchnutie, ja že mi to skape. Potom som sa dau gu saňitercom. Dau som sa na marótku, tak som išiou do špitála do Miškouca. Tam som si svoje odbaviu.

Akurád na Ondreja tretíkrát do zákob na Tal'iansko som šiou. To už bou živuod druhí. Keď zme šľi cez Ud'inu, bolo tam veľa vína. V šesnáctom na Jozefa zme robilí angríf na Tal'ianou. Z Bošňiaci zme bolí sused'ia. Čo malí naší gver, ja som ho zobrau. Tal'iaňi, kot'uhi, strielalí ftoďi po mňe.

Ako Rusi videlí, že zme višľi, aj oňi višľi a pekňe zme videlí, ako zbraň zložilí a vístrel ňe bou žiadon. Potom zme prišľi spolu. Rusi povedalí: „Brate, ňepucaj, ja ňe vina, ti ňe vina!“

Prišlo mi, akurá to bolo v šesnáctom roku, do Juhoslávii gu konskímu špitálu koňe kovat', šakovakie, raňenie, všivavie. Tam som bou aj f potkovácskej škole. Koňe mi dakodí ňekcelí stát', tak som ih museu najpru virajtovat' (*jazdením unavit'*). V Juhoslávii som piu aj jed'ínečňi trug – rakiju. Bosňiaci vpravievalí: „Ňemá ruma, ňemá šturma.“

Stäďe zme šľi potom do Ňemecka, Holancka, Belgicka a domou. Päď dňi mi trvalo, kím som sa dostau z Ňemecka domou. Vojenský mundúr som až v dvaciatom odať f Kremňici.

ROZPRÁVAL O. VAJDÍK

189 Nestriel'aj, bratku, ja nie som na vine, ani ty nie si na vine – zo srb., z ruš. skomolene

1.9

ZÁPADOSLOVENSKÉ NÁREČIE, STREDONITRIANSKE Dvorany nad Nitrou, o. Topoľčany

TO BOLI TIE ZÁŽITKY SVETA

Vedeli sme aj ruski viprávat a vedeli sme aj srpski viprávat. A u Vereniki sme sa aj talijánski naučili viprávat, aj polácki sme sa naučili viprávat. Maďari mi samí hovorili: „Gdo to bov, čo s tebov viprávav?“ Hovorím mu: „Polák.“ „Ten druhí, čo to bov?“ „No to bov Horvát.“ „A hinten, jakí to bov?“ No tak som mu polla nárečá povíдав, čo gdo bov. Hovorí mi takto maďarskí: „S každím sa víž vo svete poviprávat.“ A on ňeví ňišt, len jennu jedínú reč. Peňazí mav takto, plné ruki a prišóv do Terstu. Tam sa viprávalo talijánski a ňemecki, a horvácki a kúpi_dza ňe ňišt. To boli tí zážitki sveta!

ROZPRÁVAL J. MACKO

Prešól som já veru dosci štátóf – Talijánsko, Rumunsko, Srpsko a Rusko. Ped rečí vím, čo som sa ve vojne naučil. Sedem rokóf som ból na vojne. Ból som u generálštábu. No, to bola hrubá vec! Já som ból jako feldvébl. Nademnu boli ešče oficíri, boli páni, ale aj kradli. Ráz jeden obrlajtnant kradól a veru som mu já povedal, že nech šecko nebere, neh nehá aj pre vojákóf.

ROZPRÁVAL S. TIBENSKÝ; 2.5. ZELENEČ, o. TRNAVA

1.10

VÝCHODOSLOVENSKÉ NÁREČIE, ŠARIŠKÉ Široké, o. Prešov

VOJAK A ŠVIŇA – TO JE JEDEN DIABOL

Mal'i mi jednoho cuksfiru. Šviňa nat šviňe. Ten tag hvaril, že vojak a šviňa to jeden d'abel. Ľemže jedna šviňa ma vekši vert (*hodnotu*), jag dzešedz vojaci. Ten taki bul, že bil soldatoch po gembi jag ňič. I mal pucaka, co mu po mináš chodzil a mu štifľe (*čížmy*) glancoval fše rano. A ke_daco ňebulo na čas, ta mu taki vical po pisku, co mu aňi helmu ňespomahalo sebe založic. Furd ľem kričel, že vojak muši žrec foršrif-ti a o pulnoci muši jih zo sebe visipac, ja_ket tromelfajer bi bul.

Znace, co to ňeška vojakom. Pultopanki, kravatl'a, dobre že pirečko ňid za čapku. Ale mi?! Štifľe, tuhe, tvarde, viksovane zo_šl'ínu, ovinku, gol'ir až ku karku a furd zakapčani, mináž abo bula, abo ňe a ket, ta dajaka tam zupka (*polievka*) a falateg marmaladi, abo taki kunstmet (*umelý med*). A ked bul felcunk, ta chockedi i dva dňi ňič, ľem co zme porval'i (*ukradli*). A každi druhi dzeň švancparada. Dohola, chodz jaki mras. A tak filcunk še robil, že še uniform zahrabal do žemi a zasipalo še hl'ínu, ta fši a filcki ňemohľi dichac, ta še cahal'i vonka s tej hl'ini.

„Vojag muší žrec foršrifti a o pulnoci muší jih zo sebe visipac, ja_ket tromelfajer ked bi bul!“

Abo dakedi, ra_za uherski mešac, ta do damfu (*pary*) še rucilí lachi (*šaty*) a tak še to tam šicko pomišalo f tim damfu. Chto šikovni bul, ta sebe fajne porval. A chto ně, ta ľem take isce renti (*handry*) mal. A lenung bar_slabi. Co tam sebe much kupic, ked ničeho něbulo? A ľem egzecirovadz a egzecirovadz a ibunki ro-bic, na to bulí oficire šikovne, darmo mi hunger (*hlad*) malí. Taki, co zazupoval, ta horši bul jak sto đabloch, na nas še vicahoval na manšafce. Mňe raz dachto porval patrontašku, ta šidzem dňi som dorval ajncl'a a tri dňi pust ku temu. A ešči me zoz iberšvungom tag zbilí, bo me poviazalí, že som tidzeň na ridz nešednul.

A komando bars štrenkove (*prísne*) bulo. Na toto bulí hadzi. Choc to človek spo-čatku ňerozumel, ta darmo, mušel še učic. Ech, to škoda spominac, co to dakedi bulo a jak to teraz maju vojaci! Mi tri roki najmeňej služilí, urlab ňijaki. Daleko ja bul, až v Bosniji Hercegovini, a un tu za plotom služi sebe a každi druhi dzeň je doma! Ta to vojna?!

Alė dobre, že totih oberstoh a fšel'ijaki_hauptmanoh đablí vžalí, bo to aňi ně ľudze bulí, alė toflove. Jag oňi hvarelí, đablove, to jim vojag meňej bul jak pes.

ROZPRÁVAL O. KRESCANKO

1.11

STREDOSLOVENSKÉ NÁREČIE, HORNONITRIANSKE*

Veľké Uherce, o. Topoľčany

AJ JA SOM BOL VO VOJNE

Prvej svetovej vojňe, ke_com išou na front, tak s toho som bou rád ako chlapčisko. Aš sa mi niekedi podarí domou prít', tag budem na to hrdí, že si budem móct' pove-dať, že aj ja som bou niekedi vo válke, vo vojňe. No ale to mňa veru chitro zunovalo, keď zme pricháďali ces Karpáti z jenného tunela do druhého a cez ohromnú hĺbinu bou mozd z jenneho rígl'a do druhého a zrovna do tunela. Tam bou zvalení celí vlag ešte z roku štrnásteho aj z našim vojskom. Na každí pád, že tí bolí stađe otprataní, ale ten vlag bou tam zrútení, most pretrhnutí, už opravení znova. Tak som si mis-leu: „Ej, toto očakáva aj nás.“

Ke_dzme prejšli ces Karpáti do prvého mesta, do Strija, tam zme visal'li z vla-ku a malí zme jenného poručíka menom Horvát. Bou Maďar, ale inádz dost' sluš-ní chlap. A viedou nás ces té mestá, najprú do Kaluše a ňeviem, aké ešte ďalšie mestá, až zme prišli na jennu lúku a tam zme malí maď defelírunk. A mňe sa aku-rád ujšlo, de som bou zadelení, iť cez mesto Staňislav a pri jennu obedz Valaput-na. Ke_dzme ale docháďali do fronta, Rusi to zbadalí a oni začalí strašne strieľať s kanónou, ešte zme bolí đelako ot frontu, už za našim chrbátom sa miesila čierna zem a dím skrútení dohromadi aj zo zemou. Ja som tam dobehou na tamojší cin-torín, lahou som si medzi hrobi a videu som pekňe, ako nás kozáci sťeli opklúčiť, no a zopár šúsou som pleskou a_ja. No ale už som tam zostávaú dost' skoro sa-

motní, tak ke_com videu, že šetko uteká nazadok, tak som skočeu od jennej jabloňe – dost' pekne roskvitnutá, to bolo roku šesnástom, tak pred žatvou – a, reku, skočím voľaďe, de sa dá. Len čo som staďe odbehou zrouna po_tú jabloň ripou granát. Hñed' vrchovedz odlomilo a švaclo to dole. No mña to uš troška mrzelo a staďe som ñevedeu uš, na kerú stranu sa pohnúť. Toto sa opakovalo celuo leto šesnástom roke. Ale f tomto ag náz hnali, tag zrouna na tú istú lúku, de zme mali defelírunk. Tam sa nám ujšlo našej roťe, že zme sa zakopaľi. Jenná štreka išla do Lemberku a druhá štreka do Karpátou a mi zme boli akurád medzi tíma dvoma zelezničnými traťami. No a jennom čase Rusi strieľali pozdĺški, náš front strieľali. A to bolo najñebespečnejšie. Či už bou krači alebo dlkši, tag mali ždi istí trefel. A jennom čase nám pretrhli tam front a na kúsku nás pohli, ale zme sa utiskli tag do jennej strani a udržali zme sa. A keď náz už bolo celkom málo, s celej roti náz ostalo trinás chlapuou, tak povedali, že náz vimeñia Ňenci a pójdeme na odich. Aj tak spravili. Ňenci náz vimeñili a mi zme išli do jennej opce, Dolina sa volala.

Doliñe, ke_dzme sa šecia zoskúpili, ešte potom prišli aj s kasárñi a z doplñovacích veliteľstiev. A takto, keď náz už bou plní počet, f tom čase akurád vipovedali Rumañi vojnu. Tag ná_zobraľi šetkih na náklanné autáki, celú divíziu, a takto zme sa dostali až do Bukovini do Dornavatravi.

Tam zme visali z náklaných autou a potom zme išli peši na Trojchotár. Mi zme prišli na Trojchotár tretieho sektembra šesnástom roke a na druhí deň Rumañi steli opsaďit' Trojchotár, ale uš sa im tam prid' ñedalo. To som pekne videu, ako pred nama bola jenna lúka, to vizeralo tag, jako poľní šandári pohrañiční. Rumañi sa pekne postavili tag añi na cvičišti, misleli, že idú na zajace, a mi zme mali zakázané strieľať. Že šak keď prídu blišie. A keď prišli blišie, mi zme boli na ohromne visokom rigli a kaďdí mau pret sebou kisničku granátou ručních otvorenú, no a na povel nážho duostojníka, jeho duostojníckeho zástupcu, kerí bou z Bratislavi, jeden stolárski majster, dost' schopní chlap. Tag zme hádzali té granáty a videu som, ako pár tíh Rumunou prebehlo ces tú lúku a volakerí ostali tam. A takto zme mali pokoj za dva tíñne, lebo kanóni sa tam ñedali doñiezd' añi z jennej stránki, añi z druhej strani. Añi Rumuñi tam ñemali kanóni, añi mi. No až jeden raz nás steli oklamať, tak povedali, že ñemecká armáda je už dávno pred nama, no ale mi zme to dobre vedeli aj polla toho, keď noci sa osvetľovali ručními raketami, tak sa to videlo šetko, keď vedie front. Ale keď uš klamali, tag moseli zme, praua, it'. Ja som bou úďernej roťe. A takto som sa dostau pred rumunský front. Šlag vie, či karti hrali, prišou som celkom blízo, kveri mali popierané o vístrelišta a vóbedz ñevedeli añi, jako som staďe naspák prišou. Prišou som za služba vedúcim strážmajstrom a toto som rozpovedau, nu_že kebi nás tam tag bolo viac, tag bi sa dalo voľačo robiť. No ale zme sa takto poťichučku vrátili spátki do našeho frontu.

Na druhí deň zme išli celá rota, virazili zme. Aj sa to podarilo dost' pri malej strelbe, tag za jennu nodz zme tam chitili sedemsto kúskou l'ichvi z jennej opce, voláka Guragomora sa to menuvalo. Ale čože zme s toho mali, keď nám to zobrali Ňenci a tí to asi zel'li a nám ñeostalo ñišt. A takto sa to napreduvalo furt a furt. No ke_com sa toho dožeu, že som prišou s prvej svetovej vojni domou...

To Rusku zme opuščil'i, bo ftedi še prevrat stal a mi šli na tal'ijaňski, bo na tal'ijaňskim bulo malo chlapoch. No ale me prišli do Tal'ijaňska, peršu noc, ta zme kanoni dal'i do takej medzi. To taka visoka bula, to dvastoosemdzešad metri bula viška. No a rano o trecej bula ofenzija. A o štvartej už ňebulo aňi kanona, aňi chlo-poh, aňi ničeho, lem prave mi dvojo ostali.

ROZPRÁVAL V. GADUŠ; 2.6. JABLONOV, O. LEVOČA

1.12

VÝCHODOSLOVENSKÉ NÁREČIE, SPIŠSKÉ*

Bijacovce, o. Levoča

PÄŤ ROKOV V PRVEJ SVETOVEJ

Ešči jak še začala prava svetova vojna, ta nam otec prihvarali tak: „Zme ščešl'ive, že vi ešči mlade a ja stari.“ A tag bulo. Ale f petnastim roku už brad hibaj! A f šesnastim už aj ja. Ta som bul pejdz roki na pervej svetovej vojne. Hej, ta to veľo rospraviaňa. Ja som narukoval. Druheho maja zme bul'i na odvot. Dvacedzosomeho maja už rukovac. Narukovali zme do Prešova ku delostrelcom a pri tih delostrelcoh zme čvičil'i, na koňoch še nošili, aj čvičeňe bulo. Koňoh bulo v bateriji veľo, ňe. Trebalo žredz davac.

Potom zme išli na front. Na mašine. Idzeme, idzeme, zme prišli až do Lemberku. Zme prišli tam, zme ňeznali, dze pluk, dze co, zme še mušeli dozvedac. Zme jeden dzeň tam stali, co še doznavali, že dze pluk. A tam staňica pot sklom bula, už bulo aj potrepano sklo. Cofli naz nazad aš ku Striju a hibaj potom ku Staňislavu. Tam bul pluk. A mi f Striju bul'i a zo Strija – dze to ešči do Lemberku! Potom nazad a ku Staňislavu. Zme bul'i tam pri Staňislave, prišla ofenziva. Naz bulo tam vecej, už zme še zešli tote šicke, cali pluk. Bo mi perše bul'i pri ňemeckej diviziji a potom zme še už zonačili šicke dovedna cali pluk. Ta tamte, co narukovali zo mnu, už robili piatu i šestu bateriju, bo ftedi bul'i lem štiri bateriji f pluku. Potom zrobuli šezdz baterije.

Potom prišla ofenziva, bo dakedi ozdaj še ňebilo tak, ňebulo muňiciji, doprava ňebula taka. No ta cicho bulo, cicho stalo. A nas tam bulo vecej, jedna taka dzedzina tam bula, cicho bulo, ta zme chodzil'i. Ra_zme šli do teho tam, ta zme pochodzil'i, kim zme še šicke ňepozhaňali. A potom prišla tota ofenziva, ta už zme še rostracili. Rostracili zme še, Rusi nas cofli stotricec kilometre ku Striju. A tam už čekali našo, že pridu ňemci a Rusoch cofňu. Ale ňemci ňeprišli, aňi ňikto ňeprišol.

Raz vidzime, hori jedna dzedzina. Rano postupujeme, pridzeme tamok, ta už nam civile hvara, že Rusi otkazali, že už oňi ňevojuju, už revolucija tam bula. Lem idu na hraňice, postupuju a ďalej ňepuška. I tag bulo.

Potom zme prišli do jednej dzedzini, Kal'inkofce še volala, veľka dzedzina bula. Tam zme bul'i, Rusi dal'i ešči pal'bu, ňe, uspokojiło še šicko. No a tag zme tam bul'i potom v jednom leše calu žimu.

A na jar už idzeme do Ukrajini. A bival'i zme v leše. Zme mal'i take dekungi viko-pane a tag ohradzeno, ta to i pece zme porobil'i sebe i šicko. I orajbac som še mušel,

i šicko. A kozd ozdaj slabi bul. A službu ľem zme pri telefoňe trimali. Ale sluchatka ozdaj take buli, že mušel ři řše madz na uchu privadzeno. Že jag volal, ta tak slabo ře ozival, ta i spal pri temu telefoňe. Naporad zme službu mali.

Ta potom, že idzeme ku civilom do roboti. Ešči jar řnebula taka, ešči ře tag řnedalo robic, ale už zme buli tak potaloľvane (*podeleni*) v dekungoch. Zme prišli do jednej dzedzini a tam už civilē, a naz už pridzeloľvali. Zamutov – dzedzina ře volala. Zme buli tam daz do tižňa. Ale f polu ře ešči řnedalo robic. Prišel potom telegram, hibaj nazad narukovac řicko ku bateriji. A hibaj na talijaňski front.

Narukovali zme do Preřova ku řelostrelcom a pri tih řelostrelcoch zme řvičili, na koňoch ře nořili, aj řvičeňe bulo. Koňoh bulo v bateriji veľo, ře. Trebalo řredz davac.

Zme buli vizbrojene. Ta zme iřli za dva tižne do Talijaňska. Na mařiňe. Na kařdej staňici zme stali, dakedi i cali dzeň zme stali. Prišli zme na talijaňski front ku Trentu, tam Rusi už buli jako zajate, ale robotňici buli. A oňi dora_zbačili (*zbadali*), že to su rosijske koňe. Ta vera, to buli rosijske koňe. Ta coř ke_tam pozdichalo řicko. Do jeřeňi. Mi prišli petnasteho juna, mala bidz ofenziva, ta nam hvareľi tote dustojňici, že to malo prasknudz už ftedi. Ale řneprasklo. Zme vořili muňiciju s koňikami. Ale taka cesta bula jak tu Braňisko. Ta to večar řicko iřlo, ten toto vezol, ten toto vezol. A jak priřlo dva hodzin, řicko nazat. Bo bi buli řicko pobili Talijaňi. Ľem v noci ta_mohol isc, vo dňe ře. Ostatňi raz jak tota ofenziva bula, ta zme prišli ešči z muňiciju ku nařeji bateriji. A doftedi zme řnemohľi aňi ras prisc. Ľem co zme poskladali muňiciju, ta už vistreľi tam dajaka baterija signal, a hňed vraceli front. Bitka začala. Totu muňiciju tam poskladali. Hej, ale koňe teľo mohľi viskočic. Hore takima serpentiniami zme iřli, pchali zme ře. Ale aňi jedna streľa řnepriřla.

Jak som priřol s frontu, kapitulacija bula dvacedzosmeho. Dvacedzosmeho oktobra, no ta co? Zme chceli izdz domu, ře, pri Trence, mi ře domu, ře. Italiya, avanti! Ta ři mušel do Talijaňska, řit pomoci. No a to řnikemu ře řnepačilo. Mali tam viňice kolo cestoh a take řive ploti tam buli. Ta chodzil ř naz vihaňac, že do Talijaňska. Ta z jednej viňici naz vihnaľi, do druhej zme veřli. A potom zař v jednej zme nocoľvali, bulo tam gruloľch (*zemiakov*), ta zme tam jih varili. F takim harčku zme varili. A ře rečujeme s řeči, už iřli řpievajuci zo zastavami jag na otpust. A mi Slovaci, ta mi řneznaľi. Ta zme ře rečovali, ta pujdzeme i mi. Vidzime, grule tam vru f takim harčku ľatim, zme tam varili, pridze jeden naz ľegijonar: „Vi sce taki Slovaci?“ „Ta hej.“ Ta hvari: „Ket chcece, ta ice tu na horu, tam na cestu, budzece započitate a dostaňece řřecko, co vam budze potreľno.“ Mi i tote grule tam zochabili (*nechali*) vrec, ľem zme zabraľi rupcaki a hibaj!

Pridzeme na cestu, tam buli ľegijonare nařo. Ta do řtvorstupu, do řtvorstupu! Načitali sto, veľitel dopredu jeden a už zme iřli. Nas privedol do lagru, už tam řnebulo aňi řnemca, aňi Polaka, aňi řnikeho. Ľem řeľ a Slovak. Hňet po řasung idzeme. Celti zme vifasoľali, priřeřli tam cibak (*vojenský chlieb, suchár*), rižu, kavu. Ale kařdi mušel sebe uvaric. Buli zme tam daz jeden dzeň.

A potom iřli zme ku takemu jazeru, ta zme iřli das řtiri hodzini na loďi. Tam ku Veroňe. Pridzeme, zeřli zme z loďi, kukame, tu celtoľ nastaviano, že aňi řnebulo previdzec, same celti. Ta ře rečujeme: „To nařo domi tu.“ No ta i tag bulo. Zme tam nocoľvali. Potom z Veroni zme prišli zař do tich řestungoch. Bo to zař druhe pristupovali a mi zař daľej muřeli. Ta zme f tich řestungoh buli.

Dostaval'i zme i žol_dajaki tam, nežnam, keľo centi zme dostaval'i tam. A jag zme dostal'i tote centi, ta každi bul lačni, ta davaj, ňe? Tote harengi slane nam vožil'i. Ale take bočki už zhñite bul'i. Ta tote harengi, ta co? Ta zme jich kupoval'i, ta co, inšo ňekupiš. Hlad bul, ta toti_harengoh zme še ojedl'i. Tote centi, co nam dal'i, ta to uš pošl'i. A naval taki bul, oñi pri mure mal'i, ta bil'i, teho tu na pretku mohol i zabic. Naval bul, ta bi bul'i tam zburil'i šicko. Hladni bul, ta každi chce.

A potom dzešateho januara zme už išl'i jako domobranci, zme še išl'i do kupel'i, zme prišl'i do lagru, zme dostal'i strihace mašinki, britvi, každi še ohoľic, ostrihac, šicko. Ked mal dajake, nožík, hodzinku, zabal'ic, meno napisac, odevzdadz do kancelariji a idzeme do kupel'i še prebl'ikac. Zme prišl'i do kupel'i, pozobl'ikal'i še, ta mi už bul'i na takej hure dozdz visoko, pri šternastim prapore ja bul. Naz bulo tam šezdzešat prapori. Zme še vikupal'i, jeden druheho poumival'i, ohoľeni bul každi, ostrihani. Višl'i zme s kupel'i, košuľu, gače dostal a tag zaporat šicko. A jak prišol ku dzverom, ta čapku ešči na ostatku. Ale jag už zme višl'i vonka, už zme še poznadz ňemohľi. Zme bul'i v druhej uniforme. Vonka každi celtu dostal, zme stal'i v radze a uš še fasovalo šicko. Ten toto ňesol, ten toto ňesol a každemu ešči po jednim obľeku. Šicko, co mu treba. Každi sebe mušel bal'idz a potom zme še ňemohľi poznac.

Hlad bul, ta toti_harengoh zme še ojedl'i. Tote centi, co nam dal'i, ta to uš pošl'i. A naval taki bul, oñi pri mure mal'i, ta bil'i, teho tu na pretku mohol i zabic.

Potom zme bul'i višej Milana. Tam v jednej dze-dziňe, Zajno še volala. Zme bul'i zakvartilovane tam do jari. Do dajakeho petnasteho jula zme tam bul'i. A potom zme prišl'i domu. Ta zaž na polske hraňice, bo tam ešči ňebula hraňica ista. Ešči ľem medzinarodna komisija robila hraňice. A mi bul'i tu pri Ťešiňe a Pol'aci mal'i Ťešin štreku. Ale jakoška vlag mohol isc, našo vojaci mohľi isc tiež, ale zbraňe ňešmel'i mac. No ta ja vera nežnam, jak to virešil'i. Štreka naša bula, Ťešin mesto polske bul a mi na hraňici straže trimal'i. A potom začal'i puščadz na dovoľenku. Ta starich puščal'i a ja, co bul najmlatši vojak, ta na ostatku ľem.

Prišla dovoľenka, potom v ješeňi ja išol na dovoľenku. Me puščil'i uš. Z dovoľenki pridzem, poručig mi hvari, že či chcem isc ku delostrel'com. Ta ja hvarim: „Ta dze, ja chcem idz domu!“ Nas Špišakoch puščal'i, bo Pol'aci še domahal'i Špiš ku Poľsku. Ta že budze hlasovaňe. Ta Špišakoh nas puščal'i na plebisci_do domu. Zme bul'i potom od ješeňi do jari doma, ale ňebulo aňi hlasovaňe, ňebulo ňič.

ROZPRÁVAL O. ZAHURANČÍK

1.13

ZÁPADOSLOVENSKÉ NÁREČIE, HORNOTRENČIANSKE Horná Mariková, o. Považská Bystrica

DOBA VÁLEČNÁ

Kěj som šiel na vojnu, mal som osemadvaccac rokvvov. Hňeskáj mám za pár mesiaci osemdziesiac. Spomínam si na ti ňeščasné vál'ki, na ti vojni, keré sa najprv začal'i f polskej zemi. Prvé boje bol'i u Ľubrína (*Lublin*) a spadlo tam sveta dosc, aj raňeníh bolo bárkol'ko. A bitki bol'i aj u Ivangrodu. Je to u hraňídz ruských u Visli. Oñi (*ne-*

priatelí) boli tam za tú vodú, náz bili a dohnali náskoro až na slovenské hranice celú poľskú zem. A to vac rázi jako raz.

Aj pri Ivangrodze bola bitka. Těš samotaké zbiecie bolo. Mrtvih a raňenih dosc a čosi aj ostalo. Dohnali nás k našim hranicám, zebraľi sa spátke bezefšeho na své miesta, dze mali své zákopi. Bitki sú bitki. Tam sú čaškoscí a otpočineg žádní. Ve dñe v noci sa šlo. Hladní a ešče jakí! Kěj sa národ zaparel, zašpiňel, chicili sa fši, čo hím radi ňebolo. Añi sa z ňih ňeobehnal, doki (*dokial'*) sa ňedostal do nemocnice. Tá poľská zem, tá utrpeľa, lebo dzedzini boli spáľené ot strelvov. Horelo večne, dñom-nocú, lebo to boli väčšinu drevené opce. Chicilo sa to od zbraňe, kedz tu boli tréni.

Fčilkáj, boli sme tam pet mesáci a otteľ na Noví rok sme sa vagoňizovali a išli sme na Slovensko. Vagoňizovali sme sa v Bochňi na nádraží. Šli sme na Slovensko cez Žilínu, Kremnicu, Zvoľen až do Miškolca. Tam sme sa vivagoňizovali a u_sa zas šlo za Rúsimu, lebo Rúsi už boli až v Humenném. Potom sme za ňimi postupovali, oñi cufali. Postupovali sme cez Medzilaborce, Nadberchno a ja som bół raňení pri Breslívovsku na jedném vrchu. A ke_com bół raňení do ľavěj ruki, mi hu zlámalo. Celú horňiu čiastku roščiepalo. Mal som mojeho dobrého kamaráda, kerí mi na ruce orezal šecki kabáti a i košeľe, lebo ináč sa to ňedalo. Tak mi hu na moju šatku, keré sme mali mi vifasované, na krki uviazal a tak mňa viedel pomáli, lebo ja som už añi ísc ňevládal. Už som oslaboval, añi som ho skoro ňepoznal.

V posledních rokoch válki prišla taká doba, kej už nebolo chlapvov, brali aj žebrákvov. Takých, čo po dva roki robili ňejakú službičku u pluku. A šetko zebraľi, jakíchkoľvek mizerákvov a vivilzi náz na boj na Pijavu.

Doviedel mňa najprv k najprvñiemu dochtorovi teho frontu a ten mi hu oviazal do ich fáču. Těž mi hu ľen tak oviazal na krki a šli sme g ďalšiemu hlavñiemu dochtorovi asi sedzom lebo osem kilometrí cesti. A ke_com ch_tomu dochtorovi prišiel, ten dochtor fádž zahodzel a pracoval z rukú. Skladal hu dokopi, ti lomeñini. Kec to boli náramné boľesci, ja som to ňemohel zdržac, tak som sa híbal preč. A potom ruka bola rozboľená, čierna añi viks, spuchlá a ke_com boľesci koňečne zdržac ňemvohel, treščel ma po krku. Dal mi dve lebo tri facki. Sañiterci sa do mňa zapreľi. Boli to fest chlapi a ja som sa híbadz ňemvohel. Dochtore mi povedal, že von sa veru o to ňestará, že kej mu tam hñěj umrem v rukách, ale že kebi som odešiel tag z ruku ňespravenú, že bi bolo s ňím zľe. Lebo oñi vedzia praj, že som ja tu. Nuš aj spravil ruku do fáčí, do kukvov (*klkov*) s konopí, do deščičék. Potom hu ke mňa vitočel, jag bi bola pri mñe uliatá, añi sa ňepohla.

Potom som odešiel do najblíkšiej nemocnice Néred'ház. To sa tag zvalo po maďarski. Bół som tam dvanádz dñí. Dalí mi sáder, čo sa tak rostvorel a mvohel sa kedikolvek sñac. A otteľ som potom otcestoval do nemocnice v Lúgoši. To je u rumanskíh hrañíc. Tam som bół pol treca mesáca. Znovu mi vitočeli ruku celkom dokola, s kerej sa sáder ňemvohel vzac kedikolvek. Ale ja som to žiadal, lebo mi rana smrdzela a ňemvohel som to vidržac. Bół som tam ešče ňejakí čas, ja už ňeviem sám kol'ko a poslali mňa otteľ g názmu pluku do Trenčína. Tam mňa dochtori vizitirovali a povedali mi, že je ščascie, že mi to ňeodrezali. Ale oprobujeme, dáme váz do Ceplíc Trenčanskíh. Možná, že sa vám to buje (*bude*) ňejako naprávac. Bół som tam dva mesáce a otteľ som bół poslaní do Zaugrovca. Mali sme tam zotaveñia. Boli sme u jednej grófki. V jěj továrňach sme mali kasárňe. Tam sme sa ľiečeli, oddichali. Ja som sa tam

ból zdržal veru dozdz duho. Aj pol roka, lebo moja ruka bola strašne modz zlá. A veru je aj posel' (doteraz), aj buje. Tímto poľský frond bi ból jako tak skončený.

V posledných rokoch válki prišla taká doba, kěj už nebolo chlapvov, braľi aj žebračkov. Takých, čo po dva roki robil'i nejakú službičku u pluku. A šetko zebraľi, jakíchkoľvek mizerákov a viviezľi náz na boj na Pijavu. Tam zahinúlo šetko, dze-čo, lebo to je voda kilometrová a bol'i tam ohromné bitki. Bil'i Tal'ijaňi, bil'i naši. No a zas len som tam ból raňení do pravej nohi. Ból som v nemocnici šesc tížňi pri Nijapolu. Ottál' som ból poslaný do lágru, dze sa skladali vojská ze zajatých muží, z Austrijákov. Proci Němcovi viedel armádi Beneš a Ščefáňík. Ľebola to veľiká radozdz válečným chlapom, ale precci sa skladalo. Čhto nechcel ísc, mal sa veru zľe. Bol'i sme tam tak tri mesáce. Každý čas k nám prichojel Beneš a prosel Čechoslovákov, abi sa len dávali a pomvohl'i zmvosc, lebo kěj premvože von nás, buje s nama zľe.

No a bolo zľe. Čhto sa nechcel pridadz do armádi, veru ból aj hladný. Beneš povedal: „Ja vám verím, vi, kerí sa nechcece dadz do armádi, sce aj hladný.“ Nás tam bolo ostalo dvacisíce, takých šel'jakých, aj žebračích najvac. Viviezľi nás, jako sa vozelo aj iné vojsko do boja, šetko, čo patrí do válki. Ale potom za krátki čas válka prestala, no a mi sme sa cofľi nazad do Itál'ije. Tam sme rajzoval'i krížom-krážom na práci. V Itál'iji f Kasíne som potom za nejaký čas ležal dva mesáce tak, čo som ňikeho aňi nevidzel. Mal som tifús. Ležal nás tam celí lágér, pet lebo šes_cisíc. Voľačo aj mrelo. Ja som dva mesáce aňi ňestával s poscele a ešče potom, kej som začal chojic, ból som tam druhé dva.

Tak som prišiel domvov takí len biedni. A hučalo mi h_mojjej hlave aj dva roki doma po tem tifúse. Prišiel som do domu do Maríkovej dvacátého šiestého sektembra v dzevatnástém roku.

ROZPRÁVAL J. POLNÍK

Na frontě, tam bolo veľmej zľe. Ja som narukovaŭ tisícdzdeväctosedemnáctom roku, to so_maŭ osemnádz rokou. Mi zme tode chlapci šľi do vojne. Čo nám bolo? Zľe! Nuž, hladu zme do_zedľi. Veru, dē som koňa našou, aj s toho son si odrezaŭ a zedou som. Ňi surovuo, upečenuo, nuž ale bez vode. To nebolo aňi umituo.

ROZPRÁVAL J. GÁL; 2.7. VEĽKÝ LOM, O. MODRÝ KAMEŇ

1.14

STREDOSLOVENSKÉ NÁREČIE, TURČIANSKE Valča, o. Martin

KRAJČÍR VO VOJNE A V ZAJATÍ

Tu doma som krajčíruvaŭ, maŭ som takú starú chatu. Ma rad'i mal'i, lebo ja som bou takí spokojný ždi, robiaŭ son stále tu krajčírstvo. Ale poton vipukla f tisícdzdeväctoštrnáston vojna a ma na vojnu zobral'i. A ňeboŭ som teda vojakom, bou som takí prislabí akísi. Len ako za vojni, braľi aj tých slapších.

Ja som bou na fronte, tan som bou za šez_mesiadou. Aj bou jeden tunág, to bou takého valachou sin, dobre sa mau, u Justa v Ňecpal'ieh jeho ote_clúziu. Ten ho dau teda vištuduvad' a ten bou ako poručík pri nás. A tan som bou ako poručíg v zálohe. Ale potom Rusi útočil'i silno, tag zme oťal' oťiahli zasa dálej. Poton zasa zoháňali nás, tag náz dali do zákopou. Najprú útočil'i Rusi proti nám. Ale nebola ih veľká sila. Isto sa ná_zlákli, lebo čo, tag ušli spátki.

Ešte jeden chudák takí, ňeviem, či kecu sa zajad' lebo čo, chudág ležau na zemi a jeden takí blázen z nás, s tíh vojakou, zau gvera za lauf a praz_o po hlave. Jój-jój, chudág, nariekaú ten Rus. Ja son sa tak trošku začau kriť. Do takej šašini son sa skovaú a podídem dálej, zasa títo... Ako to volali prvej, kuksfírer, naraziu som na ňich. „No vari aj šnajder (*krajčír*) je tu?“ Lebo ja som aj trošku pošívaú tam.

Tag zme tíh Rusou vihnaľi, prehnaľi ces front a zme do zákop prišli. No tam ňeviem, s_torého regimentu boli, len bolo modz nabituo, modz vojakou ubituo bolo, volákih mladí_chudákou. Potom prišla nodz, náz dali viťahuva_tíh mrtvih a ja som mau takú slabú povahu, triaška ma schitila. Chitiu som ho za ruki, takí ako ľad bou. No ja, reku, raz ňemuožem ho držať, reku, vidíte, čo sa se mňou robí. No potom povíťahuvali.

Tam do ňemocnice ná_zašikuvali, tak som pekne videu s tej ňemocnice tú Volgu, ako té vlni hádže po tej vođe.

Naraz na druhuo ráno rozbil'i ná_šeckích. A mňa frklo, jeden bou ako vi a druhí ako tu, ten ňepovedau aňi jaj, aňi tento ňepovedau aňi jaj a ja som túto nohu trošku nazadog mau, tag mi hu trhlo, tag mi tá guľa prešla pomedzi túto hrubú žilu a tad'ial'to mi hñed' vipadla. A taká d'iera mi ostala.

Naras prišli tí Rusi, otrčil'i té gveri na náz a ja reku: „Preboha, ňehajte nás!“ Mi v zákope a Rusi boli pre_dzákopom. To bolo ešte šťestia, že zme ňestrieľali. Taká to už bola aj slabá armáda naposledok. A potom každému udreľi tín gvérom na zadok. Ke_títo naši to videli odzadu, čo bola ešte rezerva, tak páľili do šeckého, už ňešanuvali ništ. No zme vichod'il'i. Ale ako idem, tu sa jeden prekotí, tu druhí. Rusi ňestrieľali, le_naši. Ja si mislím, no už, reku, misím tu skončiť. Ale ďakuvad' Bohu, akosi son zišiou a tam už bou takí brech, kade zme vichod'il'i. A poton zme dolu tak schoďil'i. Tag už té gul'ki tag ňedochod'il'i, ke_dzme dolu boli.

Ja som potom už krívau veľmi na tú nohu, ma to bolelo. Zase idem po zákope, a to už po rúskej. Ba najprú so_medzi tíh rúskich saňitércou prišiou, reku, oviašte mi tú nohu! A oňi, že to ništ. Podišiou som dálej, ide jeden Rus po zákope a ako ma vidí, namieriú pušku do mňa. No ja mu zase ukážujem, že som bolní (*zranený*). No dobre, ňehau ma, ešte ma poton do d'ed'ini došikuvaú, d'e ležali tí. Tí jajkaľi. A už tam bola tá sestra rúska a ukázuje, či ňekcem kušať (*jest*). Ja, reku, nie, tera_som ustati.

Tan zme boli asi tag do pou noci. Naras takí praskot, to zase tí lebo Ňemci, lebo torí, útočil'i zasa na Rusou. Chit'il'i mňa pot pazuchi a prasli ma do takej brički a hibaj oťal'. Prišli zme adž do Kijeva. A hibaj dálej, a_com sa ocit'iu h Moskvu!

A zme prišli do Jaroslauškeje guberňiji. To je tam pri Volge. Tam do ňemocnice ná_zašikuvali, tak som pekne videu s tej ňemocnice tú Volgu, ako té vlni hádže po tej vođe. Za tri mesiace ma tam ľiečil'i. Tam čo boli tí dochtori, silní chlapi to boli, tí Rusi. Dobrí ľudia to boli.

Potom hibaj do Krivého Rohu. Robiŕ som h baňi. Vari jedenáz mesiacou som tam prerobiŕ. Ale potom takuo ňešťestŕia sa mi ras prihodiŕo, tan f tej ŕachtŕe. Ňemali chlapa, tag ma zvrchu stŕiahŕi tam do roboti. Kopatŕ. Ešťe som ňekceŕ ístŕ, priŕioŕ Rus, chitiŕ ma takto za golŕier: „Ideŕ ŕebo ňie, ŕebo ŕa puŕtŕm dolu do tej dŕieri!“ No veru aňi lampáša som ňemaŕ, a potme som museŕ zŕs po rebrŕiku. A takuo sa mi ňešťestŕia tam prihodiŕo ftedi. Tam Rumuňi robili a ten kričaŕ na mňa, ja son si misleŕ, abi puŕtŕi to vedro. Ja som ho puŕtŕi a to zhrkotalo, skoro tam pobilo tŕh naspotku. Tan furd nadávaŕi, reku, čerŕ ŕa vezňi aj s tvojou maŕeroŕ! Keŕcon sa zasa hore dostaŕ, tag mi táto ruka celá od laktŕa zamrzla. Tam bola zima veŕŕká, nuŕ mi zamrzla tá ruka. Ešťe ma naŕŕaŕili, ŕe mi hu odreŕú. Straŕnuo! Poton som boŕ na tú ruku dŕeväď mesiacou tam chorŕ na tej ŕachtŕe. Aj ma poton vihnaŕi do roboti. No potom uŕ akosi prihodiŕo ŕeto, tak son sa troŕku zotaviŕ.

Potom mi zostalo ŕitŕia, opŕŕivaŕ tŕh baňŕkou. Opŕŕivaŕ som ich. Potom mi uŕ bolo ŕepŕie. Taká dedŕina bola, ako susedná, tam boŕ kaŕdú sobotu jarmok, tam som si iŕioŕ slaňini nakúpiŕ. Bolo hojnosŕŕeckého. Tam ňebola bieda. Aňi na tej ŕachtŕe zme ňehladuvalŕi. Poton som chodiŕ sedŕŕiakom a ešťe ma kcelŕi aj za zaŕa. Dobrŕ ŕuďia to bolŕ tí Rusiskovia, dobre náŕ opatruvalŕi.

ROZPRÁVAL J. SEKERKA

1.15 STREDOSLOVENSKÉ NÁREČIE, NOVOHRADSKÉ Zombor, o. Modrý Kameň

TRI VYSTRELENÉ KONE

Za prvej vojni som najdriou (*najprv*) narukovaŕ na ruskú frontu. To bolo ešťe za Maďarou, a tag zme rukovalŕi ako maďarskŕi vojáci. Tam ma pridŕeliŕi, ŕe budŕm nosiŕ poču, ako husár, ŕebo ja som dobre vedŕeŕ na koňi sa nosiŕ. Od malŕička som virastaŕ pri gazdouŕŕve a aj koňe zme doma malŕi. A veŕmi soŕmaŕ ráŕ koňe.

Tak taŕma pridŕeliŕi Ňencom, ŕe jim budŕm poču donášaŕ. Nosiŕ som ju dŕŕako, viŕe tricatŕ kilometroŕ. A tag raz v noci idŕm, vidŕm, Kili-baba sa volalo to miesto, tam bolŕi največie boje. Zastaňem. A hracká osvetŕlená, ŕefŕektor sviecaŕ. Ja som maŕ cez ňu prejŕŕ, ŕebo naŕi bolŕi f pouĕoku a Rusi navrchu. Ale ako prejďem? Z vrchu na cestu dobre vidŕŕi. Trocha som čakaŕ, čakaŕ, kŕm prestaňe sviecaŕ. A ket prestaŕ, ja hub do koňa a viŕeŕm. A maŕ som beŕaď hodne ešťe dlhŕ kus cesti po hrackej. Na-raz, ako som viŕeŕeŕ na zákrutu, svetlo na mňa, a maŕŕingver tra-ta-ta-ta! Ja som hnedŕ badaŕ, ŕe je zŕŕe, ŕebo kuon začaŕ chrčaŕ chŕr-chŕr... Čo bude? Ŗen som ŕŕskaŕ koňa. Naras kuom klesoŕ a ja som sa skrbaŕiŕ do ŕianca (*priekopy*). Kuoŕmi zdochoŕ, ŕebo boŕ ŕreŕenŕ do hŕla. Ja som raňenŕ ňeboŕ, ale miseŕ son sa ŕŕaďe oŕŕiahnúť a potom hodní kus soŕmiseŕ ístŕ peŕi. Ale ešťe najdriou som odopeŕ tie taŕke, čo v ňih bola poču, marhaŕáŕke (*poŕťovŕe vaky pripevnŕenŕ na koni*), oŕpeŕ som ih ot sedla a hibaj dŕŕej. A tak som aj priŕoŕ g Ňencom, aj poču som doňiesoŕ, ale oňi iba oči vivalŕiŕi, ŕe som ňi raňenŕ, ŕe mi je ňiŕŕ. Mlatalŕi ma, či som zdravŕ, ňi som raňenŕ.

A tak telefonovali naspak, žebi mi poslali naproti druhého koňa, lebo ja son sa miseu vrátiť. No, ale veru son sa ja prešou, kín son sa streto s tin, čo mi nového koňa šikovať. Bou to dobrý kuom, ale nebou takí, ako bou tem, čo mi zastrelili. Bou silnejší, ale preca nebou takí, ako bola tá kobola. Tá mi ešte aj mišlienku vedela, čo som jej kceu.

A ket son sa vrátil už naspät, iden si pre obrok, pre ovo_zvrecem, a bou som aj vihladnutí, ja son si dávau prážno vrece a vo_mi hodiu plnuo. A ako mi tak dávau, videu som, že Ňenci boli lepšie zariadení z jedným ako Maďari a vom to zbadau, že sa pozerám. Spozorova, že som hladeu na slašinu, čo ta_mau, a kážau mi, žebi son si odreza. Núkať son sa ňeda, ale len tak slušne son si odreza, abi sa ňenazda. Tak kilo son si odkrojiu, a vom, hodiu to ta, naspak, schitiu druhuo vrece, a celú polu mi zabaliu. Žebi son si taňiesou.

Ale ešte skuor, ako son sa vrátil, chlapi ma prezerali, že či sa mi nižď ňestalo. Ja son bou zdraví, ale v kožuchu so_mau osemnázď d'ier, a rašení som nebou. To sa šeci dozvedeli, v akon stave som bou, a tag na druhí den son išou si na menáš, postaviu son sa čag len tag na zadok, ako nastupovali zo šálkami, a oficer stáu tam pri kotle a ako ma zbadau, zakričau na mňa po ňemecki, žebi son išou napredok. A hñet poviedau kuchárovi, žebi mi nakládu. A ten mi nakládu plnú šálku mesom, ostatní nižď ňevraveli, lebo oficer vedu, že ja jim počtu nosím, a vedu aj o tom, že spodo mňa vistreli koňa. Ale to bou iba prví. Tri spodo mňa vistreli-li, veru. A zosta som nažive.

Aj pri druhom tag bolo, ešte horšie. Bolo to na vatranskom moste. Tan som aňi ňevedu, de sa kuom podeu spodo_mňa. Len to som zbadau, že letím. Ale tedi som aj dosta. Koz_mi dolámalo. No, a ako som leteu dou hlavou, tak son si len hlavu rukami chrániu, lebo som padau do vode, zvisoka, žebi son sa ňezabiu. Veru, dvestošeďdesiatí chlapi zme išli ces te_most a len dvaja zme zostali. Ja so_mau túto koz_dolámanú a ešte edom, te_mau nohu dolámanú. A ostatok, to šecker plávalo dou tou vodou. Len mi dvaja zme ostali.

To bolo tak. Mi zme išli prví, tag dvacať krokom fpredu. A ja som aj zbadau, že spod mosta vibehou voják, ale stačiu som len takto spraviť rukou, žebi videli, že je zle, že je ňebespečnuo, ale už aj mozd leteu do zduchu, vihodili ho.

Aj tretího koňa vistreli spodo mňa. To bolo pozdejšie. Ale ešte driou (prv) zme išli do Rumunska. A tag edno mesto, Kimpilum, veľkuo mesto to bolo, devet kostolou bolo v ňom, a ako zme ho opsadili, vidíme, na kostoláh biele zástavi, že sa zdalo. Ňenci nás poslali napredok, oni ňešli, „Chojte vi.“ No, tag zme mi aj išli a ako zme prišli na hlaunú ulicu, pri moste, a zo šeckih oblokou tra-ta-ta na nás. Ja son stačiu skočiť s koňom pod ednu bránu, mňa ňechitilo, aj edom-druhí a stade vom a naspak. Aj tedi zme boli dvestošeďdesiatí a le_mi dvaja zme zostali. Šeci tam boli porúbaňi. No, potom, ke_dzme prišli naspak, Ňenci opsadili mesto silnejšie, ná_zadeli ku druhej rote, lebo už tá rota zhinula, tá tan zostala posekaná a Ňenci šetko plundruvali. Za tri dñi plundruvali, tag ako Lidicu Ňenci, tag aj toto mesto zhorelo šecker. Z domou zostali len hošie múri. Strašnuo to bolo.

No, a ako som leteu dou hlavou, tak son si len hlavu rukami chrániu, lebo som padau do vode, zvisoka, žebi son sa ňezabiu. Veru, dvestošeďdesiatí chlapi zme išli ces te_most a len dvaja zme zostali. Ja som mau túto koz_dolámanú a ešte edom, ten mau nohu dolámanú. A ostatok, to šecker plávalo dou tou vodou. Len mi dvaja zme ostali.

Rumunsko zme odobrali, štiri pluke naše a Ňenci išli za nami a ke_ca to skončilo, poton zme išli na Taliansko. Naložilí náz do vagónou, išli zme na Pešť a zme sa nazdali, že f Pešti zastanú, stađe bi zme sa bolí porozutekali. Tag zme sa usilovali, abi vlag zastaų a tak po cestě zme pukali, ale vlag aňi nežastaų. Viezou náz až do Talianska. To bolo tak petnástiho marca. A ket prišoų do Görsu, tag náz už ženi vítalí čerešňami. Už bolí zreľie. Tan zme bojovalí proti Talíanom. Mňe tam bolo dobre. Boų som pri ednom grófovi, maų son sa dobre, ale druhí, tí zato zasluhovalí. A boų hlat potom. Tam už Ňebolo ničoho na svete. Vojáci, tekvice čo našli na polí alebo šúlok kukurice, šetko jedlí. Maďarsko bolo tag vičerpanuo, že vojáci Ňižd Ňemali. A bolí zme tak poų druha kilometra ot prístavu. Videli zme šífi, v noci ako sviecalí.

Tag ja som boų u toho grófa, to boų Maďar, dvacadosem pustatí_maų, vom boų bohádž ohromní. A raz, Ňedalo mu, roskázaų, abi zme išli proti tín šífam. Misíme ih zničít. Ja so_mu vraveų: „Z gvérami? Ňejďime! Z gvérami šífi ŇezŇičíme.“ „Ke_ca bojíž, Ňejďi,“ povedaų mi. Ale ja som len shoų. Ale vedeų som, že nás tam zabijú šeckich.

A len čo zme tam prišli, videų som, ako sa zblíslo z deľa. Zakričaų som: „Vidás!“ (pozor!). Ale už viac som o ničom Ňevedeų, de son sa podeų. Aňi kuom de sa podeų, o Ňičon som Ňevedeų. Iba Jano Marík, čo Ňedáuno zomreų, te_ma vihrabaų. Videų ma, lebo hlava mi bola tuvo (vonku), ale ostatok som boų zahrabaní pod zemou. Vihrabaų ma, prebraų ma, lebo som boų bezvedomí. Kuom boų tam napoli roztrhnutí, zabití a ja som zostaų.

To boų ten tretí kuom, čo boų spodo mňa vistrelení. Tag vidíte, tri koňe podo mňou zabilí a ja som maų takuo šťastia, že som to šeckeró prežių, aj šťasne son sa domou vrátių.

ROZPRÁVAL M. HLINICA

Bolo to na talijanskon za prvej svetovej vojňi. Išli zme už tri Ňňi, ustatí, hlaňí, zašivavení. U_zme sa len tag vliekli a lajdinand len vikrikuvaų „forverc, forverc!“. Mali zme Ňemeckuo komando. Bolo to tak podjeseň, pole bolo prázno. Pozerán tak po poli a vidín na jeňej roli tekvicu. Bola žltá, doz velká. Viskočín z radu a za Ňou! Ale aňi ostatňí chlapi Ňemeškali. A ke_con hu už maų, zvalili sa na mňa a celiho dogňiavili. S tekvicí sa mi Ňižd Ňeujšlo, ale aj tag bola celá hňilá, ale chlapie hu hltali ag braučovinu. Lajdinant sí s nama už Ňemohou čo počat, Ňiekerí chlapie boli od hladu celí zdíveňí a švi nás tag hrízli, že zme už aňi Ňevládali it.

ROZPRÁVAL P. CHREN, KŇAŽICE; 2.8. O. ZLATÉ MORAVCE

1.16

ZÁPADOSLOVENSKÉ NÁREČIE, ZÁHORSKÉ Smolinské, o. Senica

AKO SOM ZHÁŇAL KORISTĚ

Ke_cem sceų žít, tak sen chodzių do majíra, tadi robit na velkostatek. A tak sen na velkostatku viroseų, neš načaų vojna f tisícdeviectoštrnástem. Išeų sen poton na vojnu. A fčil, ke_cem došeų na front na vízviedňí hlítku, jak vískumňí, tan nás Rusi

porichtovali porádne. Mieli sme ih zajat. Rusi nebili tak sprostí jak náš páni múdri. Tak mi sme došli g drátom. Naráz začali po nás prat. Utekali sme kadi láchčej. Velitel nám povidá: „Zajtrá ich mosíte dovést, ked bude voda horat, tich Rusú.“

Na druhí deň išuo nás viec, že stoj co stoj ich mosíme dovést. Já sen si povidau, já už nejdem k tím drátom, já sem fčéra skúsiu, nech idú tí, co ešče nebili. Kerí išli g drátom, ostali tam nezviestní a viec sa nevrátili. Mi sme sa vrátili, co sme nešli g drátom. No a poton zas to biuo, útoki sme robili na Rusú. Za_sme išli ziscit polní hlítku. Posuľali nás, stoj co stoj, že mosíme ziscit ti ruské hlítki, jak sú keré pevné. Tak sme višli v noci ze zákopú a v noci sme sa zas moseli vrácić, abi nás Rusi neziscili. Dondeme do vímoŕa. Dostali sme aj polní láhef rumu, deset cigaretlí, pučku chleba a jednu konzervu. To biuo pridané k minážu. Fčil dondza do teho vimoŕa, já povidám desátňíkovi: „Ket pujdeme napravo, otát sa nevrácime. Šeci tam dicki ostali.“ Já povidám: „Já to ziscím otáto.“ Napravo sem čuŕ ščekaď dva kulometi a nalevo jeden. Já mu povidám: „Na pravém krídle ziscujem šedesát chuapú, na levém asi o pouovic meňej, asi tricet chuapú.“ Poton sme sa piekne pobavili, co sme mieli, sme zedli a piekne sa šeci vrátili. Desátňíg huásiu velitelovi, co biuo na pravém a levém krídle. On biu vichválení, dostau hrubí stríbrní metál a ostau četarem. Mi také, že dostaneme metále, ale nám sa to zmeňiuo, išli sme do Ruska.

Bili sme na polní hlítce pri dzedziňe Denbica. Natporučík povidá: „Kerí bi ste bili takí smieui a išli zehnat ňejakú korist?“ Já sen zdviheu ruku. Ujec mia drcli: „Co ťa mrzí život?“ Já sen povidau: „Tadi neňi víchod'iska, nes lebo zajtra, tadi mosí temu čoviek podlehnúť.“ Poton sa se mnú vibrau ešče jeden suobodňík a išli sme tú korist zháňat aj pro druhích kamarádú.

Došli sme do dzedzini. Já sen tan zebrau jedno prasa. V dzedziňe ludzí nebiuo. Suobodňíg vzau jednu slépku. A fčil sme sa zebraľi a sceli sme ít k naším. Blísco naših višli tré Rusi a oňi nésli tri prasce na dvoch palicách. Dvá ich nésli a jeden néseu tri puški. Kamarát mia opusciu. Slépku pusciu a utekeu, snát mieu plné gaťe nauožené, lebo ho nebiuo k poznáňú. Ja sen si povidau, nech to dopadne jak sce, ale prasa im nenechám tak lachko. Potom, ke_cme došli naproci siebie s tima Rusama, poistku sen si otevreu, lebo sem im nevieriu. „Pán, smotri!“ (*pozri*) Rus mi povidá. Já sen zas temu rozumieui, že oňi sú tré. Já se_mu odpovidaui: „Já sem enem jeden.“ A išli sme každí po svém. Kamarát, co mia odbieheui, huásiu velitelovi, že mia zebraľi Rusi, že co sa se mnú odehruo, neviedzeu. Ke_cen sa ščaslivo vráciu, hnet sen biu predvoaní k velitelovi. Povidau se_mu, co biuo. Ten frajtr, co odbieheui, sceu, abih ho dzeliu z masem. Ale já se_mu povidau: „Sviňa je moja, a né tvoja! Tis mieu slépku a odbiehéus ju.“ Tak tím sa skončiu jedna viec. Také darebňice, co sen provédeu pri vojsku, o tem bi sa dauo modz vipráviat.

ROZPRÁVAL J. HLAVENKA

Gal'iciji som bou cez vojnu za dva roki. Ked' zme išli do radu, každí ukázu ruki hore a torí mau čisté, umité ruki, ten bou vivoľení za kuchára. Ja som mau ruki čisté, tag mi fel'véber povedau, že buďen kuchárom. Ja som povedau, že to ja ňeviem. Ale on, že šak sa to naučíte. Aj bolo tak. Bou son dva roki kuchárom. Pre manšaft son varou.

ROZPRÁVAL Š. CACHOVÄN; 2.9. LAZANY, O. PRIEVIDZA

ZÁPADOSLOVENSKÉ NÁREČIE, HORNOTRENČIANSKE*

Riečnica, o. Kysucké Nové Mesto

KEĎ SOM SA VRÁTIL Z FRONTU, MOJA BABA MA NEPOZNALA

Moj brad bol beťar. Ja som mojmu ocovi krivo ňeposluhoval ako on. Ja som sluchal poriadne. Som si ofce napasol poriadne. Pasol som ti ofce skoro až do asentirki. Ale brat prvej narukoval, o rok prvej jako ja. Tag mi povedal: „Chlapče, čo to bude s teba za vojaka, keď ten vojenski mantel odeješ? Ve_ťta ňebude z ňieho vidno.“ Ale čo. Ja som tak podrostownul potom ešče, ja som bol poradni vojak. Vislužil som si vojenčinu f Trenčine.

Prišla mobilizacija. Tak som narukoval naraz na prve pozvanie do Trenčina ku prvemu maržbatalijonu. Narukovalo nas telo, čo nebolo de ani vodi sa napit', de sad-

Oficier kričel stále ďalej: „Tam zdechňeš, de si, ešte potiaňhi, hochu!“ To sa ňedalo – po kolēnah v blatē. A pomoci ňebolo.

nut', lahnut' – plni Trenčin vojska. Tak potom to daval' po dēd'inach. Potom naz obl'iekl'i, зробel'i maržbatal'ijon a cvičel'i zme f Trenčine ped' dñi. Potom náz dohnal'i na hraŋicu Poľska a Ruska – to už bolo pekne vidno, pokal je poľská hraŋica. Rusi ňemal'i pekne cesti ňikaje. Prišli zme ku rieke Visle a hned': „Četáru, sem! Pojděte na feldvachi – na pol'ne varti.“ Ja som bol pridēleni na dēviati feldvach. Plukovňig držel palazor (*dáždnik*) a ukazoval, gde budeme nocovať. No a teras čo? Do Poľskej som prišol prvi ras a abi sa viznal. No ňemožeš povedať, že ňejdeš. Prišli zme do opce Planovice, pri starom mline vo vrbiŋe zme si naslal'i slami a nocoval'i. Dostal som prikas: „Kebi ňepriateľ prišol, budete meldovať na hlavnu trubu. Potom sa ten melduneg odešl'e ďalej.“ Počuľi to do majera, že tam nocuju vojaci. Rano dve misi halušieg omastēnich, len tak čvrkal'i, nam poslal'i. Rano zme odešli do bliskej dēd'ini, tam odešla hlavna l'iniya, už tá ohňiva l'iniya. Tam dostal'i roskaz naši dostojňici: „Za každu cenu do Lubl'ina sa dostať, opkoľesid' ho a Rusoh zajaď do zajat'ia.“ Ťaška uloha. Oñi vipočinuti a mi kušťeg živi. Dēved' dñi zme maširoval'i na ňich po blatē, ledva zme nohi vitahoval'i. Oficier kričel stále ďalej: „Tam zdechňeš, de si, ešte potiaňhi, hochu!“ To sa ňedalo – po kolēnah v blatē. A pomoci ňebolo. Ra_zme sa ukazal'i s tej hori. Človeče, s každého okna festungu fšetko striel'alo na nas. ňedalo sa pristupit'. A ňemohl'i zme ih ani opkoľesovať. Padlo naz asi polovička. Potom oñi opkl'učel'i nas. ňedalo sa už ňižd robiť. Dopredu zme ňemohl'i postupit'. Jag zme sa ukazal'i, zle bolo. Teda zme sa tak skoval'i do tej hori, abi naz ňig ňevidel. Mñe dal'i štvrtu četu jako rezervu, abi som bol f pohotovost'i, keď ma budu potrebovať. Ja som sa skoval pot take bori (*borovice*). Prišol som na granat, kteri sa rostrhnul nade mñu. Chojna (*čečina*) ma len tak prisipala. Tak to drislo v dol'iŋe – a ja živi! To len možēž ved'it', že to bolo šťastie. Tag zme sa ottaľ ňemohl'i ukazať ani večer, ani na dñi. Pošol som na druhu stranu pozreť, otkal' nas ti Rusi vid'ia. Ancikrist, založel raz na mña, len t'i mi gul'ka prešla tajeto, jako bi ma po hlave šľahnul! Len sa t'i mi hlava zakrutela a bol bi som tam do tej jami spadnul, bol bi som si zubi vibil. To bola huboka jama. Ale na nohi som skočel do tej jami. Povedam chlapom: „Añi krok, tu musime zostať, lebo zme v zalohe a keď naz budu volať, musime izd' dopredu.“ Do večera zme tam bol'i. Tak striel'al'i na nas, čo zme ňemohl'i ani kveri napraviť. Potom zme išli po strňiskach,

horela slama, bolo kopu raňenich, našich i Rusoch. Naforoteli (*nazbierali do zásoby*) zme si zemiakou a piekľi. Boli zadimene, aš také štiplavé. To zme boli už na ruskom uzemi. Fronta husňela (*hustla*), ňedalo sa pohnuť, vitkl'i nas, zeslabeli.

Alé Rusi to mali ftedi tak, gďe bola veččina, tam dali zvíťaziť. Keď vaz je vacej – zvíťazite vi. Teras sa chlapi otčitali a ěe bola veččina, ten zvíťazel. Išlo tag jednima razmi. Do Ruska prišol chir, že mnoho Rusoh je u naz zajatich. Jeden gubernátor chcel naz dať na službu kozakom, abi zme im koňe opatrovali. Keď naz zajali, potom nas šanovali. Ten veľiteľ povedal: „Ňeublišťe chlapom, pekne zdravich, živich potrebujeme, ľebo tělo maju u nas, tělo mame mi u ňich.“ Dali nam ešče aj pravo opčianske.

V Rusku som bol štiri roki. Keď som prišol z ruskeho zajat'ia, hibaj na talijanski front. To aňi čert sa ňevizna temu... Moja žena ma čakala. A keď som sa vrátil domou, tag ma moja baba ňepoznala.

ROZPRÁVAL A. KOVÁČ

1.18 ZÁPADOSLOVENSKÉ NÁREČIE, POVAŽSKÉ Šterusy, o. Piešťany

PÁNUBOHU DO OKIEN

Tri ůnni zme sa viězli. Až v Rave Ruskěj zme zešli. Orih už mi tam ukázal ruku, už ból ranení, Jožo šak už umrel. A potom zějdeme z mašini tam a zme sa zatočili a prišli zme na takú malú nižinku, takí malí bakterhás tam ból polla štreki. A ideme donho a Rusi už strělali. Na téj rovinke boli naši ludie. Kričali: „Ištenem, ježišmárija,“ dzejako, jako kerí, jakím jazikom. Tag zme sa rozutekali. Šecko som pozhadzuval, jak som vifasuval Bratislave, len feltinberendu som si nehál, patrontašku nazatku. A tú hádberendu, tú som nehál tam, šecko, čo som vifasuval: mantel, šecki šati, šecko som tam nehál. Potom som chodzel celú zimu holí. Ani kabát, ani ništ, len ten kepenbíliš, prúčlik.

A keď náz zajali, to bolo patnástem roku dvaadvacáteho marca, ma zajali. A já ani topán, len tí keňicípe, lachké šuchi som mal obuté. Dotál som ih nosel, až mi spalli z nohi. Potom nám už dávali bóti, ale aj také bóti, čo mali aj padesát príščipkou (*kožené záplaty*), jako zajacom. To už Rusi nám dávali. A tých som už hrkal potom celú zimu, celý rok. Na zimu zme dostali také tí voliěvki, to oni hovorili, také gumenné bóti, ti sári široké. Také celkové to bolo, tí nemali žánneho švíka, žebi boli šité, jako tkané. A tí som potom zaz nosel ces celú zimu. A na jari nám dávali tí bagance staré, čo pozbiěrali tím, čo pomreli. Teda ja viém, nám dávali tí bagance, kerému sa jaké šikli.

Celé tri roki som robel. Celé tri roki jak som tam ból, dicki ze štanglu, lopatu, po horách kolíki, hindernice zme robili, dród natahuvali. Každí bohovatí den. Každé dva tínne zme mali, čo zme sa kúpali. Každé dva tínne v nedzelu.

Já som ból stoosemnástej družine. F každej družine bolo okolo dvetisíc chlapóv. Mi zme zastali front, já neviém, ale aj padesát kilometrów, čo sa kopalo, dekunki ro-

bili. Batalijón mal okolo dvetisídz ludží, aj tá družina teda. Jenni jej hovorili družini, jenní batalijóne.

Tá Rava Ruská, to bolo Pólsku. Ottál zme išli spátki na takí kosák a prišli zme k tomu bakterházu. A tam taká nížina bola, zme sa učupili, keď začali strélad Rusi. Nás prehadzuvali. Tí naši chlapi už boli zadekuvaní a kričali šelijako. Slovák, Madar, to bolo šecko zmiéšané. Potom zme sa vrátili a já som vitáhol tú štangličku a ten vrch som odepal, tú handberendu a tú feltinberendu som si nehál. A po tom jáрку som nescel sa vistrčít. Také mostíki boli z hrackej do prékopi. Nemohol som sa strčít, potom som sa takto bokom obrácel a jaksik som sa prepchal, nescel som dat

A teda já som, jak tí šrapnele išli, ja som ból polla jenného, tomu kuz hlavi odrazilo a já som vella neho ležal.

patróna dole. Kver som mal v ruke. A keré bolo také, to som zahodzel. Tag zme išli tri_nni do Pré-misla. A tam zme boli celý ten čas, aš prišli Rusi. Každí druhí den išli. Ke_ca dobíjali Rusi, u_zme íh odhánali. Tam bolo tíh verkou, šade boli kanó-ne, dokola. Na prvém verku vešli tí Rusi do toho verku a náz regiment sédmi, dze som ból zadzelení do pančového regimentu. Tag nás tam hnali do toho regimentu a išli zme.

Taká hora bola zettatá, také pni tam boli, od jenného kúska po druhí, a_zme po ten verg došli, ale už tam boli Rusi. A tag náz hnali a moseli zme vejdzid do toho verku. Ale tam bolo tak chlapov, jeden vella druhého bolo napadaníh našich chlapov. A teda já som, jak tí šrapnele išli, ja som ból polla jenného, tomu kuz hlavi odrazilo a já som vella neho ležal. Ale dostali zme sa takto donútra. Potom su tam dziéri, čo tam na tíh Rusou strélali, stojácki. A keď Rus strelel, ten mal f téj dziére hlavu, dostal a, práda, porad mu mozgi vileceli. Moseli zme si poklagnut. Ale já som jako strélal? Pánubohu do okién. Já som nevistrkal hlavu. Dal som tam len rúlu, potáhol a dze išla gulka, pámbovié. Mosí človeg vedzet, mosí mad rozum na také veci.

Potom náz hnali hore, do téj hori, tak som si lahol polla za ten pen, keď išli šrap-nele. Prišól kaprál, vitáhol levorvel, porad, že ma zabije. Tak som sa schopel a utekal preč, poručenabohu. Namudušu, tak to bolo! A zme došli po samí verk. A potom zme moseli aj štvornoški ícit, lebo to je visoké, a potom núter. Tam už boli tí izbi a šetko. A Rusou tam už bolo napadaních, zabitích tam bolo, aj naších, aj Rusou. Ani som nemal dze stupit, namudušu.

Tí verki boli aj pet-šest kilometrú. A to mesto je zakrité s timi verki. To su tam také izbi, pre maródou, aj naši tam boli, moc tam bolo postrélaních. Boli tam po-stele, šecko tag jak špitáli. A dokola je omurovaní. To bolo f poli, od mesta pet-šest kilometrú. Tam bol aj festunk, varta bola teda šade. Tam sa nemohól dostad nigdo, chima (*iba*) ke_ca prebili. Už boli blízko, f tom verku jennom už boli. Boli bi došli raz-dva, ale naši íh vihnali.

Pripojili nás k sédmemu regimentu, pančovaní regiment. Mi zme nemali už ani regimentu. Jag náz rozbili, tak potom náz dávali po tíh druhích regimentoch. Mi zme išli trié, tri kompánije z Bratislavi a každú kompániju dali do druhého regimentu. Boli zme potracení už. Aj kuchinu zebrale tam porát. Pančové, to sa volalo to mesto.

1.19
ZÁPADOSLOVENSKÉ NÁREČIE, TRNAVSKÉ
Vištuk, o. Modra

NECH RADŠEJ PADNEM DO ZAJATIA

Nastala vojna a mosél som narukovat tisídzdeväťročným rokom. Teda ból som samé prvé f Karpátoch tri mesáče. Tan son teda do nemoci padól, lebo mi odmrzli nohi, tak som ból aj v nemocnici. Ale čo, ešte som nemál ranu zahojenú, u_o som mosel druhí ráz í_o do frontu, do línije.

Ból son tam višeroka, aj som ból na dovolený ottál na trinás dní, no ale f tén zas prišla doba, že teda veľké boje boli. Jajáj, šag já som už ból, mál bi_o dva rázi v Rusku zajatí, no, veru, vám nebudem už tu dlho, ket prínde príležitosť, idem už aj! Neutečem já spátke. Lebo, právda, bolo plašené, toto robá, hento robá. Je pravda, kozáci boli trocha energickí ľudé, tan sa mosel retuva_o do poslednej chvíli, lebo tí do zajatá nebrali. Tí, ked aj ruki vitrčil hore človeg, tag odetali prsti a z randžu (*mačetu*) sem nat slichom mu takíh jedenás centimetróf pretál a ušlapali s konma. To boli tag nebespeční ľudé! Nuš, tan sa mosél človeg hájit. Ke_o došlo také nebespečenství, tag ideme do poslednej klapki. A, pravda, potom zaz náz rostrhól, lebo, práda, presila bola presila! Rusko – to je ohromne hrubé, tam je národu! Tam bolo vojska a vojska, sila, tma! Nuš, tak potom, reku, ket padnem do zajatá, už nebudem tag natolko bojazliví, nech sa stane, čo sce, idem aj já do zajatá!

Tag došól roskaz jako, poručík Šikula, hibaj na spoj k šestej stotine. Tak teda som išól na spoj, ale čo už, tí boli rozbití a už Rusi ná_o zatláčali. Ale išól som istú dolinu a tú dolinu velice delostrectvo začalo bit, tag už som mislel, neuretujem (*nezachránim sa*) sa nijakím pádom, tu už končín svoj život. Ale precaj som prestihól to, abi tí streli bu_o to prede mna padali a postupne som já po tých strelách išól, lebo delostrectvo strílá najprf tuto a poton zaz opodál. A ja som to postupne išól.

A som došól na takí majír. Tam boli tak podla jasene vikopané a f tém bola ohromná dolina. Po téj dolini som išól a za_o som došól na kamaráda, aj ešte na dvoch, teda čo jako boli patrili pod Maďarsko, ale boli to Srbi. Tag hovorá: „No, hajde spátke, Šikula, tam neni možná prént, tam je už voda.“ Ból Dnester. No tag zme išli spátke a už teda Rusi boli blízko, boli tan také vrbini a chládek. Oni tam ležali a začali po nás strílat. „Toto neni, chlapci, dobre. Mosíme nejakí odznag dat, že sa zdávame, bez zbraní sa zdávame.“ Tak som vitáhol, čo som mál na chrpte ten ruscak, vitáhol son s teho košelu a dám na takú haluz hrubú, dlhu a s tín som kíval. Ale teda opčas prestrelki išli. A už ke_o com len kíval, kíval, tak potom dvá višli a naprociva volali nás: „Hajde suda!¹⁹⁰“ No, reku, ideme! Tag zme išli. No prideme, ale poradne hovoril ten jeden, šak to mosél biď voláki polskí fták, hovorí: „Pán desátnik, dze máte penáže? Že čo, nemáte?! Šag vi každíh desa_o dní dostávate žolt.“ No teda, márna sláva! Začál vačkuvat. Tag aj ten zezbral stoosendesát korún a ten prátel jeho čo ból, to ból holič, ten mál tristošedesát, aj tí zezbrál. A já som mál f tento vačku štiricat korún, to mi též zezbrál s takú knižečku. A ešte k temu pichól ma do teho vačku a tan som mál títo, čo boli jako zajatecké karti, čo móhol písa_o človek s frontu, frontové karti to boli, tag dotrhál, do prostrítka mi vlézol, ale ma nepichól.

190 Pod'te sem! – z ruš. skomolene

Tag zme potom dvanáz_dní cestovali ve dne v noci. Négdze zme do table vlézli pánskej, dze bola jatelina skosená, tan zme si odíchlí a len na také kuse. Ale za tíh dvanáz dní zme len trikrát_dostali jest. A to len ribovú a pšenovú poléfku a to jedna hlava behala po téj mise, lebo tan dávali desátin do jednéj miski a šeci okolo a to

Je pravda, kozáci boli trocha energickí ľudé, tan sa mosel re-tuva_do poslednej chvíli, lebo tí do zajatá nebrali. Tí, keď aj ruki vitřil hore človeg, tag odetali prsti a z randžu sem nat slichom mu takíh jedenás centimetróf pretál a ušlapali s konma. To boli tag nebespeč-ní ľudé!

z užičku (*lyžičku*) brali, do mál užičku, do nemál užičku. No jeden chléb dostali tíh desad ludží, ten mál naznačené z grídu (*kriedou*), jako ten dostál ten chlép a tí moseli nadodat, tak. A už ke_dzme po téj ceste išli, teda vodu zme pili, lebo studénki tam boli často. Pravda, voda je voda pre hlat, ale už precaj ten žalúdek trocha ból uspokojení. No právda, ke_dzme boli takí s cesti zmorení, veru sa nám potom ani jezd nescelo, lebo zme nemali ani čo, tag zme sa usmernili a už keď nán dali odich, zme si lehli, už na téj zemi zme sa válali, ke_to

bolo v auguste, bola ešte zem teplá, tak to nebolo také nebespečné. Išli zme za tíh dvanáz dní ot kolónije až do Preskurova peši. To bola túra! Taká túra, dvanáz dní zme išli! A s Preskurova, tan zme dostali jest, nále dohovíčo né. Zaz len tú pšenú polévečku a jedna hlava sa mi ulézla z ribi a to sa mi postavilo v hube. Já so_mislél, že to je maso, právda, jako hladní človeg, hne_to scél prehltnúť. To sa mi zavadzilo v hrdle, ani hore, ani dole. Tak potom ukazuvál som kamarádovi, abi po krku uderil s pascu (*pästou*). Aj mi to spravil a poton to vilecelo. A s téj dobi já mám ribi plné vački. Nescem ribi ani vidzet!

Poton zme s Preskurova sedali na vlak a došli zme do Kijeva do vaznice. Tan zme došli a tan to bolo bledé! Tan to bolo bledunké, tan zme ani šálki umid nescmeli. Bolo ošrankované (*označené*), šálki na kope a jag išól človek, si zebral šálku a tuto zedól, tu dostál a hentam to zedól, zas tadze okolo a zas tú šálku spátki uhodzil. Tam bolo ništ, len títo dva prsti, lebo tri tam móhol pichnúť, to taká medzera bola, čo ostatné bolo samá špina. To zme moseli takto jest. Také putuvání zme robili. Ná, prečo sme nemohli umívat ti šálki? Nuš, to sú vojenní pléni, jako zajatci, to nedovolili. To sa nesmí! Boli tan tí Tatári a to bolo velice nebespečné stvorení. Lebo Tatár ten nemál takícho ludží ráda. A tí mali, kozáci a Tatári, mali modz v rukách. Čo spravil, nigdo za to nezotpovedal. Nigdo nezotpovedal za tí veci. Nuš takto sa veci mali.

A už potom na druhí den kričali: „Chto chočeti iti rabótat?¹⁹¹“ Nuž, reku, čo budem? Reku, aspom jezd nám dajú tam, jak sa patrí. Jáj, lopatu, čakan, také veci dostali zme a išli zme potom prez Dneper, prez most a okolo cintera zme kopali járek. Tag jag okolo cinteroh bívá ohádzané, abi tan chodačo neišlo, tag zme začali kopat. A právda, jako vojáci, šag inačú starozd nemá, čo placá, jako kuz dávajú. No, hovorá kamarádi, bledé, pedadvacat kopejkóv na den, to máte aj na stravu aj na šecko, ale penáze nevidzíte a už jakú stravu ván dajú, taká bude. A já hovorím, čo já buden za toto robiti! Já son teda hlavu mál na tí veci, kadze som išól, to so_mosél spátki prént, tak son to nechál tam ten sersán, čo ból, jako náradí a išól son spátki. A došól som.

191 Kto chce íst' pracovať? – z ruš. skomolene

Som išól aj ja na vlak. A vezú nás, vezú až do Saratova. Tan zme boli v jednej škole dva dni a potom hovorá: „Ribatá, pojdete rabotat chozainom!“ Jako, pójdete robít gazdom! No reku, je to bledé, šag voláko kebih móhol uprsknúť otál. Já bich preca rači remeslo robil. No, došli zme potom ottál, zme sa vézli zas tri dni. Došli zme do Apkárskej, tan teda už nám dali po kusi chleba a trocha toho jedziva a potom kričá. „Íha, reku, čo do bane já pojdem robít?“ son_si mislel. A to je kúpel. A to človeg nevedzel, čo je to. Tak som já uprskól otál a f takén šune (*húštine, kroví*) som čupél. Ná, potom voláki mi hovori: „Ná dze si ból, Šíkula?“ Reku, šak ket kričál, že pójdeme do bane. To do kúpela zme išli, hovorí. Reku, už teda ke_com neból f kúpeli, už ani nemosím íc. Reku, šak son sa pri potoku poumíval.

ROZPRÁVAL F. ŠIKULA

1.20 STREDOSLOVENSKÉ NÁREČIE, HONTIANSKE Krškany, o. Levice

NA VIANOCE V ČIERNOM MORI

Vojna sa začala štrnácťon roku dvaciatoho siedmiho, júl'i, išli kanoňieri a husári na Serbiju. Prviho augusta, to bolo ňedel'u, do trica_treťiho roku išli šeci, čo bol'i vojáci.

Trinácťon son si odbaviť posled'ňie manébri a štrnácťon hibaj, zase na veľkie manébre. Poton Ľevicah zme bol'i dvanádz dñí a na trinácti deň zme išli na front, na Poľsko.

Tan son boť za fronton do dvaciatoho štvrtiho augusta a poton son boť prvon ohňi, ale nán aj nazatku ľietali guľke. Ľen triciat'i piat'i zme prišli naspag z ohňa, keď nás premeňil'i. Poton zme dostal'i prídel. Išli zme zase do ohňa, aš kín náz ňezajal'i. Uosmiho septembra zme išli ráno do frontu, frontě zme aj nocuval'i. Ráno ná_zajal'i. Ako zme nazadok pozeral'i z jarku, za nama boť tartal'ík. Hovorín kamaráton, že idú Rusi. Kukaľi gukeron. Tedi chlapi utěkal'i šiancon (*priekopou*), čo zme ešte ňezachitění bol'i. Ja son išou za veľiteľon. Ňiesou son si kver, on ho zahod'íť. A tan mi príde jedon veľikí chlapisko ako dup a kričí, abi son odhod'íť kver, kopiju do kvera. Sán son ho poton odhod'íť. Ňeboť už chosľiví (*užitočný*) ňikomu. Takí pretpi_zme mal'i, abi pokaziť kver, keď ho odhod'í.

Bojuvať son pod Ľublínom. Zajat'i zme bol'i, dva dñi zavretí v práznom magazíne, ňižd zme ňedostal'i jezď. Poľiaci nán nosil'i cez oblok chleba, ňekcel'i Ľen korunu, lebo tá bola srieborná. Ta_nán dal'i potom mináž a hibaj na štáciu. A tan zme posadal'i a ce_Samariju, cez Moskvu, cez Volgu do Sibíriji.

Tan zme prišli na osemnácti deň. Vohnal'i náz do veľkej škol'i z brvnou na tri obloke. Tan zme bol'i namiešaní Česi, Slováci, Horvát'i. V Andejzonki zme bol'i do jeseňi. Ale ke_dzme ľedva dočkal'i

Od Bieliho mora zme prešli cez január k Čiernimu. Tan už bola taká horúčosť, že sa ňedalo robid' o_ďviatej do tretej. Na Vianoce son sa kupať Čiernon mori.

leto, spomínali zme, že je máj a poton jún a bolo snehu a snehu. Prišou dvanácti júl a o_clnka bou raz-dva ten veľikí snech pustení.

Poton zme išli orať. Pluh nán dali cistuo drevo. „A reku, toto pluch?“ U náz je, reku, zelezni. Maŭ len pliešog na ľemeši. Zapriahne koňe a začneme orať. Na jednon mieste sa hlboko zarilo, na druhon ho vihod'ilo. Hovorín mu, to je nie pluch. Išiou, zobraŭ sa, kúpiŭ z Tomska zelezni pluch. Keť prišou, pluh zme porichtuvali a oraľi zme, takí kus, asi jedno dvesto krokou dlhuo. Celá drierňa sa zišla, d'ívali sa. Sad'ili zme aj krumple. Ako ih zaoraŭ, už o mesiadz boli ako dve pesti a ňerobili okolo nich. Ženi tan vo dñe, v noci pradú.

Zobraľi ná_stade na mašinu a išli zme na Katín. Hora visoká, išli zme cez ňu krížon. Na Murman ke_dzme prišli, snach, voda. Ďeved' mesiacou zme tam boli, cinga sa nás chitala.

Poton zme išli na Kaukáz. Petrohrade zme videli cárrou burk. Ke_dzme prišli na Kaukáz, bolo tan teplo. Od Bieliho mora zme prešli cez január k Čiernimu. Tan už bola taká horúčosť, že sa ňedalo robiť o_d'viatej do tretej. Na Vianoce son sa kúpaŭ Čiernon mori. Tan zme robili zeleznicu, ako glajzu. Rok son bou tan. A keď už mašina chod'ila, jedon raz večer, zelezničiar, čo bou zajatí u náz, zastaviŭ lampášon mašinu. Sad'li zme na mašinu a prejšli zme tricať kilometrou. Len poton náz do lágru zahнала stráž. ňedalo nán pokoja a večer zme prejšli tricať kilometrou peši. V baraku zme dostali jest'. O pou noci prišou vojak a oznámiŭ, že muožeme i_dou. Išli zme na šif. V Kerči zme sad'li na mašinu a prišli zme domou.

ROZPRÁVAL J. AGÁRDI

1.21

VÝCHODOSLOVENSKÉ NÁREČIE, UŽSKÉ*

Senné, o. Veľké Kapušany

AŽ NA KRYMSKÝ POLOSTROV

Petnastim roku mi narukoval do Ungvara. Potim me preložili do Sabinova a ve_dz marškompaňiju do Šomvaru, a ottamadz do frontu.

Na mašiňe me šli do Staňislavova u Poľsku a ďalej pešo gu frontoj. Prišli žme gu frontoj u Malej Sijotki. Tu žme chodžili do straži, kopalí dekungi a štrilali do Rusou a voňi zaž do nas. Ta tu žme še bili od marca do juna. No a peršoho abo druhoho bula tota veľika ofenzija. Bili s kanonou. Trecoho iščem bul na straži, na posta, jak tedi še volalo, a nazad me še ňemohli dostadz do dekungou, bo drahu nam už zasipali kano-ni, strepali nam drut, diš padal, cmota (*tma*) bula. Da_sto metrou me šli po drutou, vadalí me še do nich. Rusi začuli, bo už buli doz blisko, ošvicili naz a dali na na_zos kulometou veľiki oheň. Ale me še dostali zato išče do tih dekungou.

Štvartoho juna nas tam zajali a vedz nas povedli do Ruska. Šejz dñi a šejz noci me šli pešo a vedz me pošidali na mašinu a odvežli naz do Kijova. Tam me buli štiri dñi a štiri noci u lagru. Potim tam prišli das tromi Rusi aj Čechi u ruskich šatou, co tam už tedi zakladali legiju, a pitali še, chto sce iz na roboti. Ta me še prihlasili, že pujdzeme.

Ta takoj tedi, totu noc, naz dal'i na štacijoŋe na mašinu. Naladoval'i nas po šterecec chlopou do vagona a vivežli naz až na Krimski polostrou do Dženkova. Tam naz už gazdove rozbirali, kotri (*ktorý*) po jednoho, kotri po dvoch, troch, pejcoch.

Tam, dze ja prišol, bul už jeden Slovag a jeden Moravak. Gazdoustvo bulo veľiki. Maľi dvacečstiri koŋe a dzešeć kravi. Chodzil'i me žac, orac, šac, košic – šicku gazdousku robotu me robil'i.

Ta tu na tim mesce mi bul za rok. A vedz mi tam zochabil a šli me aj z Moravakom na Dženkou, na urat, dze še uradovalo zo zajatimi. Otti naz odvežli na Ščerbakou a potim na Bolhanouku gu Azouskomu moru. Tu mi bul za dva mešace. Bula mala placa, ta mi šol na druhi učastog do Tachanova, dze mi bul dzevedz mešace. Tu žme bul'i tromi Slovaci a jeden Poľak. No a vedz u ošemnastim roku už aj tamadzi bula revolucija. Ľudze ucekal'i do druhih valalou. A mi medžitim ucekl'i domu. O_dvacatoho aprila do jedenastoho juna išli me na mašine, ale dvacedzdva dñi me bul'i u lagru u Rakove.

Tam naz doctore prepatral'i, pital'i še nas, či naz ňeverboval'i do legijou. Potim nas puščil'i domu na dovoľenku. Ja dostal ošem tižŋou. Domu me išli pešo, na mašine, šeli jak. Bul mi radosni, že idu domu. Vedz mi šol nazad gu vojsku do Ungvara. Maľi me iz do vojni, ale ja še schoril, ta me dal'i do špitalu na dzevec tižŋou. No a ja šče (*ešte*) u špitalu bul a vojna še skočila.

ROZPRÁVAL J. ČIŽMÁRIK

Prišla vojna. Tag ma aj tam odobrali štrnáston roke. Tam bov jeden kapitáň, toho son dva roki pucuvav na fronte Polsku. Tam ma aj raňilo šesnástom, dvaccáteho prvého júla – granád do hlavi, zasáhlo mi trochu aj oko. Rusi ma nájšli, obvázali a dali do Kijeva do špitalu. Ke_con sa vihojev, bov som pri doctórach, pomáhav som im, vivárav inštrumenti pri operácii. Jennu no_com bov pri maródach, tam ih bolo šesto! Keď bola revolúcija, dali ma do kuchiŋe varit. Očuv som aj Leňina vi-právat, sedemnáston roke. Aj Masárik choďev za mnou do légije, aj Janko Jesenský, Gustáv Košíg z Ameriki.

ROZPRÁVAL G. KLAČÁNSKY; 2.10. SOLČANY, O. TOPOLEČANY

1.22

ZÁPADOSLOVENSKÉ NÁREČIE, TRNAVSKÉ Horná Krupá, o. Trnava

SÁM CISÁR MA POTĽAPKAL

Já som narukuvál tisídzddevactoštrnástého roku g honvídou do Bratislavi.

V októbri som išol na ruskí front pod Ivangród. Jako zme došli tam, Rusi náz hnali porád. Ped mesácov náz hnali peški.

Ve februári pri Homone ma ranili. Šadze tedi bolo moc snahu a mi zme moseli tam čekat. Tam nedaleko bola buková hora. A tí Rusi na ná_zauťočili. Mi zme po-

vibiéhali z dekungóv a bránili sa. Jak strélali, tá dum-dum mi pacla do kvera. Kver mi roztrepala a mna ranilo. Kff mi začala velice técid aj z hubi. Ke_com ból ranení, nazadek som utekal. Preč. A tedi som stretól jedného z Naháča, jako viézól káru s chlebom. Mi zme mali tedi oblečené jako majú faráli, takú košelu. Bílá bola jako snach. Já hovorím temu z Naháča: „Čo ten chléb vezete, šag naší ustupujú?!“ Kff mi tékla, ale veru aj tag zme ho obrali o ten chléb. Iden dál a tan zaz naší varili v kuchini maso. Tan son si zál pot pazuchu kuz masa a hubu zme ho trhali.

Došól son do špitála do Cholmu v Rusku. Ottád ma presunuvali do Žilini. Ze Žilini son došól ge kádru a potom som išól tam, otkád son došól. Ale málo kamarádóv son tam veru už našél.

Tisídzdevatctopatnástého roku vipovedal Taliján vojnu. S každého pluku zebrali jeden prápor na talijánski front. Došól som, ná, na talijánskem vojni nebolo. Tag som išól na Víden. Tan zme sa zakopali, ale ešte vojni nebolo. Prišól roskaz nám – Taliján už vipovedal vojnu a bude na náz útočit. Tan zme boli štiri lebo ped dní. Taliján sa už ozval tíma najtaššima delama a potom zme sa mleli šeci. Na tem festungu boli vistavené delostrelecké kasárne. A za jeden mesádz na tých kasárnáh nebolo jednéj cehli celěj. Delá bili ve_nne, v noci – čo zme tam boli tíh devad mesácóv.

V júli išli zme na otpočinek, ke_cme už boli priériedzení. Já som mal tedi malinkí strébelní metál za chabrost. Došól nám roskas, že dójde cisár na talijánski frond aj z generáli a maršáli. Šecko boli takí starí, bradi dlhé aš potál. Ked mal dojdzit, učili nás, abi zme mu vedzeli maďarski otpovedat. A jag zme tak stáli, cisár si prezíral vojsko. S pravěj strani polla mna ból kamarád a temu trčal ranení prst. Cisár zbadal ten prst a pítal sa ho po maďarski. Kamarát stracil duchaprítomnost, mal mu otpovedad maďarski, ale hned začal slovenski. Cisár mu hovorí: „Vi ste Slovák?“ Ón povedal: „Áno.“ Potom mu cisár hovorí: „Pane hrdina, nebolí vás ten prst?“ Ón mu povedal, že nije. Potom ho potlapkal po pleci a podal mu ruku. A už ból rad na mne. Já som téš trnul, čo se mnu bude. Aj mna sa opítal: „Pán hrdina, dze ste dostali ten metál?“ Já som povedal, že pod Ivangródom. Potlapkal ma a sleduval dál. Tedi ke_ci prehlítku previé-dól, moseli zme skríknút „Íljen!“ (*nech žije!*) – tri rázi. Potom sadli na autáki a odešli.

Mi zme mali majora, tvrdí maďarón, ten mal metálóv ale osem. Ból to šedesá-dvaročni chlap. Sedzel pri prehlítke na koni a narás cisár skríkol na majora: „Pán major, ke mne!“ Ten kón na tri skoki ból pri nom. Major pri cisárovi tri rázi ze šablu zasalutuval a cisár sa ho potom opítal, že dze dostal tíh modz metálóv.

Já som neból na talijánskem fronte v dekungoch, ale som chodzil na patról. Medzi frontom bola jedna jágera (*horáreň*), jak poviém, tutog aj f Krupěj je taká a do téj zme moseli chodzid na patról. Pri jágerne mali Talijáni prennú hlítku. Kec cme došli spátki s patróle, dicki zme temu majorovi povedali, že zme f téj jágerne nútri boli. Major nám neveril, že zme tam nútri boli. Na druhí den zme zaz išli na patról a mne dal ten major dalekohled, abi som pozoroval. To bolo v júni, ke_cme došli g jágerne po druhíkrát. Zme hu kolom dokola opstavili. Jag zme f téj tráve ležali, mne hovorí četár: „Icte núter, čo tam je.“ Já mu spátki: „Já néjdem, icté vi, vi ste dostali roskas.“ Tedi chicil na mna pušku a povedal mi, ked néjdem, že ma na miéste octrelí. Tedi som aj já chicil pušku proci nemu. Dostali zme roskas, tag zme šeci vrazili núter do dverí. Mali zme eletričnú lampu a zme sviécili. Zebrali zme ottád jednu stoličku a vrátili zme sa bes strati k práporu. A tú stoličku zme néšli majorovi, abi veril, že zme tam nútri boli.

Jako zme sa vracali s téj hlítke domo, vidzeli zme za stromom volačo. Nebolo nám jasné, čo to je. Bolo to za kričkom a heblalo sa to. Maďari hovora, že je to voják, šag má na sebe mantel. A s tím dalekohladom zme pozorovali, čo to je. Nára_sa to k nám obrátilo, a to ból kamzík.

Na štvrtí den ból som volaní na veliteľstvo práporu, že budem befédruvaní za frajtra. Major sa ma pítá, či scem ízdz na dovolenú. Já mu hovorím, že scem. Veru, ból son doma jedenadvacad dní. Dali mi tisícpetsto lírí a šťastlivo son sa vrátil domo na dovolenú.

Ked mi dolovenka višla, vracal son sa na talijánský front k svojému útvaru. Zebral son z domu tri litre slivovice, dve brafčové nohi, zápraški, jedzení aj mojím kamarátom z okoliá. Ke_com prišól na front, svoj prápor son tam nenašél. Ból presunutí na ruskí front. Ke_com sa pítal, dze sú trinástí honvídi, každi mi povedal: „Ich wajs nich.“¹⁹²

Potom som išól na komando, tam mi dali maršrutu a davaj do Ukrajini. Tak son sa teda viézól aš g Ludsku. Na ostatnéj stanice som zliézól v lesi. Posledná stanica bola Pálea. Tan som zešól a peški som išól asi štiri hodzini g mojému práporu do prvej švarmlínije. Odevzdal som kamarátom slivovicu a skoro šeci zme sa tam zešli. Rusi boli od náz osemsto kroki zdálení. Tan zme boli f prvíh dekungoch. Rusi si tam ubili dekungi s takích silníh boríc (*borovíc*). Tú boricu néslo z lesa šezd lebo sedem chlapóv a mi zme po ních strélali. Ke_cme nižd netrafili, ukazovali nám s pílu, že zme netrafili. Toto sa aj váckrád opakovalo, potom moseli zhodzid aj boricu.

ROZPRÁVAL Š. VALENTOVIČ

1.23

VÝCHODOSLOVENSKÉ NÁREČIE, ŠARIŠKÉ Ostrovany, o. Sabinov

ODHOĎME GVERY A POĎME DO RUSIE

A potom, ke_com bul vojak, bul som na vojne. Ale i pri Jaroslave, pri Krakove i pod Varšavu som išol. A od Varšavi zme išli na Pešt. A na Ungvar a do Karpat. Ale f Karpatoh bula žima, šnih bul veľki a jezd z nebulu co. Na jednim verchu zme tri dñi nejedli. Pridze oberlajtnand a hvari: „No, chlopci, ta už chl'ib nam priňešli koňiki od mašingveroch, ta kus počkajce, dzešedz minuti, budze še dzeľic.“ Ale lajtnand hñetka zaš pril'eci a hvari: „Dze pan cuksfirer?“ Ta ja hvarim: „Tutag višej.“ A som skričel na firera: „Pan cuksfirer! Volaju jich pan lajtnant!“ „Ten chl'ib ñeochapce a bez roskazu ucekajce dozat, chto jag može!“ Ta ja ľem chicil bochnu na cherbet, deku na kark, celtu na kark, gvera do ruki a tak som ucekal. Ale ja ľem patrel, dze chl'ip. Ta ja ku chľebu i sebe vzał tri. Jeden do rupcaka, jeden pod mantel a terci do ruki. Ale kul'ki kolo hlavi mi tag hvizdali a moja kamaraca vidzeľi, že ja chl'i_berem, ta oñi kukali na mñe, ale chl'ib ñevžali, ľem ucekal'i, bo kul'ki ľeceli. Pridzeme na druhi verch, ta každi še pita: „Špišak, daj mi chľeba!“ „A ti tam ñebul? A čom ši sebe

192 Nevíem – z nem. skomolene

ňevžal? Pan lajtnand hvareli, žebi zme chl'ib ňeochabeli. Ja sebe vžal tri a ti ňevžal, ta budz o hladze. A chl'ib zostal, maju Rusi.“ Ta ja v litku žid jeden, bula močar na verchu, vešol som, napil som še jednu ferflašku vodi i druhu. A zaš som dalej ucekal.

Pridzeme zaž na verch, na druhi, ta angraben – kopac. Ja ňekopal, bo som bul siti, ale som sebe vžal bochnu, položil pod buka, deku som otkačal, položil som sebe za cherbed i pod nohi a som sebe spal. Firer hvári: „Ta co, Špišak, ňebudzeš kopac?“ „Ja ňebudzem kopac.“ Ale rano še rozvidňalo, idze lajtnand a firer mi hvári: „Paľe (*pozri*), Špišak, idze lajtnant, dostaňeš, bo ňemaž dekung vikopani.“ „Ja povim, že me bruh bol'i, že ňemožem.“ A potom, jak pridze ku nam: „Pan cuksfirer, idzeme het!“ „No ňe_jeho fraz ulapi, teho Špišaka! Vispal še, ňekopal a teras tag idze hed jag i ja. Idzeme na druhi frond na druhi verch.“ Žima bula veľka, stal som tak pri buku, dobre som ňezamars. Ale som stal vece_ja_ke_dva hodzini. Ta som dupkal. Stanul som, ta ked ňemam gvera po_deku, bi som bul zamars. Lem som še na gvera opar a som še roskival, co som še rozehral. A potom pridze firer ku mňe a hvári: „Podz uš, idzeme het stadzi!“ No, ta zme pošli het s teho vercha v noci o dvanastej. Cmeta (*tma*) bula, žebi naz Rusi ňebuli vidzeli.

Tag zme vera prišli aš ku Humenemu. Ale od Humeneho prišli ňemci. Tak potom zme jednu šturmu robeli, ja ňerobel, bo jag zme išli v leňiji, ja še zadal, že som spat. Leňija odešla a ja smig do krakoch! Ta som tam f tich krakoh ležel až do večara. Čekam, že co budze večar, ale už bulo tak poobedze das (*asi*) tri hodzin, idze ordinanc. A kriči: „Šezdzešati šidzmi regiment, scahnuc še dozat! Avizirujce, chto čuje!“ Ta zme avizirovali. Už idze jeden dolu, druhi dolu a ja ešči f krakoh ležel. Dzvihňem hlavu, naž lajtnand bul das pejdzešat kroki ode mňe. I un už bul šmeli tiš, ta stanul a pošol do jarka. Patrim, tam i fendrig i dvomi pucere. I chtori bul tak pokriti, ta každi pojeden ucekal do jarka. Ku lajtnantovi. Bo uš každi bul šmeli, bo ordinandz aviziroval. Že šezdzešati šidzmi, scahnuc še dozad, bo zme buli tri leňije. Bul šezdzešati šidzmi regiment, bul dvacati regimend i Rumuňi buli. A zme buli tri leňije zmišane. Ale potom Maďare še ňemohl'i scahnuc, niš še ňezocmelo, i Rumuňi. A Slovaci? Slovaci bitandzi (*huncúti*). Pokrite po krakoh buli a tak potom po jeden še scahoval dolu. Tak potom idu dvomi, idu tromi,

Žima bula veľka, stal som tak pri buku, dobre som ňezamars. Ale som stal vece_ja_ke_dva hodzini. Ta som dupkal. Stanul som, ta ked ňemam gvera pod deku, bi som bul zamars.

idu štimi, co už buli, a ja dzviham hlavu, že keľo jezd v jarku. Ta už bulo daz dvacedz jarku pri lajtnantovi. A už zaž idu dvojo. Jag idu dvojo, ta ja z boka ku ňim. A to buli akurad z našeho cugu. Dvomi frajtrove. Ohľadňem še na ňich, hvára: „Aha, Špišak tu! Ta dze ši bul?“ „Ta tam na verchu v leňiji.“ Som jim ňepovedzel, že ja bul vof

krakoch skriti. A ja jim hvarim: „Ňe tu podzme hore, ale tu podzme do jarka, bo tu naž lajtnant.“ A oni už lem hed a hed ucekal'i, bo buli hladne. Dva dňi zme ňejedli. Ta buli hladne, už lem chceli dozat. Ale za jednim bukom, bul ta_major z dvacateho regimentu. Ta nam povedzel, že dze idzeme? A ja otpovedzel, že mame roskas, že šezdzešati šidzmi regiment scahnuc še dozat. A un revolver vicahnul na nas. A hvári daco po maďarski. A potom frajter tiž mu povedzel, že mame roskas, že šezdzešati šidzmi regiment scahnuc še dozat. Ten major po maďarski ku nam, ale znal i slovenski. Tak potom še mňe pita, že dze naš kompaňiji komandant. A ja hvarim: „Tu v jarku.“ „Ta poc, mi ho ukaš!“ Ta ja idzem napredeg a un z revol'

verom za mnu. A jag zbačel (*zbadal*) lajtnanta v jarku i daz dvacec chlopoch, ta nam povedzel tak: „Icel!“ Ked bi ja bul znal, že un za tim bukom tam stoji, ja skorej gvera mal nabiteho, ta ja skorej bi jeho bul zabil, jag un mñe. A tak potom mi pošl’i ku lajtnantovi a un ešči zostal tam za bukom. A chtori ñeskoro prišol zos tej leñiji, ta ñedostal añi falatek chleba, ñedostal ñič. A naš kapral’ bul zamišani pri tih Maďaroch, ñemohol še scahnuc, kim še ñezocmelo. A jak še zocmelo, ta prišol. Zato, že ñeskoro prišol, mu dal’i slupka na buka. Ta ho zavešeli za dva hodzini, ta to ñespravodl’ivozdz bulo. Bo ked ñeskoro prišol, bo ñemohol prisc, bo kebi bul figuru ukazal, ta bi ho bul’i Rusi zabil’i. A jak še zocmelo, ta ho ñevidzel’i, ta prišol. Ta zato ho zavešeli, slupka mu dal’i, na buka ho zavešeli za ruki, za dva hodzini. No dobre, un to vitrimal.

Ale na treci dzeñ prišlo z regemenckomanda, že jednu patrol’ dadz dopretku. Či ket še Rusi pomkl’i ku nam, či tam, dze zme šturmoval’i. Ta akura ten kapral’ išol. Ta un sebe vibrat kamarata. Mal svojeho kamarata. I mñe, bo un bul tu ot Prešova, ot Kelemeša, ta i mñe vzał, a ja zaž vzał jedneho z Hermanovec, tiš kamarata, ta zme bul’i štirmi. I jeden zo Špiša, me ho vzał’i, bo uš kamaratoh me takih ñemal’i. No jag zme išli pres taku rubaň dopretku, no ta ten kapral’ hvari: „Jaka to vojna? Že som ñeskoro prišol, ta mi slupka dal’i? Añi chleba mi ñedal’i? Ta znace co, podzme do Rusiji! Rudzme gveri a podzme do Rusiji!“ Ta zme ruceli gveri a ruki zme podzvihli a zme kričeli, že: „Pan ñestrilaj!“ Tag Rusi kukali dolu lesom, vidzeli, že mame ruki dohuri, ta añi jeden ñestrelal. Ta zme prišli akurad na ruskeho kapitana. Ten kapitan akurat stal na hl’iñe, še umknul a tag zme prišli. Ta še pita: „Ta kag rebiata, somovol’no prijechali?“¹⁹³ A mi hvarime: „Hej.“ „No chorošo.“ Mi pujdzeme už až do Peštu. Hvari: „Nuka skidajce sumki!“¹⁹⁴ Co mace v ñich?“ Ta zme bochně zruceli a patroni zme virucoval’i s patrontaški. Ta telo nam povedzel: „Ajajaj, skol’ odin mnoho snarjadi ma!“¹⁹⁵ Ale ked našo kanoñire na zbačeli, ta jedna baterija štiri granati puščela daz dzešec kroki od nas. Ta ten kapitan še rucel na žim a mi ku ñemu. Ale uš tote štiri kulě vibuchli, tak potom: „Nu rebiata, stañce a bešce dolu.“ Ta zme ucekal’i s teho vercha dolu. A un kriči, ten kapitan: „Ivan Ivanovič, nuka bež za ñima, bo ñeznaju dorogu (*cestu*)!“ Ta potom Ivan Ivanovič zl’ecel za nami, ta zme ucekal’i dolu do jarka. Pridzeme dolu do jarka, tam našo bul’i rañene, daz dvacec. Tag na brišku pokladzene naverch šñihu. Ta potom nam tam povedal’i, žebi zme vzał’i i mi jedneho našeho brata, žebi zme jim pomohl’i jih ñesc. Ta potom zme ñešli prez jeden taki verch. Do jedneho valalu. Ta akurat to bul tiš Slovak zo Šviñi. Od naših bul rañeni. Paľedz mal odervani a jak še obracal nazad, dostal od Rusoch pot koleno dum-dum, ta mu rozbilo fcale nohu, ta spat. Jak tam spat, ta potom tam ho na treci dzeñ Rusi spratal’i, za tri dñi ñejid ñič. Ale mu potom dal’i čaju. Ja ho ñiz do jedneho valalu. Ale un tam umar, bo bul vikervaceni. Bo s palca mu išla kerv i z nohi, mal ju zlamanu, bo dostal dum-dum. Mal fcale koleno rozbite, ta vikervacal, a tag umar.

Ale to bul dobri kapitan, bo jag zme prišli, jak spadli tote granati, ta un ešči telo povedzel: „Ivan Ivanovič, maš kusoček chleba?“ A un otpovedzel ten vojak: „Mam, vaše bohorod’i.“ „Ta nuka, daj tim Avstrijakom.“ Vzał chl’ib a každemu jedno kolo

193 Tak čo, chlapci, prišli ste dobrovoľne? – z ruš. skomolene

194 No, tašky dole! – z ruš. skomolene

195 Kol’ko má nábojov! – z ruš. skomolene

otkral (*odkrojil*) a nam dal. A jag už potom tote granati spadli, kazal nam ucekac, bo našo nas posmotril'i, ta nas chcu ubic.¹⁹⁶ To bil'i s kanonami na nas. A povedzel: „Ej, vašo to zdorovo bijut.“ Ale hvári: „Bešce, bo vas posmotril'i, žebi vaz ňeubil'i.“ To bul dobri kapitan.

ROZPRÁVAL I. SPIŠÁK

Také tresti to boli teda. Neh bo_chráňi, abi tam bov povídav to, alebo to, voláko špinavó slovo na Francjozefa, jako krála apoštolského. Otstrelit! Žáden rossudok.

ROZPRÁVAL J. MACKO; 2.11. DVORANY NAD NITROU, O. TOPOLEČANY

1.24

ZÁPADOSLOVENSKÉ NÁREČIE, STREDONITRIANSKE* Hul, o. Vráble

ŽIVÝ A ČI MŔTVÝ

Tak teda, ke_com bów na tom frontě, boli zme akurát Karpátoch. Jelli zme len ov-senní chlěp, lebo tam nám ňemohli doňezd' obed aňi večeru. Tak samí zme si moseli kotli nosiť. Hore zme sa ňemohli viškrábat', a ke_dzme išli dole, kotle nám popadali a gúlali sa dole kopcom. Choděvali zme takima choňňiki. Jeden aj dvá zme t'ískali ostatňíh hore – tag zme sa škrábali. Ke_dzme boli na tom vrchu, viděli zme ottál aš po Budapešť. Raz bola velká mla (*hmla*). Kanóni bili celkom naslepo. Tedi ma raňilo do prsta na pravěj ruke. To som aňi ňecítev. Horšé to bolo z lavím bokom. Takéhoto poraňeneho ma povázali a vivělli ven ze zákopów.

Povedali mi, že abi som išów rovno. Ale já som tam hňeť padów a zostav som le-žať. Aňi ňevém, či živí a či mrtví. Došów ta hannat', a ten ma dav s tima chlapi odňešť. Odňešli ma do jenněj pajti. A dávali mi tam jest'. Nosili mi chlěb aj teju. Hrnčeki boli s piskom, otvóрили mi hubu a tag ma krmili. Chleba som jezď ňemohów, len bi som bów furt pev. Ottál ma volagdě zebrali, ale som ňeveděv gďe, lebo som o sebe ňeve-děv ňišt. Ke_com sa zebuděv, bów som na stole a okolo mňa samí dochtori. Moseli mi aj košelu prestrihnut', lebo som bów celí dolámaní. Tamek som ležav velice dlho. To bolo moje najvaččé zraňeňé. Nakoňédz ma zavézli do Budapešti. Tam som bów zatál, zakál som ňeveděv chod'iť. Potom ma visuperuvali bes kvera a dali ma do službi maródom.

ROZPRÁVAL Š. RAČEK

196 Naši nás zbadali, chcú nás zabiť – z ruš. skomolene

1.25
VÝCHODOSLOVENSKÉ NÁREČIE, ŠARIŠSKÉ
Lascov, o. Gíraltovcé

HNALI NÁS AKO DOBYTOK NA JATKY

F tíšídzdzevectošternastim roku som bul uš perši raz raňeni. Dostal som še do špí-taľu až do Vidňa, do Rakuska. Jak som še vihojil, ta me zaš posalaľi ku mojemu pluku a peršu marškompaňiju som nazad išol na front. Tak som bojoval na ruskim fron-ce. Maľi zme postup vo fajerľiňiji a zme postupovaľi ku ruskej fajerľiňiji. Rusi buli opevnene v zakopoch. Bojovali zme pri Tarnopoľu v Galíciji.

Stamadzi nas cefali až do Karpat. Tam zme leželi tri mešace. Rusi na jednej stra-ňe a mi na druhej straňe rečki. Mi bojovali za rakusko-uhorsku monarchiju. Mi Slo-vaci ňeznaľi, že za co bojujeme, bo nam ničto ňepovedal nič, ľem naz hnali jag dobiteg do jatki. Kuchňa ňemohla ku nam dojsc, ta ke_dzme išľi prez dajaki valal, zme mušeli kradnuc, ke_dzme nechceli umredz od hladu. V ľece ked bula kapusta na poľu, ta aňi hlubiki ňezostaľi, jag išla už ostatňa rota. Hlavku kapusti hrižľi vo-jaci jag zajace. Ftedi še roširil tifuz a naz daľi do Podolinca do špítaľu. Tam umíraľi vojaci tak, ja_kebi ľem s kosu košil. Ja eščig dajag opstal. Prišol som ku svojemu kadru a zaž zme išľi na front. To bulo v roku tíšídzdzevectopetnastim. F Karpatoh našo vojsko zaš stalo. Ftedi zme robil postúp na Beskidoch. Žima taka bula, že zme ňemohľi vitrimac. Tag zme dostaľi roska_scahnuc še do jedneho ľesa. Tam zme rozložil mali ohňig a tag zme še zohraľi. Bula veľka žima, co vojakom poodmaržal ruki i nohi. F tim boju ja bul druhi raz raňeni. Potom som še dostal do špítaľu do Debrecina. Tam me ošetovaľi a na terci dzeň odvežľi do Budapeštu. Stamadzi som še dostal na super do Prešova ku svojemu pluku a bul som visuperovani na ošem-dzešat procent. A tag me prepuščil do domu.

ROZPRÁVAL M. KOČIŠ

1.26
STREDOSLOVENSKÉ NÁREČIE, LIPTOVSKÉ*
Likavka, o. Ružomberok

KEĎ NAJVÄČŠMI STRIELALI, ZAČAL SOM SPIEVAŤ

Prišli zme do tej dedini, na konci dedini. Náž rotní boų takí slabučkí. Ftedi to volali obrlajnánt, tak ten dostaų tam volade granát. Ked mu búšių, tag on sa pítaų do-mou, ľenže on to mohou zrobit. A aj nám povedaų, chlápci, ked nás cvičių dakedi, že chlápci, povecte, torí nechcete íz_do vojni. No vraj ani jeden nepovie, že nechce. Fšeci vraj chcú. Ja bi som vistrčių ruku, ale sa hanbím. Ke_tam uš potom strielali, ale uš potom aj tie gulki, čím zme išli ďalej uš, potom f tej dedine, tie gulki ponad nás, okolo nás fíjú-fíjú-fíjú... Tak potom uš prišioų roskaz, že ket počujeme strielat, abi zme si lahli. A poprípade, boli tam také stromi popri ceste, no ľen sa popri tých

stromoch dršte. A vraj chote dalej, tam prídete, tam vraj sa už naše zákopi. Lebo už trvala vojna tri mesiace, to už sa bili. A keď dzme tam išli, ako gdo išio, tam sa nigdo o nikoho nestaral. A ja už keď som bol blízko pri tých zákopách, de už boli naši, tam som videl takú jamu. Ja som chitro do tej jami skočil, aby tie gulki išli nie do mňa, ale ponado mňa. A keď tej jame sa prevracám a je tam voláki smrat. Potom už keď utíšila strelba, tak som už prišiel do toho zákopu, medzi našich. Tu vraj je voláki smrat! A to tam chodili na záchot do tej jami, a som sa ešte dobre poprevracal, tag mi to fšetko... Ten plážd bol i zvonká, i zdruká... A potom prišiel i jeden dostojník a povedal: „Čo je to za smrat?“ Ja som mu povedal pekne, že ako čo. A on povedal: „No, to je vojna.“

Potom tam bola rieka Visla, tag Rusi boli z jednej strani a naši z druhej strani. Ale Rusi tam mali prevahu. Tak trepali tam, cez nodz už nie, cez nodz len také prestrelki, ale ráno, keď už začali trepat, tam bola taká piesočná zem, to sa len tak zosípalo. No ale každý mal lopatku, to si vihadzoval. A večer príde ko mne jeden, hej, pekár bol viučení f civíle a takí bol kamarát so mnou. A povedá: „Nuš, pán Radzga, kebi ste mi dali kúšтик chleba, ja bi som vám išiel po vodu.“ A tam bolo bieda o vodu. Reku, keď donesieš, tak ti dám. Tag išiel ráno. No ale celý den pozerám, chlapa nič! No, už ho, reku, tam zabili. Prišiel večer, doniesol tú vodu, plnú flašku, ja som mu dal toho chleba, pekni kúšтик.

Tam zme boli tri dni. No a keď največmi búchali, strielali do nás, ja som si fše začal spievať: Keď som išiel g mojej milej, spala, budil som ju, žebi hore stala. A starí mazáci misleli, že sú už odolnejší alebo smelší, ako ti vraj dobre ide... Akožebi, reku, nie, pozrite, ako nám strielajú. Tagže som nemal nigdi strach. Ale jeden, čo bol f kasárni, bol v našom zvode, tak ten ždi ráno, večer: „Kristaboha!“ To si ždi z dakím našiel, že sa povadi. A hrešiel. No ale ja som k nemu ras prišiel tiež a čo ti vraj chceš, zaras ta nakopem. „Na, sprobuj!“ Ale sa neopovážiel. A potom, keď dzme už boli f tom zákope, on tam v jednom kúte sedel a takí červení... „A čo ti je, reku,“ mu povedám, „už je, reku, nie kristaboha?“ Takí bol, ani nepovedal nič. Ale potom zme otial octúpili. Tam ti nepovedia, že to octupujeme, tam ti vždy príde dáki frajtríg a... ideme! Ideme, ideme... Až dorána. Jeden za druhím.

Ftedi Rusi začali útočid na Krakou. Tag naši tam veľmi operovali. Tag už potom zme otial išli osem dní do Krakova pešo.

Potom ráno keď zme už prišli, de už bolo ticho, de už strelbi nebolo, tak tam nám už rozdelili aj chleba, lebo za tie tri dni to tam nedávali chleba tým vojakom, nevozili, veru, chleba do tých zákopou, to bi bolo zbitočné, šak? Muože aj tých pobit. No potom nám už dali chleba, kolko len chceš torí. Len aby si vládal odniesť. No ale stodvacad ostrích má zasi v rutsáku. Ftedi Rusi začali útočid na Krakou. Tag naši tam veľmi operovali. Tag už potom zme otial išli osem dní do Krakova pešo. Kebi ste to vedeli, a tie remene na oboch pleciah, potom ten remen, čo bol opasok, zasi na tých bedrách. To si len tak človek prekladal, aj tú pušku. A ešte zme išli aj večer potme. Ešte dakedi navarili tí kuchári aj za cestou a už potom porozdávali. A potom večer dávali kávu dakedi. Ale tí vojaci to voláko išli za tou kávou, ja, reku, za kávou nepuojdem, lebo keď videl daktorí ten vojak dade stuol, tak sa tam zohnali, akobi neviem čo bolo. A ešte si aj tie flašky do tej... Lebo tam bolo većinou takie tie studni ako tuná na Madaroch. Jarkou tam bolo málo a hlboké studne boli. Dakedi aj tie flašky im do tej studne popadali.

Tak potom zme prišli do Krakova. Stále naši kuchári varili a môžu si jest, kolko chcu. Ale poňevádž zme už boli takí visilení, to voláko ten žalúdog nemohou brat. Ra_som videu, čo jeden takí felák, rotmajster to teraz volajú. A jedného tam Krakove na ulici tag búchau, tag biu a tie ženi len tag božekali. Ten nič, len plaka, chudák. Ešte aj šablou. Takto po nohách, po chrpte. To bi si, reku, nema dovolit, mislím si. Potom už na druhí den mali zme otchádza_do tíh zákopou okolo Krakova. Tag a_ja som sa išieu oholit. Tam aj ženi vedeli strihad a holit. Ja som išieu do holiča, sa idem strihat, reku, a ten že prišiou, ten istí feláčík. A de vraj je ten a ten. Sa vraj išiou ostrihat. Že si ma zapísa. Ale to zme sa už nevideli, už neviem, čo bi bou so mnou robiu. Potom, už tag okolo Krakova to bolo, sa nemohou človeg ani vizut, de čo bolo, ako bolo, tam dagde rota naša, tam ruská. Boli zme pri zákopoh a príde desiatnig a povedá: „Chlapci, torí sa hlásite, štiria ideme na rozvietku, na skúški, prezriet, že čo je okolo.“ A ja som voláko, ani som nema vuole, ale som išiou s ním, s tím desiatnikom. A to zme prišli akurád na ruskie zákopi. Jeden, čo išou s nami, bou takí dedinčan, nevideu ešte nigdi Rusou. Ked ih videu, tak sa zlaknuu, skriča. A tam som pekne videu, lebo bou mesiačík, svietiu, ako ten jeden Ruz za pušku a zastreliu ho tam. No ale ked náz nešlo viacej, len štiria. Tak potom bolo ticho. Potom zme mi zase štiria prišli do druhieho zákopu, tak troška dalej, a tam už bou aj jeden Ruz zabítí, už aj smrdeu. A tí Rusi, ked videli, už bola íh línija nie daleko od nás, že zme mi tam išli do toho zákopu, tak prišli za nás. No ale f tom zákope taká tma, nidž nevideu. Ešte da aj ten bodák. A tam boli takie, takuo vikopanuo, čo mohou človek pekne sediet aj na stoličke. Ja na jednom a jeden tieš pri mne sede. Ale vraj de sú, tam si volačo hundrali tí Rusi, aj tím bodákom ešte mne i tomu druhému tieš tak. A už ked odišli tí Rusi, len ten na mna pozreu a nidž nepoveda, a ten už bou ženatí, ma ženu a tiež že prišiou z Ameriki. Ja som išieu vonká a videu som, že tam nedaleko náz asi to bola ruská línija. A tí Rusi... Ma som íd gu ním a už bi bolo fšetko dobre, ale ja som sa skrútiu a išou som preč. A on miseu bi_dáki velitel, vistreliu popri mne, nie do mna, ale popri mne... A muožem povedat, mám dobrú skúsenosť s ním, s tím Rusmí, slušní boli. Tag a ked videu, že nestojím, len som išiou, tak potom mi už tam vistreliu, nie do hlavi alebo do drieku, ale do nohi. Tak to naskvál zrobiu. Ja som tam potom leža, neviem, jag dlho, ale sa mi to dlho videlo, lebo ked mi streliu do nohi, to mi šetko poniže kolena tú píštelu rozbilo. Iba ked vidím, že idú štiria Rusi s tími noselnicami saniterskými, a takí chlapisko ako hora. „No a čo, pán raňen?“ „Raňen.“ „V nogu?“ Zme sa rozumeli. No a potom si zobrali ten rutsák, čo so_ma na sebe, konzervi so_ma štiri ešte, tie si oni zali a ma som kuz oštiepka, ten už dali mne, abi som to ja skúša, lebo to nevedeli, čo je. Potom ma doniesli do takej drevene izbi, drevenieho domu, tam ma pekne ošetruali. Napru mi chceli vizud bagandžu, ale to oni nevedeli oštnuruvat, tag mi hu taha, taha, ja som kriča. Potom to rostriha voláko, tú bagandžu, aj nohavicu, aj spotki, a už začali obvezuvat. A ked ma pekne obviazali, potom donéslí dve šupki slami, abi som si na nu lahnuu, ale ja som hned aj zaspau. Ke_com sa prebudiu, to tie šupki slami samá kru bola. Ale ja som prišieu vipasení, viete? S tej Ameriki. To, reku, ako ket kravu zabijú. Tolko tej krvi. Ked už obviazali, ešte jeden ten sanites povedá tomu jednému ako pomocníkovi, dones vraj palki. Ja som to už voláko porozumeu. Palki, palički. To už dali tam, de bola rana, abi to bolo tak pevnejšie, a potom pozakrúcali. Nuš tak som spa. Tí Rusi tam chodili, švápki si dade nabrali a varili si tam. A ja som

si pítajú, aj mne dali, lebo už ftedi som boų vihladnuų, ke_com tolko krvi stratių. No a potom takieho mladieho Rusa, asi takieho ako ja... A prečo si vraj nešieų, ke_dzme ta volali? Potom jedného priniesli do tej drevenice a gu dverám ho položili. A ráno už bola strelba a len jeden granát s toho dela, akurád gu tím dverom! Len čo sa skúril ponado mna, fuk cez oblok. A pri dveroch tam toho vojaka, ten už... zopár razi vidíchnuų a tí Rusi povedia: „On už končál.“¹⁹⁷ Tolko som už rozumeų, šak. Aj na takieto miesta strielajú, tak som už dozď dobre rozumeų. Jeden ten sanités chodių po tej izbe tak sem a ta. Postojački a potom si klaknuų gu mne a že vraj, pomacaj na chrpte, či mám dierku. A veru som mu našieų. Tak prestrelení boų tam. Ale ešte odišioų. Sám. Be_šeckieho. Asi mu srce netrafių, len tak... Tam zme boli ešte celí den, ale už potom večer prišli ruskie vozi a fšeckíh, akíh mali, to šecker brali a ďalej ot frontu. A tam nemali takie vozi ako tuná, ale akobi som to povedaų, oni to volali talička. Aj gazdovia mali len takie, nie dlhšie ako tuná rebriniaki, ale takie, takuo maličkuo auto len. To na kažďi vos položili dvoch a tag už chceli izď ďalej s namí ot frontu. A prišli zme do jednej dedini, tam náz už poskladali do školi.

ROZPRÁVAL Š. RÁZGA

1.27 **ZÁPADOSLOVENSKÉ NÁREČIE, TRNAVSKÉ*** **Dolná Krupá, o. Trnava**

PREDSA SME SA DOŽILI

Narukuval som šestnástém roku máji do Bratislavi. Za šezď mesáci som išél na ruskí frond do Galície pri Olejove. Mi zme tam boli jako rezerve. Za štiri mesáce zme išli na talijánski frond do Konštanovice pri mori. Tan zme boli sedem mesácov a máje zme išli do rezervi a boli zme rezerve mesác. Poton zme išli spátki do frontu ge Gercu.

Agustusi štiriadvaccátého som ból zranení. Dopravili ma do nemocnice do San_Daniélu. Tan som ból mesádz. Potom som ból preložený do Somboru Maďarsku a tan som ból tri mesáce nemocnice.

Poton som ból poslaní ge káďru do Bratislavi. A tan som ból tri mesáce u mašin-kverákov. Poton som išól do Albánie na front. To bolo sedemnástém roku. A ból som na fronte dvaccad mesácov.

Jag zme došli do Konštanovice prvú noc – jako nováčkové – zme nosili hindernice na front. Tma jag rohu bolo. Kamená bolo moc, zme sa potkínali s tím. To šecker hrnotalo. Palli zme s tím. Velitel hovorí: „Cicho!“ Narás Talijáni hodzili rachétle a mi zme dostali roskas šecci cicho stát. Potom náz osviécil šajnverfer a ná_zbadali. Začali strílat tromafajer a to trvalo dve hodzini. Bolo nás strašno modz ranených. A potom naráno zme moseli íď otkopávad mašin-

Nás tak tam tríznil, že zme misleli: „Mosíme zahinút.“ Talijáni nám povedali: „Keď né do légije, tak tu mosíte od hladu skapat!“

197 Zomrel – z ruš. skomolene

kverákóv, kerí boli zavalení ot kanónóv, čo mali pot kostolom gavernu. To nán trvalo až do obeda. Bolo fh modz raneníh aj zabitíh. Mi zme fh odnášali aj saniterci na hil-splac po muldách, po tíh dolinách.

Poton zme boli preložený ge Gercu. Tam bola ofenziva, kerú scel neprátel tím úsmikom prerazit. To bolo štiriadvaccátého agusta tisídzdevactosedemnástém. A trvala štiri dni neprestajki. A potom začali naši dávad ofenzivu ešte silnejšú, a tag zme Talijánóv prerazili a zme fh hnali až za Pijavu.

Ke_dzme prešli za Pijavu, já som ból zranení, ke_dzme robili angrif na Talijánóv, o_črapnela. Niš som nevedzél, len som dostál do boka šprenštik. Porát som padól. Kamarádi hned ma onnésli do gaverne. Hne_com ból ošetrení od lekára. V noci som ból odvezení do San_Daniélu.

A tan som ból mesádz nemocnice. Ottál som ból preložený do Zombora do nemocnice. Tan som ból tri mesáce. Ottál ma poslali do Bratislavi ge kádru. Tam ma pridze-lili g mašinkverákom. Učil son sa tri mesáce. Znova som išól na fron_do Albánije. Ból som na fronte do štiriadvaccátého októbra. Volakerí tam boli, a tí si to budú šecko pamatat. Na úseku Čafa-Martin, ten brech sa volá Čafa-Martin, začala sa nová ofenzi-va. Tag vám hádzali na náz míne, šprengrúle, to bolo na šlaktrafení.

Francúzi a Talijáni začali silno útočit, tag zme boli prinúcení ustupuvad až do prístavu Durazó. Tam ná_šeckíh opklúčili a zajali. Potom nás transportirovali do prístavu Valóna. A ottad náz naloduvali do Galipoli do Talijánska.

Ból son zajatí póldruha roka. V ossemnástém roku tricccátého októbra zme ráno stali jako zajacci v lágre – naráno bola veľká strelba. Talijáni oslavovali víťastvo voj-ni. Mi jako zajacci zme boli šecci prestrašení, že je jako vojna znova. Potom nám tí Talijáni hovorili, že je už miér, že už pójdeme domo. A mi zme moseli ešte pracuvat tam póldruha roka. Zato, že zme neišli do československej légije.

Nás tak tam tríznilo, že zme misleli: „Mosíme zahinút.“ Talijáni nám povedali: „Ked né do légije, tak tu mosíte od hladu skapat!“

A precca zme sa toho dožili, že zme sa vrátili ze zajacá devátnástém roku sek-tembri.

ROZPRÁVAL M. GARAŽIJA

1.28 **STREDOSLOVENSKÉ NÁREČIE, TURČIANSKE** **Slovany, o. Martin**

UŽ VIAC SPOLU PIŤ NEBUDEME

Som bou f prvom boji. Prvého augusta zme rukuvali a triadvaciateho zme prišli do prvého boja. No len čo som sa tam ukiazaų. Šak fpretku som ňeboų, ale hodňe nazatku. A bou som pri koňach, koňa som držaų za cúgle (*časť konského postroja*) z jednou rukou a ja som ležaų v brázde, už na strnísku. Naraz ma len tu čosi švaclo, tag aňi kebi bou korbáčom zaťaų. A som pozreų, nohavice rozdrapené a hňed' aj krú išla. U_som veďeų, čo je. Koňa som pustíų, maų som karabín, nu_son sa podo-

pierať a išioť som nazat. Saňitérci ma stretli s tima nosidlámi, že abi som si ľahou, že ma odnesú. No ja som ňekceť si ľahnúť, ved', reku, muožem is pomali. Ale ím sa ňekcelo is ta dopretku, do väčšieho ohňa, bolí radí, že na kraji dostali jedného. A nuš keď ma kceťe, nuž ňesťe ma, som si pomisleť. Ňesú ma, ale naraz gul'ki začali padať tag husto aňi dášť. Tí nosidlá položili a utekali preč. A ja som utekať u_za ňima. A nosidlá ostali tam.

No som sa akosig vil'iečiť a u_som išioť ako po druhí raz na front. Bou tam tochtu Maršalou a spolu f tej kompániji som bou s ňím, aj z Jožom Junaseje. A zme sa zišli a zme nocuvali tag, ako f takejto kuchíni, a zadovážili vipiť. A ke_dzme si u_štrngli: „Pite, už via_cpolu pid' ňebudeme. Toto už posledný ras.“ A ke_dzme si išli štrngnúť, zakaždím to opakovať. Aj ho na tretí deň zabilo. A mňa skoro. Ja ňeviem, ako som ostať živí, na štvrtí deň tieš. Ten kapráľ náz jeden vivolávať tam, chíbali chlapi gu koňom, nuž aj mňa menom volať. Idem a_ja, ale vraj ňechoť, ňechoť, ke_dzme z jednej deďini, bude mi smutno bres teba. Ňesioť som. Ale potom o chvíľu mi vraveť: „Chod' račej, lebo vid'íť, ako je to tu.“ Poton som išioť. Hlásili sa tan šeliáci, aj takí, čo ňebolí pri koňach. Tam náz bolo zo dvanáz lebo zo pätnás. A ten kapráľ náz už zapisovať, mená vivolávať a naras tam graná_čvacoť medzi nás, jamu viriť a bádz mi do tej jami! No ja ňeviem, či bolí raňení a či bolí mŕtvi, viem, že som sa po druhíh driapať. A son viskočiť. No volatori bolí mŕtvi a volatori len raňení. A sňahu bolo hromadu, mnoho takto napadnutu.

A pridem gu koňom, no čosi som o chvíľu habou do vrecka, vrecká rozdriapané, šnuptichľa (*vreckovka*) rozdriapaná a nožig, mať som kostené črienki (*rukoväte*), té črienki bolí nadrobno rozmrvené. Či som ja ňie raňení? som si misleť. A son sa rospásať, pozerám po sebe, nišť. A té vrecká obidve rozdriapalo. Tak som dostať gul'ku od boku rouno a eksplodíruvala tam, a mňa ňeublížila. Na vojne šťest'ia človeka, koho ňezabije.

F Tal'iansku, ta_ma tri rázi granáti naháňali. Chod'ili zme večer, v noci, tam sa šeli-čo vozilo gu štelungu. Teraz idem zo štelunga ako domou, počuť som octreli_c_kanóna. Len naraz na hrackú predó mňa graná_čvacoť, tag ako oťal'to do toho štokouca (*poschodového domu*). Veru som ňerozmíšľať, len hibaj, bidž do ruki a po koňach. Letím. Tam jamu vibilo, ešte mi tam stíšili koňe, ale bokom som prešioť. Počuť son zase druhí raz octreliť. Zaz granád hvižd'í, konča voza za mňou švacoť. A potom_e ňie istuo stád' alebo utekať. Akurá_ta dobehňe, de padňe. Nuš tak.

Tak som dostať gul'ku od boku rouno a eksplodíruvala tam, a mňa ňeublížila. Na vojne šťest'ia človeka, koho ňezabije.

Ra_som kosiť trávu pre koňe a tie_som počuť octreliť, no a granád vám už blísko, už hvižd'í pri mňa. Kosu som hod'iť, utekám, padoť hádam tri-štiri kroki predó mňa. Ale ňeeksplodíruvať, do zeme švacoť. Ňeh eksplodíruje, ma dočiahňe.

Aj ke_com ras prišioť do štelungu, tam pri tom lagrábe bou blísko, a celí ra_tích chlapou, čo tú muňiciju potom od vozou brali a nosili, celí rad vivaleníh. Mŕtvi. A každí mať hlavu otrhnutú. Ešťe krú z ňih išla. A ja som koňe ňehať tag za jednou stēnou, tam bolo čosi zvalēnuo, za jední_múrom a ja som išioť ďaleť zase za druhí múr sa skovať. A tiež graná_tam švacoť gu koňom. No, som si misleť, že je po koňach. Už budú tam! Bolo ticho. No idem ja pozre_čo je u_s tima koňma. A nišť. Ticho. Tieš ten granád ňeeksplodíruvať. No ale potom som ja už ňesioť pomali, ja som potom už utekať sem i tam. A tiež

ňevie, či akurá_tam ňedobehňe, d'e ho traří. Nuř toľkoto som ja naskusuvaľ na vojňe.

ROZPRÁVAL J. KAMIEŇ

1.29

ZÁPADOSLOVENSKÉ NÁREČIE, DOLNOTRENČIANSKE Dolná Súča, o. Trenčín

STRAŠNE HORKÉ VÍNO BOLO V TOM TALIANSKU!

To bolo sedomnástém roku. Ke_dzme prišli k Pijave, tak chistali zme sa na veľkú ofenzívu. Šetko bolo prichistané, pontóni na druhí bok. Ale čo sa stalo! Prede nnom prán (*práve*) som mal službu pri vode. Son stál zákope. Prišlo modz generálóf a prišiel aj sám cisar Karol k nám aj jeho manželkú Zitú. A chodil po tom násipe ráno – už ból den. Prf, ke_com já vistrčil len helmo, hne_com dostal do helma gulu. A on chodil otvórenén svetle a vóbedz nepukla ani jenna gulka, ani vístrel, ani nič. A prišiel za nami dole, tak sa nás pítal, že jako sa máme. No, mali zme roskaľ, že dobre, ale zme od hladu už ani nevideli, tag zme boli hlanní! Ale zme moseli povedať, že dobre. Tak ti odešli preč. Auto ích čakalo ve vinohradoch, salli na auto, odešli. Tolko, že už sa nedali videt, prišiel ohen, kerí striélali Talijáni na nás, že až zme misleli, že pohiniéme. Ces Pijavu prešli a tedi zme chitili aj jennoho černo-cha. Ten prišiel na našu stranu na jakénsi prevoze a zme ho chitili. Ale Maďari ho sceli zabit. Ale_o nedali, lebo to bola cenná korist. Nara_zme dostali roskas: každí stroj, pušku, gulomet, šetko naladuvat! Stáli zme pri ton celí den a čakali roskas, čo bude. Keď už ti páni generáli ušli, tag v noci o jennéj hodine prede nnom sa strhel ohen. Tak ti gule talijánske na jeden povel, na jeden vístrel, na jenno potáhnutié išli sem a naše tam. Tak sa bili samé ti strelí lufte, čo nebolo možné ani hladet, ani sa ukázať ven. A len zme bili, dokel gdo mohel stáť na nohách. Ale tu prišiel roskaľ, zme videli, že idié mnoho černochoť cez vodu. Já nevién, de ih zal Taliján. Z volákého ostrova. Tag zme uderili a začali zme gázgranáti striélat a tedi zme šetkých tam udusili, podusili. A mi zme tedi, naši pioníri, podávali pontóni a prešli zme hlatko ces Pijavu na druhú stranu. A boli zme tam ossem nní. Tag nám nemal gdo doďavať jest. Eropláni, lié-tallá krúžili nat Pijavú, pontóni naše išli dolu vodú. A mi zme nemali zásobi. Višla nám munícijsa. Začali Talijáni znovu na náz, za Pijavú. Dostali zme roskaľ – jako delostrelectvo – prví ottál. A jako zme prešli na druhú stranu, tag moz_už rachol do vodi šetek. Do Pijavi. Tam bolo šez divízijsa vojska a šetki zahinuli. Prišiel jeden staručkí generál a ten nám tam plakal jako malé diéta pri nás, že mu prišlo len šez mužóf. A Pijava sa pristavovala na umrlčích telách, čápkáh, mantloch, čo bolo tolko vehnatíh ve vode. Lebo ich potom vehnali do vodi. Cez mosti nemóhli prejd a ešče dali na nih tan salvi, strelbu. Mi zme už boli zasadení hned za Koneglijánom, jak pri trenčanském moste zeľezném, ton násipe. A začali zme mŕni, čo zme mali jakí stroj,

A Pijava sa pristavovala na umrlčích telách, čápkáh, mantloch, čo bolo tolko vehnatíh ve vode.

šetko zme začali téš sipad do vodi na druhú stranu. Ej veru, to víno bolo strašne horké ton Talijánsku!

ROZPRÁVAL Š. LUKŠO

Ked' napalli nás Talijáni na Pijave jenného dňa – ňevím, kerom to bolo – stosedem-d'esátt'isíc mrtvích išlo, čo potopili. Takí obrášťeg bi si bov rád aj videv, čo? Ale že plakat volagdo za tím?! Ňišť, žánneho plaču. Tam ruka, tam noha, tam hlava, tam nohi vileťeli z vodi. Váš kolko je Pijava, jaká šírka? Z radoskí_hór na naše. Tam išli plachtové šífi. Aj motorové šífi išli.

ROZPRÁVAL J. MACKO, 2.12. DVORANY NAD NITROU, O. TOPOLEČANY

1.30

STREDOSLOVENSKÉ NÁREČIE, TURČIANSKE Polerieka, o. Martin

DOBRE, ŽE ŽIJEM

Bolo to f sedemnástom uosmeho augusta. Ten auguzd uosmi son si zapamätať za tú príčinu, že som ostať živí. Bolí zme v maďarskej armáde a zme išli do Tatrí na štiri mesiace na té ližuvački. Tan zme sa učili ližovať. Ch_Poprade zme vifasuvali líže, každý dostať také líže, koľko boť visokí, dve palice, dve siete na nohi, abi nehúpať f sňahu. A ke_dzme bolí tag vistrojení, tag zme sa viviezli hore do Tatrí do Kamzíkovkej chati. Tan zme bolí štiri mesiace a tan zme sa učili ližovať. To zme tam išli voľáko v novembri a po štir mesiacah zme voľáko v marci išli do Rumunska.

Ke_dzme prišli do tíh rumunskí_huor, tam bolo tol'ko sňahu ako aj f Tatrách. Tan zme robili patrôle, stráže. A ke_cňah zišiou, poton zme ňemali čo na lížah robiť, tag ná_zadeľili šetkých, koľko bolo, do šturmkompáňije, do útočnej stoťini. Mali zme pušku a ručníh granátou tol'ko, koľko sa nám namestilo. Lebo tam bolí také háčki, sa to volali glhé ručné granáti. Lenže bolí šel'ijake té granáti. Mi zme dostali granáti s peknou rúčkou a na konci boť ten bubník, čo sa mať rostrhnúť. Tag zme si ih navešali tol'ko dookola, koľko sa nám namestilo na ten opasok. A dostali zme čaj z rumom, abi zme mali lepšú náladu, dobre tuhého čaju. Potom nám veliteľ hovorij: „Chlapci, na vrchu sa zakopaní Rumuňi a mi ich potrebujeme oťal' vihnat', s tíh zákopou. A za nami stoja druhí.“ To už bolo regulárne vojsko s puškami a delá a tak. Tag naša úloha bude, abi zme ih bu_to našli, že sa skutočne tam, a ke_ca priblížime aspo_na pädesiat krokou k nim s tima granátma, budeme té granáti do ih zákopou hádzať, abi zme ih mohli vihnad' oťal' a za nama budú postupovať naši.

To bola taká rúbaňina. Vrh boť virúbaní čerdviekedi, tam už bolo mal'inčia a pňe. Tag zme postupovali taďe hore, aj zme mi tak pekne prišli k nim blísco. Oňi istotne

vedel'i dobre, že mi ideme na ních. Ke_dzme už tag bl'isko prišli, zrazu pust'il'i na náz oheň. Mi zme sa hod'il'i na zem, mňa prišlo akurád gu jednému pňu. Tan son sa k tomu pňu hod'iu. Tera_som čakaū, čo bude. Ale ešte náz vel'itel' boū na boku, ten višiou na peň a maďarski nám hovorí: „Chlapci, dopredu, chlapci, napret!“ Ale ftom, ako to kričaū, odrazu sa vival'iu s toho pňa, lebo zacieliū doňho, tak sa vival'iu.

A ja som teras čakaū, čo bude. Zrazu mi to bachlo do chrpta a ako som doluznački ležaū, to ma prehod'ilo horeznački. A tera_son sa ňemohou pohnuť, tak son si celkom rátaū, že mám chrptovú koz_zlomenú, že mi lebo črepina, lebo kí ancikris_tam došlo. Pohnu_con sa ňemohou, té granáti son si odpäū, abi, reku, té granáti ňe-eksploduval'i pri mňa. Tak som ih odpäū a daū son si ruku pot košeľu, čo, reku, je, či som, reku, strelení, či čo je. Lebo ma aj tu začalo boľeť. Viťiahňem ruku – krvavú. Bud'em raňení.

Ftom už Rumuňi videl'i, že nás položil'i, lebo ostalo ticho. Ostal'i zme šeci bu_to raňení, alebo zabití. No tag Rumuňi sa visipal'i z íh zákopou a hibaj dolu. Ale keď išli dolu, na mňa ňeprišiou žiaden Rumun. Len tol'ko som počuu, že suchocu a tísnu sa nadol. No lenže u_za nami hádam pár sto metrou, u_stálo naše regulárne vojsko, tag hibaj tí zase naspät. Naspä_do ih zákopou. A ftedi, keď už išli naspäd, ako som ja horeznački ležaū, tag ma jeden štopou tím napichnutím bodákom. Pichou a išiou preč. Toto ma, prauda, boľelo, pohnú_con sa ňemohou, no tak som len čakaū, čo bude.

No a potom koňečne, ke_con sa probuvaū híbäd' hore-dolu, tak son sa akosi prevrátiū a začaū som po štvornoški iz nadol g našim. Tam boū takí starí vívrad (*vyvrátený strom*) na samej zemi, tak son sa podeň ňemohou prepchať, tak som ja ostaū pri tom ležať. No ale už poton za chvíľu prišli na mňa dvaja saňitáci. Tag ma zobral'i a doňiesli ma na prvu obväzište. To už bolo hodne dolu.

Teras príde dochtor, takí mladí, a hovorí mi, že abi son staū hore, že čo mi je. Ja, reku, mám asi kosti dolámané. No tag mi pomohl'i stad' hore, bl'úzu mi strhou dolu, d'íva sa, vraví: „Ti si prestrelení, tu ti višla.“ Tu mi višla ces praví bok.

„Kebi si mi hu mohou predat', ja bi ti boū daū za ňu aj tisíc korún. To je taká dobrá rana, s tím vipál'íš po ňemocňiach a ňebude ti ňišt. Ti si prestrelení.“

Tag ma ofačuvaū a daū mi takú paľicu a: „Muožež iz dolu.“ Tag ja som už pomali išiou, boū som obviazaní, už ma to ňebolelo. Ke_dzíd'em dolu, tam už mäsiari, kuchári varil'i. A to šetko im tam ostalo. Kričal'i: „Po_ci nabrad' mäsa, dáme ti!“ Reku, ňechcem. Ťa, reku, šľiak trafiū, len abi sa človeg mohou dosta_c_tochto pekla! Tak sa bl'ížim, vid'ím tam takú šopu drevenú, to bola tá lanouka. Tak som prišiou do tej šopi. Ale tam už prichod'ia vozíki. Tag ako prišiou ten vozík prázni, tag ma pekne aj s tou postiel'kou tam položil'i a už to aj išlo d'álej. A za nami zase druhí a tak. Doz na tom, čo bol'i predo mňou té vozíki, tan sa už viezli koňe aj slama, seno v bálach, lebo ináčej prepravi tam ňebolo, f tíh rumunskíh horách, len tá lanouka. To bolo voľade f Sedmohracku, lebo d'e to fčert'i mohlo biť. Tak son sa ja viezou. Tera_sa d'ívam dolu, na jednom vrchu boū skľb, na druhom, a teras to bola vel'ká dol'ina a to sa len tag ločkalo, té ocelové laná. No reku, ag bi tu otpadoū dolu, d'e tečie potok, skal'iská f tej dol'ine, no, reku, tu aňi kosti se mňa ňeostanú, kebi tag otpadoū dolu. No, tol'ko som išiou, a_dzme koňečne prišli do druhej šopi, tan son sa dozvedeū, že to ved'ie

Tam boū takí hlat ftedi, že som na inšie ňemisleū, len kedi sa ja najem. Ja som boū tag zoslabnutí, že som otpadoū.

do Brašova. Tag ma daľi do Brašova do ňemocnice. Otaľ som išioľ do Pešte, s Pešte do Viedne a vo Viedni som boľ dobrích päťžnou.

Tam boľ takí hlat ftedi, že som na inšie ňemisľeľ, ľen kedi sa ja najem. Ja som boľ tag zoslabnutí, že som otpadoľ. Ja som ňevedeľ o sebe, ač keď vidím, pri mňe trija ľekári stáľi v bielich plášťach a sa ma pítaju, že čo mi je. Ňiž mi ňie je, ľen som hladní, ag ma ňepustíte otaľto predž, ja tu zomrem od hladu. Pozreľi mi ranu, no dobre. Tag vás pustíme na dovolenú na päťžnou. Tag mi daľi pätnás ľebo šesnás korún cestouného a som išioľ do Viedne na staňicu, son sadoľ na vlak a son sa viezouľ adž do Leopoldova, tan som presadoľ. F téj čakárňi, tam žeňički boľi, tag inšie ňemalí čo predávať, ľen hrozno. Prídeľm téj žeňičke, dajte mi, reku, za pätnás korún hrozna. Tak toho hrozna mi dala a ja son sa čiťiu do toho jez, ľebo som boľ strašne hladní. Ako som to hrozno zedoľ, ešte tím horšie bolo na lační želúdok. No teras son sadoľ na vlak, sa pohouľ a zme išľi na Žilinu. Teraz choďím po tíh vozňah, gdo bi mi voľačo otrčiľ. Natrafiľ som na mojho bratanca z Ondrašovej, ten boľ v Novíh Zámkach pekárom, tag išioľ domou aj on. Vravíľ mu: „Joško, čo máž, daj mi jez, ľebo son strašne hladní!“ No tag mi dauľ, čo mauľ, chľeba aj ešte čosi. Tak son si zajedoľ.

ROZPRÁVAL F. ČIPÁR

1.31

ZÁPADOSLOVENSKÉ NÁREČIE, ZÁHORSKÉ Rozbehy, o. Senica

KEĎ TI ROZKÁŽU, MUSÍŠ ÍSŤ

Robili sme jednu ofenziju na vrch Jagodinu. Tá ofenzija trvaľa ceľ deň. Vihráli sme ju. Chuľapú náľ moc vipadoľ. Z jedného patalijóna lescí nás ostaľo padesát. Ležali akurát jaľkuľti po hori. Tem vrch sme poton držali jeden mesíc, co sme sa otád nehľbali. Akurát na Šesvaté (*sviatok Všetkých svätých*) nán došľa pomoc – marškompáňija. Po Šesvatíh sme sa pohli zaz dopretku. Srbi tri rázi prisahali, že ten vrch nepuscá. Ale ho moseli. Srbom došľa pomoc – hrubá siľa, preto sme moseli robit rikcuk. To nán trvaľo trinás dňí, leľ sme došli na hraňice. Každí voják pri tem rikcuku ľen s teho žiľ, co si sám našeľ, uhnaľ ňegde.

Otaľľme išľi do Zágrebu. Tan sme buli mesíc. Otaľľme išľi na Talijánsko. Na Talijánsku sme buli pú roka. S Talijánska sme jeli do Dalmácie. Z Dalmácie sme cestovali do Černéj Hori. Tan sme robili angrif forrikunk na Černú Horu na brech Lofčín. Ten vrhľbú visokí tisícdeľsto metrú. Na tem brehu buli Černohorci besecovaní, tí ho držali. Naša atalérija, dváštiricátka, tí z mora bili na tem brech. Aj s festunkú těš. Mi sme pod ňima forrikovali. Večer sme už buli navrchu. Už tam nebuľo Černohorcú.

Ráno sme cestovali dál do Černéj Hori, do Cetínije. Černohorci viprávali, že ích aňi Boch tak netrestaľ, jak Austria. Černohorskí kráľ utékéľ do Talijánska. Aj sme buli na jeho burku na dvori. Otaľľme cestovali do Albáňije. Tan sme sa chicili s Talijáňi. Tak sme forrikovali po kraj mori po plecá ve vodze. Talijáňi ušli, na šíf posedali, ale koňe tréni aj kanóni ňekeré necháli. Utékli preč morem.

V Albáňiji sme držali fron_dva roki, co sme nešli aňi prédzej, aňi zádzej. Po dvoch rokoch sme cestovali do Fijuma a s Fijuma do Německa do ríše. Z ríše sme začali forrikova_do Francije. Ve Franciji sme držali fron_dva roki. Pri Verdúne sme buli.

Po dvoch rokoch vojna ustaŕa, tak sme buli prepuscení do Rakúska naspátki. Otá_cme moseli cestova_do Bratíslavi peši.

Ke_cen došéu do Bratíslavi, išéu sem na štáciju a sceu sem jet na Trnavu. Aj sem jeu. F Trnave ma maďarskí vojáci chicili a zavreli. Povidali, že mosín s ňima bojovat. „Já nebudem bojovat za žádné peňíze, já sem už bojovaú dost!“

Poto_ma zebrale a védli ma ze štácije na obecňi dúm. Z obecňiho doma – tam ma neocúdzili – védli ma do invalidhauzu. V invalidhauzi zas ma neocúdzili, ňijakéj vini nemohli na mňa najít. Zas ma védli na obecňi, meskí dúm. Z obecňiho doma zas ma posuŕali do invalidhauzu. To vojsko išu se mňú bajonet auf!, tag ja_kmína (*zlodeja*) kebi buli hoňili. Ke_cme višli ven, já sem ím utékéu. Peši sem išéu na Šelpice a Bolerás.

Ke_cem bú zajítí naproci Němečanke, dohoňiu ma vlak s troma vagónama. Tan zastaviu. Vojsko s ňeho poskákaú dole. Strílali do dzedzini, do Bogdánovéc. Já sen si to fšiméu, že ma zastrelá, ket pújdem hrackú, pusciu sen sa utekat nalevo na Němečanku, g jednému kozu, co bú na tabli. Oňi, ket obadali, že tam ňejakí voják uteká, začali strílat po ňem a do toho kozu. Piet minút strílali do toho kozu, len takí šupot stáú. Ket ustali, já sen sa na bruchu ftáhéu do toho majíra. Buŕo tan také muďadé agáčí. Pres to agáčí sen sa prevlékéu. Do toho majíra, do dvora.

F té_majíri raňili jedného bíreša (*sluha na panskom majetku*), pres nohu prestrelili. Já sem ho obvazovaú, lebo sem bú saňiterc. A f ten tam išu šest maďarských vojákú. Ke_cem íh zbadaú, vbehéu sen tam do jednéj izbi a skovaú sen sa pot postel. Pítali sa tíh bírešú, či tam ňejakí voják nedošéu do toho majíra. Povidali, že oňi ňikoho nevidzeli. Maďarskí vojáci sa zebrale a išli ke štreke preč. Já sen sa zebraú a peši naspátki do Trnavi, lebo ti hracké buli tu zastaté.

Jak sem išéu f Trnave podla (*popri*) cukrováru, išu jedna ženská a povidá: „Vojáku, Maďari chitajú chuapú a mosí íd bojovat s ňima proci Slovensku.“ Já sem vbehéu do cukrováru a tan sem do rána nocovaú. Ráno ke_cem stau, sem išéu peši né na Šelpice, ale na Orešani. Na druhú stranu. A tak sem šťastlivo došéu až domu.

Bú sem na vojne sedem rokú. Líniju sen súžiu tri roki a štiri roki sem bú ve fronte. Najdél sem bú zadzelení hľadat neprítela, de je. Tam neňi žádněj víňimki. Mosíš íť, ke_ťi roskážú.

ROZPRÁVAL Š. SRNKA

Keď náz hnali od Ruska, hnali nás kozáci na koňach. Išli zme odrána dovečera. V največej zime, v januáre to bolo. Šestnástiho januára ná_zajali Rusi v Bukovíne. Tan zme išli do Dorňici a tan dali potom Slovákov do osobitniho baráku. Tan zme prespalí a hibaj do Kijeva. Išli zme do magazina vikladad' z vagónov. Mestečko sa volalo Karatín. Tan zme vikladali, nakladali, oťial' sa šlo naveki na front. Tan som videdv Číňanov, tan robili železnú koľaj. Všakovo človek preživ.

ROZPRÁVAL A. BETKO; 2.13. VLČANY, O. ŠALA

1.32
ZÁPADOSLOVENSKÉ NÁREČIE, HORNOTRENČIANSKE
Bánová, o. Žilina

NA JEDNO RÁNO NIKDY NEZABUDNEM

Počas pokoja (*mieru*) som vojakom ňebol. Ešče jako malí chlapec som si popálél palec a ostal mi skrčený, a preto ma za regrúta ňeodebraľi. Ke_čag vipukla svetová vojna, boľi dobrí aj kriví a hrbatí. Ke_com narukuval k sedzomdzesiatemu prvému pešiemu pluku do Trenčína, ňebolo mi veru dobre. Pojedno som ňehal doma ženu a dzeci, a potom hñedz nám povedali, že pojdzeme na front.

Ftedi už monarchii priháralo ze všetkých strán. Veru aňi mesiadz náz ňecvičeli, kedz jedno ráno prišvol feľdvéber a oznámel nám, že na druhý dzeň sa idzeme la-duvac (*nakladat*). Ej, veru zme si aj zaplakali, ke_dzme f tých svinskíh vagónoh opúšćali Trenčín, lebo kažďi si mislel, že sa už živí ňevráci.

Po šćiroh dňoh zme prišli až do Srbska. Ej, boľi to náramné chvíle! Hñec prví dzeň zme malí befel, že pojdzeme vimeňic prvú l'ňiju. Tal'ijan bil kanónoma do nás, naši kanoňiri též do Tal'ijana. Boje boľi kažďi dzeň veľké. Raz v noci, ke_com bol na varce, lecel cudzí eroplán a ráno zme našli pľagáti a na ňih bolo napísané: „Bracia, prečo do ná_strieláce? Mi padáme, vi umierace. Odhocce zbraň, alebo hu obrácce na pánvov a oficírvov.“ Ale kažďi sa bál hubu otvoríc. Lenže hlad nás čoraz viadz naháňal a ke_dzme v zákopoch po kolená v blace stáli a zubi nám od zimi drkotali, rozmíšćali zme fšelićako. Ke_dzme zmokli a usušíc sa ňebolo dze, chiceli sa nás fši a už zme boľi opatrení. Veru, keľorázi ke_com si kúsek chľeba schoval do zárendzia (*záhrenia*), aj na ňem hih bolo plno. A čím som hih viacej obieral, tím ma viadz hrízlí, aňi čo bi boľi vreľi.

Ešče jako malí chlapec som si popálél palec a ostal mi skrčený, a preto ma za regrúta ňeodebraľi. Ke_čag vipukla svetová vojna, boľi dobrí aj kriví a hrbatí.

Uš sa nám zdalo, že pohiňeme. Ale dze-tu bolo počuc, že už idú z ruského frontu vojaci nazat. A veru ňetrvalo duho, prišli. Boľi medzi ňimi aj slovenskí vojaci. Tí nám viprávali, že v Rusku nastala revolúćija, že chudoba už ňechce za pánvov krv preľievac. A mi zme veru též ňevedzeli, za keho hladujeme a hiňeme.

Potom už bola taká trma-vrma. Vojaci sa dali dokopi a vikrikuvali: „Ňechceme vojnu, ňebudzeme bojuvac, vedz Rusi a Chorváci, to sú naši bracia a ňije tí, čo aňi ich komandu ňerozumieme.“ A tag zme sa medzi sebu zreklí, že ňejdzeme bojuvac.

Kedz jedno ráno – prvého júľa cisídzevactoosemnás, ňikdi ňezabudňem – za_zme malí ídz bojuvac, vzepreľi zme sa a ňeišli zme. To jakobi sa bol oheň zapálél. Rakúskouhorskí oficíri skákali jako besní. Ňemohli si da_dz_vojskom radi. Na vístrahu dali ósmeho júna cisídzevactoosemnás popravíc šćiricacšćiri slovenskíh vojakov. Cukfírer prišvol a počćal: „Jeden, dva, trecí vistúpic! Jeden, dva... Hruza to bola, kec každého trecieho z radu zebraľi a odvľieklí. Postrielali hih a zakopaľi do jedného veľkého hrobu. Ej, mislel som, že to ňeprežijem.

Ale našćascie ma tatko vireklamuvaili domvov na žatvu, lebo oňi boľi ftedi rich-tárom. Ách, aspoň som sa doma trochu s teho žiaľu prebral. Uš sa mi urlab míňal,

kedz mamka prišli ze Žilini s koscéla a vraveli, že po mesce ľudzia kričia, že je po vojne. Aj veru bolo tak.

Vojna sa skončela, ale boľavá spomienka zостаňe navždy!

ROZPRÁVAL G. TRNKA

Potom ná_zebrali do Srpska do Kragujevaca. Tam, bóžeočemoj, bolo škrípaní zubóf!

ROZPRÁVAL S. TIBENSKÝ; 2.14. ZELENÉČ, O. TRNAVA

1.33

ZÁPADOSLOVENSKÉ NÁREČIE, HORNOTRENČIANSKE Dolný Hričov, o. Bytča

KRAGUJEVACKÁ VZBURA

F ten Kragujeváci, ke_dzme išli spiatki, aj f tom pluku som bol, čo tích štiricačtiri strielali. No, jedna kompánija, druhá, trecia, štvrtá: „Óne sajtenkver!“¹⁹⁸ Celí erzadzbatel'ijónkáder, šecko. Virukovadz óne sajtenkver. Aňi nožíka ňesmel madz žiadní pri sebe. Aňi nožíka žiadní! Štiriccadz Bosňiakov ozbrojenih vehnali na ten šísplac. Postaveli dvaadvaccadz do radu, dali hím knit, prišuol regimencpáter, knas, no a lacinskí sa čosi pomodľel a dal hím teda požehnáňie. Potom prišuol jeden voják, zaviazal oči, no a... Bes komanda, len potom ukazoval. Pác! Salva! Jedenadvaccac sa hih vivrácelo a jeden ostal stác. Bác! Na čelo. Pác! No, už sa prehodel aj dvaccáti druhí. A frajtra zebraľi Bošňiaci.

„Prečo ňepucá?“ (*nestriela*) No, zebraľi ho preč. Tag ňeviem, čo s tím potom spraveli.

Kedz ňechcel pucac. Bošňiaci strielali. No a potom zaz druhih dvaccadz dva. Tam stali dostojníci oc_celého batal'ionu, no a ja som stál vedľa tih dostojníkuov a držal som dva koňe. Jedného pre seba a druhého pre majóra. Bola zbúra. Oňi mali íz_na tal'ijanskí front, marškompánija. A oňi na frond ňejdú, bol befel, oňi na frond ňejdú, im gebiruje (*prislúcha, patrí*) ešte urláp. To boli najviacej ze zajackého, čo prišli ze zajacia z Ruska. A tí do marškompánije. A na front. Oňi na front ňejdú a ňejdú! A v noci prišuol štrajch, trúbel večírku, šecko bum, bum, bum! Začali strielať. Z arzenálu. V arzenáli. Za arzenálom dzelostrelecká palba, tito zasa kverová palba... Okná, dvere, šecko vilámaľi, na kuchiňi firšle (*párky*) povihadzované po dvore... Salvu spraveli na orcíz mináš (*zásoby potravín*), no a ráno frgatérunk. Ale pravda, každí mal kerési koruni, zaz ból žolt, mal tam osemnázdz grajcarí na dzeň. A teda tej rakije tam bolo tém Kragujeváci. A vína, no, chlapi sa aj popili. No a ráno prišlo frgatérunk. No, nastúpíc, frgatérunk. Jeden, dva, tri, štiri, pac, šesc... „Kerí sce tam

198 Bez bodákov! – z nem. skomolene

bol'i?" F téj zbúre. Jako veľičel'ia... „Každí dzesiati s frontu ven!“ Každí sa... „Já som ňebol, já som ňebol, tem bol a tem bol a tem bol...“ No a tak tí, čo bol'i jako uš ti vedúci, kapráli a cuksfírerí a aj volákí, čo bol aj z Duhého Poľa... Ždicki zabuňnem, jak sa volal ten ferveber. No tak tých štiricačtíri. Ze Ščiavníka híh bolo hoňne. Aj Cigán jakísi bol hen z Ovčiarska, čo bol též medzi nimi.

ROZPRÁVAL Š. UHLIARIK

KED JA NAŠO POĽO ORAL

*Ked ja našo poľo oral,
ej, sam cisar na mňa volal,
nacože mi je oračka,
žebim pošol za vojačka.*

*Za vojačka, za takeho,
co ma koňa šedlaneho
a šablíčku naostrenu,
žebim pošol bivadz g ňemu.*

*Obecal mi huri-doli,
že bim pošol do ňevol'i,
obecal mi tišice,
žebim chraňil mu hraňice.*

*Ňechcem šabl'u aňi koňe,
sto frasoch mi po tej vojňe.
Darmo ši mi, cisar, volal,
budzem dalej roľu oral.*

INFORMÁTOR O. KRESCANKO; 3.3. ŠIROKÉ, O. PREŠOV

1.34

VÝCHODOSLOVENSKÉ NÁREČIE, ŠARIŠKÉ Šarišské Dravce, o. Sabinov

NA STĽPKY NÁS VEŠALI

To bulo treceho novembra tišidzdzevectoósemnasc. Ňestrelalo še, ale zme ňidž ňeznal'i, že je po vojňe. Dachto prišol, že šicko ma izdz dolu. Bul'i zme na Monte Grapa a cali pluk še puscil dolu serpentínami, pomali, češko. To bula barz bistra (*strmá*) hura, bulo treba bars plano schodzic. A mi zme tam mal'i štiracecpejc koňe pri mašingveroch. Jag zme prišl'i dolu do Grignova, uš tam bul'i Tal'ijaňi a už naz naza_do huri ňepuščil'i. Tal'ijaňi naz odzbrojil'i.

Naž oficir spal'il pežeži a ešči špirtal z bakul'u v ohňu, abi šicko zhorelo, žebi Tal'ijanom nidž nepřišlo do ruki. Koňe nam poodbiral'i a zbraň mušel každi odrucidz na hromadu. Lem: „Avanti, avanti!“ a hnal'i naz dolu do Tal'ijanska v štiristupoch. Tam naz nahnal'i do jednej zahradi a tam zme mal'i pozdichadz od hladu. Nidž ňedaval'i jisc. Zarezal'i zme jedneho koňa, co zme zjedl'i. Tam bul cali naš pluk šezdzešatšidzmi, bul'i i druhe.

Tam nam bulo plano a zme še scel'i vidostac stamac. Pokrijome (*potajomky*) zme napisal'i list, ale l'izd nam pošta vracila, bo zme opisal'i toho planeho koman-danta. I na slupki naz vešal'i. Ale přišol druhi, dobri oficir a pital še: „Chto to tu viši priviazani pri strome?“ Povedzel'i: „To zajate. Prizonieri (*väzni*)!“ Potim to zakazal.

Potim volal'i do robotoch. Ja še přihlašil sami perši, bo som ňescel zdichnudz v zahradze od hladu. Tam kričal rodmister: „Chto z vaz bul v Amerike?“ A to kričal po angl'icki. Ja dzvihnul ruku, že ja bul v Amerike. A on přišol: „Ti bul v Ameri-ke? A keľo roki?“ „Šidzem roki,“ ja povedzel. Un povedzel: „Ti mušiž znadz lepši po angl'icki, bo ja tam bul lem pejdz roki.“ Pital še me, jakej nacije tu l'udze. Hvarel som: „Tu jezd nacije fšel'ijake: Němci, Maďare, Polaci, Slovaci, ale ja še zo šickima dohvarim.“ „Ti budzeš prednim. Ja ci budzem hvarec po angl'icki a ti jim to budzež v jih rečo_hvarec.“

Na tu robotu naz išlo višej sto. Išl'i zme hlavnu cestu do huri a tam zme mlěl'i kameňe. Mi zme vibiral'i kameňe z muroch pri viňicoh a te kameňe še mlěl'i na cestu, na cenše, jak še sipe na cestu. Každi dostal v baraku dobri kost i kvartil' a tag zme robil'i. Tam bul poradek. Dva ucekl'i. Potim nas sprisňel'i. Jag odešel pejdzešat kroki, uš streľel za ňim. Mňe bulo dobre, bo ja som še zo šickima zhvarel. Tote lem kukal'i, tote prectavene, jeden oficir a jeden rodmister – seržante. Tam zme robil'i jeden rok. Ja som ňerobil, lem som stal a dozeral. Potim přišlo, že jedni pujdu domu. Ja še tiš pital. Ale seržante mi povedzel: „Ti čekaj, oňi skorej nepřidu domu jak ti. Ti pujdzež uš, jak budze poradek.“ Jag zme še rozlučal'i, tag zme še i boškal'i s totim seržantem.

Domu zme išl'i z vlakom. Tote, co jih bral'i dolu na rovini, na plantaže, tam pochoreľi na tih močaroh na malariju a barz veľo jih umarľo. V novinkoch šesteho juna tiši_dzevectodzevetnasc stalo, že šitkih zajatih umarľo štiristodzevadzešat-tišic, zajatih bulo dzevectoošemdzešatštiritišic. To tu mam zapisane!

Dva i pul roka som služil aktivňe vo Vidňu. Pul roka so_mal šedzec v garnizijo-ňe, bo som ňeskoro přišol gu vojsku. Od peršeho augusta tišidzdzevectošternasc som bul na ruskim fronce až do roku tišidzdzevectoošemnasc. Potim nas poslal'i na talijanski front. Bul aj koňedz vojni a ja som ešči rog mušel bi_dzajati.

ROZPRÁVAL V. KOŽAR

1.35
STREDOSLOVENSKÉ NÁREČIE, TEKOVSKÉ
Veľká Lehota, o. Nová Baňa

TO NEBOLI NEPRIATELIA

Povien ván otkraja, ako zme chodili. Devactopetnácton roku petnáctiho mája so_narukuvaŭ. Odvedení som boŭ Moraucach. Narukovaní som boŭ šezadvaciatimu regimentu do Estergomu a stade nás požičali, regruntou, do Sásvárošu jedenasedendesiatimu regimentu.

Poton son išoŭ na talianski front. Aj Srpsku Kraguváci som boŭ. A s talianskiho frontu ná_zali Nencom pomahad na Franciju. A zo šetkíh oníh nazhánali mladuo mustvo a spravili stodvanácti regiment. A ta_ma zajali. Tak som poton stade prišoŭ až devectodvaciaton dvacatiho októbra nacisto – ak son kver zahodeŭ Petrželke.

Mi ke_dzme prišli, tag zme boli tí verní československí legionárski triadvaciatu pluk. Takie šlochaune (*čiapky*) nán dali, no obliekli nás. Ale zajatí nám bolo, povien, dobre. Muožem poveda_dže sa hovorilo, že ma nepriatel zajau, ale to neboli nepriatelie, to boli andelie ľudie – Francúzi a Angličanie. Te_neišoŭ ukázad na človeka špatnuo oko.

ROZPRÁVAL T. GARAJ

1.36
ZÁPADOSLOVENSKÉ NÁREČIE, MODRANSKÉ
Modra, o. Modra

AKO NÁS ZAJALI

Rusi si misleli, že Austríci sú červení čorti. Ked ná_zajali, kukali na nás, že Austríci sú takí národ fše rovno¹⁹⁹. Najprf sa náz báli. Mi zme držali ohen odvečera až naráno a Rusú bolo tag moc, že nás prevládali. Aj ná_zajali a hnali náz do Lublína dva dni a dve noci. V Lublíne zme čakali asi dvanáz_dní, až náz nazhánali až do dvetisíc. Z Lublína zme sa vézli mesádz na Sibír.

Na Sibíri sem bol osem mesácu, potom ná_zebrali spátke na robotu do Ufinskej gubernie v lesopilníh závodoch. A tam zme boli rok, dvanázd mesácu, až zme si mundúr rostrhali. Druhí nám nechceli dat, tak zme potom išli s konvojníma. Tri mesáce náz honili po Tataroch, po Chachloch, po Šuvašoch.²⁰⁰ Oholíč (*mrznúci dážd*) padala, ket kerí padol, tak to družčalo pod ním. Potem náz dohnali g jednému barónovi drevo pilovať, tam zme boli tag ale šezd mesácu.

Potem náz ottál zebrali do Taganrogu do fabriki železnej. Tam sem bol rok a ot_tál ná_zebrali. Vlasne sem bol marót, tag ma vipísali z roboti, že budem zamenení. A prišli zme potom na komando, dostal sem dokument, jak prepuscení z roboti. Prišli

199 Všetko jedno – z ruš. skomolene

200 Ruské národnosti

zme potom na druhé komando, tam mi dokumend zebralei a išél sem g Volge, kopal sem fosforitní kamen f tuneloch. Vikopali zme si tunel pod brech a kopali zme kamen.

Potém zme išli, už bolo jako po vojne, tag zme Polákom opatrovali kone, čo sa dze-
lili z Rusma v Kinišme. Chodzíval sem do mesta a čítal tam na rohu pozvolení plen-
ních alebo zajatíh na rodinu.²⁰¹ Prišél sem spátki do maštale, zezbral sem sundug na
pleco a pošél sem na štáciu, vimenil sem si bilét, jako kartu na vlak, a višél sem na
vagón. Píta sa ma prevočí (*sprievodca*): „Kuda ti, Austrík?“²⁰² Sem mu povedzel, že do
Orši, a píta sa ma, či mám bilét, jako kartu. Sem mu povedzel, že mám. „No ládno, kag
máž bilét, id’i!“²⁰³

Príndeme do Orši, tam kričí jeden ot červenej gardi: „Plénija, suda!“²⁰⁴ A píta sa ma:
„Kudá ti, Austrík?“ „Ja choču íd na rodinu.“²⁰⁵ „No ládno, ja vás charašo, ja váz dobre
na cestu otpravím. Id’i ti suda po železnej dráhe, ale sto šágof (*krokov*) a tam sú Ger-
manci.“ Ideme ale sto krokú a narás kričí od Nemců: „Halt, ver da!“²⁰⁶ A ja sem zavolal:
„Kriksgefangene, oles cu mir!“²⁰⁷ Tag ná_zebrali, išli zme ale štvrdhodzinki do bará-
ku, dali nám černej kávi hnet, marmoládi na chlebe a ešče zme si dorána aj pospali.

Tam zme boli ale mesádz, aš sa náz nazbíralo a otprovadzili nás pekne až domú,
do Trnavi. Tade zme išli – na Krakof, na Čacu, až do Trnavi zme došli a s Trnavi zme
išli do Bratislavi do kasární.

Tam sem bol ale mesác, potom ma zadzelili zaz na talijánski front a sem sa dal pí-
sat potom jako do hór drevo pilovat a mal sem to aj potpísané ot fejšpána (*správca
na veľkostatku, šafár*). Ten jako felmentiš, to sem dal tam do írodi, jag do kancelá-
rije a nesceli mi to spátki dat, že sem prijatí. Tag ma zadzelili na talijánski front. Aš
prišél jeden známi, čo mi ten felmentiž vimóhel ottát, že sem prijatí jako na robotu
do lesa, ten prišél ke mne. Felvébl išél do kancelárie, zezbral ho ottát a povedal, že
móžem obristovat, jako zložit vojenský mundúr, a išél sem domu. Ale mohel čerd
zát teho lajdinanta, že: „Vi fčúl poslednú hodzinu? Keho tam fčúl dosadzím?“

ROZPRÁVAL Š. BAĐURÍK

*F tišidzdzzevectošídzem nastim roku še v Rusku stanula revolucija. Stamadz nas
šickich chlopcoch ftedi zebraľi na talijanski front. Tam ľem bul pejdz raz na štur-
mu. Velo našich chlopcoch ľem vidzel, co život položili za panoch. Tag i mňe tam
poštrilali. Bul ľem bars češko raňeni do ľavej nohi. Tak češko raňeni ľem še dostal
do Prešova do vojeňskeho špitala. S tamadz me poslaľi do Košidz do invaličkeho
ustavu. Vracil ľem še do domu až v dvacatim roku v maju.*

ROZPRÁVAL J. TKÁČIK; 2.15. HRABOVEC, O. BARDEJOV

201 Prepustenie zajatcov na slobodu – z ruš. skomolene

202 A ty kam, Rakúšan? – z ruš. skomolene

203 Dobre, keď máš lístok, chod’ – z ruš. skomolene

204 Zajatci, sem! – z ruš. skomolene

205 Chcem ísť domov – z ruš. skomolene

206 Stoj, kto tam?! – z nem. skomolene

207 Zajatci, všetci ku mne! – z nem. skomolene

1.37
ZÁPADOSLOVENSKÉ NÁREČIE, POVAŽSKÉ
Šterusy, o. Piešťany

STRETNUTIE S UJCOM

Narukuval som až patnástem roku do Bratislavi k sedemdesátemu druhému pluku. A potom nás preložili štiricátemu poľskému, lebo ten poľski už nemal chlapov. Boli vbití. Tag mi zme boli tam nahradzení k štiricátemu regementu cisarskému, ale bol poľski, Poľsku bol ten regement. Za Karpáti. Potom keď zme išli ze zajatá, tom Hatváne zme sa stretli. Dávali nám jest a já som išol, reku, či su neni nejakí známi. Narás prídem na chlapa, poziérám, či vidzím dobre, do je to? Oni otvorili oči a pozreli proci mne. „Ujco, dobre zdravié!“ „A dze si ból?“ „No tam, dze vi!“ „A penáze máš?“ sa ma pítali. Ná, potom náz viézli do Bratislavi, k pátemu kohortovi.

Kohort, to bolo sa mi zdá štiri regementi, do batalijónu. A štiri batalijóni jeden regement. To tvorel jeden kohort. To zme boli jako cisarskí, rakúsko-uherskí, infanterija, peší plug dvásedemdesáti. To bola pechota. Husári, to boli zvláš, tíh bolo málo. Mi zme boli jako pechota, cisarské. Tedi najvadž len pechoti boli.

Potom som dostal dva mesáce dovoleněj, mesádz mi dali tam kasárni, a mesádz mi poslali potom telegrafične. Notár ma nevihnal. Chlapov vihánaľ už po dvoch týnoch, ale mna nechál dva mesáce. Já som neból žádn ravšíc (*darebák*) lebo čo, teda poznal ma, nechál ma.

Keď mi višli dva mesáce, narukuval som, dvásedemdesátim, do špitálskej kasárne. Tam keď som prišol, éj, len do kúta skór, odhodzid batoch a na dolnú štáciu dvoh náz dali do stráže g zajacom. Zajatíh g zajatím. To bolo smiéšne! Bol tam prišol ten čas noví nástupca Karol cisar reviduvad Bratislavu. Tag náz dali za to k tím zajacom do stráže, dvoh. Tam zme boli tri nni a po troh dnoh do kasárne. Keď zme prišli do kasárne, mne nedalo pokoja! Zjedol som chitro mináš a z druhého štoku (*poschodia*) poziérám na ulic. Naráz vidzím takého niskeho cuksfírrera, išol herski (*rezko*), až vešol do našeho dvóra, do kasárna. A o chvíľu zavolaľ: „Desat chlapov, kerí scu ícid do roboti, hore ruki!“ Já, ani ma nevidzel, dole schodi, ale ruku som držal a utekal g nemu, len sa ven s kasárne! Prišol som g nemu, už mal zapísaních troch a hovoriľ: „Veznete bagance chlapom.“ Tam, čo sú v robote, pri Balatónskem jazeri. V žatve boli, jenna kompánija ot toho regementu.

Ná, tag aj mna zapísal a už náz viézli až Balatónskemu jazeru. A tam zme teda u pánstva kosili aj mláčili. Potom po roľníkoch, po téj dzedzine zme mláčili, teda na mašine, jak tu sa mláčievalo. Tam bolo ráno štamprlík, na desátu dve deci vína, napolonne som šálku nemohol od masného opucuvat. Chlép pekní, aj kuracina niégdze bola. Potom keď zme tam pomláčili, tag nás pobrali teda gazdovíe. Mi zme boli dvá u jenného, zal náz do vinohradu pucuvat. A tam zme aj hroziénka už ti ávgustove košťuvali.

Dvaccáteho ósmeho avgusta ossemnástem roku náz zebrali, celú kompániju viélli tade za Dunaj, za Lošoncmadžarovár. Na štácie zme stáli a nevedzeli teda, kam pójdeme. Jak pójdeme do Bratislavi, tag ideme do kasárne napravo štreku. Ale jak pójdeme nalavo, ideme do roboti. Tak pohnul rad nalavo. Viélli náz do Fišamétu, eroplánovej fabriki. Tam zme baráki stavali. Skladali. Celá kompánija. No já som sa

dostal medzi majstróv tesárov, zbíjali zme baráki, šetko čísľované, len zme zbíjali. Tam som sa naučil aj dlážku robit. A teda tag zme tam boli do dvaccáteho ósmeho, ket postalo postánie.

Tam potom zme mali velitelu z Hlohovca. Mladí chlapág ešte. Naráz išli zme do roboti, ale o desátej už očujeme: „Ilién, neh žije!“ po nemeckí, po pólski. To f tej továrni. Toho dvaccáteho ósmeho októbra. No mi zme boli takém brehu, robili zme barák a bachmajster ból frajter, Rakušák, nevedzel slovenski, len nemeckí. Ten hovorel, árichtunk (*náradie*) – skladad do takéj truhlice, do truhli a do baráka. Išli zme do baráka a hovorá: „No dočkajte, mosá ícid do kancelárne, čo tam jakí roskas.“ A narás prišól ten lajdinant, bes šable uš, tu ružu mal už dole š_čáпки. Stal si medzi dvere a hovorí: „Chlapi, dostanete po pól štricle (*veľne*) chleba a hláste sa lebo Bratislave kasárni alebo doma u richtára. Čo najskór sa ottáľto stracte!“ Tedi boli ešte richtári. Ná, pršalo! Ide električka od Viénne do Bratislavi, ledva sa mi ušlo núter dostat. Okná povibíjané, ale zme išli.

Prídeme do Bratislavi, ideme do kasárne, pozieráme, tam tma jak peci, čo tam pójdeme!? Už tam nebolo nikoho. Pítame sa tam Bratislave: „Su tu militerpolicajti na štácie?“ „Sú, a tí vás pristavá.“ No dobre. Ideme peši do Bistrice. Išli zme, pršalo a ked zme prišli tam, pristavel nás tam, čo bola dinamítka, jeden felvébel, že dze máme legitimácie. No vitahuvali zme písace karti z vačkov. Nechál nás. Prídeme do Bistrice, pítame sa: „Sú tu militerpolicajti?“ „Sú, a tí vás pristavá.“ Vešli zme tam do hoscinka, večier bol uš, sa zohráť. Ale čo, vipili zme po pol litre vína, toho nového, jak cmar, začalo náz drgluvat. Potom zme tam išli do dzedzini a zme sa pítali jennému gazdovi do maštale zohráť. Ná, puscel nás a potom poobede, ked išól vlak, išli zme do Svatého Júra. A tam zme stáli pot takú strechu, pot scenu a pítame sa: „Sú tu militerpolicajti?“ Že sú. A jeden takí civil, takí starší, voláki politikár, višól za nami, hladzí na nás, hladzí: „Otkál vi idete?“ „Od Viénna.“ „A čo tam?“ „Rospuscili nás.“ A pítame sa: „Sú tu militerpolicajti?“ „Sú, ale dočkajte, ja idem za nima do rešterácie, šag já im poviém.“ O chvíľu višól cukfírer aj kaprál od atalérije za nami a tí na nás tiéš hladzeli, jako kebi sa náz báli. A mi zaz na níh zme len hladzeli, čo bude. A narás sa nás pítajú, otkál ideme. Povedali zme, že ideme od Viénne, z eroplánovej fabriki, tam zme boli v robote a rospuscili nás. Obrátili sa a išli núter. Ket prišól vlak, čo ide k Trnave poobede, ledva sa mi ušlo na schodách. Za jennu ruku som sa držal, na schodách plno chlapóv. A šetko, už ruže poottfhané a u_zme išli. Ale ot Trnavi chlapi sa roschádzali do domóv, tak som sa dostal do vagóna a do Piéščan a domom.

ROZPRÁVAL J. NOVÁK

F TOM ŠIROM POĽU

*F tom širom poľu stromčeg želeni,
podz mi, mila, otprovadzic, bo idzem do vojni.*

*Mila von višla, otprišahala,
jag ja do tej vojni pošol, ona še vidala.*

*Listeg jej pisal, urlap ši pital,
prišol milej pod obloček, von ši ju vivolal.*

*Levorver v ruce, nabiti pruce,
strelol milej do serdečka, tu maš, falešnice.*

*A ona fskrikla: „Jaj, mamó moja,
šag ja na totu prišahu davno zapomněla.“*

*Jag ju zastrelol, dal ju pochovac,
f totim novim cintoriňe dal jej hrob vikopac.*

*A na tim hrobe biela leľija,
že tu leži zastrelena mila pre frejera.*

*A na tim hrobe zlate ľiteri,
že tam leži zastrelene moje počešeňe.*

INFORMÁTORI M. NOVÁKOVÁ, J. NOVÁK; 3.4. KOLÍNOCVE, O. SPIŠSKÁ NOVÁ VES

1.38

STREDOSLOVENSKÉ NÁREČIE, HORNONITRIANSKE* Veľké Uherce, o. Topoľčany

ŤAŽKÉ ROZHODOVANIE

Ale najsamprú som boų síce zajatí, lenže f tom zajatí sa mi veľmi dobre ňevodilo. Tam ma hñed' naváďal'i do družini, do československej légije. Do družini som aj stúpeų, ale f tej československej légije bolo treba potpísat' prehlásenie, že keť sa to podarí, tag máme poprédňe právo mi, vojáci československej légije, ale ak sa to ňe-podarí, ňemáme návratu do vlasti. A toto ma mrzelo, lebo bi som boų moseų it'i ces Sibíriju do Ameriki a z Ameriki zase na talijanski front. No toto som ňespraveų, tak som staďe moseų újt'. Prišoų som akurád napravo Ňencou, síce už strelba ňebola na froňte, ale napravo Ňencou som prišoų akurá_do ih rajonou. A tí ma zadržal'i tam asi za pouďruha mesiaca po višetreňi za ten čas, zakial' ňeprišli dokladi, skad'ial som a d'e patrím. Potom som boų prepustení svojmu pluku. Dostaų som mesia-dz dovolenėj a hñet' som boų zadelení na talijanski front. Ešťe tedi na talijanskom froňte vojna bola. Ale som ta ňeprišoų, lebo keď zme išli ces Fehirvár Maďarsku, tag na staňici tam stálo zopár dóstojňikou a z našeho vlaku, z našeho vagóna, vihodeų jeden Maďar kukuriční granát a či už úmiselňe, a či už zo srandi, tak celí vlak zasta-vil'i. Prauda, priznat' sa ňichto ňesteų. Mi zme síce vedel'i, chto to boų, ale ňezradeų ňichto. Tag nás šeckíh vrátil'i spátki do Budapešťe a zavrel'i náz Márija Terézija kasárňe a tam zme bol'i za ten čas, pokiaľ ňevipukla revolúcija. No v revolúciji tam som sa tag dobre cíteų, že som sa dostaų až do Bud'ína cez reťazní most. Boų som pri smrťi Šťefana Tisu, to boų diktátor tedajšej maďarskej armádi. Po zavražďeňi tohoto Šťefana Tisu šeckému boų koňiec.

Takto som prišou domou, no síce som si zadezentíruvaľ za bívalej republiky za dĕvad' mesiacou a potímto časom som sa aj ožeňu a takto som sa staľ aj členom obecného zastupiteľstva.

ROZPRÁVAL J. MALIŠKA

Potom zme šľi ku Pijave. Tam zme mal'i vína dost', čuo zme drevo hádzal'i do magazínof, čuo zme chod'ili kolo suduof. Bo tel'o ho bolo napust'enuo, čuo sa ňedalo zájst', tag bralo sa do baganči. To zme nosil'i vo vedroh do zákop ku Pijave, no pil'i, spieval'i, hral'i na harmuňiji jag na svad'be.

ROZPRÁVAL M. PARDEL; 2.16. LIESEK, O. TRSTENÁ

1.39

STREDOSLOVENSKÉ NÁREČIE, NOVOHRADSKÉ Zombor, o. Modrý Kameň

DEVÄTSTO KILOMETROV PEŠO

A ešte to vám rozpoviem, ako som prišou potom domou. Potom už vojna ňebola ňi-jaká, šetko bolo rozbituo, hlad boľ, a tak sa šetko rozutĕkalo. Ďevecto kilometrou peški, veru. Ke_com videľ, že šecko sa to berie preč, pobraľ som sa aj ja. A tak som prišou do Genova na štvrtí dĕm, to som prešou takich šťiristo kilometrou a boľ som hladní. Šťiri dňi som už išou, to vieťe. Tak son sa miseľ poobzerat' po voľáčom pod zubi. Cestu som vedeľ, lebo tem gróf, čo som boľ pri ňom, ma boľ ešte driou poslaľ k ňemu domou, lebo vom bývaľ u Marošvášarheďe, a aj mapu so_maľ, tak som ja ve-dĕľ, skede mám tájst'. Aj peňiaze so_maľ, aľe načo mi boľi, ke_ca ňišť kúpid' ňedalo. Aľe našou som enu ženu a na tú som tag zavolaľ po tal'ijanski. Zakívala mi, žebi som išou tanu (*dnu*). Ja som zišou takto do kuchiňi, ta_mi dala jest'. Jedou som, iba ke_do-behňe a po tal'ijanski mi vraví, že tal'ijanskí vojáci idú. To som pekňe... Aľe ona sa ešte doptala ich, že zostanú tu v mestĕ, že ňejdú ďalej. Aľe už bolo predvečerom, a tak tá žena mi ukázala cestu von z mesta a tak som aj od'išou. Celú noc som išou, aľe na dĕn som ja ňešou po hrackej. Cez nodz ešte ako-tag, aľe na dĕm ľen poľami. To bolo tag v októbri. Zima ešte ňebola. Žďi son sledovaľ, skede idĕ hracká a popri tej. Tak som prišou do Austrie, na Vilach. Za Vilachom bola hraňica. Tan zme prišľi už eno šiest'i, inak som ja išou sám, aľe tan zme sa už zišľi, išľi zme voveňe (*spolu*), ako žobráci. ňišť som už ňemaľ, iba bróľink so_maľ a náboje, aľe druhuo už šecko bolo pometanuo. A ke_tam dochádzame, rampa spustĕná cez hrackú, iba ket: „Hore ruki!“ Potom nás pust'ili blišie, prezreľi, bróľing zobral'i, ešte aj pomlatal'i (*ohmatali*), aj bičag (*nôž*), aj to zobral'i a hibaj do edniho duora. Tam nás šikuval'i. Tam Tal'ijaňi dával'i zajatích. Prosiľ som toho Tal'ijana, abi ma pust'iu. Vraveľ som na ňeho tal'ijanski, aľe vom ňič. Aľe ja predsa žďi ľen so_mu vraveľ, žebi ma pust'iu. A ked bolo tak predvečerom,

V ednej krčme som učiťiŕ tag zo dvora edon súdok pivoví. Čo mohli? Voják chce jest', ale veru pukali po mŕe, a preca som ho doňiesou do vagóna. Ale ako som bežau, tag mi za gol'ier t'ieklo, čo bou prestrelení. Hod'iu som ho do vagóna: „Nate, pite, chlapi, lebo šecker vitéčie!“

mrkalo sa, zakívaŕ mi, otvoríŕ bránu, kukou a na mŕa fšššš, žebi som bežau. To bolo šťastia, že son sa vedeŕ s ŕim dovraveť. Tag ma pustíŕ. No potom som u_šou! Prišou som do Marburgu, šade peši, ešte aj to bou hodní kuz a tam zme už dostali vlak.

V Marburgu zme nasadli na vlak, do tih vozňou pre hovedá, pre dobitok, no a išli zme, ale ešte aj to bolo... Doz ráz náz vitisli na bok a tan zme stáli aj dva dŕi. Aj tam v Marburgu zme nasadli a ŕišt, nešikuju náz ŕigde. A boli zme lační. Veru, miseli

zme si aj zobrat', uchmatnúť, ke_dzme išli do mesta. V ednej krčme som učiťiŕ tag zo dvora edon súdok pivoví. Čo mohli? Voják chce jest', ale veru pukali (*strielali*) po mŕe, a preca som ho doňiesou do vagóna. Ale ako som bežau, tag mi za gol'ier t'ieklo, čo bou prestrelení. Hod'iu som ho do vagóna: „Nate, pite, chlapi, lebo šecker vitéčie!“

Potom náz už dlho ŕedržali. Odľifruvali náz do Pešti, do Ďarmuot. Stade ešte na Hud'agou a z Hud'agova peši domou. Celá tá cesta s Tal'ijanska domou trvala osemnádz dŕí.

Celou cestou skoro som išou sám. Iba v Ďarmotách son sa stretoŕ s tínto škol'ničkinim mužom. Aj to, išli zme za vípraucom, žebi nám dau vlak, žebi zme ŕnemiseli čakad' do rána, lebo na Hud'agou už vlag ŕnebou, tag aspom edom vagón, žebi dau do Sečian, čo náz odvezie. A bou takí dobrí človek, že nám aj dau. Dau rušem a edom vagóm a bolo dobre. Do Sečiam a na okolo, išlo veľa vojákom domou. A tag z Hud'agova zme potom mi dvaja išli domou. Zarastení, vom bou aj lační, ja so_maŕ ešte čo jest'. Dau so_mu, jedou cukor, kocke, a tag zme prišli predvečerom spevom od radost' do d'ed'ine. A dobre zme prišli. Na druhí d'em bola svadba, aj mŕa tan zvali a tan som svoj príchod oslávíŕ.

Na vojŕe som bou skoro šťiri roke. Rukovaŕ som petnáctom, to so_maŕ osemnádz rokou a vrátiŕ son sa osemnáctom o Martiŕe, po Martiŕe to už bolo. Za celí ten ča_som ľem raz bou doma, po dvoch rokoch a dvoch mesiacoch, ako som narukovaŕ.

ROZPRÁVAL M. HLINICA

1.40

VÝCHODOSLOVENSKÉ NÁREČIE, ABOVSKÉ Myslava, o. Košice

KAMARÁT SA UŽ NIKDY NENAVRÁTIL

Stalo še mi to šternactoho decembra vof šedzemnastim roku vov Romaŕiji, ŕedaleko ot Ploješči. Bol som vislani od veľitela na prepatru, že co nove vof pretku. Ale ja omilom i zoz jednim kamaratom nočnu hodzinu prešol aš pret švaromľiŕiju. A vov brehu na ľeve ruki od drahi šme zbačeli (*zbadali*) švetelko. Ta zešli šme zoz drahi na poľo a ja povedzel tomu svojomu spoločníkovi, žebi bul pri koňoch a ja idzem opatric, co tam. Bo šme tam buli na koňoch. A kec som tam prišol, pokuknol na

oblačok, ta me až zaraželo, bo tam – ne že mi vov dekungu – leželi Romaňi, našo nepracele. A ja sledoval, že dze maju postavartu. Patrim (*pozerám*), rozhladam še a odrazu zbačim, že špi oparti o pušku. To bulo moja jedine šcesce, bo inakši dachtori zoz naz bi še bul rozlučel zo životom. Hoc so mal pri sebe ručne granati, co bi som bol mohol rucidz nuka, ale kec som jich sanoval. Bo ja vecka, jak som toto šicko prepatrel, jak toto stoji, ta som lapel ucekadz nazad za tim šledom (*stopou*), kadzik som prišol. A jak som už bol vof poldraže, post še mušel zobudzidz a zbačel, že tam šlet, ta že tam mušel dachto buc. A voňi višli vonka zos toho baraku a dali salvu. Lapeli strelac, ale šicke kul'ki šli ponad mne, bo ja ucekal dolo brehom.

Kec som prišol ku kamaratovi na mesto, dze som ho ochabel (*nechal*) zo svojim koňom, ta som eščig mu scihnul skričic: „Skoro šedaj na koňa a ucekaj, jag biruješ (*vládzeš*), bo podlo na nas!“ A ja še šmarel na svojoho koňa, na šedle som na bruchu ležel a vov behu nohu preložel do šedla a som ucekal za hlavnu drahu. A dali pal'bu, taže koňa do nohi poraňeli.

Moj kamarad ostal tam a otedi som ho nevidzel. Ta bistuoňe (*isto*) tam dadzej skončel svoj život. A ja vov draže pokračoval, ale draha bula rouna, ta som šileni bol odbočidz do pola, žebi me netrafeli. A tam bulo fšadzi belo, bo tam bula prave žima a šicko bulo zamarznute. Ale led nebol natelo mocni, žebi me bol i zos koňom otrimal. Jak som scel preskočic totu zakrutu na koňu, ta koň še mi posmiknol a do-viedna zo mnu spadnol do vodi. A tedi som už nevidzel švet, bo som bol pod vodu. Ale voda koňa podzvihla, začal plivac, ja še ho lem neopuščel a koň plival šregom dolo vodu. Ke com še dostal ku kraju, ta som zbačel dajake kreki. Ulapel som še o njih zoz rukama, jak som lem biroval, a som višol do krekoch, žebi som sebe dakuz odichnol. Koň stal vo vodze, že mu lem hlavu a chribed bulo vidno, ale johu naručki som mal vov rukoch.

Ke com f tich krekoch tag otpočival, rospatral še, že dze som. Podľa horoch som ziscel, že som na nepracelskej straňe. Koňa som vimentoval (*zachránil, pritiahol*) ku sebe bližej, že som mohol na ňoho šednuc. Ta inakšej pomoci som už nemal, lem nazat še vracic pres totu hliboku vodu.

Ke com prišol nazat ku svojomu brehu z vodi, ta som zešol s koňa, viňal som šabl'u, co bula na šedle prikapčana (*pripevnená*), a som robel garadiče (*schody*) do breha, žebi som mohol s koňom vinzdz na brech, chtori bol vo viški troh aš štiroh metroch. Pritim som aj šabl'u zlamal, ale prečig lem še mi podarelo dostac še na suchu žem. No dobre, ale co zos koňom? Kobula, Liza jej bulo meno. Ja ju za kantar cahal za sobu. A vona še scela nemina (*nemá tvár*) vimentovac (*zachránit'*) tež zoz vodi, ta išla za mnu. Po tih garadičoch prišla až na stredz breha. Tu sebe odichla, postala, predňima nohama še ulapela za verh breha, ale zadňe nohi mala vo vodze. Ja ju i nadeľ, jak som lem biroval, ta tak som trimal, bo kebi som ju bol puščel, ta bula bi spadla naza do vodi. Ale ja ju trimal, bo som bol eščik chlop, ne taki jag neška.

Jak som ju volal, Liza, Liza, ta tag zos šicku mocu viskočela a ponad mne še prerucela, bo ja nemohol otskočic. A ja bol tag zamarznuti, čo som sebe nohi niďž nečul (*necítil*). A aňi som kroči dzoz ňima nemohol. Šicko som mal na sebe zamarznute ja kosc. Ale z veľiku psotu som na ňu šednol a som še prega poľo obracel zmerom ku našim.

Ale netrefel som prisc ku Němcom? Šol som nočnu hodzinu a durňe (*hlúpo, zle*). Německi pozd na mne skričel halt! Ale ja nesluchal, ta mi poraňel zoz bagnetom

koňa. Von hodz me poznal za Austrijaka, ale čo, kedz ja nežnal toho dňa heslo, ľem fčerajšoho.

A tak prišol nato jeden nemecki poručik, lajtnant, a še mi pital po nemecki, čo tu robim. Jag vidzel, jaki som zamarznuti, ta me opkrevel zoz rumom a ukazal mi zmer, dze mam isc ku našomu čapatu.

Jakoška som še vracel na druhi dzeň rano, mohlo buc tak štiri, abo pejdz hodzin. Jak som prišol a som še hlašel, ta še mi pital kapitan, že dze mam kamarata. Ros-povedzel so_mu šicko, co a jak še stalo. Ja ostal až do konca vojni tam, ale ten moj ňeboščik kamarat še ňihda ňenavracel.

ROZPRÁVAL M. ŠOLC

AJ DOMA SA BOJOVALO

Dnes si už ani nevieme predstaviť, aké utrpenia počas vojny prežívali ľudia, ktorí zostali doma. Trápením usúžené ženy s ubiedenými deťmi museli zabezpečiť aspoň ako-tak prijateľné podmienky na život svojim rodinám v čase, keď ich muži boli na fronte. Potravín ubúdalo, práca bola vzácna, čím ďalej, tým viac prevládala neistota a obavy z budúcnosti. Obrovskú traumu si so sebou priniesli aj tí, ktorí sa z frontu vrátili. Je úplne jedno, či bojovali v rakúsko-uhorskej armáde, alebo v légiách. Autentické spomienky sa im vryli do pamäti natrvalo a neľudskosť bojov sa do nich premietla bez zveličenia. Muselo uplynúť veľa času od skončenia vojny, kým sa život rodín a všetkých, čo prežili, vrátil aspoň čiastočne do normálnych kolají...

1.41

ZÁPADOSLOVENSKÉ NÁREČIE, TRNAVSKÉ Dolné Orešany, o. Trnava

VŠETKO TRÁPENIE ZOSTALO NA MNE

Mladém veku son sa vidala. Dobre son sa vidala, po vóli. Len do veľkej dlžobi som prišla. Matka boli stará. Tá nižd robid nemohli. Za rok son dostala jenno dzíta, za rog aj štvrd druhé, za rog aj za štvrd ešte aj treccé. Ščul prišla tá svetová vojna. Muž mosel narukuvat. Ščul šecka robota, šecko trápení, dlžobi, ani nevím vipovedzet, kolko bolo, zostalo na mne. Potporu som žádnú nedostala, že je majetek. Ale o ton sa nigdze nevedzelo, že ten majeteg je zatopení (*v dlhoch*). Kravički zme mali. Na ton sa oralo, sálo. Šecko som mosela robit. Svekruša tí dzecuški varovali.

Naráz mi písali, že muž je už ranení. Bádeni sa nachádzal špitáli. Tak son to najmenšé, malo ale tri mesáce, to som zebrała ze sebu a išla som ho do teho Bádena naščívít. Hledám po špitáli, hledám, nigdze ho nebolo. Naráz ho stretnem v ulici o dvoch barlách, čo som ho ani poznad nemohla.

Prindem domo, už robím za svoju robotu. O dva mesáce ho dovézli. Častouská grófká ho dovézla na aute. On ból taško ranení na život (*do brucha*). Mala som s ním veľké trápení, lebo robid nemohól.

Poton son sa dozvedzela, že do sce potporu, že mosí notárovi nečo zanést. Chici-la som štiri slépkí, notárovi som íh zanésla, čo bi zme íh boli aj doma zedli. Uš som poton dostávala šestnást korun na mesác. Potom ma už velice poznal. A hovorí: „Čo má hentá chudera robit!? Má tri dzeci a jednu starú osobu. To má za tri dzeci!“ Ke_con to svekruši povedala, tá mu nadávali: „Potvora notár tan, dze je, ke_to tak poví!“

Ale dlžoba na ten majeteg róstla, lebo ani interes (*úroky*) sa neplacil. Nemaal do robit celkom. Prišól rok, muž mosel zaz narukuvat. Uznali ho zdravého. Do Taliján-ska išól. Tak to trvalo tá dlžoba pres celé štiri roki, pres tú vojnu.

Po vojne muž prišól, vrátil sa. Veritelá začali šeci pítat. Natolko teho bolo, čo to k viplacenú nebolo. Zali sa na to fiškáli (*advokáti*) a šeceg majeteg nám predali. Nižd nám nezostalo, len dva staré kone. Raz išól do mesta s nima z drevom, aj tí mu tam ešte zhabali. Za_zme išli za nima, za tima veriteli, abi nám íh vidali. Zme sa sporádali a splácali zme aj tí kone.

Ničoho nebolo, ale ešte dlžobi. Ešče zme nemali pokoja aj dva roki. Veľké trápení neslíchané zme zažili. Tag zme boli bídní, čo aj na štvrt kila múki dicki nebolo.

Keď už dzecuški odróstali, potom nám už bolo lepší. Tí dlžníci prestali, uš sa zakopali.

ROZPRÁVALA R. SPEVÁKOVÁ

Raz išol jeden vojenski oficer na spovec. Ale bars polachko spovedz odbavoval. Knaz bul mladi, ale zato bul obozretni. I poveda mu: Ale, pane, nehajme mi tu spovec. Ale ta vojenčina me bar zaujima. Povedajce mi, jaki šarža je najperši? Gemajner. A potom? Frajter. A potom? Kapral. A potom? Firer. A potom? Stražamester. A potom? Lajtnant. A potom? Oberlajtnant. A potom? Kapitan. A potom? Major. A potom? Ezredeš. A potom? General. A potom? Teraz už oficer neznal, jag mal otpovedzec. A knaz mu potom povedzel: No, ked vi neznace, ale ja znam. Ked vi taki lachki život povedzece, do večneho zatracena pridzece. A to budze potom.

ROZPRÁVALA A. KRÁLIKOVÁ; 2.17. HRANOVNICA, O. POPRAD

1.42

STREDOSLOVENSKÉ NÁREČIE, TEKOVSKÉ Opatovce nad Žitavou, o. Zlaté Moravce

ÚTECHA RANENÉHO

Štrnáston roku prišla vojna tag nečakaňe. Kižbír (*obecný zriadenec*) zabubnuvaŭ, že kerí slúžeŭ dvaciaton šieston regimente, abi boŭ za dvacačtiri hoďiňi na svojom placi, de slúžeŭ vojančinu. A muoj muš patreŭ do Ostrihoma. Boŭ tan do tížňa.

Ťed'i boli troje noviňi celej d'ed'iňe. A s tíh novín son sa dozved'ela, kedi má t'en regimendz_mojí_mužon id' na front. Ke_con sa to dozved'ela, tak son si pomislela, že uš chudág viprázňeŭ, čo maŭ z domu nabalenuo a puojd'e naprázno. Ja bi so_mu rada ešte bola zaňiesla, kebi so_mala do Ostrihoma s kín it'. Muoj švagor hovoreŭ: „Ňeboj sa, švagrinka, ja puojd'en s t'ebou.“ A išoŭ so mňou. Kolko sa dalo, som pripravila a išla son.

Prišla son do Parkanu a Parkaňe nám povedali, že cibilou neberu, len vojsko, ale že druhí vlag buďe aj cibilou. Ale mi zme to ňimali istuo, mi zme sali ešte v noci, ked' von maŭ rano od'ít, abi zme tan rano boli. Tak t'eda zme si poviedali jenna druhímu, že puojd'eme peši, lebo von že tú hracku pozná, lebo vom boŭ na koňach pre petrolín a pre gajzd opchodňíkovi. A von tú hracku poznaŭ. Na svitaňi zme boli Ostrihome. Švagor išoŭ pri kasárňu a najšoŭ tan takího vartáša, čo boŭ dobrí známi. A t'en istí poznaŭ aj muojho muža. A ja son otkázala, abi muž doviedoŭ šetkíh známich, lebo že son ja dozď nachistala. Tag ih doviedoŭ. Sali zme si do šanca (*priekopy*). Už ňebolo tma. Muojmu mužovi so_nabalila, kolko len mohou, a čo sa ňeminulo, son im poďelila. Poton od'išli. Ja son si pomislela, len kebi son ho mohla vid'iet', ked' budú otchádzat'. Ale veru son ho ňevid'ela, aňi švagor, lebo išlo vela vojska a štvorstupe. Možná ma von videŭ, ale ked' boŭ o_druhího boku, tag ja son ho ňevid'ela. Tag nán hovoreŭ, že idú do Komárna peši a staďe na front. Poto_mi písau s frontu, ked' mu čaz dovoleŭ, a ja so_mu písala kažďí tížďeň.

A keť prestaŭ písať, tak so_ňe-ved'ela, či je medzi živíma, či medzi mrtvíma. Ale jemu bolo ťaško písať, lebo ked' mu nohu otpílili, že ako nán to dá veďeť.

Nahaŭ náz velkej robot'e, začínaŭ sa agust a bolo mrcha počasie, tak sa žatva oťiahla (*oddialila*). Ale ja so_mu napísala žďi, že nán šetko dobre ide, abi na to

ňemisľu. A keď prestať písať, tak so_ňvedela, či je medzi živíma, či medzi mrtvíma. Ale jemu bolo ťažko písať, lebo keď mu nohu odpílili, že ako nán to dá vedieť. A poto_na kartě raz napísať: „So_ňemocníci, noha je špatná!“ Moseľ maď horúčku, ke_to písať. Ve_to bolo tag málo, a aňi to ňevládať napísať. Kebi mať gdo i_co mňou, ja bi son ho prišla pozrieť. Mala son atresu z ňemocníci a sestra išla so mňou. Prichistala so_mu takuo lepšuo cukrovo, kabáčki, až ňezje, poči (*pokým*) buďen tan, abi sa mu to ňepokazilo.

Ton Šťemberku zme prišli pri školu a tam boľ ošetruvaťel a tēn ho poznať a otvoreľ mi dvere a videla son, ako ho ošetruvaťel držať na rukách a druhí mu postel richtuvať. A ja ke_con ho zazrela, že ňima nohu, friško son zatvorila dvere naspák, abi ma ňezazreť. To bolo moje šťastie. Lebo za tīma dverma mi s pošanuvania (*z lútosti*) slzi vipali a ta_mi to prejšlo. A keď mi žial prejšou, tak son vojšla, postavila son sa pri postel, len son sa zadívala naňho. A von, že de son sa tan zala. ňvedeľu, či je to sen, či nie! Ved' je toto ňemocníca prvá ot frontu! A von hovoreľu, že veru sa ňima dobre, že keď otchádzali s frontu, pe_dňi zme ňimali kuchiňu a tu mu zase ňedali jest', len vodu, lebo že má velkú horúčku. A ja hovorín: „Ja son tī doňiesla šeličo, ná, ako tī to zješ?!“ A von: „Ňeboj sa ňižď, Herminka moja, ja sa skovám po_duchnu a tak sa najen, šag ňebude ňigdo vedieť.“ „Ale ved' ja ťa s tīn zabijen, ke_tī ňesmieš takuo ťašuo ňišt.“ „Ňeboj sa, ňižď mi ňebude, len mi daj!“ Dala so_mu. „Ale vieš tī čo? Mi tu buďeme za dva ňi, a tak tī buďen dávať, tak troška a zase potroške.“ A tag aj bolo. No ja so_mu pri ton jedeňi povedala, že ja vien o jeho chorobe, že ňima nohu, ale že abi sa ňetrápeľ: „Lebo bi si išou ešte naspák, kebi si boľ lachko raňeňi!“ Len son ho ťešila, že šak sa medzi nama zamieša, že moc čo buďe, spraví a ňemodz buďe, volachto druhí spraví. Ale že maminka, čo budú robiť. „Ňeboj sa, ja ih uspokojín, že sa o_teba ešte aj večí žobráci, bez nuoch, bez rúk, ako kerího trafilo. Len tī bu_cpokojní!“ Ná poton aj tag bolo. Ťedá maminku son uspokojila a von tan dlho ňeboľ, lebo moseli spraviť plac tīn, čo prišli noví, a dali ho do Prešporku. A tam boľ až do jari. Ale tan son už ňepotrebovala sprievoccu, lebo son si pomislela, šag je to už naše, u_son ako doma. Zase son ho išla nazrieť. Ale staďe von uš písať a poto_mi hovoreľu, že ako ho to zvládalo, čo so_mu dala najest', že boľ vislabnuťi a že je už vo vládě (*pri sile*). Ale že dochtori viprávajú, že mu mosia nohu višie otpíliť. Ale poto_mu to ňerobili, len ho preložili do Budapešti.

A mali zme dve deťi a ke_con išla do Prešporku, tak son zachitila to d'ieuča a do Budapešti toho chlapca, abi sa aj z jeňňín, aj z druhím potešeľ. Ná muoj muš tam boľ do Vianoc, uš prišou pred Vianoci domou, ale až na druhí rok.

ROZPRÁVALA H. KOVÁČOVÁ

Ešte aňi sedemná_som ňemala, keď ma vidali. Len preto, že boľ bohatí. Oňi boli gazdovie a mi zme boli chudobní. Že keď ma on stē. A čo som ho ja ňestēla, to ňeplatilo. Len oňi, že mňa oňi dobre vidajú. A ňemali zme dobrí život... Jedenástom roku som sa vidala a fštrnástom išou na vojnu. Tam boľ ped' rokou a ja som mislela, že už aňi staďe ňepríde... A prišou!

ROZPRÁVALA Š. TURČEKOVÁ; 2.18. NEDANOVCE, O. TOPOLEČANY

ZÁPADOSLOVENSKÉ NÁREČIE, POVAŽSKÉ Bzince pod Javorinou, o. Nové Mesto nad Váhom

KET TATÍČKO ODIŠLI NA VOJNU

Ke_com bola malá, bolo nás pe_dzecí, tatíčko odešli na vojnu. Veru, dobre nám nebolo. Mamička si nevedzeli s nami ani radi. Nemali zme ani penez, ani ničoho. Potporu na náz nedostali žánnu. Richtár aj z maďarskými šandármí, čo nosili na čepicách také veľiké kosiériki (*perá z kohutieho chvosta*), sa rozdelili s potporú a nám neostalo ništ. Tedi boli také porátky. Ból to velice taščí život cez vojnu. Mamička vimiseli tak, že išli s nami ze šetkími do Viénna, jagbi tam dostali na náz vačšú potporu. Išli dzesi na úradi, tam to o nás šetko poviprávali, že náz nemajú jako uživit a plakali tam. Potom prišiel takí veľkí pán s toho úradu nás pozret, či je to práuda. Ked náz vidzel, také samé drobné dzeci v jakéj biédze žijeme, ani zaoblečené, hlanné zme boli, aj zme špatno viziérati, tag zme ozaj dostali vačšú potporu, s keréj zme už trochu lepšiej žili. Boli zme tam duhí čas cez vojnu, gvóli téj potpore. Ke_ca nám už tatíčko mali vráci_dzvojni, prišli zme domom. Boli zme rádzi, že nám tam neostali jako druží.

ROZPRÁVALA A. KUHAJDOVÁ

STREDOSLOVENSKÉ NÁREČIE, TEKOVSKÉ Topolčianky, o. Zlaté Moravce

OD TÝCH ŽOBRÁKOV SOM UŠIEL

Na vojnu son išou d'evectosiedmon. Zobraní son bou na tri roki. Poňevádz otiedz bou starí, tag ma vifelmantuvali na dva mesiace.

Do prvej svetovej vojni so_nastúpeu prvího augusta. Poton son oñezdraveu. Po troh mesiacoch son sa vráťeu do Ostrihomu. Dvacatiho druhího júna ma zajali pri ofenzíve Rusov. Šikuvali náz na Kazaň. Tan si náz bároňi porozoberali na roboti. Ja son tan pripadou jenímu báronovi, volal sa Buligin. Tu son robeu o_cvitu do mrku. Dvaciatého júla zme siali. Po patnáston zme začali zať. Po Šichsvatíh asi tri tížne zme dokončili mladbu. Na mesiadz zme mali tri ruble. V lágeri bola chova dobrá aj mrchavá. Lacnuo bolo šecker, len peňazí ňebolo. Báronovi zme otkázali, abi nán ešte dau peňazí. To ván bolo dobrouo. Ale von nán otkážau od jeniho zajatího, že ruble nán dá, až bude mier.

Poton zme už, šecker jeno, napísali takí prípis, že keď je jedon báron ulakomení na zajacov, ňech si kúpi bírouku (*špagát*) a bodáj bi sa na ňej obeseu. Na druhí deň už boli f kantore peňaze. Mau son rovníh jedenázd' rublou.

Poto_náz očikovali do lepšího kraja. Osen_ňi zme išli peší. Sedemnástiho roku zhod'ili cára. Cár bou skinutí (*padol*) a ľudie sa raduvali. Zajatích, to ako nás, zali

do hintova (*koča*) a viezli na majer. Ďed'ina mala kruh richtárou. Poton náz dělili. Ženi si ťahali lóze (*losovali*), kerá náz dostaŕe. Jena, čo si ma vilózovala, hnet' sa ma vipituvala, či vien robiť. Povedau son, že ňevien. Poriadne ma obond'iala, jako svojho, tag u tej son boų. Oŕi ces puost ňižd ňejeli. Ja son jej povedau, že mi sa ňepost'íme. Jej švagar sa jeduvaų, že von mosí jest' cibulu a ja jen slaŕinu. Ňemohou son ho zŕiest'. Jedon rá_son zhadzuvaų na kobiliŕe (*stohu*) a ten istí ohláseų, že ma chovajú jako bárona. Povedau son mu poton poriaŕe do duši. Šecko son si vezou a ta hed za kamarádon.

Poton son robeų u druhej gazd'inej. Starosta a kižbír (*obecný zriadenec*) ma za trez_dali jenimu chromímu na robotu. Gazda boų kriví, žŕedz boų prislepí a maťer ťemná (*duševne chorá*). Boų son srďití. Len žŕnica bola poriana. S toho šeckího son aj ja boų bolní (*chory*). Maų son lecharátku. Gazd'iná mi dala ladovú handru a lachkuo lekárstvo (*liek*). Každie šťiri hod'ini son to peų.

O_tíh žobrákou son poton ujšoų. Ale boli to takí pletkaví ľud'ie f tej d'ed'iŕe. Zvo_nár zvoŕeų do nuoti. Keď išla procesija, von zvoŕeų pochot.

Náš front sa už bližeų. Sedmoria zme sa vibráli že domou. Išli zme palétou až do Ňikapolu. Išoų jeden fijáger a ten náz vezou. Za dva_ŕni zme boli v Ňikapole. Poto_nás šikuvali do Lambergu. Ta_náz dali vikúpať, ostrihať, ale zvišnuo šac_tvo nán zobrali. Staďe náz očikovali do svojho lágera do Bratislavi. Ale ta_náz ňest'eli.

Ležala mi len jena vedz na hlave. Jako ufujazd'it'. Ležali zme f šancoch (*zákopoch*). Mináž zme mali f kasárňach. Ale to nán chlapon ňižd ňebolo. Preto zme choďili kranút'. Žandári brali na náz aj kameŕie. Ale poto_nastaų prevrat. Vojna sa skončila. S frontu uťekalo šecko, čo malo nohi. Aŕi ja son tan ňezostaų. Rozišli zme sa d'ekerí domou. A o_tedi furt tu bívan. Aj druhú vojnu son prežeų. Partizánon son pomáhaų a tu son. Ja son veďeų f ton behať.

ROZPRÁVAL M. ĎURIAČ

Bov som na vojne a trinácteho septembra ma zajali. Tan som stúpev aj do strani komunistickéj. A tam bolo dobre. Boli sme najprv na té opčanské, na štátne robote, a s té potom, keď nemav gdo robiť, tak tam bolo, pravda, chlapóv šecko preč, tag jako nás potom dali gazdom robiť. Desat, pet, gdo kolko scev. A tan sme robili. Aj tam bolo dobre. A ešte volakerí ostali aj robili dál. A niekerí zasek, gde mu bolo lepšie, zas tam fúkov. Tan sa robili šelijaké kúski, aj žranice, aj hospodárstvo bolo veliké.

ROZPRÁVAL P. TUHERA; 2.19. RADOŠINA, O. NITRA

1.45
STREDOSLOVENSKÉ NÁREČIE, TURČIANSKE
Lazany, o. Martin

V OBCHODE V RUSKU

Ja som bou v Rúskej v opchode stálom. Lebo naši Turčaňia, šag ich tam bolo plno, ale do japonskej vojni štvrtom, piatom hauzíruvali (*chodili s podomovým tovarom*). Aj moji šéfovia chod'ili po hauzíрке s pudlom (*krošňou s tovarom*) alebo na koňach, ale ja som išioṽ v d'siatom, oňi už mal'i opchod na mešće.

Z Rúskej mám príhodou šel'iakich. Ke_ca vojna svetová načala, potom asi po roku bou zajat'i Premišel', pevnosť, f pätnástom roku, a prišlo modz do zajat'ia, višće stoťisíc. Fšetko vāčinou l'ifruval'i (*dopravovali*), každú hod'inu išioṽ vlag d'el'ako, adž do strednej Ázije, lebo tam l'ifruval'i tíchto zajacou. Každú hod'inu nákladní vlak, zajaci v nákladníh vozňach. Duostojníci mal'i osobné vagóni, aj zbraňe mal'i pri sebe títo duostojníci, ňehával'i si šabl'e. Moj šév z Ležiachova, čo sa hod'iu pod vlak, hovorí: „Jožo, choť, opítaj sa, možno sa Slováci s Turca! Daj im rubľa, muože budú potrebuvať. Ale Ňemcom bochrāñ dat', len Slovákomi!“ A hovorím: „Kebi sa náhodou trafiṽ Vrícāñ?“ To je Ňemedz_Vríckeho. „No daj aj tomu, ale len päďesiat kopejok!“ „Ved' u mojho oca mlát'ili Vrícāňia!“ „Daj, daj, Vrícāñovi daj, ale len ke_d'e z Vríckeho!“ A už tade koľ'korāzi som chod'iu, a najmä večer. Tak po večerah vedľa vagónou a u_sa opitujem. Ňeboṽ son zvedaví, ale šetko Maďari. Maďarski sa počujen zhovárať, len maďarski, maďarski. Ale v ňietrih (*niektorych*) vagónach sa opítam: „S Turčianskej stol'ice ňejes_tuná náhodou?“ „Ňie, ňie. Ňiž, ňišt.“ Adž odrazu z jedného vagóna, ja som už obišioṽ celí transpord vari aj zo tri rázi, počúvam Maďara, jedného vojaka, že čo tam chod'ím, takíto chlapec. Ja son sa mu po maďarski pohroziṽ, že ňetrpím také slová a zakazuje_mu pokračovať. Ech, ten skočiṽ, celí vagó_na mňa skočiṽ: „Je to maďarskí chlapec!“ U_som potom ňemohou sa otpút'íd' od ňich. A šetko bol'i Maďari.

ROZPRÁVAL J. ŠARŠÚŇ

1.46
STREDOSLOVENSKÉ NÁREČIE, NOVOHRADSKÉ
Zombor, o. Modrý Kameň

KEĎ NEBOLA POŽIVEŇ

Ces prvú vojnu bola veľká bieda, hlad. Ňemal'i, veru, veľa ľud'ia čo jest'. Aňi mi zme ňemal'i. A tak sa chod'ilo, zháňalo jedlo, d'e sa dalo. Aj mňa, takuo d'ieuča, mohla so_mat' petnādz rokou, tag ma moji viprevad'ili, žebi som tašla a doňiesla múku. Lebo edna žena chod'ievala a nosievala maslo, múku, aj slaňinu a predávala tu. Každí, chto kupovaṽ od ňej, bou s ňou známi. Aj mi zme bol'i, a tag ma poslal'i za ňou, žebi som tašla tan za ňou. Aj som u ňej spala. Aj mi nabrala, dala masť, slaňinu

aj múku. Ale ja som badala, že okolo jej domu chod'ia rendéri, maďarskí žandári, chod'ia sem i tam popri plote a merkuvali (*dávali pozor*). Ale jej muž, to bou počtár na vlaku, ten sa ňebáu: „Le_nak sprobuj!“ Ale veru, len čo zme višli zo dvora, hát! Hned náz žandár chit'iu. Šetko odbrau od nás, zobraľi náz na úrat, tam náz višetroval'i. Ale néna (*teta*) ma bola naučila, ako mám vraveť. Kázala mi, žebi som vravela, že ona má ti deťi u náz a že to tim posielala. Ja som tag aj vravela, ale to ňepomohlo, šetko braľi a dávali na kopu a potom to tam opl'esňelo. Prečo to braľi? Tan sa skazilo a ľudom ňedaľi! Ale domou zme už ňemali čo ňiest'. Čo kúpime? Lina néna vraví: „Poňesieme aspom kukuričnú múku.“

Ako zme už potom išli, to ňeviem, lem to viem, že doma sa veľmi o mňa trápili, že de som takuo d'ieuča. A už doz_boli naľakaňi z apom (*z otcom*), lebo aj tem chudág zahinuu na froňte. Že vray si tašou na kávu pre dupľu a kuchiňa bola lem taká z dreva, lavína sa z vrchu dou zvaľila, tag vuosmih vray zarúťila a kím ih vihrabal'i, zaduseň boli. Tag aj o mňa sa veľmi trápili, že de son sa poďela. Lebo kím to višetroval'i, tam náz držaľi. A ke_con sa vrátila domou, tag už na Malej hore žaľi. Už

A už doz_boli naľakaňi z apom, lebo aj tem chudág zahinuu na froňte. Že vray si tašou na kávu pre dupľu a kuchiňa bola len taká z dreva, lavína sa z vrchu dou zvaľila, tag vuosmih vray zarúťila a kím ih vihrabal'i, zaduseň boli.

ňebola načim poživem. Ale aspom vedeli, že som nažive, radovali sa, že sa mi nižď ňestalo. Už potom bolo čo jest'. Žito sa mľelo na tako_mlinčeku a s cukrom a tak sa jedlo. Alebo sa žito uvarilo, posipalo makom a tak sa jedlo. Dávali nám ten žltí cukor, čo koňom, a ked nám smrdeu, tag zme sódu dávali do ňeho, tak tá troška ten smrad viňiesla. Ale zato muožem povedať, potom zme už lační ňeboľi, lebo naša stará mama bola ochotná.

Tá nám poďel'ila chľeba a s tin zme si miseli gazdovať. ňemohl'i zme len tan rozvláćid' ako ňiekerí. Lebo boli takí, čo jim ňedochod'ilo, nevedeli si chráňit', ked maľi.

A ľud'ia si miseli skovávať obil'ia, lebo chod'il'i z dom do domu a rekviroval'i. Ale mi zme boli v dome len ženi, bes chlapa, mi zme si to tag ňevedeli skovať a aňi zme to ňevládali. Moja mama ňevládali, tag zme si obil'ia dal'i lem do zaňej chiži do takej truhľe. A ket prišou ten, čo rekvirovau, šetko nám našou a zobrau. Potom zasa bou hlad a bieda. Ale dobrí ľud'ia nám aj tedi pomohl'i. ňepomrel'i zme od hladu. Ale ťaško sa ľudom tedi žilo, ťašká to bola doba.

ROZPRÁVALA M. HLINICOVÁ

1.47 **ZÁPADOSLOVENSKÉ NÁREČIE, TRNAVSKÉ** **Ružindol, o. Trnava**

CEZ VOJNU SA ANI PRÍDEL NEDOSTÁVAL

Tag vám povím, pres prvú vojnu ani prídzal sa nedostával na ništ. Ale tuto na dzedzine ľudé velice mreli! Na tú španihelku, to bolo šecko prechládnuté, slabí ľudé boli, nezažití (*zle živení*)! Tak f téj vojne nebolo v opchode ničeho, len klinec, gom-

bíg a ihli. Ničeho nebolo k dostánú. A téš chodzili rekvíruvat po domoch. Zme si chlebička virobili, ale kebi zme si ho neboli skovávali, boli bi zme aj chleba hladní. Ta_ked rekvíruvali po domoch, tag zme si ve hnoji spravili jamu, ta_mechi dali, aj šezd mechóv dali, pozakrívati z visokú slámu, z handrámi a zahodzili z hnojom. A teda chodzívali po truhlách, šadze štuchali, pichali, na hóru (*povalu*), šadze šecko kukali, ludom rekvíruvali, moseli ludé si velice skovat. A ludé, víte, jako robili? Ket po dvori rekvíruvali, ludé to nosili za_spátki za humni, druhí zaz nosili tam. Skovávali velice! Nuš poton že sa chicili rozumu. Poton drevo zastlali do posteľe.

ROZPRÁVAL Š. ŠULKO

Ta jag bi som ňepametala! Maďarska škola bula a ocedz na vojňe spadl'i. Ta ja tak slabo, bo bul'i sestri. Mi bul'i pejdz dzeci. Ta ja už mušela bavic. A tote do poľa mušeli isc. Madz gdova bul'i. Ocedz aňi totu jednu sestru ňepoznal'i, bo v Rusku spadl'i f tamtej vojňe.

ROZPRÁVALA M. BRINDZOVÁ; 2.20. KORYTNÉ, O. LEVOČA

1.48

STREDOSLOVENSKÉ NÁREČIE, GEMERSKÉ Kokava nad Rimavicou, o. Rimavská Sobota

AKO SOM SI MUŽA NA FRONTE NAŠLA

Tuž vojna sã strhla f štrnácton. Náreg boŭ hrozní, kot šeci chlapi miseli tájt'i. Aj muoj tajšoŭ. Mi zmo sã bol'i zobral'i v uosmom, tuž ale šakovag bolo, bieda bola. Fše hovädo odhinúlo, fše daž inšie sã stálo, šakovaká skazã sã stála. A pomoci u náz ňebolo, len zmo sã sami trápil'i s tou šelaďieu (*čelaďou*). Šakovakuo son já prežila. Bieda bola, choroba prišla, vojna prišla, a tag zmo sã miseli trápiťi. Muž boŭ na vojňe za päd rokou, veru. A já sama.

Starí boŭ vo vojňe v Gaľíciji. Tan to bolo už bl'isko ruskiho frontu. Ve_con bola dva razi pri ňen. Cez vojnu, veru. Našla son ho, našla. Ftodi mi notár poviedaŭ, kot son tašla, že bi mi takuo už visvešaňie, ako to vrävelo sã ftodi, že igalóvan (*potvrdenie*). „Jój, Marka, to aňi ňemisli na to, že ti bi si si tvojho mužã našla.“ Ale ňepoviedaŭ „mužã našla,“ ale „že bi si si tvojho Ondra našla.“ Tuž ale ňevien, aká son bola blázon dáki, že son sã ňedala o_toho odvräveti. No tak son už poton na notárã ňedala, ale son tašla do Hnúšti. A tag mi to tan dal'i v Hnúšti, tod igalóvan. Tak son sã vibrala, ale ňi sama, ale s tínto Läjzovã Ondron. Tot prišoŭ na takú dovolenú domou a oňi bol'i vedno. ňi tak celkon vedno, ale bol'i bl'isko, edon o druhon vedeli. Tuš tak son ta išla s ňin, ale naspät son poton sama šla. Ces Priemisel' a cez Lenbert a šäd (*všade*) na mašiňe. Kod zmo tag na druhí deň šli cez noc, a bola taká hmľa veľká a už boŭ takí hodní deň, tag bolo dađe zopár oviec, zopár kráu, lebo ŭon

A poton já pozrien na toho muojho stariho a šo son ho už dávno ňeviděla, tuž tak son ho uš kuz aj ňepoznala. Maų bajúziská, edon maų lou, edon hor, hlava strapatá.

kravi pásou, muoj starí. Bou tan pri mäsárech, dē zabíjál'i, ũon bou pri ton vel'mi šikouní. No tak son si tag vrávela: „Ach bože,“ reku, uš son tomu kamarátovi. „Kobi toto uš tanto bou náž Ondro pri tich kravách.“ Tuž ale zmo přešl'i tri, aj štiri takie šriedi, šo ňebou. No a už poton zmo prišl'i gu dēd'íne, dē ako maų biťi. Tag už zmo dochod'íl'i, višl'i

zmo z mašini, to bolo vidno a tag zmo poton ešte išl'i peši. Tag hodně ako tu, ale ňi ako do Rimavici, to mohlo biťi. No a išl'i zmo takou cestíškou. A poton zmo přešl'i cez edon mos_a tan bola taká edná dēd'ina pekná a tan bola voda, ťiekoų potok. No a tan akurát sá pás'l'i dva voli a edná krava a poton tak poďáu na tej lúki pásou chlapec. Iděmo, iděmo tou cestou a už ňebola dēl'äko tá dēd'inka, dē zmo už mal'i prít'í. Id'ini sá volala tá dēd'inka. A tot kamarát, tod Läjzo sá spítaų, išl'i zmo tan pol'ä edniho Pol'äka, ší ňevie, dē leží dvacáti pátí regiment. Ach, tód iba takto pokrútių. Ach, ktožehovie, že dē leží. Lebo bol'i uš takí len rostratení. No muoj starí tod bou naveki len nazadok, nazadok. A už vojáci takí šäk šl'i. No ale son mu já poviedala, že ňespituj sá, reku, že dē leží dvacáti pátí regiment, ale sá spítaj, dē sú Id'ini. No tag zmo sá tan už dopitoval'i a šl'i. Poton zmo išl'i ednou cestíškou a pri tej cestíški bou garát (*priekopa*). A iděmo, iděmo popri ton garáde, koho tan vid'ímo. Vel'áš (*volačo*) leží tan. A já povien tomu kamarátovi: „Ach, kobi toto, reku, bou le_náž Ondro!“ Tuž ale ktože bi bou to pomisleų, na takej sístíne a tak sán a aňi medzi vojskon a ňigdē ňiś, ale ako samotní tan. A spí f ton garáde. No a ležaų tag, ako bi bou spaų. A maų takie okrucence naokrucenie a baganšä. Tuž edná bola dobrá, ale edná sá mu len tag vlěkla. A tod Läjzo príde k ňemu a tak takto kopně do ňeho, že bi stáu. A já ešte povien: „Ve_tot spí, aňi sá ňepohně.“ A já son mala na chrptě batoh a v rukáh dva kuoše tan son vlěkla. A já id'en het a ũon, tod Läjzo, zastáu s tin chlapon, poton sá pošťieräu (*pozviechal*) hor a tak takuo bíśisko maų na takon vrbovon porisku grabaton, ale takuo ako edon hodní povraz, a hñet s ňin pl'äskoų tan. Tuš tag Ondro sá s ňin rosprávaų, už ho poznau, ale já son ňiž ešte ňeveděla, ešte son sá vlěkla pár krokou. Tuž ale poton son zastála. Ve_cä tí rosprávajú. Tag son sá obzrela a kus podala, ako naspät s timi batohamí. A oňi sá už len viškierajú edon druhimu. A poton já pozrien na toho muojho stariho a šo son ho už dávno ňeviděla, tuž tak son ho uš kuz aj ňepoznala. Maų bajúziská, edon maų lou (*dole*), edon hor, hlava strapatá. Tuš tak son ho veru ľedvác poznala. „Tuž ale, reku, ti,“ vrävín tomu Läjzovi, „sí je to ňi náž Ondro?“ Oňi sá len zasi tag ako na sebä ušklbnú. Tak son uš poton adá (*hádam*) aj tret'í rás, tak son uš poton aj s timí batohamí takto búšila donho: „Ale sí si ti, sí si ňi ti?“ Tak sá už poton zasmáu a schiťių mä aj s timí batohamí.

No tak son ho takto našla. A tot pán notár mä tag odvrávaų. Veru tak to bolo ces tú vojnu. Ale šetko zmo přežil'i a dožil'i zmo sá tol'kichto rokou. Tag veru.

ROZPRÁVALA M. KOMENDOVÁ

1.49

NÁREČIE ZÁPADOSLOVENSKE, TRNAVSKÉ*

Sereď, o. Galanta

VŠETKY ŽENY SA MALI ČO OHÁNAŤ

Ke_cca začala ve štrnástém roku svetová vojna, muža hned zebrale a já sem zesta-la ze štirma detma doma. Šeckí ženi, čo zestali samé doma, mali sa čo ohánat. Bola veľká bída a deti nemali čo jesti. Já som chodívala robid za pár grajcárov na den. Deti zestali doma samé a najstaršia céra ím varívala. Horší to bolo s cukrom a s chlebom. Navarila som burginu a tú ščavu som zlála, to bol cuker. Chleba som píkla s kukuričného šrotu. Takí bol čírní a deti ho veru tag džgali do seba a holí, né omascení, jako vi teraz jíte. Horší to bolo ze šatami, prešivala som detem z mo-jích sukén. A deti chodili boski. A v zime nechodili ani ven, lebo si nemali čo obut. Ze začátku mi boli pri detoh moja maci, ale potom onezdraveli a mosela som sa trápiť sama. Ná najhorší to bolo ftedi, ked som onezdravela já. Dostala som špa-nítku. Velice som bola nezdravá a deti, chudátká, len plakali a kukali na mna, či ešte dícham.

ROZPRÁVALA H. DALKOVIČOVÁ

Potom prišli aj také neúrodné roki. Sedemnástí rok prišóv takí neúrodní, jačmene sa ani nedali kosit, trhalo sa to, slabota bola. Veru hlad. Šag otiédz bów dva roki na ruském fronte...

ROZPRÁVAL F. KALAŠ; 2.21. DECHTICE, O. TRNAVA

1.50

NÁREČIE VÝCHODOSLOVENSKE, ŠARIŠSKÉ

Osikov, o. Bardejov

TAKÚ MÁM SPOMIENKU

Totu peršu vojnu ja sebe až barz dobre pametam, bo som už bula dozdz veľka, že som mala kolo dzešedz roki. Ta i to sebe pametam, jak prišli tiž jakeška vojaci a ros-pravial'i, že tutag zaš poviše Bardijova, co jezd valal Zborov, ta že tak preukrutna bitka bula, nežnam, že chtore še tam s chtorimi bil'i, ale jedno znam a som še na vlasne oči prešvečila, že tam pri tim Zborove tag jest preukrutne veľiki cintir s per-vej vojni, jest križe i hrobi a tam dnuka tiš paru sto jih leži bidnih vojakoch. A zaco?

Ked bula perva vojna, ta jakeška take tri babi chodzil'i po valaloch, jedna bula viobl'ikana ja_ked oficir, mala i šabl'u a mabidz bajuzi. Ale to tak še mi tam vidzi, ona jih mala prikľejene (*prilepené*) pod nosom. A tote dva ženi, to bul'i take jag babi.

Ta chodzil'i tak po chižoh a f každej chiži coška tak tam hutorel'i. Ňeznam co, l'em potim počl'i (*začali*) tote dva babi totu trecu, co bula že jak ten oficir, bic. A tota baba, co oficir, ta kričela, že ona tej vojni Ňevinovata, žebi ju Ňebil'i. Al'e tote dva l'em ju mlacil'i a trepal'i, že šviňa, ti ši temu vinovata, že mame trapeŇe, že zme lačne, že nam mužoh zabil'i, že našo dzeci chude jag one, co l'em reberka jim stirča (*trčia*)! A ta_ket še už dosita nabil'i teho oficira, ta oficir zrucil zo sebe vojensku čapku i bl'uzu a tak šicke tri že kl'ekl'i na holu žim a počal'i špivac. A to taka bula špivanka, co dodŇes še u na_zatrimala, co ju to tak stare l'udze zachoval'i a i v drugej val'ki potim chockedi še špivalo:

*Panno Presvata, pro_sveho Sina,
bi še f tím roku vojna skončila!
Ej, bo to vojna jezd Ňespokojna, Jezus, Marija.*

A ket še skončilo špivaŇe, ta babi našo, co mal'i sinoh abo mužoch, abo bratoh vo vojni, ta doras kolo tich troch, co toto tak špival'i. A co mohl'i, ta jim každa daco udzel'ila. Či to ml'ička abo falateček chl'eba, abo kus šmal'čiku, abo co chtora, jag bula bidna, mohla dac. Ta taku mam spominku.

ROZPRÁVALA A. HUDÁKOVÁ

TAKÁ TO BOLA VOJNA

Hrôzyplné boje postihli najmä Európu, no čiastočne presiahli jej územie. Zákernosť novodobej vojny spočívala v tom, že priniesla nové typy zbraní: lietadlá, tanky, guľomety, uplatnila nemilosrdný smrtiaci bojový plyn yperit, ďalekonosné kanóny. Frontoví vojaci museli zabudnúť na svoje človečenstvo, stali sa nástrojmi zabíjania, čo bolo proti ich životným postojom a viere. Trpeli hladom, nedostatkom spánku, hygieny, mali špinavé uniformy, trápili ich choroby, vši, blchy. Zrazu zostali sami bez svojich rodín, najbližších, priateľov, rodného prostredia. Ich vlastný život neustále visel na vlásku a aj proti svojej vôli mierili na protivníka, ktorý vlastne prežíval to isté, a ani nemusel byť skutočným nepriateľom...

*5. novembra 1918 vihlásili na talijanskom fronte arneštíciu, to je zavešenie zbra-
ní. Tag zmo to z radošťo prijäli, že je konedz vojni. Mi zmo buli radi, no a potom
šekali zmo na pokrašovania, ale Talijani ešče strialäli.*

ROZPRÁVAL J. PAZDÚR; 2.22. RATKOVÁ, O. REVÚCA

1.51 **ZÁPADOSLOVENSKÉ NÁREČIE, TRNAVSKÉ** **Smolenice, o. Trnava**

NA VÍŤAZSTVO DAL DVESTOTISÍC

Starí grófi mali dva dzifčence a tré chlapci. Prví ból Jozef. Potom ból Peter, ten ból malár, akademický malár, parádné malbi robí. A o rog mlaččí, jako já, ból ten Karol. Ešče len študuvál, neból knazom. A ból bi býval veľký biskupisko, kebi sa monarchija bola ustála. Prišla vojna, tá rakúsko-uherská monarchija prepadla, nuš potom už zostál pánom civilným. Ten pán dohtor, to ból Vídenák. Nemo-
hél doštuduva_dza knaza, mosel sa oženit, tag dohtorád doštudoval. Na tú ra-
kúsko-uherskú vojnu dál dvestotisíc, na vítastvo téj vojni. Ból maďarón. Nuž ale
nevihráli. Son to tot spomenul susedovi. Aj jeho sveker že dál pár koní, vós, na
vítastvo tej vojni.

Masarik a Štefánik to dobre organizovali a rakúsko-uherská monarchija pre-
padla. Utvorila sa Československá republika. A takí nékerí, hlaváči čo boli, to
neuznali. Ani pán organista to neuznal, že to neni možné, že rakúsko-uherská
monarchija prepadla a Československá republika sa utvorila. Ale bolo to sprave-
né v Amerike, tak to bolo. No poton pán organista bol otáto vihnatí jako ne-
návidzení človek a do Lošonca ho zavézli, tam organistoval, tam učiteluval. Učil
na škole. Mosel sa podrobit. Jako je, tag je. Máme Československú republiku.
Štefánig mosel zahinút, mosel zahinút. Ból Talijansku jako generál, ottál prišiel
sem a scel ukázať leteckí šport, akrobacie. Bolo tam aj vojsko a jag lecel hore,
dostal zásach. Ból strelení. Léťadlo začalo horet, zrúcil sa. Štefánig zahinul. Ško-
da Štefánika, to ból Slovák. Ešče ból mladí, visokí študent, generál, spolupracu-
vali s Masarikem.

ROZPRÁVAL I. MRÁZ

1.52
STREDOSLOVENSKÉ NÁREČIE, GEMERSKÉ
Gemerský Milhošť, o. Revúca

AKO BOLA ŽENA HLADAŤ PADNUTÉHO MUŽA

Otpadnúť (*zahynul*) edné susede muž vo vojne. Šekala ho dlho, dlho a van domó nechodžil. A bula taká nespokojná, že nepríde. A mi zmo jé fše povedali, že príde, že aj naši chlapi ni sú doma a tag nesmúćimo ag ona. Prišli potom mužoví kamaráti domó a ona se chodžila spitovač, že gde jé muž ostál. Ale oni ani edon nekceli povedač, že spadnúť. Chiba edon naostatog jé povedal, že oni šicá utekali do hvári a van za cestó bežel a edon na koni tiaž bežel, tagže videl, že strelil don a že van spadnúť. Tag van už nevía, že ši tam ostál a že ši išól delé (*d'alej*). Totod (*tento*) jé tak povedal.

Prišla ona domó, toto virosprávěla domácím a povedala, že ona ho ide hledaďž do té dedžini, lebo oni jé povedali, že kotrá dedžina bula. A tá dedžina bula v Maďarsku.

Tak se aj vibrála a chiba neviam pošla peši – po Ďarmoti a stáť potom šla šá (*všade*) peši, vera ešče deleko. Prišla ona do té dedžini a spítala sa na koncu dedžini ženi, šva se s nima stretla, ši tam jesto vojáci pochovaní. Tag jé povedali, že jesto šćiré pochovaní, že edon z Gemerské stolici. Aleže abi se šla opítač pastíra, že van ích pochovával a že van bude vededž jé povedaďž o nich, že sám od nich spisi pobráł. Tag aj šla gu pastírovi a van jé hnedž ukázal jeho spisi, že jé muž je tam pochovaní. A očikoval ju tam, ká (*kde*) búl pochovaní f polu. Tag ona prišla tam a nekcela ani verič, že buli tam mrtví zahrebaní. Zašela tam hrebadž rukó, lebo jé povedal, že oni sú lem tak plitko zahrebaní, tag hrebala delé. Ráz ju už duh zarazil, jag hrebala. Tag už cítila, že je tam mrtvola. Tag len delé hrebala zas. Tu prišla už, nu, na šeti. Obadala šeti a otrhla mu zo svedera (*svetra*) takí darap (*kus*) a vitáhla von, ši to bude poznač. A to ona vitáhla z vlasniho muža. To búl darab zo svedera. Poznala ho. Ale ag ona to videla, že je to darab z vlasniho muža, ostala stádž be_sebe, nevía, de se podela, len koj ju potom prebrali, lebo tá (*tadiaľ*) išli ženi a tia ju prebrali, s tím pastírom.

Ona se potom vráćila domó a rozpódala, že šva skúsila a videla. Doma se poradžila a vibrála se zaz na dlhú cestu aj s chlapcom, abi si muža dala vikopadž a dala na cinterím. Ak prišla tam, dala ho vikopač, ale búl už veľmi porušení, tagže ho ledva z grecamí (*motykami*) podbrali a tag ho vibráli a do ládi pokládli a pochovali ho tam poráďne. A tak se ona domó vráćila, koj si muža do poráťku uvedla. Domó ak prišla, tag nám porosprávěla, šva vikonala tam. A mi zmo šitki ho oplakávali a potom náš pán farár mu spravili pohrep f kostele.

ROZPRÁVALA Z. BREZINOVÁ

Ja som sa narodila v októbri tisícdzdevectoštrnáctom a oťedz mi bou narukovaní na vojne. Mama ostala taká v požehnanom stave, no a potom som sa už narodila. Velmi plakávala a keď ma kojila jednu noc, potom už prišlo, že oťedz je zabití. Iba keď sa hej dvere otvoria na izbe i na pitvore a konča si stal vojak, videla ho a povedal hej: „No už ňeplač, už inakšie ňebude, už si musíš sama pomuoť, ako si budež vediet.“ Mama sa zhrozila na tím. A zase počula dvere otvoriť a zavrieť. No ona už bola zastrašená, tag odišla preč s toho domu, gde bola vidatá, lebo hej povedali, že gde sina ňemajú, tam o ňevestu ňedbajú.

Prišla domou g ocovi a on že ju ňechce, že ju on z d'ietat'om ňedať. Gde sa mala poďiet? Plakávala, tag zme šli do hospodi. Školu som vychodila, keď som mala dva- nádzd' roku.

ROZPRÁVALA A. LITTOVÁ; 2.23. SLIAČE, O. RUŽOMBEROK

1.53

ZÁPADOSLOVENSKÉ NÁREČIE, ZÁHORSKÉ Lamač, o. Bratislava

DETI NEVEDELI, AKÁ TAM VOJNA BOLA

Múj piloval tadi pri jágarovi (*horárovi*) drva ve vojanských šatoch, lebo svoje nemiel, keď bilo po vojne. A jeho bratr zas miel vojanské šati. Ale tedi došli už sem Češi, legionári. Pravda, keď ih zbadali, že čo tam robia, jeden robotník z Lamača povidá temu kapitánovi, že tam sú naši chlapi.

Já sem bila v miesce. Išla sem ze ženama dom a vidzeli sme, že tí vojáci dajakí po kríkopách (*priekopách*) sa vizúvali a utekali do Bratislavi. Už to bil ten prevrat. A já sem nésla ešte petrolín, čo sem dostala, v ruki a ten sem viléla. Šecko sme povilévali, porostrepovali aj tak, čo sme sa báli. Tí legijonári, pravda, každí širák, za širákem také kosíre (*perá*) a na tých koňíčkoch išli dole k Patrónki a nestrílali. A nás sa pítali, že jaká je tam posila. No tam bil jeden malí kanón. Ten tam dúho bil, tadi medzi potokama. A už tí vojáci to richtovali, že budú strílat a že Čech, Čech. Ukazovali, že idú tí Češi. Nále mi sme ňikoho nevidzeli a sme potom tam došli. Jednotlivé tí babi išli tam, jak je pumpa, čo vidávajú benzín, tam do pivnice. A reku, keď mia hned zastrelá? A dala sem sa na tú cestu. Na tú cestu sme sa dali a išli sme dom. A narás, už sme na rovné došli, jak sa ide dole k Patrónki, a už tí kolem nás, že čo je pri Patrónki, že jaká posila. Ná, sme im povidali, že takí starí kanón a, reku, scú strílat. Mi utekáme, aby nás nezastrelili. A, reku, to im nesce strílat. Tak nám dzekovali. A, reku, druhí si vizúvajú boti a utekajú po kríkopách do Bratislavi. Tak to rozutekalo sa tí vojáci. Už potom, jak ot nás išli, už sa dali strílat. Na tých koňíčkoch a už teda strelba ostala. Že nebojte sa ňic, že len pomáli piekne dzite. Keď začli strílat jedni, strílali aj tam, aj tam. Fšadi. Už sme sa potom báli a utekali sme dom. Dondeme dom, reku, bôže, čo doma?! Čo tí dzeci? A jaká strelba tadi bila? Šak keď sme bili v Bratislavie. A dzeci si v okne spívali: „Mamo, mamo, mamo...“. Takú viedzeli. A teda ňic sa nestalo. Odenkla sem a jak sem

došla, za chvíľu ten starí s tí hor došiel, čo ich to vihнал ten kapitán, že teda mazadom, že nesmiá pilovat. Ná, potom viprávial náš, jak to tam bilo, a já zas, jak tam sa tá vojna odehrala. Len dzeci tí si spívali, tí nevedzeli nič, jaká vojna tam bila.

ROZPRÁVALA S. FRATRIČOVÁ

ŠIROKO-ĎALEKO F TALIJÁNSKEJ ZEMI

Čil vám zaspívam takú starodávnu pesničku, kerú som zložev t'isídzdevactosedem-nástom roke na talijánskom fronte. Boli sme d'esať kilometrov na odich vzatku a tam som zložev jennu pesničku, kerú som ešte dočilku ňezabudov.

*Široko-ďaleko f talijánskej zemi,
tam mi otpočíva moje potešeňí.*

*Kebi ja veděla italskí choňňíček,
išla bi našťívít milého hrobíček.
Milí mój, bože mój, kerí hrobík je tvoj,
ohlás sa mi, d'ě si, poznám ťa po hlasi.*

*Vítaj, milá, vítaj f talijánskej zemi,
jako si ma najšla medzi kameňami?*

*A já som ťa najšla, lebo som mosela,
lebo som na ťeba zabunnút ňemohla.*

*Hibaj, milí, domov, domom ťa volajú,
koňe nakrmené zaprahat sa majú.*

*Hibaj, milá, domov s talijánskej zemi
a skáš pozdraveňí mej starej maťeri!*

Veru, aš mi slze vipannú, keť to spívam čilek, tak mi bolo ťaško na tom fronte.

INFORMÁTOR T. BÍLIK; 3.5. MÝTNA NOVÁ VES, O. TOPOLEČANY

1.54

VÝCHODOSLOVENSKÉ NÁREČIE, SPIŠSKÉ* Vyšný Slavkov, o. Levoča

AKÝM SOM BOL VERNÝM LEGIONÁROM

Bulo to f šedzemnastim roku, bul som ftedi f Čigagu a prišol novi zakon z Vašintonu, že každi jeden od jedenidvacateho roku še muší zaregistrovac, či je Slovak, či je Čech, každej narodnosci. A ja som bul na Burže u jednej Ňemkiňi z Vidňa. Ona

mi povedala tak, žebi ja neišol še da_dzapisac, že na mne ničto nepovi, že mam jedenidvacedz roki, bo so_mladi vipatral (*vyzeral*). Tag ja ju usluhnuh, ja nepošol a za keľo mešaci potim prišlo, že Němcoh aňi nebraľi gu vojsku, do americkeho vojska, aňi jih neregistrovaľi. Ta mne kazala povedac, žebi ja povedzel, že som Němec, ta že budzem ošľebodzeni od vojni. No ja usluhnuh. I som tag zrobyl. I som še prihľasoval za Němca.

Som povedal, že mi ošemnadz roki a že som narodnosci německej. Meno som mu povedzel inakše a un mi poveda tak: „Něpravda, ti si Slovak, aľe ně Němec, ti němaž ošemnadz roki, aľe dvaidvacec. A dal si še zaregistrovac? Znaž, jaki je zakon, že teras pujdzež prosto se mnu na kord a mušiš šicku pravdu povedac.“

som. Ja ľem už mu tag hvarel, jag mi kazala stara. Som povedal, že mi ošemnadz roki a že som narodnosci německej. Meno som mu povedzel inakše a un mi poveda tak: „Něpravda, ti si Slovak, aľe ně Němec, ti němaž ošemnadz roki, aľe dvaidvacec. A dal si še zaregistrovac? Znaš, jaki je zakon, že teras pujdzež prosto se mnu na kord (*súd*) a mušiš šicku pravdu povedac.“ Ja še hrožňe preľeknuh. Pitam še starej, že co to za jeden. Ona mi hvari: „To je dedektif.“ „No a co un chce, ten dedektif so mnu?“ Stara poveda: „Něrečuj še so mnu vecej, to je tvojo šicko teras, co chceš.“ A to še pohňivala stara, pošla na kort, zahľasila me. No ja rad-ňerat, mušľ som z dedektivom isc. Pridzem na kort, vipituju še mi fšľelijake veci. Ja pravdu povedal a pritom som še zrobyl i glupi, že ja nězňal, že to mušiš zaregistrovac, a že to mi ona Němkiňa kazala tak povedac. No tak co, ja povedal na ňu šicko, jag bulo, co mi kazala povedac. Tak som še potim pital, žebi me prepušćil'i na dva dňi, a tak svojo veci pozbyral som. Som bul po_dozorom pol'icajnim a mušľ som is ku asentirke, a doraz me vžal'i.

Ta som narukoval do Golumbus Kemp. Tam som bul ošľem mešace, zme še čvićil'i a stamadz zme pošľi ku fil'ipinskim graňicom. Tam som bul dzešľedz mešaci. Tam bulo dobre, ľem kus priceplo. Tak co potim. Prišľol novi zakon z Vašintonu, že každi jeden, chtori chce ostadz v americkej armadze, že mušiš še stadz americkim opčanom, že može aj dostadz na ofiše (*kanceláarii*) opčanski papir. Ta ušľ som bul i na ofiše, že sebe ho vežňľm a že budzem vojovadz daľej. Aľľ mal'i zme iz do Franciji. Tak som še prľeknuh, že precig němušľľm isc, ked něbudzem americkim opčanom. Ta som sebe to něvžal, som to odvolal. Nahvaraľi me tam pri vojsku. Kapitan me radzi vidzeli, žebi som še něbal ňiľ, že pujdzeme do Franciji, že i un pujdze. Aľľ ja som ňľdal na to ňiľ. Som něchcel i něvžal som. I medzi dvoma mešacami som bul prepušćľeni.

Prišľol som do civilu do Brićport Kenedi i dostal som pracu. Aľľ to mi něchcelo jakoška še už robic. I potim som še dal do slovenskej ľigi v Brićporce. A tam lapil'i rećňidz a organizovac čľekosľovensku ľegiju. No i ja němal na to dzeki (*vľľu*). Aľľ prišľol som na zabavu do slovenskej sokolovňi, ta me tam nahvaraľi, ľľm žebi som

fstupil do legiji, že mi budze tag a tag dobre, že ket pridze, že vihrajeme Slovensko, že možeme bic ščešl'ive legijonare. I ja na to pristal. Prihlašil som še. A dora_som pošol do Nujorku. I me tam zapisal'a a stamac (*odtial'*) som pošol do Štemfortkem, dze bul'i československe baraki. Bul som par tižne tamok a stamac som prišol do Franciji do Koňaku. A tam nas potim dal'i do agitačnej roti. Mñe bulo tam dobre. Som chodzil agitovac po tih logroch, dze bul'i tote zajace pozajimane. I mñe to barz dobre tam bulo. A stamadz zme pošl'i do Ital'iji. A ta valka potim še skončila. A z Ital'iji na Slovensko do Čechoch. I na Slovensku zme potim vojoval'i procifko bolševikom. Takim som bul vernim vojakom, že kebi mi bul'i kazal'i aj svojeho vlasneho brata zabic, bul bi zabil. Takim som bul legijonarom vernim. Calu Moraviju i Slovensko som prešol.

A co še ñestalo?! Vojoval som dobre, radzi me mal'i fšadz i jag zme odstupil'i aš po Braňisko, i prišol gu nam jeden kapitan i še nas pital, chtori zme stadzel'. Ta ja som še vislovil perši, že som znami tutak. Ta trebalo bi dajaki dobiteg rekvirovac. „No ti š i znami tu, vezñi sebe dvuh vojakoch a bešce na ten majir na Petrušku a zrekvirujce tam dajaki statek.“ Bo to muš i bic. Uš co budze, to budze. Ja uslučnul. Pošl'i zme i zme vžal'i štiri kravi. Jedna nam ucekla. Tri zme vžal'i i zme jih zabil'i a bul'i zužitkovane z druhu rotu. I to ñebulo ñič.

Požñejši v dvacatim roku, jak som prišol do civil'u, i dostal som predvolañe gu sudu, že tote kravi, že ja jih zrekviroval, bo mojo meno poznal'i. I ja še prihlašil sam, že som zo Slafkova ten a ten. I uredñig žaloval mñe. Ja prišol do Ľevoči, ta som povedal, jag vedz bula, že ja na roskaz majora Klota tam prišol, co zme te kravi vžal'i, že či ja jih mam placic, ked jih vojsko zjedlo. A ja jag vojak so_mušel sluchac! To višetřil'i. Na so_mal švetkoch, šicko jag bulo. Pošol som ku majorovi. Un bul f Ternave v inval'idovñi a so_mu povedal, co, jaka je vec. Ta mi povedal, že un to tiš placidz ñebudze, že to ma vojenska sprava zaplacic, al'e ñe ja añi un.

I druhi ra_som dostal predvolañe ku krajinskemu sudu do Ľevoči. I otsudzil'i me na dvacetišic korun. Ta jag dobri vojak, co som sluchal vojensku povinosc, kebi mi bul'i kazal'i aj oca zastřel'ic, že je Maďar, ta bi ho bul mesto Maďara zastřel'il. Ta co vojaci zjedl'i, ja mušel zaplacic. A šacovatele bul'i dajaki kapitañi i doktor z Novejši. To bul'i štatne šacovatele.

Ta tote peñeži, co oñi mal'i viplacidz uredñikovi za kravi, co vojaci poškozil'i, peñeži skřil'i sebe do kešeñi a mñe otsudzil'i. Ta tag mušel som. Co som na vojñe zjedol i co druhe vojaci zjedl'i. Mñe predal'i doma chalupu, aj i co so_mal šicko, a mušel som za to zaplacic. To taku krivdu som znašal.

A tak še mi povodzilo f československej legiji. Chcel som iz do Ameriki nazat, ñechcel'i me pušćic. Ľem žebi som ostal tu. Dal'i mi karčmu, mal som karčmu za jedenadz roki. Chudobñe som žil pri tim. Upadlo šicko. Tag mušel som karčmu pušćic. Tak teraz tag žijem, jak ten najostatñejši žobrak. Mam tri utra (*jutřa*) roľoh a s teho mušim famel'iju chovac.

Ta taku odmenu som dostal ot Československej republ'iki za mojo legijonarske viťastvo. A ñeh zna cali šved, jag mi višlo!

Takim som bul vernim vojakom, že kebi mi bul'i kazal'i aj svojeho vlasneho brata zabic, bul bi zabil. Takim som bul legijonarom vernim. Calu Moraviju i Slovensko som prešol.

Prvej vojňe, ke_com prišov domov, bolo dvaccáteho novembra, ossemadvaccáteho bola potpísaná šeobecna kapitulácia pre národi a ke_com prišov domov, už bolo po rabovkách. Už kravi boli podelené, obce boli podelené, tu panstvo, šetko komplet. Tedi sa už nechráňilo aňi to, aňi to. Čo čije bolo, abi sa minulo. Tá doba bola tedi taká, jako aj ňeská. Čo si narabuvav, daj! Bolo to tak.

ROZPRÁVAL J. MACKO; 2.24. DVORANY NAD NITROU, O. TOPOLEČANY

1.55 ZÁPADOSLOVENSKÉ NÁREČIE, ZÁHORSKÉ Záhorská Ves, o. Malacky

KEĎ SME ŠMUGLOVALI

Biųo to f sedemnástem a osemnástem roku. Ve Vídňi bių ohromní ħuad. Obivatelé bili vičerpaní vojnú. Suovenské pohraňiční opce šmuglovali do Vídňa, co sa daųo. Otáto tam nosili maso, chléb, múku, krumpole. A vúbec, skoro šecki potravini. Tam sa to draho prodávaųo. Peñez biųo dost. Prevážaųo sa to pres Moravu načerno. Ke_ca peňíze dovézli, tu sa za ňe nakúpiųo. Múku sme chodzívali nakupovat až hen pod hori. Ludé tam jeli vlakem. Nakúpili, ale naspátki išli pieški, abi ich šandári nechicili. To moseli ít aj padesát kilometrú pieški. Kerého chicili, múku mu zebali. Daųo sa to richtárovi a richtár, notár a šandári sa s tím podzelili. Moc rázú, ke_cme to pres Moravu prenášali, sme sa vistavovali nebespečú, lebo koųe_Moravi bili grencpoli-cajci, kerí šmuglérú chitali. Ke_cme dovézli do Vídňa živobicí, tam už na štácii čekali paňički a moc rázú za chlép strkali aj svoje drahé zųaté prsteňe. Ponúkali ich, enem abi dostali kúpit chlép. Ke_došeų osemnástí rok, v októbri bių konedz vojni, potom nastaų Československá republika, došli sem legijonári. Potom biųo koniec šmuglovaňú. Biehem roka biųa zásobená ceųá dzedzina šeckíma potravinama. Potom biųo eše šmuglovaňí, ale enem v mauém. Viečinú z vajcama. Tí sa prodávali v Rakúsích na štácii za jednu korunu stríbrnú. Jedno vajce. Za papírové dvie koruni biųo téš jedno vajce. Hrubé peňíze sa brat nemohli, lebo naše peňíze bili okolkované, ale koruni okolkované nebili. F tú dobu biųo ceųé suovenské pohraňičí zapųavené samíma korunama. To trvaų dotá_dokád nenastali nové československé peňíze.

Za svietovej vojni bių takí ħuad, že ňekerí ludé nemieli vúbec co jest aňi v mies-tách, aňi na dzedzinách. Na kávových mlinkoch sa mleųo žito a mléko sa donésųo s pasinku – tam sa krmili štátné krávi pro armádu. Krávi sme potajomki podojili a to pomleté žito sa zavariųo do mléka. Spraviųa sa s teho kaša a tak sa to jedųo. Otrubi sa osívali a pékli sa s teho na plotňi ůokše. Cukru téš nebiųo, varių sa s cukrovej cvikųi sirup, upálių sa jačmeň, navariųa sa káva a tím sirupem sa to osųadziųo. Krumpole sa jedli nemasné, jedli sa s kávú, masci nebiųo.

Tedi bili židofské majíre, to biųo vlastňíctvo súkromné, chudobní ludé tam cho-dzili k muátačkám, de sa zmocňili jačmeňa, žita, reži, krumpolú. Ten hrubí ħu_a_trvaų ale dva roki. Tedi dzeci chodzili v drevenňh botech. Noha sa f tem nedaųa vúbec

ohnút. Látki na šati téš nebiu. Bili sme bárjak oblečení, otrhaní. Ešče k temu šeci chuapi z dzedzini bili na vojne.

Ke došeu osemnástí rog zjara, došli vojáci na dovolenú s fronti. Spátki sa nevracali, ale ostali doma jag dezentíri a uherskí šandári i hoňili. Chitali a odvádžali naspátki do Prešpurka. Ráno ich tam odvélzli a večer bili zaz doma. Utékli. Sklúdzali (*ukrývali*) sa po lesoch, stodoúách. Dvanást-trinástroční chuapci dávali pozor, a ke dzbadali šandárske patrole, im to oznámili. Vojáci zatát poutekali do lesa. Ňakerí riskovali aj životi. Jedného hoňili, skočiü do Moravi a utopiü sa. Jedného zas chicili, zavreli ho na obecňí dúm, postavili k ňemu obecňího strážnika. Ket šandári odešli, pítaü sa na záchod, strážňig ho nesceü puscit a hodne chuapců došoü k ňemu, strážňika navédli, abi ho pusciü, abi sa nebáu, že on ho neošidzí (*neoklame*), že neuteče. Jak strážnik otevreü dvera, on frk a rovno do lesa. Retáski, co mieü na rukách, si strheü a v noci ich poviesiü na klučku šandárom. Utékeü do lesa a strážňici posüali za ňím chuapa, co viedzeü dobre utekat. Ale dezentír si ho počkaü na kraji lesa, zbúchaü ho a posüaü ho naspátki. Jeden rás ich pochitali ale dvanást! Védli ich pieški do Zóhru. Moseli bid zmúvení (*dohovoreni*), lebo každí povidaü: „Nebojte sa, večer sme zaz doma.“ A sku-tečne, večer bili doma. Tak to trvaü až do konca vojni.

ROZPRÁVAL L. KLAS

1.56 ZÁPADOSLOVENSKÉ NÁREČIE, ZÁHORSKÉ Sotina, o. Senica

Z OSEMŇÁSTEHO ROKU

Biü to osemnástí rok, ale presné dátum nevím. Tag biüa tadi tá garda f Seňici, teda jeden biü na stráží v noci. F pondzelí ráno došeü z varti a sestra jeho sa vipravovaüa ňekomu do repi. Jag biüa zohüá a ňeco í bratr povidaü, ona sa zdvihüa na stoličce a mu odpovidaüa. A on í na to povidaü: „Hnet ťa zastrelím!“ Neviedzeü, že má f pištoli patrón, strelü í do prsü. A ona sa zvaliüa, pritem ju zdvihli, a za dva dňi umreüa. Popríüa si teho, abi sme ju jak socinskí chuapci odnéšli na cinter. A mi jak müadí ludé sme ju tam otprovodzili.

Nato sme sa stavili f šenku. I čuli sme, že táhnu Maďari na Brezovú. Nato tam došeü Marcin Svatí Flinta: „Tadi mám hned dvaced vojákú. Jedného pošlem do Kunova, druhého do Rovenska, trecího do Ribek, vojákú máme dost.“ No a šli sme otát. A jak müadí ludé sme si pospevuvali. Na to nám Žid Helér povidaü: „Počkajte, šag vi až v nedzelu budete spívat!“ Nato f sobotu večer sem išeü do Seňice. Mieü sem širák na opravie u majstra Pelcnéra širačňíka. Jak sem tam sedzeü, dobieheü jeho chuape dz ulice, že uš sú Maďari ve miesce a koho stretnú, každého prohlédajú a lepancüjú (*fackujú*). Já sem mieü téš pri sebe nejakí brovňing vojanskí. Báü sem sa í do rínku, hned vedla Feldbauéra sem utekaü domú. Tadi f Sociné pret Martinem Svatím

Neviedzeü, že má f pištoli patrón, strelü í do prsü. A ona sa zvaliüa, pritem ju zdvihli, a za dva dňi umreüa.

uš stáų ze Seňice dobiehnúć Kresák, Chorvát, Vaňíček. Tí sa mia na to pítajú: „Bošáku, co nového f Seňici?“ Já sem im odpovídaų: „V miesce sem nebių. Toto sa tam robí, toto sem čuų“ a utekaų sem spátki. Potom ale dvá utekali na koňoh do Hodoňína pro posátku. A Dzindzík a Krutí išli pieški štrekú do Šaščína zas pro posátku. Ti ze Šaščína dojeli železnicú po most. Otát táhli vedla štreki aš na seňickú stáciju s tú posátkú. A tam jak prišli pret kancelár, jeden strelių do dústojňíka. Druhí voja_ ket to vidzeų, hnet strelių do něho spátki. Ale ho len táško raňių. A ten telefonovaų do Trnavi. A oni zatát sa rozestavili po Bažantňici. A železnica došų s posíų, ale domf bių na zatku. Ciskeų. A jag vijeli oproci, ti začali po nich strílat. A oňi hnet šli spátki s tím strojem. Vagóni boli rostrílané, ale ňigdo neviedzeų, kolko jich tam padų. A ráno, jak sme krmili, dobiehų k nám stará rodzina Petráčka: „Nečujete, jaká strelba je f Seňici?“ Já sem friško vibieheų na ulic počut a potom sa oblécit a ze zviedavosci utekaų sem do Seňice. Došli dvá Rovenščané. „Bošáku pod,“ povídajú. Reku, už idem. Dojdemo pot Machatčinu scénku (*stienku*), strelili z gulometa s katolíckej veže po nás. Mi sme vbiehlí friško za tú scenu. Ket strelba trochu ucíchų, išli sme do Seňice. Židé bili schovaní ve sklepie. Bartoň strelių prez okénco do sklepa. Do bių ve dvori, nevím. Židú tam začali factat, lepancovat. Muťší Žid sceų utéci zadňí bránú. Nato tam bių Liseckí, s otrhnutím kusem bráni uderių Žida ze zadu po krku. Zrazių ho pot scenu. Došų k němu žena, začaų pri něm naríkat a zdvíhat ho. Žit stát nemoheų, aňi ho nemohų zdvihnúť a išų spátki do dvora. Nato Žit staų a jak najvíć opití začaų brčkovat a sceų spátki do dvora. Medzitím jak staų, jeden chicių kver: „Boha jeho židofského, já ho zastrelím!“ Nato jeden vojág z hodoňskej posátki mu uderių kverem a povídaų: „To sa nesmí!“ Otát sme sa zebrale, išli sme ulicú hore. A jak sme šli podla opchodu jeho bratra, uderili sme holbú do dverí. Tá mu odleceų, zuomių sa. Kamarát išeų ho hne_dom zrapantovat. A mi sme šli furd hore do ulice k ňejakému obchodňíkovi z ligérama, otát nás ale vojáci vihnali. Tak sme chodzili uš po miesce, strelba ucíchų. Večér sme sa zebrale do Kufnérofského dvora, tam sme zabili jedného kičáka (*plemeno ošípanej*) a bių s něho večera a bili hodi a bavili sme sa dorána. A nejeden Sociňan mieų zaprahnuté koňe s fúrí.

Na druhí deň zaz bių rabung. Rabovaų sa Židom opchodi. Já sem s teho nevibohateų. O hodzinki sem došeų, bár bili pokazené. Virabovali šeckíh Židův. To bių tá suoboda tedi. Nastaų opatreňí, že sme sa aňi tré ňigde ňesmieli postavít na ulici.

ROZPRÁVAL P. BOŠÁK

Len abi tretá vojna nebola! To nevíme... Aj moj bov f prvej vojne, v Rumanskej. On bov kolajkárom, bov felmentuvaní, tak prvej hovorili, nejšov hnet. On f sedemnástom išov. V osemnástom sa prvá vojna skončila. Vrátev sa zdraví, len fši mav. Ani zme ho nesteli núter pustit, pokím sa nepovizlíkav. Dostav čisté hábi. Us sa mohov kípit (obriadiť). Až ma to mrazilo! Samá hnida boli vlasi. On prišov akurát, ked mala bit tá rabouka. Prišov na urláp a už vádz ani nejšov. Čo dostav šati, podezdávav a vádz nejšov.

ROZPRÁVALA M. ŠTEPKOVÁ; 2.25. RADOŠINA, O. NITRA

MÔJ VOJNOVÝ PRÍBEH

Neopakovateľné bolo aj utrpenie zajatcov. Priame nebezpečenstvo smrti v boji im už nehrozilo, no boli vlastne na ťarchu. Strava bola neraz mizerná, oslabený organizmus ľahko premáhali choroby, zajatci často pracovali v otrockých podmienkach a nádeje na povojnový návrat neboli príliš veľké. Čiastočným východiskom mohli byť légie, no účasť v nich bola účasťou v opravdivom boji. Tí, ktorí do nich vstúpili, nezbavili sa vojnových hrôz a utrpenia. Československé légie v Rusku sa napríklad museli prebojovať cez celú Sibír, preplaviť sa svetovými oceánmi, aby sa ich príslušníci mohli vôbec vrátiť domov. Vojnové príbehy našich pradedov sú priam neuveriteľné, v niečom sú si veľmi podobné, no súčasne je každý z nich originálny a neopakovateľný. Jedno však majú spoločné: odrážajú túžbu po pokoji, mieri a návrate domov, k svojim...

1.57

NÁREČIE STREDOSLOVENSKÉ, LIPTOVSKÉ*

Likavka, o. Ružomberok

ČO SOM ZAŽIL V RUSKU

Tam bolo zo tricad Rusou ranenih na niže mna a ja toho lekára takto podržať za nohavice: „A mna ste ešte nie!“ „Mi znajem, mi znajem.“²⁰⁸ No oni chceli napjť svojih obriadit'. Ráno potom zasi zme išli do druhej dedini. Vezli nás. Tam zme tiež preno-cuvali. Potom na tretí den ná_zasi dalej vezli. Tam už potom tie sestrički, keď nám dávali jest a jedna prišla a plnú tú fertuchu doniesla tých kúskou nakrájaníh, aj dva razi núkala. A ja som si pítať, reku, ke_com tú krť stratiť, aj mne, reku, dajte! A ona povedá: „Golodnij kak volk?“²⁰⁹ No tag mi dala.

Fšade, de zme boli, nás poprevezuvali, hnet prišla sestrička ku mne a povedá: „Ti, vraj, nechod nigde! Ti budeš tuná, tebe bude choroš.“²¹⁰ No, som rozumeť! Ale doniesla mi aj slaňini aj cigaretlu, potom prvieho ma na prevaz dala. Driečna, muožem povedat. Ja neviem, de som rozum stratiť. Tag bi ma bola ako kanárika f kletke držala.

Tag zme prišli až do Moskvi. Ale nás to každú chvíľu prenášali. Z jednej izbi do druhej. A potom som mať takieho jednieho polského Rusnáka, tak ten robiť cel-kom dobre, zme sa rozumeli, tag zme sa kamarátili. A keď náz dali do jednej izbi, príde takí saňitės, takí visokí, slušní človek, povedá: „No kag, rebiata?“²¹¹ „Necho-rošo,“ povedá ten muoj kamarát. A potom: „Mi nemužeme jest, náz želúdog bolí.“ „A prečo? No, nebojte sa nič, rebiata,“ povedá, „vás pri mne želúdog bolied nebude.“

Nuž veru, mi doniesou aj dva-tri razi f takom kíbli, ako tuná sa pomije vilievajú, tej poliouki. Bola tam aj ríža, lietala sem-tam, ale preci dačo bolo. Ale tam... Len zo-pár dní a zasi dalej. A potom už takíh, čo boli večmi ranení do hlavi lebo do života – Rusi volajú želúdog, brucho život – tak tíh nehávali v Moskve a takíh, čo bou do ruki lebo do nohi, takíh dalej zasi viezli do Kazanu. Kazan to tiež bolo velkuo mesto, lebo tam bola aj univerzita, de študovau aj Leňin a Tolstoj.

Tag zme potom prišli do toho Kazanu. Večer mi doktor povedau, že mi treba operáciu. A že ak chcem, že mi zrobia. A keď nie, tag nie. A povedám, keď, reku, treba, tag zropte. Tak potom na tú operáciu ma pripravovali. Keď už ma doniesli na tú operačku, o paliciach som už ftedi bou začau chodit. No tag ma došikovali na tú operačku a tam na lavici vidím zo tri-štiri sestri. A ten sanitės povedá: „Davaj košelu dolu!“ No dobre, dau som košelu dolu, ale vraj i spotki. Ja sa pozrem na tie sestrički, ale tie nič. Tak potom som už dau, ale mi tag dost... Lebo ja som to nigdi nebou takí, viete? Som tag zle rástoť, to som tag nemať takú odvahu sa zo staršími

208 Vieme, vieme – z ruš.

209 Hladný ako vlk – z ruš.

210 Bude ti dobre – z ruš. skomolene

211 No ako, chlapci? – z ruš. skomolene

ženskími zapodievad. No ale tie nič, aš potom som už dať aj tie spotki dolu. Potom volakto prišiou, dať mi uterág na tvár a začau ten morfium. Ftedi ešte nie inekci- je veľmi, ale ten morfium začau tam kvapkat. A povedá: „Čítaj!“²¹² Ja som načítau do dvacadosem a potom sa už nepametám. Aš potom, už keď ma doniesli na po- stel, prišou mladí doktor a že ma začau zobúdzat. A ja nič. Potom že ma začau bid z oboch strán po tvári a ja som sa len rukami zakrívau, no a nie a nie ma prebudiť. Aš potom, taká staršia sestrička, bola Polka, zakričí: „Štefan, Štefan!“ Ftedi že som sa prebrať. Povedá, mi zme vám dobre operáciu zrobili. A ten hlauní lekár, to bou Poliak, bou príliš prísni. Ale tento ruskí, mladí, to bola dobrá duša. „Mi zme vám dobre zrobili operáciu, sa vám noha vizdraví a vi budete dobre chodiť s paličkou.“ A reku, robid už nebudem? Nepovedau nič. Potom mi doniesou aj, čo mi vibrali. Se- dem takých kúskou, ako ket švíbalki (*zápalky*) polámete. Aj dneská si ešte cítim, že tam ešte jeden kúštig mám. Tag mi to poniže kolena hockedi chodí sem a ta.

To bolo voláko ešte v zime. Mať som sa tam doz_dobre. Na jar som chodiť ešte o paliciach a už nás pustili aj do záhradi. Ale potom sa jeden Čeh volačo pohádať s tou jednou sestričkou a tá už natruc tím lekárom zrobila, čo fšetkých, čo boli zdravší, pustili do baráku, de už boli zajatí, zdraví aj chorí, takí, čo mať lakšú ranu, že mu mohli aj tam ošetrid, no tag ma tam... Prišiou som do baráku medzi zajatých. Tam chodili aj Rusi civilí si chlapou vibera_do roboti. Ktorí bou zdraví a chceť íst, tak si ho vzali. A ja som ešte z jednou paličkou chodiť. A ket prišiou daktorí ten Rus pítda robotníkou, ja som sa prví hlásiť.

Ras prišiou takí jeden starší pán a povedám, krivieho veznete? Nie, vraj, nie. Ale potom sa s tím duostojníkom, čo bou pri nás, pozhováral, keď vraj chce robid, vezni- te si ho. A on povedau: „Ti krivoj, hibaj sudá!“²¹³ Vieš čo, povedá ten duostojník, a po ruski som už hovoríť dobre, tag vraj: „Ti puojdeš k tomuto pánovi robi_do ogorodi – do záhradi. A ti dávaj pozor, ag budež dobre robid, bude tam tebe chorošó.“ Tak som potom u toho pána bou pou roka. Ešte ma aj oni dali dva razi do nemocni- ce. Raz, ke_com začau robid, noha opuchla, tak potom ma poslali do nemocnice. A tam lekár keď príde, povedá... Hej, a tam bola aj toho pánova céra f tej kanceláriji, musí vraj odichuvat. „A kolko?“ pítala sa tá pánova céra. „Nuž, aspon mesiac.“ Po- tom, ja som už robíť, ale tam bolo blato a ma tá noha bolela. Tak povedau: „Viete čo, Štefan? Ja mám v meste v nemocnici milión známih od nás. Bogolubof, pojdete k nemu, abi vám to pozreť.“ Ale bou tag nahnevaní ten doktor, ten Bogolubof, čo už ma ani nepozreť pred operáciou. Ani neviem, kedi začau, kedi skončiu, no ale to voláko prešlo.

Som veďeť po ruskí hovorit, tag ma nehali v meste. Spočiatku to bolo doz_dobre. Pán mať jednu céru, študovala právo a som videť, že za mnou... Taká študentka, mi to ani nežišlo na ro- zum, že bi ma to aj chcela. Ale ona veru, ke_com bou hockedi v záhrade, teda vonká, tag ma dade čakala. A ešte aj pani mala sestru, mali aj učitelku, čo ih učila nemčinu. Aj sester- nica tiež u níh bývala, to tíh žien zo desat. A sa mi každuo... tak, viete. Tera_som nie na zahodenia, keď už mám osemdesiad rokou skoro. A ftedi v dvaciatich pia-

„Mi zme vám dobre zrobili operáciu, sa vám noha vizdraví a vi budete dobre chodiť s pa- ličkou.“ A reku, robid už nebu- dem? Nepovedau nič.

212 Počítaj! – z ruš. skomolene

213 Krivý, pod' sem! – z ruš. skomolene

tich som boŭ f plnom kvete! No tak to fšetko za mnou... Ale mne to voubec nešlo, že bi som to mohou zapodievat sa s takími. To potom šetko to najhoršie mi začali robit.

V novembri tisídzdevectošesnástom som utiekou do baráku. A to boŭ voláki si-rotíneć a tá vedúca bola taká driećna: „Ti si fšag hladní?“ „Hej,“ reku, „hej.“ Dala mi, čo tím detom boli navarili. A ke_com sa najeŭ, išiou som preć. A vonká prídem k policajtovi. Reku, viete čo, ja som u jedného advokáta, teraz ma poslali ribi kupovat a ja nemuožem domou trařit. „Ale to voláko najdete, len chote...“ A reku, ja nechcem íť tam, lebo keď budem chodit sem a tam, ešte ma muože dachto zastrelit, že chcem utiect, ved ma, reku, veznite! „Ja váz muožem ziat, ale to pre váz bude ňechorošó.“ Ja som maŭ pot kabátom ruskím svoju vojenskú blúzu, ag nechcete verit, pozriteže. „No, chorošó, ja váz veznem, ale to nebude pre váz očeň chorošó (*vel'mi dobre*).“ Došikovaŭ ma na ten meskí dom. A uš keď ho videŭ ten kapitán: „A što ti, šezdesiati ftoroj, što ti priviol? Što s ním, čo on zďelal?“²¹⁴ „Nić,“ vraj „on poťerial.“²¹⁵ „No, chorošó. Po_cem, daj ruki hore!“ Daŭ som ruki hore, pohladaŭ, čo som maŭ pri sebe, našiou tri ruble. „Pozriteže, tieto tri ruble, to vám veznem ja a skováť vám dorána, abi vám ih dachto neukradoŭ. A tu máte tricat kopejek, ag bi ste si chceli daćo kúpit.“ Celkom slušne. Potom ke_to uš si popisau fšetko, tak potom ma došikovaŭ medzi tíh Rusou, ale to boli većinou opití. Tí len spievali a tancuvali sem a tam. A tam bolo aj zopár chlapcou. Volaćo ukradnuŭ a už ho zavreli. Ten chlapedz jeden mi povedá: „Viete čo, ag chcete si daćo kúpit, kím sa opchodi otvorenie, jeden puojde otialto do mesta, tag ag máte peniaze, muožete si dat kúpit.“ Daŭ som si kúpit chleba, troška som zeŭ a ostatnuo som si odložiu pod hlavu. Ale ke_com sa prebudiŭ, už ho nebolo, toho chleba. Tí chlapci zedli. Ráno potom šetkých pobrali, povolali do kancelárije a mna nehali tam, ešte žebi som poriadiu, pozametaŭ a ten noćnig viniesou. Potom uš príde ten stráźnik, žebi som šiou do kancelárije. Šetko pekne, tu vraj som vám odložiu tri ruble, tu vám ih vraciam a dáť vám jedného policajta, ten vá_zašikuje tam gu svojim. Tam boli takie velkie dva baráki pre niekoľko tisíc takíh zajatích. Ale tieš takí dobráčisko ten policajt. Vraj: „Ag máte peniaze, muožeme íz_do čajne (*čajovne*).“ No reku, som maŭ, ale banujem aj hñeská. Maŭ som peniaze, maŭ som aj jemu roskázať, tomu policajtovi. On bi boŭ tiež vapiŭ. Nepítaŭ, ale boŭ bi vapiŭ. Ke_com si už zajeŭ a vapiŭ toho čaju, teraz uš puojdeme, vraj, na komando. Tam som prišiou, tam boŭ jeden duostojnig náš, tam f kancelárii. „A čo ste zrobili?“ „Nić, len som sa,“ vraj, „nechceŭ ženit.“ „To ste si mali inakšie zariadit. Mali ste sa oženit a mohli ste íť, gde chceli.“

Potom po Vianociach, že ktorí je zdraví a chce volade ízd robit, že ih volade pošlú do roboti. A prišiou ku mne: „A ti si zdraví?“ No, že som boŭ ranení. „A chćeŭ íd dade do roboti?“ „Ako roskážete, tag urobím.“ „No ňe, ti choroš, ti ňepuojdež ňikudá.“²¹⁶ Potom zme otial už vo februári lebo v januári išli dvesto kilometrou, ale uš tam som sem a tam stretnuŭ vojská. A boli ozbrojení s tími veľkími bodákami. Tag uš som počúvaŭ, že volakto chce mier a druhí... Ale vraj, keď mi zrobíme mier, potom vraj napadnú náz Japonci. Tag vraveli. Tak po dvoch tížnoh, zme išli pešo, prišli zme na jeden majer. Tam už bolo cíťit, že volaćo sa robí.

214 Čo ty, šestdesiaty druhý, čo si doniesol? Čo je s ním, čo spravil? – z ruš. skomolene

215 stratil sa – z ruš. skomolene

216 Nie, ty si dobrý, ty nepôjdeš nikam – z ruš. skomolene

A na jar už bolo... Len čo zme počuli ot tíh Rusou, šak tam na majeri to bolo, delako od mesta. A potom dačo, ag zme aj počítali. Tagže najpru, hej, f Petrohrade, de bou cár, on mau tam takieho kamaráta, čo sa menuva Rasputin. A ten že viužíva aj jeho ženu, aj jeho céri, aj šecko. A jedna tá z jeho cér mala známoz z jedním viším duostojníkom a ona že sa mu priznala. To že už sa takto tajne vavelo. Ten duostojník, ke to poču, zaras si nabi revolver, išio ho hladat a ked ho našio, na mieste ho zastrelí. Toho Rasputina. Tak to ženi vraveli, ja neviem, de to oni počuli.

Potom už takí neporiadog bou f tom Petrohrade, aj v Moskve. Ja som bou f Kazanskej guberniji. Ludia že sa začali búrid a už neboli spokojní aj s tou vojnou, tag f Petrohrade že sa začali bit a bolo tam trinástisíd mrtvich. Ale potom už tí, čo zvíťazili nat tím cárskim vojskom, tak toho cára že už zavreli a že sa chce aj cár zdat trónu f prospech svojho sina. Potom jeden, ked bolo tíh zabít hrúza, že jeden viskoči a povedá: „Cárovi teraz dáme jednu starú kravu a krivieho kona a dáme mu desad hektárou puodi, neh gazduje!“ Ale už potom prevza vládu ten Kerenskij a ministerským precedom bol Lvof, knaz (*kníža*) Lvof. To bou s královského rodu ten knas. Ale nikto nikoho neslúcha, ten Lvof sa vzda, tak potom prevza celú vládu aj ministerskuo precedníctvo ten Kerenskij. Chce držat s Fracúzmi a z Angličanmi, tak stále bojovali z Nemeckom. Ale že tak priam na silu ih hnali tíh Rusou, sa im nechcelo veľmi bojovat. Cára potom zavreli aj s tím sinom, že chce sa cár zdat trónu f prospech svojho sina, ale to už tí generáli, viete, nechceli o tej cárskej rodine ani počut. Jeho ženu, jeho deti, šetko pozavierali. A oni ešte stále bojuvali proti Nemcom. Potom Nemci pohli rozumom ako krava chvostom. Bou tam Leňin a oni vedeli šetki, čo Leňin chce, aj čo sa teraz robí v Rusku, tak povedali Leňinovi: „Teraz muožez uskutočnit svoj sen.“ A on že zaraz roskáza svojim továřišom (*súduhom*), abi prevzali vládu. Ale tí sa voláko ešte zdráhali, nechceli prevziad zaras. No ale po dvoch tížnoh hu prevzali. Ale že ih ešte raz vihнали tí menševici, to boli Kerenského ludia. Ale potom že zas prišli títo a tí ích potom zasi vihнали, tíh menševikou, a oni už chitili tú vládu. A Leňin tieš pohnuv rozumom, on vede, že ludia budú s ním držat, ked zaraz vihlási, ked už oni mali vládu, ke da osem hodín pracovnú dobu a že nebude bojovat. I Kerenskij bou volačo s tohto vihlási, ale už nie tolko ako Leňin.

Potom tam jeden poveda, že ideme zrobid z Nemeckom mier. A to bola velká chiba. Ked Leňin posla delegáciu, tí Nemci to tak s nimá ako s chlapci... No tak ked vide Leňin, že sa s nimí nedá níž robit, ked Nemci nechcu mier, mi nechceme vojnu. Rospusti ruskú armádu a Nemci len to čakali. Ked vojaci ruskí šli domou, Nemci si

Ten duostojník, ket to poču, zaras si nabi revolver, išio ho hladat a ked ho našio, na mieste ho zastrelí. Toho Rasputina. Tak to ženi vraveli, ja neviem, de to oni počuli.

opsadili celú Ukrajinu. Tam bolo živnosti (*potravín*) dost. Ja neviem, ako sa to tam gazduvalo. Napríklad v Rusku, de som ja bou, čo som išio dva tížne, nič sa nedalo kúpit. Iba ag dakomu krava zdochla a s tej klobáz narobi. A na Ukrajine takieho bledieho chleba ako sneh a klobási domášnej, no. Tag Nemci na to čakali. Potom ked ruskej armáde nebolo, Nemci ftrhli na Ukrajinu a tam brali tú živnosť. Potom im bolo už dobre proti Franciji bojovat, ale ešte aj Rakúsko ked bolo, im držalo sili. A Nemci otkázali Leňinovi, že puojdu bombardovad Leňingrat. A on him poveda: „Ag vi puojdete bombardovad Leňingrat, mi za tri dni a za tri noci pobijeme šetkíh Nemcou, kolko sa v Rusku nachádza.“ A tam ih bolo okolo tricad milijónou.

Tak potom už nebombardovali ten Leňingrat. A keď už Amerika vipovedala vojnu Nemcom, Lipknecht, to budú nemeckí komunista, a budú v hárešťa (*väzení*), lebo nemeckí cisár ho budú zavrieť aj s tou Rózou Luxemburkovou, tak ten povedá: „Chlapci, darmo bojujeme, mi Ameriku, Angliu, Franciju neprevrátíme.“ A tí pušky pozahadzovali a utiekli domou a to sa tak roznieslo ako blesk. A tak potom už ten nemeckí cisár videl, čo sa robí, tiež vzal svojich sedem slivág a sadnul do vlaku a všetko zlato, čo bolo, pobral do toho vlaku a utiekol do Holandska. Tag Leňin robil potom všetko podľa svojho programu v Rusku, keď sa títo už nebili, keď títo vijednávali, mierová konferencija sa zišla do Paríža a prvu vihlásili Poľskú republiku, potom Československú republiku, potom Rakúsku republiku, potom Maďarskú republiku, potom Juhoslávsku monarchiju.

Ja som budú fteďi na Urale. Už nie na tom majetku, čo prý. Robil som u jedného a on mi povedá: „Bolševický program znie – uničtožiť všetch kapitalistov.“²¹⁷ Tam bolo pretím dva milióni cudzích a potom už bolo štrnásť. Jeden povedá, že kebi tam nebolo tých cudzích vojsk, keď už tam Leňin vládnul, to bi vraj všetko prešlo beskrveprelievania. Ale tam potom kapitalisti zmobilizovali stopedesiatísíc vojska a Čechoslováci štiricatisíc. Tých kapitalistov stopedesiatísíc, to tí bolševici ľachko premohli, lebo Leňin mal už niekoľkomiliónovú armádu. Ale tíchto Čechoslovákov, som sám čítal v novinách ruských, tíh bolševických, ved vraj toho vojska, čo je proti nám, je len niekoľko desiatok tisíc, dešto mi máme, vraj, niekoľkomiliónovú armádu a nemuožu ih zlikvidovať. Ani ih nezlikvidovali, tých Čechoslovákov, zašli až do Vladivostoku.

Ten nemeckí cisár videl, čo sa robí, tiež vzal svojich sedem slivág a sadnul do vlaku a všetko zlato, čo bolo, pobral do toho vlaku a utiekol do Holandska.

Nuž, na tom majeri keď som budú, už bolo f sedemnástom, už bola tá vláda Kerenského a už aj po úradoch gubernijanských boli nie kapitálisti, ale takí súdruhovia. Napríklad ten náš preceda na tom majetku budú išiel do dediny z robotníkmi vijednávať, že či prídu robit alebo kolko im budú platiť. A pokladník budú tiež takí grobian, keď ja som tam prišiel, ja som povedá, že ja som budú ranený do nohi a sanités, čo ma obzeral, povedá: „No to,“ vraj, „povec tomu pokladníkovi.“ Reku: „To neuverí on mne, neuznajú to, povecť vi.“ A on povedá, ten pokladník: „Mi znajom, mi znajom!“²¹⁸ A ten sanités prišiel k nemu a viete, keď je kozd rozbitá, to je už nie ako zdravá. Potom mi už, prauďaže, dali dačo ľepšie robit. Toho pokladníka tiež, ako začala revolúcija, zaraz ho... A dali si svojho dedinčana. Ale ten dedinčan mal takú úlohu len preberať peniaze, ale viďavád nie. To mieu viďavád už nie ten pokladník, ale preceda. A ten budú ohromní chlapisko bez nohi. On tiež budú ako posraný.

F Petrohrade slúžilo jedno dieuča s tej dediny. Tá keď prišla otiaľ, ja som už budú pri nej a som sa jej fšeličo spitoval. Že ako nastala tá revolúcija, či sa bili. Vřavela, že hockedi naras počuli strielať po ulici a si len chitro na zem políhali. Ona sa nestožovala, nie.

Nuž a potom v osemnástom gu konci som prišiel z Ruska.

ROZPRÁVAL Š. RÁZGA

217 Zničiť všetkých kapitalistov – z ruš. skomolene

218 Vieme, vieme – z ruš. skomolene

Domó z Ruska som došév transportom. Bón som aj f Tulskej guberniji. Mój gazda bów generál a potom bów u okresného náčelníka. Sprvoci sa hanbiv za to, že abi zajatec – teda jako já – bów u neho kočiš, potom som šag mal cibíl. Jeho potom áreštuvali, ale potom ho prepuscili z vazená. V lete prišév, ale zaz mosév utéci. Domó som prišév v osemnástém roku. S Tule tedi išév transport. Bola tam aj hudba a oňi hrávali aj vojsku. Tedi zas som bów na okresi pri konoch. Potom aš februári prišla vojanská správa. Já kec_com utékev, išév sem jednému mlinárovi. Tí moji páni chodzili na trojke, tri kone zapráhnuté. Čo bolo potom z mojím gazdom dál, nevím ništ.

ROZPRÁVAL J. KŇAZOVIČ; 2.26. DOBRÁ VODA, O. PIEŠŤANY

1.58

NÁREČIE ZÁPADOSLOVENSKÉ, STREDONITRIANSKE Kovarce, o. Topolčany

IŠIEL SOM ŠESTNÁŠŤ DNÍ A ŠESTNÁŠŤ NOCÍ PEŠI

Já keť som bów v Rusku, tam boli aj Číňaňi. Náz bolo spolu z Maďarmi jedenáz barákov, arbajtmančaft (*pracovná skupina*). A boli tam glajze a napravo mali Číňaňi arbajtmančaft. Těš jedenáz barákov.

Kedisik, keď bola vojna, já som najprv narukuvav do Malacók. Z Malacóg do Komárna som išów, potom sme išli do Bratislavi a z Bratislavi sme išli do Bečkereku. To bów dvanásti regiment. V Bečkereku ale bów mrcha mináš. Tam tí, čo boli, tí sa mali dobre, čo boli ottál. Prišla žena, prišli deti, ujo, kmotor, ten a hinten, hñet slañini, peňáze a mñe chto ottálto čo poslav? Ňichto.

Mi sme boli trá bratí. Jeden bów zajatí v Aščabáté f Perziji, ten už umrev a druhí bów rañení v Bečkereku. Ten bów f cvajte (*druhej*) erzackompániji v Rudolfovích kasárňach. No tag mñe ňichto ňeposľav. Tak som bov hlanní, prosím pekñe. No a jeden ráz hovorá v Bečkereku tag o jedenástej, že maďarskí čo vedá, ñech sa hlásá do novej kompánije. Já som ale maďarskí ñevedev. A já som mav kamarádov oknárov, drotárov kolo seba. Zo Spišskej, zo Žilini, Ružomberka a tag ďalej. Tí hovorá – éneš (*aj ja*). Já som tag hovorev, ale som ñevedev, čo to znamená. Tag náz dali do takého hotela, tam boli samé hotele a súpiz bów. Už nás popisovali a já hovorím kamarádovi, reku: „Kamarád, a de_jdeme?“ A on mi maďarskí otpovedá. Ej, parom tá uchiťev! Ti víš maďarskí a já ñevím. Ale som sa ja, reku, dostav! Tak sme potom išli preč. Večer o ósmej sme sedali, o troch sme už boli f Titovom mesté v Jugosláviji, f Sabatke (*Subotica*).

Tam zme prišli a tam aňi ñeboli kasárñe, do barákov náz dali. Misleli si, že sme Maďari šecci. Šecci sme mali červené limce. Hñed' na frištuk – káva, bíla káva, skoro liter, prst som do šálki skoro ñevopchav, bíli krajíc chleba a takí, jako dva prsti dlhé kus klbáski. Hovorím si, to, reku, zato, že sme prišli, ukazujú nám, že tu dávajú tag dobre. Na obet – fašírki, massová polívka, boli v ñej slíže, f téglike kus massa, na to dali riže, dali na to ložicu masťi a dali za ložicu škorice. To bów maďarskí obet.

Aš po samó ňebo ňebolo nič len prach, jako Sodoma a Gomora to tam vizíralo. Narás sa to stíšilo, jeden Rus skočev k našim dekunkom, od nás jeden tag viskočev hore. Kukám sa, mali sme tí cušunki pret sebov, a padov, volachto ho octrelev.

Takíto bów maďarskí regiment. A Slováci sme boli potupení na celej čári v Bečkereku. A Maďari, tí už mali takíto život. A to bolo aj tam f Sabatke, právda, v Jugosláviji, potom v Galíciji, boli sme tam v dekunku a takto sme stále dostávali jestiť. Len dobrími nás stále krmili.

No tag jak som prišóv zo zajatá? Tuto bola lavičica, jak je hin na dvore a tuto bów stól. Moje d'ívča choďilo do mešťánki. A já tu ležím a ona sa učí pri

takom kahanci. Tak ono, to d'ívča, číta, právda, že najvaččá bitka bola u Zborova na ruskom frontě, na mogile cvaj. Já zdvihnem hlavu, dotedi som d'ejinám ňeverev, aňi slova som tomu ňeverev. F kalendári vojtešskom bów voláki Ján Amos Komenskí, ale čo tam grófisko, oblíkov sa do pancírových šát, sadón na pancírového koňa a že sa to d'ejini! Ale to sa len hlúposti! Aš keď d'ívča číta d'ejini. Čo to čítaš? Že d'ejini. Tak to prečítala ešte ras. Sedemnástom roke u Zborova mogila cvaj jaká veliká bitka bola, prosím pekne, a tam som bów aj ja a to bolo aj v d'ejinách napísanó. Dotedi som im teda ňeverev. Lebo Čelad'ice bów šísti regiment, náz regimend bów ossemďesátšesť a Opoňice bov sedemďesátidruhi. Na ten šísti regimend Rusi bili tromelfajer ot pol d'esátej do jennej hod'ini, na tí Čelad'ince. Šetko, celí dekunk im zrovnalo, tí prekáški, čo mali dróťenné, to sa šetko vo zduchu krúťilo. Ale mi sme boli tak málo pretku, tag mi sme boli šecci takto narichtuvaní. Narás ale Rusi prestali tromelfajer a viskočili z ih dekungov, oni mali také d'íri porobené. Oni viskočili a bežali na ten šísti regiment. V našich dekungoch červené raketi išli hore, oheň, tam išóv hore oheň na nich. To trvalo tak poldruhej hod'ini šetko. Večer bolo v roskazi, že jako Rusi prišli. Oni boli peť rokov jeden od druhého, takí apštant (*rozostup*) mali a pecto metrov takto šíri išli tí Rusi. Aš po samó ňebo ňebolo nič len prach, jako Sodoma a Gomora to tam vizíralo. Narás sa to stíšilo, jeden Rus skočev k našim dekunkom, od nás jeden tag viskočev hore. Kukám sa, mali sme tí cušunki (*krytie*) pret sebov, a padov, volachto ho octrelev. Večer sme to mali v roskaze, tolko a tolko pallo, tolko sme prejšli, Rusi sa pret nama a tag d'alej. Oponskí regiment, ten sedemďesáti druhí, ten sa podav do Ruska a Rusi už boli na boku ot nás, tag náz zachit'ili od zatku a dohnali do rána do dekunku. Já som ráno nosev po štelungu kávu, také liškacé d'íri to mali naši porobené, a vidím nážho kapitána. Bów ale dva metre visokí. Aj som ho pozdravev, ale on nič, išóv preč. Lebo sme už boli zajatí pod Rusma. No tag dali sme to švarme, tam bolo šesnásť chlapov a ftom vibehňe obrlajtnant a beží též za tím kapitánom. Mi sme mali tí patrónťaški, tu dve, tu dve, mav som granáti dva, tí kukuričné, mav som kver, mav som brocák, pravda, mav som špáku, mav som bajpiku. No tak šetko som mosev dávat dole, lebo náz zajali Rusi a náš obrlajtnant nám roskázav, abi sme sa ňehali odzbrojit. Tak sme to dali šetko zo seba dole. A naši sa furt len pchali do dekunku, skácali dole. Tak ma oťtiskli tak ale dvacat' metrov, tam bov takí malí mostok. No ale budem, reku, tuto stát, tak mi pichňe Ruz do hlavi. A jak sa tak pozrem, narás tam trhov jeden Rus nat nás a tedi som vid'ev, že naše feršlusi sa otvárajú takto – otpretku dozatku, a on jeho feršlus otvorev takto doboku. A tuto na prsách mav muníciju, ottáto zav peť a dav do kvera a zavrev. Som si mislev, že bude na nás strílat. Ale navrchu bola veľká strelba, on skočev medzi nás. A za ňím skočev druhí, tretí, štvrtí, páti... A mi sme mali takí nálepok, d'ě sme spali,

ottál sme videli do Ruska. Tak nás šetkých potom vihádzali, za plecá, za ruki a abi sme išli na Rusiju. Tak sme išli dobrí kus. Vidím tolko Rusov – napravo, nalavo zahnutí. Boli v zeliňe a na sebe šetko. Ale nazatku boli ešte ďal Němci, dve divízijske. To boli šurmisti. Takto mali jenno vrecu, takto druhú vrecu, tí Němci, a takó cvičení mali. Ale cigare fajčili také, azapát (*citoslovce vyjadrujúce údiv*), jak motike rúčka je! A tí potom tích Rusov steli zadržat. Bóv to veru poránni frmol. Nuš ale čo už, keď sme boli celkom bez zbraňe, už sme boli zajatí.

Som prišóv do Ruska a Rusi sa dobrí chlapi, dobrí ľudí. Dav mi tej riže, tej kašše za takú žufanu, jak tí murári s toho kalfasa (*koryto na maltu*) čo nabírajú. Plnú hu naválav tú moju šálku. Ach, ale som sa napchav toho! Vikopenú šálku mi dav. Ale Maďarom brali a Němcem brali žraňicu. Tím šetko brali a Slovákom a Čechom dávali. Na mój dušu hríšnu, nás lúbili Slovákov. A potom náz hnali preč. Potom sme na jennej ťehelňe nocuvali. A bóv som tam spolu ešte z_jenním. To bóv z Bojnejske a bov takí starí jako já, spolu sme tam boli. Toho tak tam natrásalo, aj keď som mu hovorev, praj: „Jano, staň, lebo prestiňneš!“ On ma ňeočúvav. Ustatí bóv chudák, na Vánoce už bóv aj mrtví. Rusi sa dobrí ľudí, jak som povídav, ňemóžem povídat, že sa mrchaví. Oni ňehladá na nádheru, oni ňehladá na frču (*parádu*), aňi sa ňezodere pri robotě, ale má recht, celkom má recht.

Já som tam bóv zo samíma Maďari a už keď tam bola revolúcija, tak moji kamarádí steli ujít. A já s ňima, aj keď som sa vihovárav, že ňejďem. Tak sme sa dohovorili, že sa nájdeme o dvanástej v noci tam, de sme cez deň robili. Nuž já si mislím, ňeňi to šetko jenno, lebo nás tam vartuvali kozáci. A kerí volačo len, ten dostav podareňe (*poriadne*), kerí ňeposlúchov. Lebo šade sa tam mosí poslúchat. A já som veru poslúchav, ale tam ňije. Bolo nás tam stopadesát f tom baráke. Tu bola priča aj tam. Já som zav šálku a davaj na to místo, de na mňa oni čakali. A to bolo jako po Boské Srcco na Homolke, takí kus to bolo. A medzi našíma barákama boli dve glajze. A mesáčik posviťuvav aj sňach padav takí slabí. Tu som stretóv jenneho Rusa a ten bóv celí krvaví, tak mi aj nohi poráňne podlomilo. Ale šťastí tolko, že on sa pobrav a išóv ďalej, jak sme si do očí kukli. A naši mi povedali, že de som dočilku bóv. No ale hñet sme ces takú vodu prebehli a vo_ňňe sme išli po hore a v noci po štreke. Tí oficíri naši, tí mali mapi, tak sme išli.

Na druhí deň hovorá, že už sa ustatí. Pome praj na vlak. Tak sme išli na štácijsku, tam prišóv vlak, pozerali sme hore do vagóna a tam náz bolo šesnást'. A tam vo vagóně boli tri priče, osobní vlak to bóv. A já som sa usaďev na samí vrch. Tag zme aj išli, ostatní boli dole. No a prišóv konduktor. Mi sme sa vihovorili, že nás odvážajú jako zajaccov ďalej preč. To sme sa na Štefana pohli, na Vánoce. O štvrtej sme sadali na vlak, o pol jedenástej vlag ďalej ňeishóv. A príde konduktor a hovori: „Čil mosíte už vistúpit, tam na štácii na vás čakajú už kozáci.“ A tí Maďari len hřešili. A já s tej priče som ostatní išóv dole. Tag oni ostatní schádali na hinten bok. Já som bóv na schodách a ten predo mňov schádav dole zo schodov a tam už kozáci stáli. Od vagóna kordón robili a Maďari schádali medzi ňich. Já kukám – ej, já veru hintam ňejďem! A ujšóv som na druhí bok. Pustev som sa utekat po sňahе krížom preč. Bežím, bežím, aha, tam šteká sobák (*pes*), tam je drevňa (*dedina*), si mislím. No tak som išóv pomáli, aš prídem do drevně a tam sa svítilo cez maló okínko. Kukñem do okínka a tam kozáci. Aj karabíni mali. Íha, mosím it preč! Naspák na štreku som išóv a potom som išóv šesnáz dñí, šesnáz nocí peši. Vo_ňňe po hore a v noci som išóv

po štreke. Ten vlak keď išóv, tak ma zasipav tím sňahom, som sa otrásov a len ďalej. V noci sa to voďí (*zdá*) blízo, že je to uš. Ale leš prišóv ko mňa, som skoro zamrzov. Lebo na Štefana sme sa pohli a tam je hrube (*velmi*) veľká zima. Ale šaďe sa na drevňi v noci svíťi, šaďe na d'ed'íne. Tak keď som už bów hlanní, behov do drevňe, no tak svíťi sa. Zaklopkav som na okno. Potom som si vipítav aj jest, aj vispat som sa tam mohov. A Rusi boli dobrí ľudí. A oni ma ždi zavolali donútra. Tam bráni nebolo aňi dverí. Len maló okňičko tam bolo. Aj som sa ih ždi opítav, jako ďelako je na front. Oni ňevedeli. Aš som išóv štrnásti deň o polnoci, bolo hrube zima, tak som behov do drevňe, tag ale ósmi dom to bov. Jako ottáľto do Dríku. Tam som viďev v okňe ženu a také dve d'ívčatká. Viďím ženu, lampa visí na dróťe. Dovolev som si zaklopat na okno a poprosev som, abi som mohov sa ohrát a volačo si zajesťit. Ona sa kukla do okna, takto to prišlo, strhla lampu s tím drótom a išla do kuchiňe. A mňa to prišlo ottáľto do dvora it. Bráni nebolo aňi dverí. Tak pri kuchinské dvere som išóv. Také fugi tam mali, aj chrúzd bi sa tam bów vopchav. Tak som zaklopkav na tí kuchinské dvere a ňišť ňichto. Ešťe zaklopkám, fťom sa otvorá dvere do domu a proti mňa Rus a kver v ruke. A bów to kozák. A kver dvíhav hore. No Štefan, volki-ňevolki na kolená, aňi f kostole som tag ňezopav ruki, jak tu pret ním, čo som ho strašne prosev, abi ma ňezabev. D'íva sa na mňa, d'íva, kver dav dole a povídav, abi som išóv núťer (*dovnútra*). No, mislev som si, uš som hotoví. Tak som išóv jako semeg do kuchiňe a hintam do izbi. Tam boli dva koli, tu dva a tu dve doski a stól. Ale inšó ňišť, šetok nábitok to bov. No tak seďev som tuto pri stole a on tam. Ale ma ucťev. Oňi majú sucháre. Čaju, suchárov, potom mi dav aj bumášku (*papierik*), machorki (*tabak*). Takú som hu zakrúťev jak palec. Aj mi povídav, že mám ešťe šťiriccat' kilometrov na front. Ale som si aj tam na stole poškúlev (*pospal*) tak pol hod'inu, potom ma zobuďev a išóv som ďalej.

Tak keď som už bov hlanní, behov do drevňe, no tak svíťi sa. Zaklopkav som na okno. Potom som si vipítav aj jest, aj vispat som sa tam mohov. A Rusi boli dobrí ľudí. A oni ma ždi zavolali donútra.

A tak som prišóv až do mesta Stri a tam ma okúpali, ostrihali a že pójďem na talijánski front. Potom som išóv do Pešťe, tam som dostav urlápan na ped' dňí. Na dovolenú som mav ít a keď sa vráťim, pójďem na talijánski front. No a dochtor mi pozre do očí a hovorí – trakom. No šak šesnáz dňí som ňespav. Tak rovno do špitála. Tam som dočkav f Pešťi revolúciju.

To bolo strašné, bów som aj v meste. Trá naši tam pribehli, že je rabovka v meste. Tak som išóv aj ja. Na ríngu, čo to predávajú také drobnosti, tak ten to mav šetko pot sklom. A strašne ľudí tam bolo. A já som bów f takej medzírke sťisknutí a on nožom tam fechtuvav (*šermoval*) a to bov Slovák. „Čto sa sem priblíži, hñed' ho tím nožom zakolem!“ Ešťe, reku, čo, já idem račkej preč. Tak som sa vráťev do špitála. Sadov som si do električki a uvázav som si jenno oko a druhó som mav bolavó. A tam boli samí vojáci. Narás príďe prévoťkiňa a pítala lístok. A tí vojáci hovorá, že abi ma ňehala, že šak som celkom slepí. Trocha sa ešťe na mňa d'ívala, ale potom ma ňehala a išla preč. Ottál som išóv potom na Malú Pešť, z Malej Pešťe som išóv vlakom do Novíh Zámkov a z Novíh Zámkov som to uš mav len kúšťeg domov.

Ftedi vojna bula. Mal som ošemnadz roki. Išli žme na opatrunku na vože do Ždaňa. Buli žme šescmi. Troh naz vžali a troh ňe. O mešac po opatrance žme rukovali gu vojsku. Tam žme dostali vicvik a na front. Sperša na ruski a vedz na tal'ijanski. Tam žme boli tromi braca v jednom regimence. Mojo braca padli na tal'ijanskim fronce, jeden u šesnastim, jeden u ošemnastim. V ošemnastim som prišol na dovolenku a tu me hoňeli maďarske žandare. Ja še kril po horoh i po ľesoh, aš pokel' ňebol prevrat. V dzevetnastim som še ožeňil, v dvacatim som zaž narukoval.

ROZPRÁVAL P. SEDLÁK; 2.27. BOL, O. KRÁLOVSKÝ CHLMEC

1.59 NÁREČIE VÝCHODOSLOVENSKE, SPIŠSKÉ Pongrácovce, o. Levoča

I NA VOJNE SME VIANOCE SVÄTILI

V dvanastim som še žeňil, f trinastim me odebraľi, ženateho, už vibuchla vojna f šternastim, už som druhi ročňig bul. F Serbiji som služil. Tam na tim zabratim územu. Puščili me tu na žňivo, na robotu. Bo dakedi, ked mal gazdofstvo, mal vecej roboti, puščili, hodz dva mešace dachtori ľem služili. No a ja prišol na robotu, akurad v algusce tote žňiva. Pri svatej Aňe, to bul otpust. Vibuchla vojna, duškom som do Košic, s Košidz do Serbiji, f Temežvaru pri Banace. Tam som služil, pri dvanastih jascoch. Tam Serbija padla za štiri mešace. Cala. To Maďare prebraľi a nas potom tu na ruski front poslali, našu diviziju, našo vojsko. Na ruskim fronce som bul dva razi. Tu pres tote Karpati me prešli, Novi Sambor, Stari Sambor, tote tam mesta.

Rusa zme cofli aš ku Počajovu tam. Stamac (*odtiaľ*) potim prišol roskas, že ku Varšave, že tam ciskali Rusi. Ta zaž naša divizija prez Německo zme mušeli isc. Ta zme f same Vianoce, f tih ľesoh zme dakedi šviatki mali f šternastim roku. A už štiri kilometre Rusi buli. A cicho prez Vianoce, ňestrilalo nič. Pot stromami, šňich, žima, kurilo, pot celtami. Zobľesc še ňemohol, ohňa klasc, nič. Potim v noci prišol kapitan, ta nam poveda: „Chlapci, ňeska Vianoce, Pan Ježíš še narodzil, u naz doma najhorši zobrak še utuli a mi tu Vianoce švecime.“ Ta i plakali pojedne. Cez Vianoce, no, Bože narodeňe, Mladzenki (*Mládatká, vianočný sviatok Neviniatok*), potim Štefan, nič. Až na Mladzenki potim už Ruz lapil štrilac. Našo ňe.

No a potim už ta me ho ciskali aš, še volalo Ľubl'in pri Varšave. Cez jun ľem potim fronta stala, aňi mi ňepohibali, aňi oňi. No potim ku Veľkej noci kapitan nam poveda: „Chlopi, chtori sce Šarišaňi, Ľiptaci, či tote Zemplinčani?“ Ta hvari: „Co, Bardi-jov, už Rusi vov Zborove.“ Ta, reku, už i ja še spodzival, že i tu pridru. Hvari: „Rusi už kanoni richtuju na Košice bic.“ No ta, reku, co s teho teraz budze? Ale prešlo tri dňi, pridze major, hvari: „Chlapci, idzeme do Karpad ho vihaňac!“ Ňet pomoci, dostali rozkaz, idzeme tam. Ta zme prez Německu prišli a zme v Mihal'ofci vivagoňirovali a tam potim po dzedzinoch. A tam budzeme madz odich, može tidzeň, može dva. Uvidzime, jaka budze situacija.

Ja bul, Zalužice še tam volalo, tam pri Mihalofci taka obec, me tam buli do tižna. Kapitan hvári: „Chtori sce Šarišaňi, možece izdz domu, dostadz dovolenu, aľe tak, kebi še daco pohoršilo, ta hñed nazat. A Špišaci, Liptaci i tote, možece telefonovac, žebi prišľi, chtori mace ženu, rodičoch.“ No ta ja tieš. Buli pri mñe ocedz ñebošćig i žena. Ta zme tam buli das tidzeň.

A potim do Karpat. Pošľi jedna pohotovosc, pechota, šitko padlo. Tresce (*v Terste*), uš stanuli, ñeda še ñič. Ñemohľi ho vihnac, bo mocñe tam f Karpatoh zakopane, no ta ñemohľi.

A potim tam pri Stakćiñe, tam uš Karpati, hej, to dakedi bula Maďarska, Galicija. No ta potim višej tak šina (*kolaj, železničná trat*) kanon jeden. Mal Frandz Jozef tri. Jeden mal pri moru, jeden dzeška tam pri Franciji a jeden mal zvišni. Tri kanoni take, co ñichto o ñih ñeznal. Ten prišikovalĩ, tam ho zabetonovalĩ do teho betonu, šezdz metri rura, tricecsedzem kaliber. Me buli opatrac (*obzerat*) tam. Potim pušćil keľo šusi tam, ta to na kilometer koreñe zo stromoch, haluze, šitko ľecelo. Tak potim cofľi Rusoch. A potim me pošľi ku Lvovu, tam zaš stala fronta, a mi potim prez Užhorot. Mi buli v Užhorodze, ñeznam keľo, a na talijanski front.

Potim v noci prišol kapitan, ta nam poveda: „Chlapci, ñeška Vianoce, Pan Ježíš še narodzil, u naz doma najhorši žobrak še utuli a mi tu Vianoce švecime.“ Ta i plakali pojedne.

Ta me buli do ostatku. Nam f Talijansku, jag me tam buli, zrobuli tri ofenzije. Cofľi Talijanoch. No a potim prišol roskas, že ešći jednu ofenziju zrobie. A tam Štefaňig ľital z letadlom ponad nas. Un bul hvezdar aj general bul, ľetec. Un z letadlom uceknul do Franciji a tam ozbrojili ho Francija a proci Maďarom vojoval, proci nam. No ta zme mali roskas. Z letadla nam sipal take plakati: „Slovenske chlapci, ñevojujce! Serbi i šicke tote, ñevojujce, bo budze Československa republĩka. Utvorime slovenski štat. A Maďaroh odbijeme za svojo hrañice.“ Un bul vo Vlachoch. Jeho ocec farar bul. Evangelickeho farara sin. Ta un, chudak, nam rucal a ľital po Amerike fšadzi z letadlom. Potim pošol uš ku ostatku, ta po Amerike Slovakoh zbiral. I hvári: „Slovaci, chtore sce tu, poce na pomoc, budze Slovenska republĩka.“ Ta tele dolare americke še pozbiralĩ, zozbrojili a prišľi na talijanski front.

Potim nam tam Maďare poslali roskas, bo ja bul tieš šarža, hejže, som četara zastaval, ta že ked uvidzice takeho, ho napadñece, bo oňi idu proci nam bojovac. A mi co? Mal som, z Liptova bul porućig, učitel jeden. Ta un segiň (*chudák, úbožíak*) hvári: „Co to še, Piatñica, robi? Co to še robi?“ „Budzeme ešći Slovaci. Štefaňig nam tu rucal tote plagati.“ Jag visipal z letadla a mi zbiralĩ a ćitalĩ, bo f kaźdej reći. Poľski. Poľska krajina budze. Poľsko bulo rozervane na tri ćastki. Šitke te šćati budu. Šitke budu nazad a budze Slovenska republĩka. Co to še, reku, robi? Ta mi, našo slovenske oficire, tote, co buli, ta už buli vovedñe, ta už mali snahu. A te Maďare že ñič. Potim zme mali uš ku ostatku regement f Parazo. Ta zme pošľi na motoru, tam na taru zme višľi, no a uš prišľo, bo uš Karol bul. Bo uš f šedzemnasťim umrel stari a bul zabalzamovani. A mi už znalĩ na fronce, ľem Tiso miñister ho zastaval. No ta naši za ñeho, že un chori, a un už bul umreti f šedzomnasťim. No a potim nastupil ten Karol mladi, no ta un tam prišol. Do Talijanska. Ta zme šitke nastupilĩ na taku luku a un mal taki podijum zrobeni. Jag un išol, ta sameperše po maďarski: „Chtore su tu ešći šćandove chlapci, ešći chcem vidzec, ta hore ruki!“ hvári. Ta ja som tiež ešći bul šćandovi, bo mi zme f šćernasťim roku šľi. Ta hvári: „Ej,

bars še češim, že eši vidzim štandovich chlapcoch!“ A potim pri temu stojime, no a tam bul'i, bo Horvaci, Serbi s nami bojevali. Ta šol biedak, taki Horvat, taki segiñ zo štel'ungu, co ablezoval'i, no ta prišol, bradu tel'u, vlasi, hñidi, fši, ozdaj šickeho mal na sebe. Z gverom idze, no ta še tam ku nam pribluka (*pritmoli sa*) uš ku tim Horvatom, bo tam s každyho pluku bulo. No a potim ten Karol' zrobit tak: „Chtori mace dajaki ponos, dajaku ščaznosc, že to s vami daco ñe f poratku, abo že urlab vam ñechcu dac, abo že sekiruju dahdzi tak.“ Ta un idze von, segiñ, taki hrubi, ñevel'ki bul, mladi, ta hvari: „Hore ruki!“ No ta ñič. Ta to každy nam, chtore bul'i oficiri, nam onačil'i, a ja stal jak stadzi ku tej chiži od ñeho. Jak toten kapitan tam bul horvacki, no a hvari, že chtori ma dajaku ščaznosc. Ta un hibaj rovno ku temu Karol'ovi, hejže, zlepeni, brada tel'a, idze ku ñemu, zdravi ho, hlaši mu po horvac-ki: „Pañe ošveceni, ja imam chibu.“ Ta že co. Še potim kuka na ñeho, ta dolu ruki. A hvari: „Ach, pre panaboha, to co to? Šak to ñe podoba človeka! Chudak. Ta jaku maš ščaznosc?“ No ta hvari po horvacki: „Ja tri godzini ñebul u mojej kuči doma, ja ñeznam, či moja majka žije, ñemal som tri roki urlab vo fronce.“ Bo tri godzini to tri roki. Za tri roki ho tam, chudaka, trimali' (*držali*). Ta ten Karol' zrobit tak: „Pre panaboha, co to vi tu robice f tim fronce? Kukajce, čudak, šak to ñe podoba človeka. Duškom (*ihñed'*) zoblesc, oradzic, umic, šicko, nohi mu umidz a duškom trikrad urlap po dvacedzjeden dñi domu na cupaše (*potvrdenie o výnimke*), aľe duškom!“ Už ho tam brali. A kapitana tak ščesal (*vyhrešil*), to mu tak tlumačil'i. Mu hvari: „Co to ti robiš, ta ti maš sumeñe (*svedomie*), ket človek tri roki vo fronce, fši ho žru, uhiñe, a ti ho ñepuščil na urlap tri roki?! A vo fronce!“

Ta ten kapitan povedzel po horvacki, ja rozumel, bo som tam služil, že un ñemohol pušćic, že f takim mesce bul, že mušel frontu trimadz a že ñemal pomoc. „Ñič, ñič,“ povedzel, „teraz budu chodzidz novinki, vidam, každy vojak jeden druhemu budze čitac, že jeden vojak, či bitka-ñebitka, každy šezdz mešace urlap! A dostoj-ñikov každy tri mešace. Tri mešace jak pridze vo fronce, či pridze bitka-ñebitka, domu dvacedzjeden dñi urlap. A vojak šezdz mešace, ked je vo vojñe. A budzece šicke čitac!“ No cože, potim še uš staval prevrat. A potim un uš pošol, ta tote šicke majore maďarske, našo, šicke, mali tam taki barag zrobeni, tam kuchare bul'i, ta_mali jesc, pic co. Ja eši tam kamaratoh hľedal, ta pofchadzali po_totu celtu, ta še ponapijali oficiri. Še štrajtal'i (*škriepili*): „Co to še robi? Co ten Štefañik, un nam plakati, jakiška sloveñski štaď ma bic. Ta škoda Maďarom vojovac.“ A Maďare: „Mi rozbijeme cale one, mi mušime vihrac!“ Hvari: „Figi vihraješ!“ Dosc še tam štraj-tali.

No a te pucere, tam bul aj ten Vrabel', ta uš sebe robili aj smichi, hvari: „Co to? Co to še robi?“ Potim tote chlopi ostali, že ñe. No ta potim tote listki zme krili do boganči, bo bul roskaz odbi-rac, Maďare roskazali. No už zme znali, bo bulo f každy reči pisano, že budze Sloveñska republika. No a to potim še tag vľeklo,

**„Co to ti robiš, ta ti maš sume-
ñe, ket človek tri roki vo fronce,
fši ho žru, uhiñe, a ti ho ñepuščil
na urlap tri roki?! A vo fronce!“**

Prišlo potim, že še prevrad robi. No a te legijonare, eši zme z ñima ostatñu ofenziju zrobiti. No ta tam nas tieš spadlo dozdz dužo, no aľe potim jag už zme prišli po tej ofenziji ostatñej, ta už oficiri lapili (*začali*) ucekac. Už hvari, prevrat še robil. U_ šicke štati, hejže, še dohodli, prevrad miši bic. No tak te oficiri poucekali.

A ja... Eši bul roskaš, že chto ma doma ženu a dvatišic korun abo keľo, ta že ho pušča domu, bo ja eši som ňemal dostadz urlap. Dostal som ten urlap. Pridzeme tam do Trentu, ta tam už idu nazat pojedne kamaraci. „Už ňepujdzeš, už zavreta hrańica, uš tam legijonare s Tal'ijanami, ňepujdzež ňihdze.“ A bul jeden rodmister ot kanoňiroch, ta bul zdakadzi poza Košic, ta kuka tieš, uš šol, že še vraci. Hvari: „Ňič, ľem nam treba teras pres te ľesi prejdzd a tam potim dajaka stańička mala, ta pujdzeme, bo tam uš še dostaňeme.“ A ja tak stojim a eši s Kolčova kamarad bul dzešatńik tieš, stal a ten rodmister kuka na naz a hvari: „Co?“ A ja tieš kukam, co teraz robic? Ja na urlab idzem, aľe som ho ňemal potpisani. Ľem urlap som mal, bo f kancelariji mi ňemal chto potpisac, bo poucekaľi. Ta ľem jeden potporučiľ mi potpisal. Kuka na mňe a hvari: „Ti znaš po maďarski?“ „Znam.“ „Ta dze idzeš?“ „Ta domu.“ „Hej, kamarat, uzavreta hrańica, už ňepujdzeš.“ Ta co? Kebi naz bulo chol'em šedzom abo dvanas, ta tu tim ľesom. Pujdzeme jeden dzeň a uš še dostaňeme dahdzi na stańicu. Bo už znal, hejže, že ku Peštu. No ja pošol. I druhi, tu jeden poza Košic, trojmi me še prihlašili, doraz bulo šedzom. Ta idzeme a ten Orlofski hvari: „Hibaj, kamarat!“ A un, chudak, ostal, uš co budze, ta budze. Mi prešli pres ten ľes, idzeme a tam f kamenolome Tal'ijańi vojaci, co lamaľi tam kameňe na cesti. Hej, hvari: „Ungariš!“ Zme prišli ku ňim. Potim kazali šednuc, že či chceme daco vipic, zjesc, žebi zme počekaľi. A jedneho pošilal, hvari: „Avanti, avanti!“ No, žebi šol, žebi naz bul zahlašil, žebi naz buli ulapili. A ja hvarim temu rodmistrovi: „Pan rodmister, ucekajme het! Bo to po dakeho poslal.“ Potim me odešli na falatek (*kúsok*), ta „porko ungariš!“ hvari, „šviňa Maďar“. Prešli zme potim pres taki ľes, zme prišli na taku malu stańičku, ta zme še ku Peštu dostali.

Ňižej Peštu tam taka, Lajož Miše še volalo, taka taňa (*majer, hospodárska usadlost'*) mala bula. Ta mi pridzeme na tu taňu, taňa to volaju ono, to bival jeden, to maju take v Maďarsku. Tam bival jeden, un duhan (*tabak*) pestoval, ta bul doma. Pridzeme tam, take stohi tam buli zo slami, ta mal truch psoch. A un vezol duhan tam dzeška na stańicu, bo pestoval duhan pre vojsko, ta bul zamentovani. Idzeme, ta lapili nas psi dohaňac. Aľe višla tota Maďarka, ta nas potim ochraňila. Dala nam tam potim zjesc, vipic, jako co. Potim prišol stari, tri koňe mal zaprahnuti, bo Maďare tak, jedneho naboku, dva tak. Pridze: „Hej, ta servus, chlapci, ta jak? Ta co?“ Ta nas tam pohoscili, potim naz odvezol na tu stańičku, tag jak stadzi do Harhova, hej. Potim zme še tam ž ňim rozlučili. Eši sina mal, bul v Užhorodze, bul raňeni, padol, tam je pochovani takoj. Zme še zhvareľi tam. Hej, ta bi naz ňebul tam za co dal.

No a potim zme prišli stamadz do Peštu. S Peštu zme še poroschodzili. Ten rodmister doras pošol het. Hvari: „Servus, kamarat, vidziš, zme tu, a bi zme buli... Brali, zoblekľi, brali do lagru šitko, ta dze bi som bul?“

ROZPRÁVAL J. PIETNICA

Keď som prišiel z Ruska domov v osemnástom, tak som išiel na Taljansko. Odtiaľ som išiel domov v osemnástom roke. Ujšli sme. Ossemadvaccátého októbra bôv prevrat. A peši sme išli Slováci domov. Maďari nám povedali: „Slováci, môžete bojovať za svoju vlasť, lebo vám hu Česi berú.“ V noci sme ujšli od Maďarov a išli peši až do Víňne od ossemadvaccátého októbra až do dvaadvaccátého novembra. Prišiel som domov. Tu bolo moc Maďarov, vojakov, bili Solčanov, čo rabovali. Bola tu vojna, chlapi mali zbraň, peť Maďarov tu chlapi zastrelili. Aj oni dvoch zabili. Dvesto ich prišlo. Po Vánocách sme narukuvali, keď Šrobár mobilizuvav, do Nitri. Potom sme moseli íd do Parkaňanu. Maďari išli na nás... Potom sme moseli cúfnut. Ale prišiel generál Pele a Mitelhauser a Maďari moseli ostať za Dunajom.

ROZPRÁVAL G. KLAČÁNSKY; 2.28. SOLČANY, O. TOPOLEČANY

1.60

NÁREČIE STREDOSLOVENSKÉ, LIPTOVSKÉ* Prosiek, o. Liptovský Mikuláš

AKO SME SA ZACHRÁNILI PRED HLADOM NA RUMUNSKOM FRONTE

Keďže Maďari už predom, pret Sarajevom vedeli, čo chceli, len pomadaŕčiť fšetko, zase do svojej koristi fšetko dostať, tak sa hladeli týchto mlačích chlapcou zbaviť. Hibajho do frontu! Dokonca traja zme tam takí boli. No tak to fšetko nás, f tom d'vedesiatom d'viatom som rodení, ale f štrnástom náz už pobrali na vojnu a tag hladeli, abi do tej prvej línie sa tam dostal, či je chlapec ešte, či nechlapec, ale hlauná vedz bolo dostať ho do tej prvej línie pre tú pušku alebo pre ten gulomet, abi nežostalo po ňom stopi. A tak traja, čo hovorím, jeden boľ ten ročník čo ja a druhí boľ o rok starší. No tak títo dvaja Duláčkouci, tretí ja a štvrtí Kmeti. No títo traja padli pri prvých náporoch niegde f Polsku. Ja keď som boľ dosť šikouní, ovládať som aj tú maďarčinu, keď som lebo počítal niečo, vedeť som velmo šikoune sa naučil aj reč. Keď už len páru tých slou, ale šlo mi to. Tag dostať som sa chvala tej mojej prispouosobenosti a šikounosti gu telegrafniemu regimentu, ktorí boľ jedíni pre rakúsko-uhorskú armádu v Rakúsku f Sant Pelteňe. No tam som sa potom dostať do školi cvičiť fšetki možné aparáti, prístroje a ňeviem čo. Potom som boľ poslaní do Budapešti, zase tam boli školi, na to miesto si pametám dobre, aj školu i ulicu. Na Kidjópíre som býval. Miseli zme zoznámiť sa zo šeckími strojmi a jednako bolo tam také cvičisko vhodné, tak tam zme potom cvičievali. No naposledí, keď už vicvičení zme boli, ktorí viacej si už pochopili, tag hibaj na frontu.

Prvé bolo s Pešti cez Debrecín na samom konci Potkarpátskej Rusi Marmarosiget, Marmarošská Sihot'. Tam, gde sú tie solnie baňe. Tam som sa dostať f prvej rađe do Delatín, Nádvorná, Kolomeja, Staňslau, tímíto opcami a mestečkami som prechodíť čoraz ďalej. Tiskali dopredu, dopredu, len ďalej. Oťal potom dva rázi som boľ vislaní ako spojka do Krakova, tam som tedi dvakrát boľ. Oťal potom ňejakí dočasní mier sa tam urobiť na tom fronte f Polsku. Títo, vravím, traja tam padli, tí kamaráti z Bukovini, no a mňa potom preložili na rumunský fron do tagzvanej

Ďimešisoroš po maďarski, na slovenskí Ďimešský priesmik. Tak som sa tam dostať gu armeobrstkomando. F tom Ďimeši, f tom Rumunsku, ako telegrafista a telefonista, čo mám aj dokladou ešte z vojni, tak tam boľ hlauním armádnim veliteľom, to si naňho spomínam zo fšetkých, sajne ekscelenc²¹⁹ generál fon Lipoščák. U teho generálneho štábu, tam som ftedi za dlhí čas boľ, cez zimu snehi takie boli veľkie.

No ale mala biď ofenzíva, dopredu zme mali do Rumunska ďalej sa tlačíť, no a tak prišieu roskas pobaliť sa, dla možností šecko, že puojdeme dopredu. A to bolo akurátne na Vianoce. No, chlapci poriadne zakúrili, ja som ftedi službu nemaľ f tej centrále, tam zme mali i tie Hugesove juzd aparáti, čo dňeská sa d'ialkopisi, už zme mali ftedi tam dva tie d'ialkopisi. Praudaže, neboli to tag automatizovanie. Naťahuvaď jeho chot sa miselo. Šliapad' nohou, boľ takí závaž na lanku, ktorí sa miseľ naťiahnuť, tag ako aj tamto na hod'inách tie závažia, a tak klopad' muohou. I na Vianoce, keď bola najtuchšia zima, najtuchší mrás, čo mali službu chlapci u tých prepínačou, volaďe nebolo dobre zaistenuo rúri prez dach lebo už kiego paroma gďe sa chitilo, fšetko nám zblčalo tá ústredňa. To tá veža štirhraná bola do vrchu visoko zrobená, do každej strani išlo stouka voďičou, tedi štirikrát sto, keď zo fšetkých štiroch strán prechod'ilo. Fšetko nám to zhorelo. No ale náz vzdor tomu potlačili o devet' kilometrou dopredu do teho Rumunsku.

F tom devedesiatom deviatom som rodení, ale f štrnástom náz už pobrali na vojnu a tag hlaďeli, abi do tej prvej línijsa tam dostal, či je chlapec ešte, či nechlapec, ale hlauná vedz bolo dostaď ho do tej prvej línijsa pre_tú pušku alebo pre_ten gulomet, abi nezostalo po ňom stopi.

Ako zme tam išli v jednom mieste, tam dáka kantína bola, i veru chlapci volaktorí vošli tam, no ale každí korunág modz nemaľ, no a bes korunki tam aňi vína do pohára ti šešieu dať kantínski. Ale mali zme sebou jedného – štapsfelvébel, štábni rodmajster. Ten sa tam dočapkaľ poriadne, poriadne sa dočapkaľ. On maľ fšetki dokladi, fšetko, gďe máme íz a ku akiemu od'ielu sa pripojiť tam, a ňeviem čo. No i voláka hnačka ho dostala, do hori ďaleko, tag na okraj cesti sa tam pokrčiu

a ešte takú husársku blúzu maľ, kabád, čo boli takie zlatie šnúri na tom. To sa veľmi písiu, akú on tú bundu má krásnu, tie gombički boli veľkie, mosadznie, to mu chlapci miseli viglančiť. No a ako tam seďeu, len ra_sa roskívaľ, družg horeznački! A do teho! Celú hřbu, čo tam nakvasiu! Zodvihnúť sa ňemuohou, volaľ na chlapcou. No čože takí zakvasení keď boľ, ňigdo ňechceľ chitíť sa takieho zahouňenieho, keď už slovenski sa povie. No, mi zme sami potom išli a jeho zme tam na tom mieste nechali. No ale potom za nami došieu aj ten generál a stretnuľ ho f ceste volagd'e. Dvaja popri ňom išli, ale už aňi jeden sa ho ňechceľ chitíď za kabát. Tag ho ten potom spiglovaľ a f ceste mu hňed' odrezaľ, aj voláki metál ešte maľ na prsiach, i to mu odrezaľ, ke_dzme sa tam dostali.

Ale dlho zme tam neboli. Z domu mi písali, že na rumunskom frontě u teho a teho od'ielu, regimentu, u pešiaľkou boľ ujęg z Bukovini. Nuž ale čože tí ved'eli, len že je na Rumunsku. Ale mi ako telefonisti, telegrafisti zme museli ved'iet', každí od'iel gďe stojí. Napríkla_ten generál nám zavolaľ do ústredne. Spojte ma s tím a s tím plukom. Len tie čísla a miesta presne ňeboľ f stave ved'ied' na celom frontě. Ale na takej ústredni generálneho štábu, tag mi zme miseli o každom ved'iet', gďe je,

219 Jeho excelencia – z nem. skomolene

čo je. Tag ja som si popozerau zoznam, gde akí plug je umiesnení, tag našieu som, že ujšeg je f tagzvanom Hidekšík, že jeho pluk tam bou umiesnení. Hñe_com telefonovau na ten regiment, či tam poznajú Paňiaka u tej kompánije. Prosiu som, abi dla možností mi ho dali k telefónu. A tag dostali ho gu telefónu a som sa zhovárau s ňím. Radozd' bola šag ako na jednej, tag na druhej strañe! Tag mu hovorím: „Ujšek, ag budeťe muocť, tak priťe k nám tam a tam pri tej hlaunej cestě, tam najďeťe ústredňu telefonú, tak priťe tam.“ No i veru na druhí deň ujšek prišieu, zvítali zme sa, no ale kebi dačo bolo spapať. A čo. Ja na tom starom mieste f tom Ďimeši čo som bol, hováriu mi jeden mlinár, volačo že mu treba opraviť. No, a ja som bou šikouní, som mu to zrobiu, opraviu. Tag do vrecka mi potom dau zato, že som mu to urobíu, tej kukuričnej kaše. „Ujšek, choťe tam na jarog zobrad' vodi, uvaríme si tej...“, Rumuňi to volali puliska, „uvaríme si puliski.“ Ej, tag veru, ujšeg doñiesou vodi na šparhét, priložiu drevo, za ñejakú chvľu bola puliska. I jednemu i druhiemu nám dobre padlo. Vedeu si spomínať, keť sa šťastlive vrátiu domou, na tú pulisku a ako som ho ešťe uhostiu poriadne.

Tam zme boli f tom Ďimeši jedna telefónkom-pánija a druhá telegrafkompánija rozídení ot seba ďaleko. O_tej telegrafkompánije, ako som sa uš potom, keť som demobilizovau, dozvedeu, bou veliteľom kapitán a dokonca Čech s Poďebrat. A u telefónkompánije som bou ja pridelení. Tam zme mali velítela – obrlajtnanta, puovodom rodág z Viedne, písaú sa Cuker. Ale chlap, skutočne ako s cukru kocka, tag išiel v ústreťi fšetko chlapcom. Medzitím skorej hlad bou ohromní. To už modz

Nuš sa dohodlo potom tak, že aspoň štiria lebo piatí chlapci dostanú dovolenku na dvanáz lebo štrnáz dní, ale musí sa zaručiť, keť puojde domou, len takí dostañe dovolenku, ktorí aspoň desat' kilou najmeñej doñesie z domu volačo spapať pre kompániju.

ñechíbelo, že zme ñepadali od hladu uš tam. Ale potom vám prišla správa, že telefón a telegrafkompánije sa dajú dovedna, veliteľom zостаñe ten Čech. Jeho meno dodñe_si pametám, Skřivanek, r s čiaročkou hore. Ale ñeprehováriu s nami ñigďa slova, aj ke_dzme boli traja, jeden s Kubri Slovág bou, druhí som bou ja a tretí bou ñejakí Čech. Ke_dzme sa o tomto dozvedeli, že sa máme spojiť a ten českí kapitán nám má bid' veliteľom, potom tento náš obrlajtnant, ten Viedeňák, zohnad' daú dla možností, čo bolo mimo službi, celú kompániju a tam hováriu: „Vieťe čo, chlapci?“ No samo sebou po ñemecki, po slovenski lebo po českí ñevedeu añi slova. Hovári: „Počujťe. Takto mi tuná pomrieme od hladu, volačo treba podñiknúť.“ Nuš sa dohodlo potom tak, že aspoň štiria lebo piatí chlapci dostanú dovolenku na dvanáz lebo štrnáz dní, ale musí sa zaručiť, keť puojde domou, len takí dostañe dovolenku, ktorí aspoň desat' kilou najmeñej doñesie z domu volačo spapať pre kompániju. Buť to múki, lebo krúpi, lebo fazuľu, lebo masťi, slañini a čo možná len volačo pre kompániju doñiesť. A to sa rozbehlo peť chlapcou, keť tí sa vrátili naspeď gu kompániju, doñesli, dalo sa to do kuchiñe, ďalších peď dostalo dovolenku, zase šli a zase doñesli. Takto zme si zachráñili hlad na rumunskom fronte. Ale potom uš prišlo s frontu dozadu sa cúvnuť, lebo ñejakí dočasní mier z Rumunskom sa uzavreu, tagže uš tie posili do vnútrozemia svojho zme sa vracali a tri dñi zme dostali na umiesñeñia volaďe, na prípravu ñeďaleko daďe ot trate, že sa tam máme zoskupiť dovedna. Ale potom hovári Cuker: „Vieťe čo, chlapci? Keď máme tri dñi volnieho...“ Do jednej takej bočnej dolinky, samá zelená lúčka taká, tam zme stani si porobili

a inšuo ňerobili, len varili a jedli. Iba zemiakou ňemaŭ kto oškrabať, ale pomíňali zme fšetko, varili a jedli deň-noc. A takto prešli zme k telegrafkompániji. Napapka-ní, najedení.

Ešte si aj to pametám, že v Ďimeši ná_zoskupili, tam sa pozichod'ilo šecko z oko-lia, tie pluki a kompánije a ňeviem čo. Prísaha Františkovi Karolovi, lebo starí Jurko prví, ten už boŭ údajňe zo šez_mesiacou zahrebení alebo už čo s ňím vikonali, keď nás zoskupili a prisahať vernosť rakúsko-uhorskej armáde. Tak tam na tom nástu-pišťi, f tom Ďimeši bolo toto prevedené. No a za pár dní potom naložiť fšetko na vlak a do Talianska nás previečť. Boli tēplá, horúčavi dosť, lenže u_zme to vedeli s tíh telefonih rozhovorou, že sa už voláko híbe. Že utěkajú chlapci od vojska, dezentí-rujú, povedalo sa ftedi. Ná_zobrali, ces Pešť zme museli ís_tím vlakom. Ale f Pešťi zo štrnás chlapcou nám dezentírovalo od nážho od'ielu. Pokračuvali zme ďalej, ale na staňici sa to pridalo, hibaj dolu šetko z vagónou a rátať podla zoznamu. Keť sa ňehlásiŭ, ňebolo ho. To je už dezertér. A potom tento kapitán zobraŭ prísňe, ňesmeŭ dolu zíz jeden chlap. Napríklat si pametám v Osjegu, tam chlapci poskákali dolu. Pumpa tam bola blísكو. Každieho, čo zišieŭ s toho vagóna už otvoreního... Zatvo-rení vuoz boŭ len jeden, čo boli duostojňici, ačkolveg aj tí utěkali. Aj náž obrljajtnant Cuker, aj ten utiekou a ňezostalo viších šarží skoro aňi jeden. Že za ňeuposlechnutie roskazu ten kapitán daŭ trest uložiť, že skočiŭ z vagóna a šieŭ si vodi nabrat', za trezd na stĺpka. Viete, čo to bolo na teho stĺpka? Po kasárňah bolo tag asi pol metra od zeme, boŭ do stēni, tag do múru zabítí kuz železa a na ňom karika. To tak pol metra bolo visoko a hore višie, tag asi meter sedemdesiad lebo osemdesiat, bola f stēne druhá karika. A teras povras, železá na nohi, na stredē karika, priviazaní povrázok, ruki dozadu zviazanie alebo zase želieska na tie ruki vzadu a tam druhí koňiec teho povrazu a ešte višie jedna karika nad hlavou. A teraz i za jeden, i za druhí koňiec potiahnuť hore tie ruki tag vzadu spolu, tie nohi spolu a tolko ho viťiahnuť, abi len špicami nuoh bagandžou muohou sa zeme dotknúť. Tag visoko zodvihnutí miseŭ biť. A to už hod'inu lebo dve hod'ini, dve hod'ini bolo najdlhšie. No a jesli (ak) chlab omdlievaŭ, klesla hlava a prestávaŭ díchať, jeden miseŭ tam stád' dozor z vedrom vodi. A jag viďeŭ, že klesá už na obličaji, tak chiťid' mu a šupnúť tej vodi, tag ho ochladíť a prebrať. A toto si prectautē, že boŭ jeden škaredí trest. Za dve hod'ini keď maŭ biť a tie ruki dozadu viviazanie. Tak f tom Osjeku vagóni, čo drevo prevážali vo vagónoch, boli tagzvanie klaňice. Ta_gu tímto klaňiciam v Osjeku sedēm chlapcou daŭ na stĺpka viťiahnuť. A f tej pálave, f tej horúčave! Lenže potom zase hádam z dē-sať chlapcou dezentíruvalo, gďe sa mohlo. No doz_na tom, že takto zme prišli cez Bolzáno, cez Linc a cez Bolzáno do Triestu. Za Rakúsko-Uhorska sa to volalo Bócen, f staríh mapáh je značené. No ale potom to Taliaňi dostali naspátki, lebo to bolo vola-kedi talianske územie, tak Taliaňi premenili ho na Bolzáno. Takto do Triestu vlakom zme sa dostali a s Triestu potom smerom do Talianska, na Veronu a potom s Triestu do Primolána. Tam je pri Primoláne jedno jazero veľké, to sú kúpele tam. Mi zme sa dostali ot teho Primolána do Kalcerániki. To bola priamo proti temu jazeru tá Kalce-ránika a tam náz uležali. Spústa gašťanou, celie stráňe, boki z gašťanou, s tíh jedlíh, tak po_tie gašťani zme sa dostali a tam už celti porobili. Ja som maŭ celí jeden ten vuos, volali to trieni, po ňemecki, takto plachtou zakrití a tam som maŭ aparátou už naukladanuo a tam len po_tou celtou som boŭ. Zo tri dňi zme hádam tam boli. Hňet som tam postavíŭ, lebo som už maŭ aj rádiiovú visielacku i prímačku.

A tam boľ f Kalceránike kostol z veľou, tag na tú veľu som si hore zaľ a zaviazal anténu a z veľe sťiahnuľ nadole. No i tak správi uľ tam som dostával a to bolo prvá rádijová visielačka. Ňebol to náľ vírobok, u nás to eľe ňejestvuvalo doftedi rádijovie stroje, to zme s Talianska dostali. Náľou tej visielačky boľ pipinka. To sa rozhovor ňedalo počuť, len morzeove značky. Ale misľm spomenuť, že len do osem kilometrou zme muohli dosiahnuť dľšku ot súseľa, ale aj to bola veľká vec, osem kilometrou sa uľ zo súseľnou ďalľou staľnicou dohovoriľ. No a takľmto spuosobom zme spojenľ boli.

Za pár dňľ zme zasaďenľ boli, ak sťe ďakedi počuli, Asijáľo. To boli Asijáľo a tá rieka poblľľ – Pijava. Straľná spústa chlapcou sa tam potopilo. F tejto rieke bola veľia voda, ako u náľ Vách, keď ide takľ poveľľ. No a to bola zrada fteľ tam. Naľi mali robiť ofenzľvu, ľsetko strepali tam s tej strani o Ťalianska, ale zraďenľ bolo, že majú ofenzľvu robiť. Tak Taliaňi o tľľďeň skorej ofenzľvu zrobili. Keť príďe o tej ofenzľve kto ju prezraďiľ, ta kráľ, tento Karol, čo zme mu prisahaď miseli, maľ za ženu céru talianskeho kráľa, ten sa volal Emanuel. Tag jeho céru maľ kráľ vo Viedňľ rakúski, tag údajňe tá to svojmu ocovi Emanuelovi prezraďila, čo sa podňiknuť má. Hoďinu a ďeň a ňeviem čo... Náľho vojska tam bolo kopa, ale priľli tam potom emigrantľ talianski a francúski, a dokonca americkľ, začali náľ tlačiť, ľsetko uteľalo. Priľli ku rieke, kaďď sa domňievaľ, že dáko prepláva, priľieľ do polovice, tam sa zatopiľ.

No čo tam bolo popadanuo tľ chlapcou! F tľch svahoh ostrľch, tam viaceľ pobili kameňe chlapcou ako gulki. Lebo ak prašťiľ granáď volagďe do tľch skáľ, rostrhlo tľch skáľ takie ako priehrsťia veľie-menľie, to leťelo dolu, no a uľ si sa veľmi ňevibehaľ. Prašťilo ťa a boľ si tam hotovľ. Takie dolinki nadol, čo boli takie úľusti s tľch skáľ pomedzi to namieľanuo. To sťe viďeli bagandže trčať alebo ruku jednu, lebo obidve, hlavu a ňeviem čo.

Ale oťal sa potom dostať! Tento kapitán s nami mrsko tvrdo vichodľiľ. Ňebolo pomoci, iba na viľie veliteľstvo potom poľiaďať, že uľ ňemuoľeme toho vidržať, že uľ ňemuoľeme. Hladu bolo. Ráno čiernej kávi vraľ, no ale to bolo takuo, ako onucki kebi sťe boli viplákali, čo sťe dva mesiace nosili okruťenie f tľh bagandźách. Na obe to bolo veľinou ale skoro háďam tri razi do tľľžia, zme volali to hindenburgi. Viete, gďo boľ Hindenburg? To boľ najviľľ vojenskl veliteľ v Ňemecku, volal sa generál fon Hindenburg, tak po ňom to po celom fronte volali hindenburkami. Tak čo to bolo. Žochi ďagďi s tej žľhlavi, tie vrecia zo žľhlavi sa modz robili, fteľi vlasňe žľhlava sa mala spracuvaď ako vláľno, lenže modz hrupľie vláľno. Tak to boli takie žochi, takieto veľkie vrecia, a tam bolo pomieľanuo zeleňina, kapusta, kareľáp, mrkeu a gďe čo, len zeleňina, gďeľakého ľístia. To ľsetko porezanuo ako kapusta do suda, len ňie takie drobnie rezanki, ale rezanki hrubie. No a tam ten kuchár nabral, hoďiľ do tej vodi. A pretpis boľ ďesaď deľkou masťľ na jedneho muľa na tľľďeň. Ale kľm sa dostaľ tomu vojakovľ do tej šáľki, to viete, že ľľaďiel si len i tľ, to volali tréneri, povoskovia, čo uľ rozváľali na tľch koňľkoch, i ten kuchár len s toho obliznuli, tag háďam sotva peď deľ sa dostalo tomu vojakovľ. Ráno čierňa káva, na obet tľ hindenburgou, mesa ňebolo

No čo tam bolo popadanuo tľ chlapcou! F tľch svahoh ostrľch, tam viaceľ pobili kameňe chlapcou ako gulki. Lebo ak prašťiľ granáď volagďe do tľch skáľ, rostrhlo tľch skáľ takie ako priehrsťia veľie-menľie, to leťelo dolu, no a uľ si sa veľmi ňevibehaľ. Prašťilo ťa a boľ si tam hotovľ.

aňi za dva tŕžňe. Dáki kúšť'ik keď dostaťu, no a tak to bolo veru biedňe potom žiť. Na-koňniec, keď dzme ňemohli vidržať, dali zme sa traja dokopi. Jeden som boľ ja, druhí boľ s Pešťi chlapec, perfektňe ňemecki ovládaťu a tretí, uš si ňepametám, čo boľ, len šikouní chlapec s tlačiarenskíh závodou. Tag napísali zme jeden prípis, sťažnoz nážmu najvišiemu veliteľovi do Triestu. F Triestě bolo armádne veliteľstvo, tag zme mu napísali dopis, čo fšetkieho ten kapitán vivádza s nami na tej frontě. Tag na tretí deň tento náž najviší f tom Triestě dostaťu náž dopis. Šikouňe boľ prepravení, nuž dostaťu sa tak, že akurátňe spojka išla do Triestu. Takí slušní zase boľ ten generál. A že maťu auto aj ftedi uš pridelené, tag do teho auta sa zobraťu a došikovaťu zo sebou ešte aj jedného kapitána, ktorí viedoaťu tam agendu na tom najvišom veliteľstve, a jedného kapitána žandarmérie, veliteľstva žandárstva. No, prišieťu oklukami, gďeakími serpentínami ku našej čete sa dostaťu a tam aj ten kapitán náž bývaťu, tam bola ako kancelária. Nuž ale gďeže, f tíh vrcháh ňebolo nič. Daťu telefonovať na šetki strani, že naši chlapci službu mali, abi až na jedného, ktorí ostaňe pri opsluhe aparátou, abi šetko išlo gu komandocúgu, gu veliteľstvu tej našej kompánije.

Tak fšetko dla možnosťi sa pozháňalo a prišlo. Keť sa pozichodílo fšetko, v hrbe stálo, no sem-tam po skaliskách sa aj posedalo. No, teraz hovorí: „Viete čo, chlapci? Dostaťu som jeden prípis od vás, gďe sa sťažujete na vážho veliteľa kapitána. Či je to praua, ňeviem, preto som prišieťu semká, abi som sa na vlasné oči, na vlasné uši presvečieťu, či je to praua.“ No praua. Kapitán skočieťu šikouňe zisťovať rukopisi. Každíemu daťu kúsok papieru, abi tam napísaoťu pár slou, a takto že sa zisťí, gdo sa to opovážieťu napísať. Jaj, ale generál boľ šikouňejší: „Ňie, pán kapitán, vi si staňete nabok! Viete, kolko si máte stať.“ Ten dobreže na centimetre ňesledovaťu, to bolo ftedi pretpis sedem krokou od generála. Tag miseťu cofnúť. „Teraz viete čo, chlapci?“ šak stále ňemecki: „Dáki stolíg ňemáte? A dačo, dáku dosku lebo lavicu, lebo čo, sadnúť, abi tu prítomní kapitán mohoaťu písať.“ No tag voláke doski sa zohnali dve, na jednu popotkladali skali a preložiaťu, dosku usadiaťu a takto. Teraz

Generál hovorí: „Chlapci, o tejto hod'ini zo strani vážho veliteľa kapitána sa vám ňesmie ani jeden vľaz na hlave pohnúť.“

hovorí: „Chlapci, postaute sa, ktorí máte ňejakú sťažnoz voči vážmu kapitánovi, prejd'ite doprava, ktorí ňemáte nič, zostaňte stáť.“ No ale tu ako prúd vodi, fšetko ustúpilo doprava. Ten už dostávaťu barvi, stípaťu tam, čo bude. „Teraz od najstaršieho budeteťu prichod'it' sem,“ to značilo tedi od najvišieho veliteľa, dostojníka. No ale čo, iba dvaja zostali ot cugsfírerou, četárou po rodmajstrou, fšecko bolo rozutekanuo, dezertuvalo. Iba dáke ňišie, tí kapráli, hádam, zo dvaja, čo tam ešte boli a čo fšetko nabok. „Tag viete čo? Budeteťu viprávať, čo máte proti vážmu kapitánovi, ale pametajte, že každí misí na svoju vípoveď na listinu sa potpísať. Tag hovorteťu praudu len.“ No tag jeden za druhím hibaj, porosprávaťu, potpísaťu, ďalší a takto to išlo. „No naposledi, pán kapitán, páči sa, poteťu mi potpísať ti papiere.“ Ale už jednou rukou, horšie sa mu triasla ako mňe. Potpísať miseťu. Keť potpísaťu, generál hovorí: „Chlapci, o tejto hod'ini zo strani vážho veliteľa kapitána sa vám ňesmie ani jeden vľaz na hlave pohnúť.“ Tak prísňe to zobraťu a tak slušňe jednaťu zo fšetkým tento generál. No a keď uš potpísať miseťu kapitán protokoli, tag ja sa uš postarám o váz ďalšie. Na tretí deň príde k nám telegram, že fšetko zídeme dolu, prídu druhí chlapci, čo náž vimeňia, nahrad'ia, že pru ňesmieteťu ňehať svoje stanovištia telegrafnie. Fšetki aparáturi

zoberiete si sebou a zídete dolu sa vimeňit'. No hibaj, hodní ku_zme miseli ís po tej roviňe na Kaldonáso. No ale strašné strmie tie svahi tam boli. Ja ňeviem, ako tam muohli dostať – ňeviem, či sťe dakedi počuli, že v rakúsko-uhorskej armáde mali aj, po slovenski sa povedalo, tlstá Berta. To boų kanón, ktorí Škodouka f Plz-ňi virobila, štiricadva centimetre išli do ňej gule. Ta_kolo ňeho som išieų a načudovaų som sa, ftedi boų opustení tam – ako to muohli dostať to d'elo strašnuo! Prectaute si, štiricadva centimetre tá d'iera do teho kanóna! No a tak zme sa dostali potom, zo štiri hod'ini zme dolu svahom išli po tích serpentínach. Keť zme nadol zišli, tam zme našli pekárňe. To bolo ňie takto postavené múranie, ale na kolesách celie, bubni izolovanie, ale štiri lebo peď ih bolo tích pekárňí, čo už pre tú armádu pekli tam chleba. No ale tá múka, to zo šetkími timí šupkami tam na tom bola. A miselo sa ňehad' više mesiaca ten chlieb visušiť, vischnúť, abi sa to po jednej straňe ňeskazilo a po druhej straňe abi sťe to s teho ňemohli zesť. To bolo ako kameň, keť sa dostalo. A takto tam nám už po jednom tom chlebíku dali. To boli tie vekňe asi tag dľže a vážila kilodvacat'. A to bolo na štiri dňi. To som si tag robievaų, že som si ho prekrojių najpru na dvoje po tej priečke a potom poprečki ešte ras, abi som maų štiri kúski chleba. Ten jeden kúšťik, tú štvrtku, som zeų hňeť. Ale hlauňe hladní a hladní, idem si ešte po kúšťičku otkrojiť s každieho, hádam mi to ňebude tak chibuvať. I to som zjedou i otkrajuvaų o_toho kúšťičku s každieho do toho času, kím mi celí chlebig ňezmiznuų. Ale teras, prosím, choť. Ráno tej čiernej a na obed hinderburgou a na večer čiernej kávi zase. Takto zme sa mi vislobod'ili. No a museli zme sa dostad' do tej Kalcerániki, gde ešte mali tie aparáti ruozne.

Ke_dzme sa tam dostali a už dali znad' do Triestu, že zme už zoskupení tam, prišieų teras ten generál aj s tím pobočníkom jeho. Tam v d'ed'ňe v jednej chalupe, ktorá bola opustená, sadli si k tím papierom, gu tomu stolíku a generál hovorí: „Vieťe čo, chlapci? Videų som vaše ňedostojnosťi, ktoré vám robių váž veliteľ. Teraz budete podelení na ruozne visoké veliteľstvá, a to većinou na divízne veliteľstvá, ta_gu temu a gu temu veliteľstvu puojde peť chlapcou, gu temu šest', gu temu traja, gu temu desiatí. Ktorí sťe dobrí kamaráti, dajte sa napísať, puojdete tam.“ A takto slušňe ten chlab jednal, že ktorí sťe dobrí kamaráti a povedaų počet. „Dajte sa upísať, puojdete tam.“ Do Bolzána sedem malo ísť, tak sedem najlepších kamarátoų, čo zme si duoverovali jeden druhiemu, zme sa dostali do Bolzána.

No potom som si pítaų, už ňepametám kolkí ča_som tam boų, som si pítaų dovolenku. Tak tú dovolenku som dostaų, ačkolveg aj mám ten papier dovolenkóv, urlaupšajn. Tag dvacad'jeden dňí a sedem dňí na cestu sem a tam. Po tíh dvacad'jeden dňoch tak som sa dostaų domou i s tou vístrojou, no a miseų som zase cez Budapešť ís. V Budapešti mi to fšetko poodberali, lotri maďarskí. Chceli šag nazháňad' zbraňe. Najme Slovák, abi sa to ňedostalo do rúk. A takto obrali o fšetko. Prišieų čas, dvacad'jeden dňí sa minulo, tag zajtra treba nastúpiť. Matka mi už pohotovala do baťohu teho kabáčika, dáki kúsok slaňinki, čo mohla, to mi dala. Prídem na Vrútki z vlakom osobným a na Vrútkach kričí banhofkomandant, staňiční kapitán: „Gdo ide na talianski front, prosím, abi sa hlásili f kanceláriji.“ Zobraų som si baťoch, idem do kancelárije. „Vas habn si, urlaupšajn oder pasíršajn?“ Či dovolenkóv list, alebo cestouní roskas. Podám mu, položí na stuol, chiťi, pečiatku bacnuų tam nazadok. Po ňemecki samo sebou, dovolenka sa o d'esa_dňí

predlžuje. Lebo už sa to kňísalo celé fronti, celá Rakúsko-Uhorská. Ňebolo pomoci, hibaj domou. Ale aj ěesa_dňí prechodílo, ráno som maų nastúpiť, zase mamka nahotovila do kapsi, čo bolo potrebné. Iba večer už sa zotmievalo, keď sa porobių rámus, že už je po vojne. Od radosti som chiťių tú čiapku a tuto boli tie gombički ešte z mosadznieho plechu, len som hu viacej Ňenašieų. Viete, čo bolo na Ňih? Akí znak? Ef, í a ešte tretuo virazenuo. To po slovenskí zme volali, že fasoláškor jo isit. V maďarčiŇe, na tej čiapke boli začiatočné písmena slou Ferenc Jóška eršöt, Frantíšeg Jozef prví. A mi Slováci zme to premenili že fasoláškor..., že keď je počaz žoldu, sa dobre pije. No tak chiťių som tú čiapku, praštíų som ju o vráta lebo o stěnu, ale som hu viacej Ňenašieų. AŇi som hu už potom Ňepotrebovaų viacej. Takto šťastlive som prvú vojnu prešieų. No a tag mi tam ušlo peď rokou na tom polskom, rumunskom a talianskom frontě.

ROZPRÁVAL B. KULINA

Na vojne som povistrájal šelijaké kúski. Šag víte, jako je to. Človeg je mladí a já som ból mladí chlap, fešák. Veru, ti dámi a slečinki sa za mnu obzírali až velice. Já som si nenehal dva rázi povedat. F Srpsku ti dámi boli také turčínki, nosili ešte závoje, ale zato za chlabma kukali. Ke_com došól domo s Talijánska, furd mi chodzili listi ot šelijakích slečínék. Nebohá moja žena Uršula, pámbó jú osláf, sa len čuduvala, otkád mi chodzí tólko listóf. Veru, neni nat Talijánku, tí majú takú ohnivú krf.

ROZPRÁVAL S. TIBENSKÝ; 2.29. ZELENEC, O. TRNAVA

1.61

ZÁPADOSLOVENSKÉ NÁREČIE, POVAŽSKÉ Stará Turá, o. Nové Mesto nad Váhom

BOLA I NEBOLA STRAŠNÁ TÁ VOJNA

Pred vojnu som ból na majjéri, od Békeščábi asi tri hodzini cesti a ottál som f štrnástém roku narukoval. Pochodzil som kúsek sveta. V Rusku v dzedzine Vítkovice, náz boli zajali a ottál sme šli peši až do Kijeva. Tam náz bolo pártisídz a nemali náz dze ubituvat. Tak sme tam boli len pod holím nebom a klállli sme si ohen. Takí ból náž noclach. Pot šátorím (*stanom*) sme boli až neskór, až dvacatpiét pod jenním. Placu mnoho veru nebolo. Šúscié sme si dali pot seba a to bola naša loža.

Potom som išél do Bezarábije, ďálej som sa dostal do Odesi. Tam sme kopali kanál, čo védél do Čierného mora prez mesto. V osemnástém roku som ottál išél preč. To bolo dvacátého štvrtého februára. Pamatám na to jak ščil. Púščali ledi. Po kolená ve vodze som po nih išél prez riéku do Sentmichajlovki. Tam bolo naše vojsko. Strážili tam kolo hranídz a tí sa ma pítali, čo som ešte neostal, že šag je ešte vojna, že Rusi majú vác chleba, že so_mohél tam bit.

Poto_ma honili s komanda na komando a pítali sa šelijak. Dze ma Rusi chicili, kedi, jako. A trvalo dva mesáce, než ma ottál odvál véter. Ottál som ból zadelení z armádú do Srpska. Čochvíla som dostal mesádz dovolenki, išél som domóv a potom spátki do Srpska. Tam som ból v Užici. Ottál ma poslali do Palanki. Tam som strávil ešte sedo_mesácóv.

Do kasáren chodzili furd noví a noví regrúti. A tích som cvičil. Ke_tam ból regrúda ale tri tídne, poslali ho na front a dodali druhích, nových.

Domóv som sa dostal až v jeseni, ke_tun ból prevrat. Tašsko sme sa ottál dobíjali. Srbi sa držali. Asi stopadesát chlapóv náz ostalo. Šeci poutekali už skorěj. A tag zme šli dalēj, kade náz oči védli. Dostali sme sa do Komárna a ottál každý sám ge svojému domovu. Naši chlapi narobili neplechu ešte pred naším roschodom. F kerějsi fabrike stroje povihadzuvali, vešli do pivnice z vínóm a dvá sa tam ve víne utopili.

Prišél som domom, akurá_tun rabuvali. Šeco, čo ludé vidzeli, vláčili preč. Šak teda nijé šeci a šeckím. Le_niékerí. Šelijaké časi sa dáli, šelija-ko bolo. Potom aj šandáre utékli ottál. Jenni tun strážili a druhí rabuvali. Aj šandáre boli len ludé. Pobrati ludé šeličo. Já som nižd nebral, ból som rát, že som z vojni doma. Stali sa tun šelijaké veci. Janso ukradél Pikovi dve zelezné osi. Pig ból chlapisko a bránil si majetek, zezadu sa na kmína obesil tak, že Janso sa pretáhél a do tídna zemrel. Jennému, čo mal silní opchod, povinášali zeléz a odnášali ih na katolíckí cinter.

Mal som vácěj kamarátóv. Jeden ból z Oravskéj stolice. Ten rád chodziéval vački hmatat tím mrtvím. Jennému jag hmatat, čo má, klačál a do téj ruki, čo kradél, dostal strelu. Išél do špitála a ból nadesmrci mrzák.

Bola i nebola strašná tá vojna, ale aj ke_dzbrane neboli tag dokonale jak ščil, pár milijónov národa pallo. Mučili náz dlhé pochodi, chodzili sme peši. A jello? Časom nebolo ništ, lebo kuchina nemohla za nami dojci, ale hlavná vedz bola, že munícija sa mosela dodat, ale žrádlo, či sa dodalo alebo nijé... F Karpátóh z náz honne zamrzlo.

Já som do špitála prišél prví ráz v živote s Karpátóv. Ból som teda odmrznutí, odmrznuté nohi so_mal. Ból som f špitáli štrnáz dní a po štrnáscoch dnoch som išél do Karpát. Dze sme mi boli, zrobili zle lávku prez járek. Ked mrzlo, jazdedz aj kón padél dole a zabil sa. F Karpátóh ból nebespeční terén.

Mal som vácěj kamarátóv. Jeden ból z Oravskéj stolice. Ten rád chodziéval vački hmatat tím mrtvím. Jennému jag hmatal, čo má, klačál a do téj ruki, čo kradél, dostal strelu. Išél do špitála a ból nadesmrci mrzák. Dvá kamarádi spalli (*zahynuli*) vella mna. Rok sme boli spolu a ket palli, bolo mi taško, že už se mnú neidú. A ešte jenného so_mal. Aj ten zahinúl. Mal skládeg a na nem kver. Vidzel dobre, ale o_nijé, vistrčil sa a dostal dobrú rovno do hlavi.

Jednej, ke_dzme boli ešte f Kijeve, sa obesil. A učení človek to ból, inženír. Práj nescel bid medzi nami neučeními. Taško ná_znášal. Prv nebolo tolko učeníh jag neskaj. Učení bó_len ten, kerí mal penáže. Tag aj ten inženír neból spokojní s nami chudákmi. Ked ná_zajali, jeden ból utékél. Ból kaprálom od jedenasedondesátého. Scel utécit, ket padal snech. Ale f tom prestal padat a jeho polla stopi chicili. Šak sa nechál chicit. Ked zakričáli, abi neutekal, a precaj ho strelili do nohi. Nedali ho do špitála, a tag zemrel.

Já som scel též utéci, ale pri riéke som zastal, nevedzel som plávať, tag ma chlicili. Dostal som dvacatpiét palíc. Odrezali dvacatpiét prútov a každím len jeden ráz udreli. Potom ih drótom zväzali a jeden Ruz ih odešél zakopat. Negramotníh v Rusku bolo ftedi vela. Keď vedzel ruskí vojág do štiricad napočítat, už ból šaržom. Mali sme feldvébla, kapitána sa bál, račej bi skočil do vodi. Prišél ráz major a pítal sa, kolko má ludí. Bolo náz ale osemdesádosem. Feldvébel nevedzel tolko, ale sa vinašél. Hlásil: „Prosím, dvakrát po štiricatštiri človeki.“ Žáden voják plukovníkovi do bitu nesmel vejci. Já som ból od hladu zúfalí, a tak som v nedelu ráno prišél. Ta mi povedali, že mám vedzet, že nesmiém tam chodzit. To, reku, u ná_soldát k samému cisárovi môže incit. F tom plukovníg višél a pítal sa ma, prečo som prišél. Povedal so_mu, že nižd nemám a hlanní som. „A si gramotní?“ pítal sa. „Som.“ A tag ma jako gramotného presveččil, že aj ket tolko jella prindze, medzi nimi sa to rostrací. Ke_com nemal šati, dal písma a feldvébel behom utekal do magadzína pre niékeré a len ma prosil, abi som na neho nižd nepovedal. Šak so_mu hnet povedal, abi sa nebál.

Volákí kaprál Martiška ket prišél domo, žena sa akurád mala vidávať. Ból vihlásení za mrtvého. Šati si totiž z mrtvím zamenil a papiére zabudél zebraď a vimenit. Išli spolu na faru, či sce žena s ním žit, či nijé, ale ona scela, že ke_to s ním vidržala doščilku, bude s ním do smrci.

Najlepší kamarád z našej dzedzini ból Miško. Poránní chlap to ból. Padél ešče dvacátého treciého augusta f štrnástém roku. Dostal pre_scehná dum-dum a zemrel. Jeho to prvého chicilo a já žijem doščilku.

ROZPRÁVAL P. KULICH

Tí zážitki, čo som na frontě zažev, ňest'em, aňi jeden abi sa vrátev. Strašná volačo! Tam človek je, víš jakí? Jak vojánski pes. Ďe ho pošlú, ta_mosí it. A keť ňí, tam dve hod'ini vivázat! A poddat si sa mosev. A keť aňi to ňí, za štiriadvaccaď hod'ín jest'it ňebudeš ňišt! A keť ti dajú, aj toho tólko tak pre jennu mačku. A žiješ alebo umreš.

ROZPRÁVAL J. MACKO; 2.30. DVORANY NAD NITROU, O. TOPOLEČANY

1.62

NÁREČIE ZÁPADOSLOVENSKÉ, POVAŽSKÉ Bzince pod Javorinou, o. Nové Mesto nad Váhom

MOJA HISTÓRIA OD ZAČIATKU VÁLKY

Tisícdevactoštrnástém roku rakúski miestokráľ prišél do Sarajeva. A Sarajeve ho nevítali, tam ho srpskí komitáti zastrelili. Toto zapríčinilo, že Rakúsko-Uhersko si to nedalo páčiť takito prečin, tag Rakúsko-Uhersko vipovedalo vojnu Srpsku. Ket Srpsku vojnu vipovedali, potom Rusi mali smlúvu se Srpskom a Rusi vipovedali

vojnu Rakúsku. Smlúvu malo Rakúsko-Uhersko z Nemeckom a potom Nemecko vi-povedalo vojnu Rusku. A tak sa tá vojna roštácala, roštácala, práda, a f tejto dohode rakúsko-nemeckej ešče bola Itália a Turecko. Turecko do vojni stúpilo, Rakúsko-Uhersko a Nemecko, ale Itália vistala. Tá si vičkala prez rok a po roku napalla Rakúsko-Uhersko.

No a já som narukoval štrnástém roku štrnásteho septembra do Trenčína. Tam ma odebrali, vóbedz nás tam nevisliekali, ale náz len jako takíh zajaccóv opklúčili vojákmi. Potom náz nahnali do vagónov. Neviém, kolko stotín náz bolo, pres tisíc, a zavédli náz do Viedna.

Ve Viedni zme bívali takíh štrnáz dní školách a zme sa stravovali v hoteloch. S tíh škól nás potom prestahuvali do sedmého becírku (*okrsku*), Zitahófu. To ból palác královni, Karolovej ženi. To jej nechal vistavid jej otéc král Emanuel talijánski. V Zitahófe zme chodzili na cvičenie. Potom zme boli riadne preasentiruvaní a rozdelení rozličným oddielom vojska. Já sem ból zavelený z jenním práporom do zaja-teckého tábora pri Nežiderskom jazeri, tagzvaná obedz Boldogasson, po nemecki Fravkirchen.

Tomto tábore som ból dvacad mesácov. Tam ból neščasný život. Tam bola zlá strava, tam bolo mnoho nabitých Srbóv. Jennom baráku boli štiri radi lóžek a po bokoh boli tri stupne a prostrétkom boli štiri stupne. Nastal tam tifus, choroba. Kec ca choroba rozmnožila, pochovávali zme denne najmién tag o dvacad do padesát, a kec ca to zhoršilo, aj dvesto mrtvých denne. Boli tam zmiešaní i Rusi. A tí útočili, hádali sa ze Srbámi, že oni zavinili vojnu, pretože zabili Franca Ferdinanda. Tak sa aj medzi sebú bíjali, čo zme mi vojáci moseli šturmom rozhánat. Potom Rusóv vi-stahuvali do iného tábora, a ket potom prišél Medzinárodní Červení kríš a višetru-val tito nemoce, ten tifus, potom rakúsko-uherská správa vojenská mosela zariádzit práčne, parné stroje na viparuvanie šát, totiž i vší, abi som tak povedal, no. A ket chorobu octránili a očiščili Srbóv, potom nás, ten náš prápor, ottál zebralei a tam do-dali slabích a ranámi poškodených vojákóv starších a náz vimenili. A já som sa prevé-zel z naším práporom do Rumunska do Sázvárošu. F Sázvároši som robil vícvig asi tri dni, po tíh treh dnoch som sa prihlásil do delostreleckého kurzu do Natsebenu, či nemecki Hernaštátu, tak sa tedi menuvalo. Tam som ból delostreleckém kurze dvacadosem dní, po tíh dvacadosem dnoch som sa vrátil do Sázvárošu. Tam bola vipravená marškompánija na ruskí front. To trvalo asi tri dni, čo tá marškompánija nevistúpila, a bolo v nej niékolko Židóv. Tito Židé robili určité švindle, cez noc sa niékolko, dva lebo tré Židé, dicki s tej marškompánije vitratili. Totiž jakosi išli na marótku lebo čo. Potom mna strčili za Žida. Na ruskí front.

Tak som sa prevézel ces Karpáti smerom na Pržemisel a do Lvova, z Lvova do Zborova. Ze Zborova zme pochoduvali asi dvacat kilometrów do volákej opce Ole-jova. Tam už ból front. Tam zme jako naša záloha, náš prápor ešče nestúpili do frontu, ale zme vidzeli z určitého kopca, jako sa nahánali ruskí vojáci a rakúsko-uherskí. Jako som aj vidzél jennu batériju za jenním kopcom, jako sa Rusi visi-pali, jako tú batériju ze zatku zajali. Potom začal tlak, ked už aj batériju zajali, tag nás potom zorganizovali a odvázli náz asi desat kilometrów do druhej opce a tam jennu ráno zme nastúpili na jennu lúku a tam zme robili telocvik. Rusi náz jaksig zbadali a začali na nás šústat, jako striélat šrapnele, tag boli ríchlí. A za takí brech, do hori. A fťom prišli polní žandári a evakuovali. A pozatím jag zme

mi sa ottál spratávali, zme videli, už hnali aj asi sto lebo stodvacat kusón dobitka, čo už ból ústup rakúsko-uherského vojska. Potom náz zase odlifruvali, ani si to dobre nepamatám, bolo to na okolí Brodów, f tíh oblastáh zme vaščinú boli na poli. F stanoh zme aj spávali. A tam som potom prišél do jennéj dubovej hori, s tím batalijónom. A téj dubovéj hore bolo ména Frandz Józefa, tam ná zachicilo to méno Franca Józefa. Tam náz bohate obdarovali. Bolo krásné počasie, dostali zme po sto cigaretlí a rózličné pochútki. A asi štrnáz dní zme boli f téj hore a potom zme nastúpili do trecéj línije do zákob do jennéj hori. A tam Rusi robili útok a častečne pretrhli rakúsko-uherskí front a prectúpili do línije druhéj. Ale náz do frontu nedali, lebo rakúsko-uherské vojská zase Rusón vrazili spátki. Potom f tíh zákopách, dze bola obrana rakúsko-uherská, mi zme opravuvali ti zákopi, lebo to bolo rozhrabané granáti. Tam zme túkli koli, opletali zme to prúti, drevinu a zme tam dávali hlinu a tag zme tito zákopi opravuvali. Ottád zme prešli potom do zákob zrovna na front. Na tomto fronte som skusil to, že zase aj potom Rusi pretrhli front a mi zme tam boli opklúčení ruskím vojskom a na náz Rusi strašne striélali, tagzvaní špérfajer. A zas potom prišli nemecké vojská nejaké alebo Bosnáci a zase Rusón vrazili spátki.

Ke com prišél na ruskí front, to som vistal, čo ščil poviém. Mi zme boli tag níž a Rusi boli hore viš. Ale nebolo to jak takích štiricat-padesát metrów. Mi zme mali také panciérové plotne f tíh zákopách a f téj plotne bola dziéra, a tam ból vepchaní kvér a nat ten kvér bola trošku dziéra, abi zme vidzeli. Lebo Rusi za niékolko sekúnd mohli bid na nás. Tag mi zme tak ces tí dziéri stréhli a oni nám do tíh dziér striélali. A ket tam mal vojág oko, zrovna mu ho prevértalo, aj hlavu. A mna to mrzelo. A toto nám Rusi robá? Som si mislel, aj já budem striélat, ke ca dá. Ale mne mišliénka povedala, jako já mám robit tito veci: Nestriélaj, nezabíjaj, lebo kto má chud zabíjad druhého, aj jeho lachko zabijú. Zarékel som sa, že nebudem striélat. Abih já do vojáka striélal, ked ho videt?! To som sa zarékel. Já striélad nebudem! A toto bolo moje sčascié. Ani jenna kvapka krvi se mna nevišla od neprátelskej zbrane. Ale od rakúsko-uherských zbraní ano.

Potom náz z Ruska prestahuvali na front. Dedináh zme neboli, len zme nima prechádzali s pola do pola. A tam zme boli až asi do patnásteho novembra a tam som ból zadelení aj v nemeckéj divíziji. Rakúsko-uherské vojsko tam tag zle bolo, že z jenním z Moravského Lieskového zme sa rozholli, že mosíme utécit. Voda sa hrnula do zákop, spad zme nemohli, v noci zme robili, vartuvali a ve dne zme boli skrití, ale zme vodu vilievali ze zákop.

Ottál potom, ked zme sa dostali do nemeckéj divízije, pomeri sa strašne zlepšili, zásobovanie bolo rás tag dobré jako rakúsko-uherském vojsku a potom zme sa rozhodli, že neutečeme do Ruska. Naráz, jenním večerom prišla správa, že náz Nemci ablezujú, jak sa to tedi hovorilo, abi si každí svoje veci s tíh dekúnkov, s tíh untršťantov, jak sa to menuvalo, vibrál, abi potom nebolo nejaké motánie. A tag zme putovali na jennu stanicu, tag sa mi to vidí, že to ból Jaroslavov. A tam nás prevážali s Polska cez Moravu a Rakúsko a dúmali zme, kam ideme. Nevedzeli zme, či do Rumunska, či do Albánie, či do Itálie, či do Francije. Tag zme putovali štiri dni. Až zme narás

Ale mne mišliénka povedala, jako já mám robit tito veci: Nestriélaj, nezabíjaj, lebo kto má chud zabíjad druhého, aj jeho lachko zabijú. Zarékel som sa, že nebudem striélat.

prišli do Lublanu a potom zme na to prišli, že ideme na italskí front. Tag náz zavézli za Lublan, na okraj morského brehu, sa to menuvalo Konštanovica to miésto. Na tomto bojisku zme boli ot toho novembra tag asi do konca februára. Februári náz zali preč pre nemoc. Zme ochoreli na tagzvanú červienku. Tag zme sa prestahovali poblíš Terstu do volákéj Šimarije. Tam blíska bola tagzvaná opčina a do tej opčini zme sa chodzívali kúpat a očiščuva_ca ze vší. Ked náz očiščili a trošku náz zveladzili, zrekonvaliscencuvali, prevézli náz ge Gercu. Pri Gerci som ból asi tag ot konca marca asi do poli júna. A tam som ochorel zase na červienku a odešél som do divíznej nemocnice. A jak som já odešél jeden den do divíznej nemocnice, na druhí den začal útok Talijánov. Strašne bombardovali kanónmi a eroplánmi a naših vojákóv velice mnoho do téj divíznej nemocnice sa dovážalo. Potom určité vojská boli, povedzme, v pravéj strane ot téj nemocnice v zálohe a tié vojská sa chodzili kúpad do téj divíznej nemocnice. A Talijáni to ziscili, že tam ide vojsko, nié maródi, ale skupini vojska. Tag začali bombarduvat a kanónmi ostreluvat tú nemocnicu. Náz vipratali pot takí visokí brech, a ked zapallo slnko, potom zme jeden po druhém utekali hore hrackú či hore štrekú na stanicu. A na téj stanici náz naladuvali a zavézli náz do polnéj nemocnice.

Ottál náz dovézli do nemocnice do Lublanu, či tedi Lejbachu. Tam ma viliéčili, ottál ma poslali do Sfbije do Kragujevácu. F Kragujeváci som prišél do rekonvaliscentu, ale zme tam nemali čo robit, lebo ten rekonvaliscend ból na to, že tí, čo mali polámané bud nohi, lebo ruki, lebo prsti, lebo čo, abi im to strojámi liéčili.

Asi za tricatri mesácóv putuval som ze Sfbije cez Budapešt, cez Róvno, ces Parkan na Nové Mesto a na Moravu do tagzvaníh Jalanovíc. Tam moji rodičé, chudáci, boli na polnohospodárskih robotách a tam som prežil tú dovolenú. Tam mi dali, tá správa majetková, asi patnádz-dvacad decí a tam sóm ból takím poručníkom nat tími detmi.

Potom som nastúpil spátke ottál zase do Sfbije do Kragujevácu tam som ból zadelení do jennej marškompánije. Táto marškompánija tam trvala asi tri mesáce, čo zme na frond neišli. Tam mi nebolo tag zle. Strava bola doz dobrá a aj Srpki dečo donéslí, ponúkli g jedenú, ponúkali nám šati oprat. No ale po tích treh mesácoch som potom odišél ze Sfbije k Pijáve. Išli zme cez Goricu, Gorici zme zastavili, tam zme si to obzreli. Tam bolo velmi mnoho granátmí rozbúchaníh domóv, šeličo bolo pokazené.

Já som ból tagzvaní spojkar. Ot kompánije po batalijón. Utekál som ze správu a do istého miésta som zablúdzil a dva nni som ból stracení v jennom járkú, ale dvacad nás tam bolo.

Nám sa páčilo vénci (*vojst'*) do niékeríh hotelóv, dze boli pivnice, že tam volačo náj-deme, a tam zme našli, ná, zamínované pole! A ked začali míni vibuchuvat, tag zme sa vádz do pivníc nebrali.

Pri Gorici zme tré boli takém dekúnku, tak to bolo v zemi. Já som takto spával, jeden Maďar takto spával a ešče jeden Slovák. Mali zme práve mi dva volno, ten Maďar a já, a tamten mal službu. A tag bola taká deka, drevo, deski, téroví papír a hlina. A popot tú deku prestrelil granát mne nad hlavu. Tak povedzme, tuto som ležál a ten granát tuto hrkél. A na mna hrklo hlíni. Ale neeksplodirovalo. Já vibéhel ven, narás ššš, druhí, a Maďar ból hotoví. Už ból aj zabití, rostrhaní, hlavu mu rostrhalo. A takíchto prípadóv som mal vác, čo bih bol bíval zabití. A nie.

No potom zme putovali ces Palmalovu, Mota di Vivenco, k Pijáve. No jag som na Pijávu prišél, tak som na Pijáve zetrvával aš po tú bitku, kerú Rakúsko-Uhersko

spravilo útok ces Pijávu do Itálie smerom na Trevize a Benátky. Tu keď bolo šetko pripravené, rakúsko-uhorskému vojsku dalo rozkaz veliteľstvo palbu, tagzvanú bubnovú palbu, na talijánski front. Po scíšení palbi, tvrděj kanonádi, puscili plin, ale nám neprálo ščascié. Plin šecek sa hnal spátke na nás a téj noci prišla veliká búrka smerom tam na tíh Apeninskíh vrchoch. Voda sa strašne zbúrila a nám šetko stažilo. Jenno, zvaččila sa voda a druhé, aj plin náz dusil. Ale prešli zme ces Pijávu. Za Pijávu zme boli asi štíri_nni a potom zme postúpili dál za Pijávu g druhéj menšej vode. Jak sa tá voda menuvala, neviém. Pri téjto vode náz zadržáli Talijáni strašne prutkú palbú minumetnú i delostreleckú a naše kanóni rakúsko-uherské nemohli postúpit ces Pijávu, poneváč talijánske letectvo nedovolilo urobiť most. A kanóni na pontónóh sa prevážad nedali. Tak keď Talijáni na náz dobre striélali minumetmi a kanónmi a rakúsko-uherské vojsko striélalo na Talijánóv, ale nestačilo dostreľuvad na nich, tak striélali aj na nás. Tu f tomto prípadze som já nevedzel kam. Já som bóľ tagzvaní spojkar. Ot kompánije po batalijón. Utekál som ze správú a do istého miesta som zablúdzil a dva nni som bóľ stracení v jennom járkú, ale dvacad nás tam bolo. A potom zme si to rozmisli, že neni iného východziska, len sa mosíme vrácid a vihladať naše kompánije, lebo na zatku je Pijáva a na pretku je talijánski front,

Tam som potom zetrval až do posletku dní rakúsko-uherskej vojny. Ostal som len z jenním druhím vojákom, len dva. Ostatní boli už buď zabíť, lebo ranený, lebo ochoreli na maláriju.

že sa mosíme len prihlásiť k svojím oddielom. A já sem sa prihlásil svojmu oddielu, našel som svojho velicela. Ból ohromne hlanní, píta sa, či mám čo jesciť. „Áno, pán lajdenant, mám dvacat konzerví, jak scete, vám aj tri otvorím.“ Tak som mu otvoril konzervi, sa najedel a bolo dobre. A tí konzervi som našel jennom skladišti talijánském, dze bolo asi vagón konzerví a tak podobne asi vagón cvíbachu. Zme si tam nabrali, kolko zme sceli.

Ból som od ručného granáta ranený na Pijáve. Nejakí vojág mal ruksaku granáti, takí ti ekrazit granáti, rúčku mali, takí nástavedz ból navrchu. A tá Pijáva bola regulovaná valom a ot tochtu boku, jag bola voda, boli husto malini, tito moruše. A tam ból chonník a popot ti moruše ti ruksaki prechádzali a jennému vojákovi virazilo tú chlopku s teho granátu a tá kotúlka sa jakosi vihodzila a zavadzila mu na ten prút a ottáhla ho. A já som sa takto ozrel, jemu sa kádzilo z ruksaka. No ale bolo pozdze! Bum! Tré zabíť, jenného odvezli preč a já ležal tam. Len som strašne lietal takém žaravém svetle, chúúú, prutkém vetre som lietal, jak triskáč. Ná, keď lecenie scíchalo, narás som počul muské hlasi a ke_com sa prebral, f tom ból roskas forverc. Útok! Ven, ven z našich zákop! To je strach pomislet, jakí je tam terén. Takéto role sú, jak toto napríklad, každá dokola je opadzená malinami (*stromami moruše*). Od malini po malini je šponuván drót a viniče, a kukurica a žito, kukurica, žito a po téj kukurice a po týchto žitáh zme museli útog robit. Zme nevidzeli pret seba nič. Za tím žitom mohlo biť gulometóv bárkolko. Mal som takéto ščascié. Také ščascie som mal, že som vidzel, jak strihajú klasi, padali dole od gulometa. Na náz nestriélalo, de som já ból. No a zavadzil mi tam drótoch talijánskich plášč, bolo horko strašne. Práda, jak som sa s tím pláščom namíkal, čo ca po plášči, o chvíľku budzež mrtví. Já som ten plážďž odbehel (*nechal tam*). A potom, já som nescel zabitého vojáka visvlékat, ma to mrzelo. Já som potom nemal, ale Talijáni potom pozahadzuvali, tagzvané perelíni sa to menuvalo. To boli tí s timi klobúki, čo to tí talijánski vojáci

boli mali také bažantié pero a klobúk a takú halenku. Tuto malo ruki, no a já som to nosil dva mesáce. Tak som potom bol zvlášnym vojákom.

Keď sme robili ten útok spátky, najprv šturmkompánija dostala rosкас, tá prvá ide dopredu, ale prvá aj nazadek. Potom gulometi. A já jako spojkar, já som utekal po tých šturmistoch. Jeden granád mi, hrackú zme išli, mi fúkel okolo ucha. Jag žeraví ohen, a len som zbadal žeravé a uš som ból aj ve vodze. Pod hrackú. Preč. F takém močille, asi tag huboko. A ten granát padél prede mna, asi patnádž-dvacad metrú a tam bolo tých pied vojakov ot tich šturmistov, ani jeden vám neutekal. Šetkíh rostrhalo a zahodžilo preč. Počul som len ježišmarija! alebo poslenné vídichi. Vác som nepočul. A potom som utekal aš po tú Pijávu. Aš potom prišli druhé vojská.

Keď nebolo možné mosta robit a rakúsko-uherské vojská nemali veľkú chud na útog, na ľavéj strane od mora bola Pijáva rozdvojená. A to pravé rameno opsadili nejaké vojská. Neviém, či to boli Česi, lebo čo boli jakí. Títo sa poddali a Talijáni tú časť Pijávi prekročili. A potom mi zme spoza ot Pijávi robili naspáteg ústup ces Pijávu a odešli zme do nejakéj tagzvanéj Černovice, do jenného pekného mestečka. Tom mestečku zme mali maď jako otpočinek, ale pretože tam front pretŕli Talijáni na tom pravém rameni Pijávi, potom náz hnali znova poblíž g moru a tam zme potom moseli peši. Ces také močariská, asi, neviém, patnác či dvacat kilometrův ces také močariská zme prešli na suchú zem. Tam som potom zetrval až do posletku dní rakúsko-uherskéj vojni. Ostal som len z jenním druhím vojákom, len dva. Ostatní boli už bud zabité, lebo ranení, lebo ochoreli na maláriju. A tak som odešél do tagzvaného Hajdušaftu, do nemocnice, do Slovinska terajšieho. F tom Slovinsku som ból nemocnici asi dvanáz nní. Desad nní náz ošetruali a dva nni zme žánníh doktorův nevidzeli. Potom na asi trinástí den, prišli takí zástupci tých ošetrovatelův, niššie šarže, a povedali nám, že je vojna skončená a že kerí môžeme, abi zme pomáli išli do Lublanu. Lublani sa nasedá na vlaki a otchodzá každí domův. Dostali zme tri koruni každí, kerí zme mohli ícit, a dvacat kockův drobného cvíbachu, to zme mali na cestu asi na tri nni. Ostatní tí, čo nemohli cestuvat, zme im povedali, abi vičkali tam, že to územíe preberú Talijáni a potom Talijáni ih doliéčá a pošlú domóf.

Já som do Lublanu prišél asi za tri nni a tam na takém roscestí každého vojáka sa pítali, čo je. Či je Čech, Slovág lebo Polág, lebo Maďar, lebo Rumun a každú náronnozď oddeľovali osve. A mna oddelili do jennej delostreleckéj kasárne a tam som sa prihlásil jako legijonár na staničné stráže. Osem nní som tam robil stráže. Potom sa nás pítali velitelé, kerého tahá domův, abi išél, že zase priberú druhích. Tak som sa prihlásil, že idem domův. A som já prišél g vlaku, vlaki boli prepchané, tak som sa dostal aj mnohými iními vojáki na strechu vagóna a takto som sa vézel ces Tiróli ces Slovinsko – Tiróli, horko-taško. Miestami nebolo vodi, aj trinkámeroh zme vodu nosili, tam z nejakého potoka lebo otkál, alebo keď nebolo uhlá, horko-taško zme sa dostali do Vienne. Ve Vienni, tam na náz robili ešte prehlátku policajti. Či má remen, opasek, lebo či má nejakú zbran, šecko brali. Já som ukázal tagzvanú kopcedulu z nemocnice. Mna dali na Červení kríž na nocľach, tam som dostal slušnú večeru, slušní nocľach a ráno som dostal ranajki a zase zme nastúpili na vlak. Aš som já prišél s Červeného kríža g vlaku, zase ból vlak preplnetí, zaz len na strechu. A zme prišli z vlakom do Marhégu, tam potom boli už aj maďarskí železničári a ti dali rosкас šetko ze strechi dole. A príde druhí vlak a nigdo sa nesmie véscit cez

maďarskú zem, či Maďarország, na streche. Každí sa musí véscid nútri. No tak som potom nastúpil do vlaku donútra a som sa dovézel do Bratislavi.

Ve Vienni som dostal prvú stravu, a potom Bratislave. Bratislave bola dobrá kuchina, varili tam masko s timi veľkými krúpami a zjedel som jennu porciju. A to bolo málo, tag ešte jennu. A potom zme sa dostali zase na vlak, a tag zme sa vézli vlakom po Leopoldof. Ale tu, od Leopoldova hore, boli rabófkí a Maďaróv vihánali fšelijakím spôsobom.

A potom prišla židovská pomsta, židovské opchodi rabuvali, já neviém prečo. Tag Leopoldove náz nesceli puscid hore. Že tam je nebespečné ícit. Mi potom, práda, celí vlag vojska, tam boli velitelé i dôstojníci, tag zme sa postavili, abi sa postarali, abi nám vlag dali, že mi zme neprišli do Leopoldova hladom umret, ale ícid domóv. Potom nám opstarali vlak a vézli nás smerom pot Trenčín, Žilinu a Novém Mesce já som vystúpil. A Novém Mesce bolo asi tag desad hodzín, ke_com vistúpil, a tam bola taká cibilná obrana, mali cibilné obleki, len na rukávoh mali odznaki jako cibilná obrana. A nepuscili náz ze stanice ven, dokál ráno nebolo šezd hodzín. Aš prehládli mesto, či je šetko porátku, či tam neni sú nejaké ešte vizbrojené skupini, potom nás puscili a tak som prišél do Bzinéc. Jako aj ve Bzincách bívám. A tímto moja histórija od začátku válki, jak to začalo f Sarajeve, aš po Bzince prestala.

No, je tu taká vec. Prečo som to šecko prežil, já sa domnievam, je na tom, čo som veril. A som f tom takí uistení, že je to pravda. Na ruskej fronce som sa rozhodél, že nebudem zrovna zabíjat človeka, vojáka. Lebo ten vojág je tak chudág nevinní jako já. Já som tomu vojákovi nigdi nidž neurobil, nigdi som ho nevidzel a len to, že sa vidzíme navzájom jeden druhého, tak sa máme striélat?! Já som si povedál: Já budem striélat, ale nie do človeka! A tímto spôsobom, že som sa já vzdal zabit človeka, ani já som neból zabití. No, tak to je tá moja veľká víhoda.

ROZPRÁVAL J. HLOŽKA

Ta som sebe tak pomišľela, že jak to človeg ňezna i jaki to glupi, že ti ší mi ňezrobil ňič plane, ale ja ce mam izdz zabic, bo jakoška hovedo, co je kral' abo car, ta še pošpirta'li a še pohňival'i, ta ti še zato idz bij!

ROZPRÁVALA A. HUDÁKOVÁ; 2.31. OSIKOV, O. BARDEJOV

EJ, CISARU...

*Ej, cisaru, ti vojenski paňe,
davaš koŇe, šaŇle,
nasrame ci na Ňe!*

INFORMÁTOR O. KRESCANKO; 3.6. ŠIROKÉ, O. PREŠOV

1.63
NÁREČIE STREDOSLOVENSKE, ORAVSKÉ
Žaškov, o. Dolný Kubín

ČO SOM PREŽIL, TO BY SOM NIKOMU NEPRIAL

Brad Ondrej maľ ftedi prám dvacäd' rokou, sä strhla svetová vojna. A to bolo tak, višľi tri slńká a kométa ukrutná a svet povedá, bude vojna. A bola vojna. A ukrutná. A to f Sarajeve zapichľi jednieho pána a sä strhla vojna. Ale to ťi veru bolo iba preto, lebo sä dvä veľkí páni nemohľi pomest'íd na svete a jeden druhiemu zavadzäľi. A to ťi ňig iní ňeboũ, iba rakúski cisár a ruskí cár. A veru sä ľen preto strhla vojna, ňech ťä učä, ako kcú. A potom sä zäsä strhňe druhá, ke_cä po prvej d'elä tí, čuo bol'í vo vojňe spolu a ňemuožu sä podeľit'. Tak si vojdu do vlasou. Jedno druhiemu.

No a muoj brat šieũ hňe_do Ruska. Prot'í Rusom íh nasad'íľi a von boũ d'esi pri Folkuse a dostaũ tunä čez ľavuo oko gul'ku a prešla mu cez hlavu. A dostal'í zme ľen takí, takto bolo napísanou: Turčínová Ondrejä ňeh už vädz ňečakajú. Ten spádoũ. A napísanuo to bolo, aj čuo sä mu stalo, ako boũ pocreľení, a inšuo ňič. Na pohrebe so_mu ňeboũ, aňi ňik. No d'e tag d'el'äko?! Ale som potom videũ, d'e ho pochoval'í. Lebo potom náž regiment ťad'äľ maš'írovaũ, nu som sä šieũ pozriet'. No naši doma, nuš čuože mohľi robid'?! Plakal'í. Plakal'í šeci za ňím, ňidž inšuo. Aj iňdel' plakal'í, no Žäškoucou veru popadalo hodňe.

Náz do Trenčína zašikoval'í. Lebo já som išieũ na vojnu, ke_com maũ d'evätnáz rokou. S Trenčína som išieũ do Sázvároša medzi Rumanou. ňeboũ som sám, doz nás tam bolo i Oraucou, i známich. Ná z domu za nami fše prišľi. Tol'kie zdäľe (*z ta-kej dial'ky*) a veru sä im ňetäžilo. Prišla tam za mnou i mojä sestra Zuza.

No, já som na frontu hňed' ňešieũ. Najprv zme išľi čez... No aňi to si ňespomeňiem uš, iba keď náz vezla mašina hore do Poľska, zme šľi na front šeci. Zme šľi na mašini a potom až hore k_ruskím hrańicám. A prišľi zme až na poslednú štáciu, d'e náz viložili uš potom. U_sä d'äľe ňedalo íť. A zme šľi až do Olejova. Tam zme bol'í doz dl'ho, zo dva mesáce, nuž bolo käd'eako. U_zme sä skamarát'íľi s käd'ekím, aj s timi Poľkami, aj s timi Poľákmi. Ale uš s Poľkami to bolo lepšie, hojej! A bolo nám tam doz veselo. A potom prišieũ roskas, že sä máme zobrad' a íd' na front. A išľi zme, u_si ňespomeňiem, dl'ho zme išľi.

A tam zme vid'eli aj cepel'ín, to bola takä zdušná ľoť. Takí balón. Zme prišľi aš k ňej a vid'eli zme, ako je g zemi popriväzovaná, takími štrankami poväzovanuo. Čudovaũ som sä já tomu, i iní sä čudoval'í, šeci zme to obzeral'í. Potom tam prišieũ náz generäl' vivizírovať. Prehľädať. A už nás prezreũ, lebo sä mu zdalo, že zme šetko mladí chlapci, či zme súci do buojä. Mi zme mal'í í_do Tirol' a mal'í zme šeci takie pal'ice dl'hie a mal'í zme i takie raki na bagandžách, to do toho sňehu hádam. No a ke_dzme to vifasoval'í, čuo zme mal'í porichtovanuo do tích Tirol', nu zme to šetko misel'í zhädzät' a posklada_dzme to šetko misel'í a potom nám povedal'í takto: „Ak sä váz dačuo zovie (*opýta*) generäl' kohokol'vek, ľen mu vi poveťte, tol'ko mu poveťte „zaine ekselenc“, to je väša ekselencijä a ostatnuo mu poveťte slovenski. A uš keď bolo po tej prehľätke, už bola dobrä a šeci bol'í ohromňe rad'í, tag zme sä mi vojäci zobral'í a šľi zme hore takou lúkou a tam zme potom dva dňi prenocoval'í

f takých štandoch, sã to volalo. A to ti bolo pekne z dreva a mačkami boli poprikrívanie, no mački, nije živie ale to sta tie žúplati.

A potom zme oteľ odišli a išli zme zãs takími horami aňi f sitne, aňi f pekľe! A potom tam začínalo biť takie mokrini zãsã, bola samã baurina, baurina v fľoch. A boli porobenie takie okrãjnňiki na tñ fľoch a tãdel' dovãžãľi ťetko, ċuo bolo treba, ċuo vojsko potrebovalo. Aj vojsko tãdel' ťlo.

No a to uť zme boli celkom blĩsko frontu a oteľ zme chodĩli a prichodĩli na kãde-akie roboti na front a veru aj za front. Celkom za front. Tam, dẽ plãskal'i, dẽ pískaľi gul'ki. No jã som bou vilãkanĩ a hrozne som sã báu. Ňeviem, ċi to na mne zbadali, ale veru kaťdĩ takĩ mladĩ sã báu. Aňi jedniemu Ňebolo do smiechu, keď nám to pís-kalo poza uši, len zme sã ťeci riľi do zeme ako krtĩ. Aj starĩ vojãci, aj mladĩ.

A ta_mã to ċitĩlo. Zme dostali roskaš, kaťdĩ vikopaď na dẽsãť krokou a vikopať takĩ garãť. Zãkop. Abi mohli chodĩď vojãci a abi ich tie gul'ki Ňeċãukľi. Ňezachitĩli. Takĩ zãkop. Veľkĩ na zvĩze (*vyťšku*) chlapa a to bolo v zemi a dl'huo. Zme kopaľi mi mladĩ, ċuo zme eťe Ňevedeli buojovať. A staršĩ sã f tom usalašili z muňĩciou. A to veru dalo hodne roboti takĩ zãkob vikopať. To ti bolo fše ukrutãnski dl'huo. Veru, celĩ regiment, tak popri sebe.

Ale darmo zme sã mi s tĩm trãpil'i, oteľ zme miseli uťekať pred Rusmi, tag nãs tam pripreľi. A tag zme uťekaľi. Potom zme sã akosi pobiede zastavili a eťe zme sã dva razi komzili s timi Rusmi, komzili, komzili, tlãċkaľi, tlãċkaľi. A zãsã ih naši pristavili, ale veru nije na dl'ho. A zãsã zme len mi uťekaľi. A strielãľi i mi do Ňich, i voňi do nãs.

A fše na bodãki, mi na Ňich, oňi na nãs, ċez dẽň veru aj vãdz rãs. A len zme sã potĩkaľi a len zme uťekaľi. Jednostaj zme uťekaľi aňi zo psĩm obzerom. A zãsã zme sã zarili do zeme a strielãľi jedno po druhom pãc-pãc, len to tak plãskalo pomedzi nãz v obe strani. A len zme fše kukaľi, toruo prvej hlavu zdvihne zo zeme, z blata. A ke_dzvihlo, flĩnta bola narichtovanã, fug ho medzi oċi, len to hvizdlo. A ten uť Ňemiseu uťekať.

A jeden oficier, nu bou takĩ, aňi kej ho s kaľãdãrã vistrihnuu. A len sã prechodiu a som ho mau na muške. Len strelit'. Chodiu si po zãkope a fše sã vitrċiu, obzerau nãz a kukaľi s kukeru. To bou ruskĩ zãkop a u_si to dirigovaľ, ako majú na nãs... A jã si tak: „Mãm tã, Ňemãm tã?“ Krãšne som ho mau na muške, sã dãko Ňekriu, fur ho bolo vidno. A kĩm som jã rozmĩšľãu, som mau mašingver, nu ho torĩsi s flĩntĩċki... A bolo.

A na bodãki ke_dzme beťãľi, nu som len kriċau ukrutne a s flĩntou sã ohãňau na ťetki strani. To boli takie dl'hie flĩnti a ke_cã na to eťe bajonet stĩkou, nu to bolo dl'huo. Tak som sã ohãňau s tĩm aňi sekerou v hore. A veru mã Ňigdi aňi Ňeškrãblo. Na bodãki! A veru som bou Ňeras. To bolo veľkuo svinstvo. Boťe, zavaruj! Tam sã tej krvi naťeklo aňi na bitũnku.

Tak som sã ohãňau s tĩm aňi sekerou v hore. A veru mã Ňigdi aňi Ňeškrãblo. Na bodãki! A veru som bou Ňeras. To bolo veľkuo svinstvo. Boťe, zavaruj! Tam sã tej krvi naťeklo aňi na bitũnku.

A ras pri takej šãrvãtke, aňi Ňeviem ako, som sã pozreľ a za mnou Rusi, predõ mnou Rusi, nu_som zavãznuu medzi Ňimi f takej trãve, f takom krĩku prikrċenĩ. A voňi sã hnaľi napret, furd napret, aňi ċertĩ dãki, len sã to tag vaľilo z oboch strãn okolo mňa, toruosi mã aj preskoċilo. Mis-leľi si, ťe so_mřtvi a to bolo moje ťťestã. A voňi jednostaj le_napret a naši, sãm bohvie, dẽ f pek-

le. Nu som já veru potom ostau medzi nimi, na ruskej strane frontu. Čez noc som sä tag ñebáu, ale som sä otpläziu do takej horički, tam bola taká horička a zariu som sä do takej chrasti ako zajác a čušau som a čušau. A tak som bou dva dñi a potom zäsä naši priprel'i Rusou, som pouznau, keď zäsä voñi utëkal'i okolo mña, len zäsä nazat. A ke_com ostau f tej horičke, tam bola taká strel'ba, len tag hvižďalo šetko vuokol mña, len tie šrapneri, tie to tam šetko zoral'i. Šad'ál. A ke_to troška utíchló, som sä d'ívaü, čuo mä to riplo, keď bola tá rimavica (*hrmavica*), čuo mä to, reku, buchlo do chrpta. Bolo to veľkuo, ale žúplata to ñebola, žúplata inag udre. Añi skala to ñebola, skala je tšaš. Bolo to mäkuo, len mä to udrelo, si povedám, to bude z vojáka noha lebo hlava, lebo čuo takuo. Nu ke_to šetko zatíchló, macám, macám, hlavu som ñedvíhaü, som bou zarití añi krt, tag len macám. A potom som to chitiü a potáhnuü napre_cebä a to bou takí veľkí zajáčisko! Nu chudák, spádoü aj von za cisárä lebo za cárä, už mi to ñepovedaü. Añi to sám ñevedeü, za koho pádoü hrd'inskou smrťou. A já som bou hladní, takí hladní, si povedám, len čuo prejde, si otrhñem kuz nohi a ut'láčkám, utlčiem a zjem, lebo som bou ukrutánski hladní. Ale veru tebä mi sám Boch poslaü, abi som hladom ñezomreu, len kebi ždi zajáce na mña padal'i! Ale ftom som počüü z ñel'äka krik, naši vojáci kričäl'i a som vedeü, že sä bl'isko. Ale furt som sä ñehíbaü, lebo zo šetkých strán ležäl'i okolo mña Rusi a čakaü som na noc. A potom som počüü: „Hurá!“ A šlo to k nám a zäsä torísi Rusi odbiehal'i nazat, utëkal'i, ale torísi ležäl'i a strieläl'i veselo. Aj pri mñe z oboch strán ležäl'i, aj predó mnou. A já ako som tag ležäu a toho zajáca držaü, tak som odrazu skočiü a hod'iu som toho zajácä spre_cebä a Rusi sä zl'äkl'i, pokrčili g zemi. A já som f tie časi preskákau zo dvacäd' metrou. A zaláhoü a zäsä staü, poskákau a zäsä zaláhoü, be_zbrañe, bes fl'inti, ñehaü som ju tam a prebiehoü som g naším. Fl'ind bolo šad'ál' dost'.

A mña už hlásil'i ako zabítieho a povedá mi kaprál': „No, Turčina, vi budete dl'ho žit', vi budete ma_čtěstä.“ Aj som ho maü, ale čuo som prežiü, to bi som ñikomu ñepraü. Añi najhoršimu ñeprat'el'ovi.

A mña potom dal'i g mašingverákó, ku kapitánovi Stuchlíkovi a te_nás tam šetkých vicvičiü a já som sä mu zdaü takí najsúcejší. Nu šeci bol'i radi, že já som sa mu zdaü už dobre vicvičení, lebo potom ma poslaü ešte z dvoma doplñi_ctau. Poslaü ná_zäsä na frontovú čáru. A oñi ostatní sä vál'äl'i za frontom a mal'i pokoj o_četkieho. No tol'ko som vihraü.

A prišieu som k akiebusi cuksfírovi, heno z Martina bou, a ten mä poslaü na nočnú robotu. No u_som tam bou dl'ksie, ale čuosi bolo treba robiť a to sä robievalo ždi v noci. Zme povedal'i nočná robotu. Nu mä poslaü na nočnú robotu. Tāhal'i zme takie puclochi, to sa takie... Sä dával'i krížom-krážom a slama medzi to sä dávala a to zme nosil'i takie dubovie, tšaškie bol'i ako parom, le_nás to tag zohlo ždi vo dva konce, zme nosil'i na plecóch. A pri prvom puclochu, ñesl'i zme ho štirä chlapi čes takú horu a strielälo sä. A len sä mi tag zdalo, že mä tá halu_s_toho duba pl'äsla fest po pleci, že mä räfla do plecä. Tag mä to rádñe d'oblo, no rádñe ostro mä to d'oblo, fest. A mñe sä furd len vid'elo, že mä to tá zošmiknutá haluz udrela, len mi vošla slabos a já som ñevládaü nič, u_som d'ál' ñevládaü. Odrazu mä zašla taká tážoba, ñevládaü som d'ál'. No a chlapi pustil'i kusa na zem a uš prišli ko mñe a pozeral'i, nu mä rañilo do plecä tá gul'ka. Oñi strieläl'i v noci, len tag bez miereñä, i naši tak strieläl'i, tráfí, tráfí, ñetráfí, ñetráfí. A mña taká strela tráfila do plecä, kebi poñižeü,

tag bi bola vojna pre mňa skončila. Mňa tráfila do ľavieho plecä a kebi poňížej, tag mä zabije. Plece so_mau prestrelenuo.

Ked' u_som ňevedeu, čuo mám robiť, kričä_com ňesmeu, bol'i bi striel'äli do nás a šetkých pobil'i, bol'i bi vedel'i, že tam ktosi je. A si povedám, jus_t'i tú radozd' ňeurobím, abi si si ňemisleu, že si tráfiu. Nu_som zaseknuu zubi a chlapi podrápal'i na mňa košelu a už mi to zavázali a zme sã vracäli a spitoval'i sã nás každuo: „Mešedu, mešedu, mešedu?“ To, že či som raňení. A potom, ke_com sã vrät'iu, keť prišla na mňa bol'äst', viskočiü som na ten tank, dë zme mal'i mašingver postavení, a len tag ľävou rukou som len tag do tej tmi zarapotaü. Šäg vám já dãm po räpántoch (*po prstoch*)! A bodäj som tráfiu toho, čuo mňa opäl'iu!

No a kuksfíra prišieu, ked' u_som bou povázäni, že čuo sã robí. Zobrau mä a hlásiu to ľäjd'inandovi, že máme raňenieho mašingveristu. A ten prišieu a pozerá po mňa, pozerá a povedá: „No štäsliví stë vi, Turčina, štäsliví, štäsliví! Kebi stë mi kcel'i túto ranu predať, dãm vám päťisíc korún za ňu, tu na meste a hñet.“ Takto von povedá medzi timi vojákmi. A já si takto, no počkaj, já s tẽbou vibabrem. A kto čaká na metále a povíšëňä? Já či ti, si misl'ím. Som ľedvä stáu na nohách a von mi takto. A já tou dobrou rukou som čãhou kuksfírovi do kapsi po brouňing a povedám ľäjd'inandovi: „Počkajťe, reku, počkajťe, hñe_to bude aj zadarmo! Len postojťe! Len postojťe, reku, hñe_to bude, a parádñe!“ A mieraü som na ľäjd'inanda a von stáu aňi kuol f plote a len sã d'ívaü, čuo sã to robí. A f tie čäsi skočiü kuksfíra a vitrhoü mi ho z ruki a povedá, že takie figle ňemá rát. A daü mi potom dvojdecoví pohá_rumu, abi som vipiü. No a já som len tak, čuo, reku, ľäjd'inand zäsä zahud'ie, aľe len zme sã d'íval'i obä po sebe aňi dvä kohút'i. A vipiü som rum a šieu som.

Dostaü som sã na špitäl', aľe len takí, čuo je hñe_dza frontom. To bou len takí pomocní špitäl' na tie prvie ošetreňä. Aňi špitäl' to hádam ňebou. A tam potom mi to popreväzovaľi, vipucoval'i a hñe_com sã ňemiseu vrät'it', len som sã tam tak povalovaü. A ňi_com ňerobiü.

A tam som sã sretnuü i s cisárom Karolom. Tam som ho videü. Tam von ftedi prišieu a mau inšpicírovaď vojská, prehlädaď vojská, len tag za frontom, marha jedna! Sã báu o košku, šetko len za frontom, títo veľkí páňi!

A já som tag ňemaü čuo robiť, len som chod'iu, chod'iu, nohi so_mau dobre. A ruku mi krut'il'i, na takom kolese mi hu roscvičovaľi, tag mä ľiečil'i, mi zme ňemal'i čuo inuo robiť. Nu_som ňemaü inej roboti, len som sã motaü takí povázäni. Iba ke_tam začäla hrať taká parádñá vojenská muzika, len tak trešťälo, na trúbach trúbil'i aňi o súdnom dñi. No hral'i parádñe, len sã tag v ušoh rozľiehalo. Si misl'ím, šädäl' samí hrmot, na frontë šrapneri, za frontom trúbi a šetko hrmí o dušu spase-nú! Nu_som sã šieu pozrieť, reku, kího ancipetra zäsä sã robí?! Nu_hrala muzika, parádñá vojenská hud'ba. Mundúri aňi kej ích šmalcom (*mastou*) vimast'iu, nu tí sã veru ňekrčil'i v zákopách.

A ftedi som ho videü. Cisärä Karola. Ňije, on mňa veru istë ňije. No, akí bou? Takí običajní chlap to bou, kebi zme si popreobláčil'i mundúri, já si ten jeho vigľäŇëni a on muoj umazaní a pokrčëni, nu bi si videla, že bi som bou rúcejší chlap f tom jeho mundúre, ako bou von. Aj bou menší ako já. No naňič chlap sã mi videü. Aľe takto... si vräj rád vipiü i za ženami ľietaü, nu dl'ho ňeopsedeü na tom cisárskom stolci. Sã povedalo, že sã mau vraj obesit' či zastrel'it'. No to bou posledňí cisär. Potom sã skončila vojna.

Oťel' náz odvezli do Prešova, tam zme sã zastavili na dl'ksie. Tam prišla aj sestra za mnou. Ale ke_dzme sã dal'i trocha do porãtku, zãsã nãz hnãli na front. A tak som bou až do koncã vojni. A veru som bou f Pol'sku, v Rusku, v Rumaňiji, f Srpsku, f Tal'ijãnsku. Najhoršie bolo f Srpsku. No ñije. Najhoršie bolo f Tal'ijãnsku, ale f Srpsku som zažiu takuo, čuo ñezabudñem do smrťi. Do smrťi!

To bolo tak. Uš tret'i rok som bou na frontě, ke_com sã dostau do Kragujevacã. A to zme šli zãsã pekñe cùgom. Šeci, cel'i batal'ion, šetko, i oficieri, i vojãci do Kragujevacã. To je f Srpsku. Ñebolo ti to takuo vel'kuo mesto, u_som videu aj vãcie, ale sã mi to vi-delo len akuosi do šire porostãhuvauo. Jeden tam prišieu za mnou, uš tak'i star'i člo-vek to bou, a začau sã mã vipitovať, že skãdel' ideme. Tag zme mu povedaľi, že skãdel'. A von povedã, že čes celú vojnu je tam jednostaj mnoho vojska a povedã, že to šetko ich prišlo vijedať, i tag zme chudãci, zme chudãci, ñiç sami ñemãme. A takto do mña. Nuž, mau praudu, ale takto mu zãsã jã povedã: „Jã bi som bou račej doma ostať, aj každ'i čuo je tu, ale vojãg mis'i fť, de ho očikujú. A reku, čuo bi sťe vi spraviu, vi bi sťe utiekou? A de? Šãdãľ' vás chitã a šãdãľ' kohosi vijedãte, kím je vojna.“ No, priznať mi potom, že mám praudu. Ale ñebol'i to zl'i ľudã tí Srbi, ñebol'i. To bol'i šetko dobr'i ľudã, aj sã s nami rad'i porosprãval'i, aj mi s ñimi. A robotn'i náro_ti to bou!

Ale Kragujeva_ci buďem pamãtať pre inuo. Uš ke_dzme išli zo štãcie do ka-sãrñe. To bol'i takie stĩpi a obrúčki v ñích. A povrazi. Si povedã, kĩho heľementa je to za čudo? Zme si tak šeci, čuože to len muože biť? A ke_dzme sã dovedãli tĩh vojãkou, čuo nãz vedľi, nu voñi, ná to sta, reku, šibeñice. Nu nám veru ñebolo do smiechu. Hñe_dza stañicou bol'i postavenie šibeñice. Ale potom zme si zvikli ako šeci, že sta tam šibeñice. Už mã to ñemĩľ'ilo añi ñemãtalo, ako f to prvuo zarañã. Ale iba keť chitĩli a posúďili akĩchsi Srbou, že sta vrãj špióñi. A ocúďili ih na smrd' obeseñím. Nu potom ih vešãli. Bola popra-va a mnoho národa tam prišlo. Aj vojãci šeci tam bol'i. Nu_som to videu. A veru bol'i aj tak'i, čuo si to fotografoval'i a potom predãval'i. A tak som ftedi, že bi som bou račej na frontě, ako takuo vid'iet'. Strašnuo! Strašnuo to bolo!

Vieš ti, čuo je to jeden rog na frontě, druhí rog na frontě, tret'i rog na frontě?! Takí vojãk sã už añi ancikrista ñezľãkñe, ñije že bi sã duostojñika duriu! A fši ná_žraľi... A kol'kí zarili nosom do zeme, čuo si ti misľiš!

A potom sã zomľelo druhuo takuo. A tieš to bolo ešťe horšuo. To bolo zarana, tag začãtkom júlã. Ke_ci to tak popremĩšľãm, to bou deñ! U_som zažiu kãdečuo na frontě po tie roki, ale toto... No to som ñezažiu, añi keď okolo mña mašingveri rezãli a šrapneri padãli. Takieho dña som ñemau ñikdi pretím añi potom, ñikdi v živote! V našej kasãrñi sã zbúril'i vojãci a bola takã strel'ba sã potom strhla añi na frontě! A to sã tag zbehlo dáko, čudñe dáko. Zbúril'i sã tí, čuo prišli z Ruska. Vojãci. Naši vojãci z jedenasedmesãteho, to bol'i šetko Slovãci. Sã vrãtil'i z ruskieho frontu. Jã som ñeprišieu ftedi oťel', jã som prišieu ot Sabatki, to je slovenská zem, Noví Sat. A tí, čuo prišli z Ruska, nu videli, čuo sã tam robí, a veru rosprãval'i, rosprãval'i, povedãli fše jedno druhiemu, že tam pãnou nahãñãjú a takuo. A to sã ñesmelo. No ale voñi ñedbal'i, sã veru añi ñebãli. A veru u_zme mal'i šeci vojni po krk a tí oficieri furd nahãñãli, furt pilatovaľi (*trãpili*), fur_cã im ñidž ñevideľo. Ná a čuo misľiš, vieš ti, čuo je to jeden rog na frontě, druhí rog na frontě, tret'i rog na frontě?! Takí vojãk sã už añi ancikrista ñezľãkñe, ñije že bi sã duostojñika duriu! A fši ná_žraľi... A kol'kí zarili nosom do zeme, čuo si ti misľiš!

Alé páni mal'i rozumu, alé takieho sprostieho! Nu dával'i šetkíh na jednu cimru, čuo sã z Ruska vracãli, šetko spolu. Šetko do jednieho barãku, na jednu cimru, na takú zãlu, vrãj abi ñemãtl'i ostatníh vojãkou. Alé potom sã zbadãli a chitro, že sã majú šeci porichtovať, že zãsã idú na frontu. No a aňi kej pichnuu do osieho hñiezda. Vojãci už na frond ñekcel'i íť. A otkãzal'i, že ñejdu aňi bohovi! A aňi ñešl'i. Zaprãli sã na cimru. A potom tam prišieų veľitel' strãže a povedau, že majú vãzeňã a že majú í_šeci z ñím. A oňi mu povedãli, že bi šieų do riťi. A von im ešće čuosi, nu sã oňi dojedovaľi, dopãl'il'i a jeho vifakl'il'i, porãdñe ho vimast'il'i šeci a fl'ntu mu zãl'i a vihod'il'i ho predø dvere. A tomu ñebolo vãc treba. Šieų po hotovost' a prišieų si po ñíh i z hotovostou. Alé oňi aj tú pochital'i, vimast'il'i, odzbrojil'i a ñepust'il'i. No a potom boų vihlãsení f kasãrňi poplach. Alé to už bolo ñeskoro. To uš ftedi šl'i pofstalci g magazínom, dë bola muñícijã, strãže, čuo ich strãžil'i, odzbrojil'i, toríchsi i pohlušil'i, čuo sã ñekcel'i dať, skladi otvoril'i a vidãli šetko, ostrie náboje, muñíciju, fl'nti, mašingveri a takú strel'bu urobil'i, len tag rãpčãlo. Robil'i takú istú zburu ako ruskí vojãci. A otvoril'i aj druhí magazín a daľi vojãkom rakije. A rakije bolo dos. Podajedñi sã tak popil'i, čuo si z ñimi potom páni veru chitro porad'il'i. Pochital'i ich.

A som boų ftedi akurãd na cimre, iba ke_cã mi zamarilo, že sã veru po kasãrňi strhla strel'ba, len takí fuko_ctãų. Reku, čuo sã tu robí, čuo sã tu robí? Idem pozrie_cez oblok. To sã, reku, striel'ã? Z ostrimi f kasãrňi? No, to ñebíva. Som hñed' vedeų, že sta to ostrie, že čuosi ñie je s kostolním rãdom. A iba ke_cckočių do izbi jeden oficier, jeden l'ãjd'inand a iba ke_ckričãų na mňã: „Halt!“ Stoj! A mierių pišto_lou rouno na mňã. A jã som len stãų, som ñevedeų, čuo sã robí, čuo sã to zomlelo, ñi_com ftedi ešće ñevedeų. A tag zme stál'i chvíl'u a hl'ãdel'i jede_na druhieho. A si misl'ím, no už na mňã skočí! Zme tam bol'i sami dvã. A ftom von skričãų: „Kol'ko slúžiš pri mašingveroch?“ „Tri roki, her l'ãjd'inant!“ „Tak ti dobre vieš, čuo je mašingver!“ A mierãų furt s tou pištoľou na mňã, furd mi do hlavi. A potom vrãj: „Marž napredo mňã!“ Tak som šieų. Si misl'ím, Sodoma a Gomora. Nu mã pochiťių a hnaų napre_cebã do jednieho magazínu. A f tom magazíne bolo osem mašingverou. A tam už boų jeden feldvébel a vid'ím, vimieňã šetki tie laufi na mašingveroch, tie hlaųñe, čuo bol'i cvičnie, nu ih vimieňã za ostrie. A ten l'ãjd'inand iba keť, vrãj, ber tie mašingveri a von s ñimi! No ke_cã troška obzrel'i, jã fug ho preč! Alé som del'ãko ñeušieų. A d'ívam sã, reku, čuo tí dvã tam idú robiť. A zãsã nahnal'i akíchsi vojãkou a iba ke_tí vinãšãjú tie mašingveri jedno po druhom, jedno po druhom. A f tie čãsi počujem: „Hurã, hurã!“ A z dvoch strãn bežãli vojãci, ñeviem, dë bežãli. A to bol'i tí pofstalci, čuo bol'i. Som ešće jednostaj ñevedeų, čuo sã to zomlelo. Dë mám skočiť.

A potom ih zaviedou do takíh zákopou a uš popostavovau jednieho z jednej strani g mašingveru, druhieho z druhej strani mašingveru a takto bol'i jeden v jednu stranu obrãtení a druhí v druhú stranu obrãtení. A oficieri mal'i jedãleň a tam šet_kích tíh oficierou zaprel'i. Alé oňi sã akosi oťel' vikradl'i a po jednom sã vitrat'il'i. A iba ke_dzačãli s timi mašingvermi rãpota_dzo šetkích strãn. A pust'il'i tag naostro tú strel'bu. Vojska po kasãrňi a tie mašingveri doň, do takej hromadi l'udí, do takej veľkej hromadi l'udí, aňi kej v Ružombãrku na jãrmaku fše čuo bívaų. No to bolo! A ke_to začãlo rãpotať, rãpčãť, to len bilo, len bil'i, len pražil'i do takej hromadi vojãkou, len prãli a prãli! A to šetko začãlo padať po zemi, čuo ñepopadalo, to sã rospřchlo. A len rezãli a rezãli! Šetko jedno, bez rozd'ielu do každieho, čuo boų f tie čãsi na dvore. A bolo strašne modz mřtvih i rañeních, táto strel'ba trvala dobre dve

hod'ini. A potom sã ozvalo otkel'si d'elostrelectvo, iba ke_dzačãli otkel'si padad' ešće šrapneri, d'esi spoza kasárňi. A šrapneri a gul'ometi, no na muoj hriešnu dušu, už_e zle, horšie aňi na fronte! A tak to šetko rospraš'il'i aňi miši! Šetko sã to rozut'ekalo, čuo mohlo, čuo ñije veru ostalo tam ležãt'. A ut'ekalo sã i von s kasárňi. A keď už na dvore ñebou ñik, čuo bi sã muohou h'ibat', lebo čuo s'tihlo ockočit', nu ockočilo, čuo ñije, ostalo ležãt'. Potom tie mašingveri presta'li rãpotať, i tie šrapneri presta'li, šetko potom akosi ut'ichovalo. A jã som ockočiũ do chod'bi a skrč'iũ som sã po_takí mŭr, ñechit'ilo mã ñič. Som sã takieho chrãñiũ. Ale potom ih začãli dragoňieri šãdãl' nahãñať a zajímať, šetko prečist'oval'i po kasárňi, kú_dza kútom, šetko to von vihãñãli, nahãñãli a šetkíh ná_stavãli na pl'ãc do takieho koľesa. Šetko, čuo pozajímãli, očikoval'i na pl'ãc. Šetko, šetko, i oficierou, i vojãkou, Slovãkou. Šetko jedno. A začãli odzbrojovat'. A to robil'i Bosňãci. Šetkíh náz odzbrojil'i, šetko zme misel'i odat', ešće i malie nožíki, šetko. A robil'i si s nami, čuo chcel'i. A potom toríchsi vitãhl'i, zopár, a misel'i zbiera_tíh rañeních a pobitích a odnãšãli ih d'esi. A potom visot'il'i ešće zopár, aj mňa buchli do chrpta a visot'il'i von a prikázãli, abi zme zozbierãli šetku tú zbroj, čuo sã tam poval'ovala po zemi, po kasárňi, po dvore. Tag zme zbierãli fl'inti. A kãzãli nám to stavã_do kozlou, do takích piramít.

Naraz iba ke_dzačãũ na tej t'enkej trŭpke, to je tá signãlka, iba ke_dzačãũ vi-trubovat' a to znamenalo takto: „Na roskaz nážho pána kapitãna, zhromažd'ite sã!“ A tak sã schãdzãli s pol'i a z mesta, šetko čuo povi-biehalo za brãnu. Torísi prichod'il'i sami a torích-si došikúval'i. A dával'i do takieho koľesa a tag ih ukladal'i a misel'i si l'íhad' na zem a nohami von a hlavami spolu. Ako ouce do košãra. Toríchsi dá-val'i na pl'ãc a toríchsi dával'i do piũñice na orsko-mando, tam ich pozapierãli do piũñice a strãžil'i. Postavil'i strãže. Mnoho strãží. Bosňãci. A mi na tom pl'ãci i čez noc. A višetrolval'i. Strãžil'i dragoňieri, ñije Slovãci. Slovãkou šetkíh odzbrojil'i, i nožíki, a bol'i zme aňi ouce f košãri. A bolo po šetkom.

Mi zme bol'i na troch stranách a na štvrtej bol'i tí štiricãti štvrťi, tí vilúčení. No bolo ich štiricãtštiri. A tíh teraz išli zabit' a mi ostatní zme sã na to misel'i d'ívat'.

A začãlo druhuo. Sã mi zdã, že ñebolo žãdno súdeňã. Každí d'esãti bou vilúčení a mau bi_dzastrelení. Každí d'esãti vojãk... Slovãk. A tíh vilúčeníh dal'i potom do tej piũñice a každí ešće mohou napísa_domou. A každí odaũ, čuo ešće mau. Potom prišieu ten obrst k tím oficierom a uš takto povedã: „Uš toľko rokou slúžim u tohoto regimentu, ale toto sã ešće ñestalo! Toto sã ešće ñestalo!“ Bou najedovaní.

A na druhí deň šetkíh náz višikoval'i za mesto, otpochodoval'i zme na strel'nicu a postavil'i nás takto... Takí štvorec. Mi zme bol'i na troch stranách a na štvrtej bol'i tí štiricãti štvrťi, tí vilúčení. No bolo ich štiricãtštiri. A tíh teraz išli zabit' a mi ostatní zme sã na to misel'i d'ívat'. A fšãdãl' pl'no dragoňierou, šãdãl' pl'no Bosňãkou. A národa sã mnoho zišlo zošãdãl'. Srbi. A dobrí to bou nárot, plakãli torísi, lutoval'i, plakãli. Chlapi ñije, aňi jeden, stãli aňi sviece. Povãzaní šeci.

A potom to tam šetko ešće počítãli a mi zme počúval'i. A ke_to šetko urobil'i, nu nastavãli dvacãdva chlapou na jeden rãdok, takto zme mi stãli a takto ich posta-vil'i. A každyemu zavãzãli oči. A na každyeho sã porichtoval'i dvã strelci. Bosňãci. A mierãli. Jede_na hlavu mierãũ, druhí na prse mierãũ. A čakãli. A f tie čãsi jeden sã tak pomikãũ a skričãũ: „Jã sã kcem svojej smrt'i do očí d'ívat'!“ A akosi si strhnuũ tú handru z hlavi. A f tie čãsi – pãc po ñom s pištoľe torísi ten oficier. A chlap spãdoũ.

Prvί. Ešte aňi jede_ňespádoŸ. No to boŸ smelί chlap! Smelί chlap! Basorkáňeš! No a potom ŧeci tí strelci strelίlί a spadlί ŧeci. ŧeci. A bolo po ňich. Potom prišlί vojáci, poodvláčālί ich, pozobláčilί ich a tam bola jama a hñeď ich tam aj ukladalί do jami. Alebo ich poukladalί na vozi a odvezlί deši? Veru sã uŸ ñepamãtãm. Pozobláčilί ich, to viem.

A potom postavilί druhί rãt a zãsã dvacãdva chlapou to bolo. A zãsã ofcier, ċuo to komandovaŸ, nu zakomandovaŸ a ŧvacla salva a ŧeci otpadlί. ŧeci chlapi, ako tam stálί, otpadlί. Aj tίmto pozavãzovalί oċi. Pretίm. A treskla salva a oňi ċuo bi vrecã buh dolu. A jeden z ňίch... Iba ke_ċã zaċãu dvίhat! Ak sã dvίhaŸ, tak sã dvίhaŸ, ak sã stavaŸ, tak sã stavaŸ! Strašnuo! Aj sã opstaviŸ takί zakrvavenί, aj sã postaviŸ. Najprvej na kolená a potom celkom sã postaviŸ a stãŸ. No boŸ to mocnί chlap! A iba ke_ċkriċãŸ: „Ve_ci vi to draho zaplatίte, keť prίdu tí z druhej strani!“ Takto skriċãŸ, vrãj to si zaplatίte! A ŧetko ticho. Iba keď bãc! S pištole doň. A chlap spãdoŸ. A zãsã sã zaċãu skrúċãď a zãsã sã zaċãu zbierad' a dvίhad' a dvίhad'. Fur_ċã dvίhaŸ! A zãsã sã stavãŸ, aj sã postaviŸ! A ftedi strelίlί znova do ňeho. A zãsã spãdoŸ. A takto strelίlί doňho sedem rãs. Sedem rã_spãdoŸ a ŧez_rã_sã dvίhaŸ! Len sã stavãŸ, len sã dvίhaŸ! A len sã ukrċiŸ, ukrċiŸ na tej zemi a dvίhaŸ sã, a stãvaŸ, a stãvaŸ! Ćuo-kol'veg do ňeho strelίlί, zãsã sã dvίhaŸ. A vŸdi krvavejšί. UŸ boŸ aňi rieċicã ċerã-vί a le_ňemaŸ pokojã. Len ho ñemohlί dobiť. To bolo takuo strašnuo, strašnuo! ŧeci zme kriċãlί, uŸ boŸ celί krvavί. A potom prišieŸ jeden ofcier aš k ňemu blίsko a zblίska mu prestrielãŸ hlavu. No potom... Von uŸ vãdz űestaŸ. A bolί ŧeci mŕtvi. Pobilί ih aňi na bitúnku. Aňi na bitúnku. U_som viċeŸ kãċeċuo, som zaŸiŸ i takuo, i takuo, ale toto sã ñedã aňi vipovedať. To bolί samί Slovãci, Orauci, Trenċãňi, ċuosi bolo s Turca. A aňi ñeviem, otkãl' bolί ŧeci.

To bola druhã poprava, ċuo som viċeŸ a ċuo som na űej miseŸ biť. Sã d'ívať. No svinstvo! Strašnuo! Potom nãz ostatnίch Slovãkou uš keď bolo po ŧetkom, nu nãs porozċelovalί kãċe-tãċe a kaŸdieho daċel' (*niekam*) preċ poslalί. U_zme űebolί spolu tag ako pretίm. Nu mňa zadelίlί do Tal'ijãnska. A ŧieŸ som v drdi. Tam som ŧieŸ sãm z jednaasedemdesãteho. A uš ke_com tam prišieŸ, no strašnuo to tam bolo. ŧetko bolo tag od granãtou zbituo. ŧetko rozbituo, ŧetko rostrepanuo. űebolo jednieho krίċka, ċuo bi boŸ ostaŸ stãť. A tam zme bolί, f Tal'ijãnsku zme postupovalί a Tal'ijãňi utekalί. No a potom nã_zachitίlί a oċikovalί ŧetkίch. A šlί zme a prišlί zme aj do Ud'ini. Ud'ina, joj, to si pamãtãm, to bolo veľkuo mesto.

A f tom Tal'ijãnsku som boŸ aŸ doťel, kίm som űeochoreŸ na malãriju. Tã mi pomohla, ċuo mã potom odlãgrovalί zãsã do Prešova. No to mi ñevίl'ieċilί dobre a trãpim sã s tίm celί Ÿivot.

ROZPRÁVAL J. TURĈINA

Vojna sa skončela, ale boľavá spomienka zостаňe navždy. Ot kragujeváckej vzburi upľinulo v padzesiatem ósmem roku štiricadz rokvo. Naraz ľen novini písali, abi sa fšeci príslušníci sedzomdziesiateho prvého pešieho pluku f Trenčíňe dostaveli do Trenčina. Vibrál som sa aj ja, ftedi sedzomdziesiatpacroční, do teho Trenčina. Ej, ale zme si tam aj zaplakali. Postaveli tam na námesci veľkí pomník tím štiricácim štirom vojakom a fšetki ih mená sú tam vipísané. Potom horňizd zatrúbel tag jako pred štiricácimi rokmi, banda nám hrala do kroku a mi zme maširuvaili ces Trenčín.

ROZPRÁVAL G. TRNKA; 2.32. BÁNOVÁ, O. ŽILINA

1.64

NÁREČIE STREDOSLOVENSKÉ, LIPTOVSKÉ*

Černová, o. Ružomberok

TAKÉTO VECI SA ODOHRÁVALI

No ale čo sa stalo, čo nie, iba keď bolo počuť, že f Sarajeve v júli boli manébre veľikie. Rakúsko-Uhorsko malo paňouňíka, boľ šezdesiadiočníc, Frandzjózef ho volaili. Tak potom rátaaili, že tento už čoskoro zomre, tag richtovalaili, že ten bude za panouňíka v rakúsko-uhorskom štáte. Manébre boli f tej Hercegovíňe na tom území, čo patrilo ešte Srbom. Ľen tí Srbi vedelaili, a tí tieš tag ňemaili pokoj doz_dobre ot tíh Maďarou, tí sa vzbúrilaili. A takí mladí zbraňe dostaili a bolo povedanuo, že tam príde ten Ferdinand aj z manželkou. A tí si zmislaili, tam ho dočkáme a tam ho zabijeme. A takto sa stalo. Potom ho zabilaili v Hercegovíňe, v Bosňe ho zabilaili, aj ukazovalaili ho potom hňet, že jeden dvacadďvaročníc a jeden osemnázďročníc komitáci zabilaili Ferdinanda, násľedňíka trónu. Joj, tak fšetki zvoni zvoniaili po tíchto dďdinách fšade tomu panouňíkovi a teraz hňed' aj mobilizácia. Nariaduje sa riaditeľstvu v Budapešti aj vo Viedňi. Fšetkým nariadaili mobilizáciu. Do štiricadďva rokou kažď gu svojmu útvaru. Tí, čo majú dvacaťštiri rokou, tí majú dĕn a noc času. A tí, čo sa starší, tí majú dva dňi a dve noci, abi sa kažď dostavilaili k svojmu pluku. Narukovalaili. No a ja som už ftedi chod'iu ako s tím chlapí na tej plťi, ja som už maľ fted' pätňazď rokou. A už ten kamarád mi hovorí: „No ale, Šťefan, už ňebudeš so mnou kamarát.“ Ja hovorím: „Prečo?“ „Ja misím íd' do vojni.“ „A teras tieto plťe tuná?“ „No ňech si to už páňi, čo majú píli, ňech si to už robia, čo chcú. Luďia, ja ňemuožem už ňič sťiahnuď do Komárna, ja misím narukovať. Fšeci, do štiricadďva roki.“ No tak tie plťe daľi, ten pán tuná maľ viťahovaď na breh, vartáž vartovaľ a tuná bolo to drevo šetko. No a ti na vojnu! „Ti gďe jďeš?“ „Ja íďem do Komárna. A ti?“ „Ja íďem do Prešova. A ti?“ „Ja íďem do Budapešti. A ti?“ „Ja íďem do Spiskej Novej Fsi.“ Kažďí, gďe íšieu. A potom zase hňed' aj dáva sa na fšeobecnú známost, ľebo bola mobilizácia vihlásená a do osemnázďrokou. Kažďí, ktorí maľ osemnázď

No ale potom títo legijonári v noci kričaili na túto stranu: „Slováci, ktorí sťe na tej straňe vo zbraňi, ňestrielajte do nás.“ „Prečo, veť tuná som ja váž brat a tuná náz je moc Slovákou, zabijete svojho Slováka?“

rokou, devetnásť, dvacať, fšeci g odvodu. No a hñeď aj z domu si zobrad' jedlo na dva dñi a hñeď' aj íd' narukovať.

No tam vidíme, vo vlaku išli s toho Srpska, s tej Dalmácie, rañeních, tí vojaci hlaví zafačuvanie, ruku... Pánou a pañien a každá dávala tím rañením cigaretľe. „A gďe sťe bolí?“ Vraj f Srpsku. „A gďe sťe boų rañení?“ „Aha, tuná,“ vraj do hlavi, alebo do ruki. Ukazuvau. To tag nariekali. A tam je vraj bitka, prašťí aš strach.

No ale potom Maďarsko vipovedalo vojnu Srpsku, veľkí oheň dali tí Maďari. To boų takí bitkárski nárot, tak Srbija ñechcela kapitulovať a uteklo fšetko do Ruska. A ako spojeñedz Rusko zase vipovedalo vojnu Maďarom ako spojeñedz Juhosláviji, ako Slovañia, slovanské národi. A zase za Ňemca zastaų Ňemec. Ftedi boų Vilhelm král, ako aj Hitler boų, no tak to začalo sa prať, bilo sa. Joj, tak Srbija celá padla, fšetko zalí Maďari. Iba vojsko uteklo, potom Bulhari, Turci a šetko možné sa mrvilo ot tisícdevectoštrnáz do tisícdzdevectoosemnáz, sa bilo.

Hlat potom prišieu, ñebolo čo jest', bieda a potom už prišieu dáki s prvej vojni, že bude volačo, že naši bojujú f Taliansku. On boų zajatí f Taliansku, do armádi volali ich a znova bojujú proti vlasním bratom. Ňie, oñi tak povedali: „Mi ñeprídeme domou do nážho kraja, gďe zme zrodení, lebo f cudzinskíh lěgijách že sme bolí ako dobrovoľníci proti nám.“ Joj, tak teras, teraz v Ríme, už naše pluki malí vizbrojené, už otchoďilí na frond marškompáñije. No a teras prisahalí tam v Ríme na hlaunom námestí, že ñebude to Kragujevac, gďe štiricatštiri náz obesilí, zastrelilí, ñebude to Černová, gďe nás šesná zabíli, fšetki tie mestá rátaľi. Ňejďeme prvej domou, ja zahiñiem f Taliansku, ale ideme ešte sa biť. Ešte ideme na Rakúsko-Uhorsko. No a už Štefáñik boų s Francije poverení ako vojnoví minister za Čechou a Slovákou. No a začalí prať, ale bolí veľkie ofenzívi, tam bola taká voda, čo sa miselí prevážad' na druhú stranu na takíh loďách a tam na Taliana rakusko-uhorskí bilí. No ale potom títo legijonári v noci kričali na túto stranu: „Slováci, ktorí sťe na tej strañe vo zbrañi, ñestrielajte do nás!“ „Prečo, veť tuná som ja váž brat a tuná náz je moc Slovákou, zabijete svojho Slováka? Príte k nám, mi domou ñeprídeme prvej, kím to ñebude osloboděnuo, kím Rakúsko-Uhorsko ñebude rozbituo a mi Slováci budeme otrhnúť a budeme mať svoj štát, mi ñeprídeme prvej.“ „Kamarát, pozri vraj, čo ten vikrikuje. No a čo ti na to povieš?“ No ale zakázanuo bolo zbierad' dáke tie letáki, lebo tam zhadzovalo ľietadlo fšeliťjakie letáki. „Slováci ñebojujte tuná pri Maďaroch, ale príte tam na druhú stranu, tam máte už svojih bratou, dajte sa zajad' do Talianska, ako ñepriateľovi.“

No ale na Pijave bola hlauná ofenzíva. Rakúsko-Uhorsko malo ofenzívu proti Taliansku, tag naši, tí Slováci, celú nodz a celý dēn bilí kanóni tam na tú stranu a potom prestaľi kanóni biť a už pechota išla na tíh loďách, na tíh loťkách na ñepriateľa. No ale keť prišli, prvú líniu dobíli, tí sa podalí, druhú líniu dobíli, ale treťiu už ñemohľi. Potom tí dali protiútok, tí cofkalí a potom tí prali. Bitka veľiká. A tam do tej vodi bilí, bilí, bilí, tam sa už ñedalo preľiesť. A oñi sa prebilí a potom hnali až ot Pijavi, hnali až sem, do Šách. Rakúsko ñechcelo odbiť.

No a potom prišli sem domou a tuná už maďarskie nápisi po Ružomberku. Tam si to dajte dolu tú tabulu, dajte si opchot slovenskí alebo krčma. A keť to ñekceų zhodíť, dau bajonet a zhodíľi. A dajte si vraj po slovenskí. No čo sa ale ñestalo! Fšetko to pouťekalo domou. Hľinka povedá: „Ňemocñica, kasárñe, fšetko je prážno, fšetko to pouťekalo, veď náz muože dakto aj zapáľíť, aj orabovať. Slováci, ktorí

stě prišli z vojni domou, prítě sem, oblečieme vás a máte dvacat'päť korún na d'ën a buděte maď aj kost. Buděte Ružomberok chrániť, vartovať, strážiť, abi vám ho dakto nežapáliť alebo nepokradnuť.“ No tak fstupovali. A bola to slovenská dobrovoľná garda alebo to bola Jánošíkova družina. Takuo to bolo, Jánošíkova družina.

No a jednu ňedělu čo sa stalo, čo ňie, išli štiria po ulíci. Maľi zbraňe už tí Slováci. A po ulíci šli dve d'ieučatá, po drotuári (*chodníku*). A tá jedna mala tuná na kabáte ten maďarskí odznak, maďarskú slobodu sa to povie, takú stušku. A ten jeden Slovák to videť a prišieť k tej d'ieuke na drotuár a povedá: „Ďieučatko, na slovenskom mestě si ňenoz maďarskie odznaki, daj si slovenskí.“ No tol'ko hej povedať a hej ho vitrhnuť. No a tá utekala dvacat' krokoť, tam bývala. A utekala povedať bratovi. Pozrite, vraj čo sa stalo. MŇe vraj tento odznag vojať jeden vitrhnuť, čo v mestě majú stráž. A brata mala natporučíka a tí šeci sa hoďili na zem a už ľen čakali čo. A tá prišla, tá sestra jeho, chitila ho takto okolo krku: „Brad mŇoj, ňerop to, ňerop!“ Ako ho stisla, jeden vistreľiť s tej zeme a ten náboj viraziť i jedniemu, i druhiemu život. Ten vistreľiť a obidva tam dokonávali. A matka varila haluški. Bolo obet, ňeděla, d'eväť hod'ín alebo už d'esaď bolo. No tej povedali: „Heno vám umiera sin aj cěra!“ Tag utekala pozrieť tam, čo sa to tam stalo. A viděla, že hej cěra aj sin už dokonáva, už umiera. A tá takto si chitila hlavu: „Ježižmarija, ježižmarija!“ Vlasi si trhala, plakala, no ňedalo sa ňidž robiť.

Potom bou pohrep. Na jednej strane stáli Slováci a na druhej Maďari. Ftedi ešte Maďari utekali, tak po pohrebe napred odišli Maďari na štáciu, tú si držali Maďari. A Ružomberok si držali slovenskí dobrovoľníci. No už potom odišli aj tí za ňimi a potom každy. Dvacatštiri alebo aj tricat' kilometrou utekali do Maďarska, do Košíc, ta hore na Košice.

ROZPRÁVAL Š. HABOU

Aj legijonárom som bov. Ke_cme prišli s Talijanska robít porádok, choďili sme po úradoch, šaďe. Maďarov, Ňemcov sme vikazovali, moseli sa pratat, každy do svojeho. Slúbili nám role. Dostali také príďele. Nám tedi ňepríďelili, aš keť prišla parcelácia. Tam v Talijansku f takěj d'ed'íňe veľkéj v lágrach sme boli a tam nás Šťefáňig egzecírúvav. Potom sme išli sem na Slovensko robít porádok. Čo cudzích ľudí tu bolo napcható po tých úradoch, po staňicách!

ROZPRÁVAL M. KUKLA; 2.33. HAJNÁ NOVÁ VES, O. TOPOLEČANY

1.65
NÁREČIE VÝCHODOSLOVENSKÉ, SPIŠSKÉ
Baldovce, o. Levoča

GULKA V NOHE MI OSTALA NA PAMIATKU

Osemnáz roki som mal ftedi. Osemnáz roki som mal až v oktobru, no a už v maju som bul na asentirku. To bulo f petnastim roku, no a f šternastim roku še vojna začala. A to buli uš Tal'ijaňi z Maďarami, zato Maďare vipovieľi Rusom vojnu, i Ňemci buli, že maju pomoc. A co še зробило potim? Ta potim vipovedzel nam vojnu. Maďarom. Ta potim naz osemnázročnich scahl'i perve. Sameperve. To nas Tal'ijan scahnul. Hej, zme mušeli na vojnu. V oktobru som narukoval do Košidz a potim tam zme mal'i taki vicvig a o šesc tižňi už zrobili marškompaňiju, už na front. Ale robili to f Košicoch pri dzeviahťi honvidoch. To tag robili, že pervi, druhi, terci, to jag maržbatal'ijon, šol na ruski front. A štvarti, piati a šesti šol na tal'ijanski. No ta ja patrili, jag nas tam dzeľili, ja patrili do štvarteho batal'ijonu, ta štvarti, piati, šesti me šli na tal'ijanski front. To požičali nas, dzeviate požičali ku šedzomnastim honvidom fejervarskim, maďarskim tam požičali. Tote tri maržbatal'ijoni. A piateho decembra na tal'ijanskim fronce. Potim som tam bul tri mešace, a dvacepiateho februara uš som bul raňeni.

To mi buli tam perši tidzeň, abo jak, vo fronce buli vojaci, bo to na tih Doberdoch. To največše verchi f tim Tirol'u. To ňevitrimali me tam, bo to prišlo ras prez dzeň, v noci tam prišla kuchňa. Už i frištik (*raňajky*), i obiti, i večeru, i chľep, i cigareťle, duhan (*tabak*), to šicko me naraz dostavali. No tag mi nošili jim take mieški, co to še ukladali kolo kameňoch, žebi taki mal'i vihlad. Ta me jim toto jedzeňe ňešli. Jak som tak šol do huri hore skalami tam a jak som čul, že idze šrapner, ta ja še schuliľ tag medzi take kameňe. Jak som tag bul ščupeni, ta som dostal potim do nohi zo šrapnela kul'ku. A potim uš prišli dolu saňiterci. Ta me ňešli dolu do takich skaloch. Tote kaverni buli porobene, take ukriti, ked raňene buli, abo ke Tal'ijan bil, ta me še ukriľi kus. No tam som ležel tri dňi, co me ňemohľi viňesc stamac, co tak Tal'ijaňi bili. A potim me vzali saňiterci. Štirme prišli. Ta dvome me ňešli a dvome ňešli batoh a pušku, ta še prekladali. Ale me ňešli ďaleko. Ľem še tag ľalo ž ňich, ked me ňešli, hej, aš tam, dze bula perva pomoc.

Ta potim me dali do špitala. Ta ľem pervi špital' ot frontu. No a tam me mal'i bic či tidzeň, či keľo. No ale mi tam buli jeden dzeň. Na druhi dzeň jim pridze telegram, telefonovali uš s frontu, že šicko nove už idu raňene, cali špital' vitamperovadz von. Ta naz vzali stamac, šickih naz viladovali a na mašinu do Fejervaru do špitala. Šickih nas tam vzali a tam prazno. Bo tam nove raňene šli. Bo to perve mesco bulo, Nabrežina še volalo to mesto. Ta tam som bul das (*asi*) štiri tižňe, aňi teľo ňe, das tri tižňe som bul. A potim to šla Veľka noc. Tag ja sebe trimal, že ja bi chcel na Veľku nodz na urla_prisc. Ta ja še pital dochtora, žebi me puščil zo špitala. Ta uš pretim daz dzeň, dva, tri, uš som še obl'ikal, uš som na vizitu ňebul na posceli, som už na nohoch stal pri poscilke, ked bula vizita. Bo som sebe trimal, že še budzem pitadz von. A mi dochtor hvári: „Dolu nohavice.“ No scahňem nohavice dolu, ukažem mu. „A fijamik (*synak*), nem isc.“ Že eši ňe, že eši ňepujdzem. No ta som mušeli bidz ďalej. Na druhi dzeň, na terci dzeň za še pitam. Potim zaž

mi kazal dadz dolu nohavice, žebi vidzel, jake to mam, totu ranu. No ta že ked už calkom chcem, ta že me už pušči domu. Ale me vipíše do rekonvalescentoch, to dakedi taka jag zotavovňa bula. A tam prišl'i take, co su nedohojene, a tam potom to už jih lečidz ňetrebalo.

Tam bul jeden taki alevredeš, to je potplukovňik po terajšemu, ta vidzel, že to ňetrebalo lečic, ta poslal na dovolenku na dva tižne či jak. A toto še ňerachovalo (*nerátalo*) ňichdzi. Jak ší nastupil, ta on ce potim zaž vipisal ku utvaru, ku regementu. A pridze ku regementu običajne vojak s frontu rañeni, patri mu urlap. Vipisal me pan dochtor. Som prišol v ňedzeľu a f pondzeleg me vipisal von! Ku regementu. Už ňeegzistovalo urlap. F pondzeleg pridzem do regementu, še pišem doraz do raportu rano. No pridze na mñe rat: „Pan kapitan, poslušne hlaším.“ To a to. No, ale po maďarski to bulo, už teras to ňeznam añi vipovedzec.

Kec som prišol s frontu, ta som chcel urlap teras. Ta mi pan kapitan hvári tak, že kebi som bul prišol dva tižne skorej, ta bi som bul dostal dva tižne urlap, aj podostavali po tri tižne, buli na urlabu. Ale nautre (*zajtra*) še ma šicko zhañac, a ja prave už tam. Ta už mñe ňedal urlap, bo už prave šicko še zhañalo tam, bo chtore vo ftorek, f strelu šli robidz marškompañiju ďalšu do frontu. Ta ja prišol akurad na hotovo. Ta som bul po šickemu, po tim mojim, po tih mojih urlaboch. Reku, tu dostañem dva tižne, tu zaž dostañem dva tižne a ja ňedostal nič.

Ta potim mi ľem taku prepustku dali na dvaceštiri hodzin. No ale ľem f Košici že možem bic. No ale ja f sobotu šednul na mašinu a hibaj domu. Ta som bul ňevelo doma, ta som eši i f pondzeleg zostal doma a som až vo ftoreg rano prišol tam potim. A nas šlo tricedzdva abo jag na totu prepustku. A ňeprišl'i ľem štirme dobre. A tak šicke prišl'i jag ja prišol, co zme spožñil'i (*meškali*). Ta, reku, ňe sam som prišol. Bo f strelu, hvarim, už me aj do marškompañiji daju, ta ja už aj tak pujdzem, utre, poutru (*pozajtra*) ja už aj tag idzem do frontu. Ta ja už ňedbam, ja zostañem doma.

A potim nam dali trest. Každi mušel tak pri poscilke stac, tag v ataku. Atak! Tag mušel stadz dva hodzini.

No a potim už zme šl'i po Veľkej noci do frontu. Zme šl'i prez mesto, pres Košice, a to už každi dal domu znac. Ta to prišl'i rodiče tamok, chto abo šestra, abo už bratove, ta zme šl'i po calej cesce, bo to každi za svojim šol. Mac, či ocec, či šestra, či brat, ta to cala cesta. Hudba hrala, na stañicu zme šl'i. A tak potim zme šl'i na ten front.

Jak som potom s tej dovolenki prišol, ta už zaž robil'i marškompañiju. Ta už som na ruski front šol, bo už som prišol do druhej marškompañiji. Ta perva, druha, treca idze na ruski. Ta potim som zaš tu bul na ruskim. Ta tam som bul ľem šesc tižñi. A tag dozdz bulo cicho a potim še zrobila ofenzija nižej pri šesnastim, mi buli dzeviati tu regement. Ta pri šesnastim Rusi potim lapil'i tam utočic, ta tam prevrali front. Potim už šesnasti regement už mušel otstupovac. No a mi bez vistrelu, mi še mušel'i cofac tiš, bo bi naz buli obešl'i. Bi naz buli zajali tam doras. No a potim zme še cofli a zme zrobit'i jednu liñiju. Potim to už ľem zme v noci še cofali, ľem tag me frontu mali. A rano potim daz o trecej me mali šturmu, jak še briždželo. To bulo v juni, f same Rusadle

A ja tu do križoch som dostal a tu mi višla kuľa. No ale ta ja ešči daz dvacec kroki tim tempom ľecel, ľem dzeška preonačilo me, ale potim už som i ňevladal. Kref, ceple, ta som sebe tu trimal, to mi kref ščala pres palce, prez lajbl'ig obľečeni.

(Turíce). Mi dostali roskaz na šturmu. Ta mi viskočili zos tih dekungoch a idzeme prosto na tih Rusoch. A to kopa jih bulo tam, tih vojakoch. A tu za švardzľiňiju še harňe na pomoc, a mi nemame aňi jedneho človeka za sebu, a hvareľi, že mame. Němci za nami, že pridu nam na pomoc, jag budze ta šturma. A mi nemali aňi človeka tamok. Nikeho. No ta zaž nas tam opkolešili. A tam falad (*vel'ký kus*) zabrali stamag, ale zaž roskaz na tim levim kridlu, ta mi še cofľi ešči. Mi ucekľi. No ale potim jedna dzedzina tam bula, Bubuhince še volali. Ta mi až do tej dzedzini. No ale Rusi naz hnali, ta mi od domu ku domu, i Rusi prišli zaš. A nas tag od domu ku domu vipichali, vipichali. Zme prišli až na koňedz dzedzini. No od ostatneho domu mušiz zaž dzeška ucekadz, bo Rusi še furt popichaju.

No ta potim zme ucekali po polu. A ja tu do križoch som dostal a tu mi višla kuľa. No ale ta ja ešči daz dvacec kroki tim tempom ľecel, ľem dzeška preonačilo me, ale potim už som i ľevladal. Kref, ceple, ta som sebe tu trimal, to mi kref ščala pres palce, prez lajbľig obľečeni. Tu ešči pugilar (*peňaženku*) so_mal, i pres ten pugilar, i prez bluzu i prez mantel, šicko. A tu pulna nohavica. Som mal ovinovački a tu som mal pulnu nohavicu kervi. No a Rusi za nami šľi, ta ja še fcahnul, už som ľemohol nič.

Ta som už ľem ľehnul sebe do prikopki, gvera som dal na spodek, ešči taka trafka (*trávička*) bula a mlaka, voda f tej prikope, ta gvera na spodek a na ňeho ľehnul tam a som tam ľežel. Som mišľel, že Rusi prejdu ľem tak. Ale oňi postupovali za nami, oňi me mušeli vidzedz abo co. Jak prišli ku mňe tam, ta me ulapili dvomi za mantel, ta me virucili jag mačku ven. A me postavili na nohi. „Pan stupa v halboku Rusiju.“ No, ale me puščili, ta ja tam spadol na cesce. Ta som tam ľežel. Ja už ľemal pomoci, scahnudz nazad do prikopi. A našo robili rikcuk a obracili še na ňih a jich pritrimovali. Potom našo kuščik. Jedna ku hlave, druha ku hlave, sucho bulo, skurilo še. Našo už tam bi me buli dobili. No ale potim zajali Rusi das šedzom Maďaroh zdravich. Ta jih vedľi. A jag jih vedľi nazad za front, ta prave trafili na mňe. No, ta Ruz hvari jednemu: „Pan, beri jeho!“ hvari. No ta me vžali, ulapili tag za ruki a me tu posadzili na ruki, tote Maďare, a me ňešli a ja še jednemu tag za kark. Ja jim hvarel: „Pušce me a ice vi svoju cestu!“ No ale ta še rečovali, vežňeme ho do tej dzedzini. Tam zme ozdaj ňedaleko o_tej dzedzini ucekľi. No ta položili pot šop, šob bul zhoreti, ľem scena bula. Ta me po_ten mur tam položili, no a vžali, pošľi, jih vžali Rusi.

No ja tam ľežel a potim prišol aj taki Ruz jeden, co pozatku tam tiš še logoval (*ponevieral sa*), ta mi hvari: „Pan, ti idľi daľej tam, ta tebe vežňu tam saňitare našo!“ Ta ked ja ľemohol isc! Mi tam i palice take porichtoval a ľem me postavil na nohi, ta ja ľecel dolu. Ta me položil na žim. „Pan, ti ňepojdzež ňikuda, ti pomrjoš tu!“²²⁰ Ale potim som to vidzel, že to pomoci ľemam, ta som sam še bral. Na bruchu som šol dolu tu dzedzinu. A ulica tak šľa v dolľinu, ale falat. Ešči i diždža popadalo, blato bulo, jami buli od granatoch. Do jami vejdzem, ľemožem vijdzd dohuri, zľepeni.

No a pridzem na totu kiru (*zákrutu*) tak. A na koncu ulici tam jedna škola stala s tej dzedzini. S calej dzedzini ľem škola. To šicko bulo vipalene. A ja vidzel, že tam dvomi na cesce stal, jak som še tu skeroval tak. A nara_zmizľi. A oňi šľi do tej

220 Ty nepôjdeš nikam, zomrieš tu! – z ruš. skomolene

budovi a vidzim, že višľi nazat. A to buli saňiterci. Ruske. A už nošitka ňešľi a už leceli napred mňe. No a prišľi ku mňe a položil'i nošitka. Vzał'i me, položil'i Rusi do tej izbi tamok a už pritím mi tam zavil'i jaksuco. Postavil'i me, no a som še trimal tag za scenu a mi ofačoval'i jaksuco. Ten Rus, co me prišol tam potím opatrec, ta som ho pital: „Pan, zavij mi!“ A un hvari: „Ta ňečeho!“ Že ňema š čim. Ja hvarim: „Ta ja mam.“ Bo mi f každim ľavím vacku mal'i dva čumaki, ovazi. Ta som mu dal jeden. Ta mi to zakrucil kuščik, aľe tu už to bulo kuščig ľepši. Už tote saňiterci mi tam poradňe zavili.

A jak še zocmilo v noci, ta prišľi treni a nas šicko bral'i. A tam bulo pulno nas. Potím po schojdoch po hiži, všadzi dookola, i stretkom šori. No pulna hiža, co aňi ňebulo dze stupic. Ta i mňe položil'i medzi ňich tiš. No a prišľi tote treni ruske, ta to šicko bral'i a na staňicu a ďalej. No, ja kukam, ta tu šicko vipratano, ľem ja tam ľežím f kuce. Ta mňe zohabil'i (*nechali*). I jeden tam ľežel v druhim kuce. Ta to vidno, že z naz ňič, ta naz ňeberu.

No, aľe na ostatku oňi mal'i take vozi. Ta potím mňe položil'i na nošitka a me s tima nošitkami do teho koča šuchľi zo zatku i teho Rusa. A to Ruz bul ten druhi, co ľežel tamok. Teho Rusa tiž vzał'i a ku mňe tam dovedna. A naz na tim koču potím vežľi. Bo mi buli češko raňene. No a zme prišľi do Trebovňi. To bulo našo, Trebovňa, to bula naša eščik, aľe už ju mal'i Rusi, bo už cofal'i nas tam. No a tam už špital'.

Marodzil som štiri tižňe na vlaku a eščik štiri tižňe som bul f tej ňemocňici f Tuli. A potím už vibiral'i, chtore zdrafše, ta už na robotu davaj. No zaž mojich kamaratoh na robotu pobral'i. I ja idzem het! Mňe ňechcel'i puščidz z ňemocňici tamok. Idzem, idzem, mušľi me vipisadz von, bo ja šol ž ňima.

A naz vzał'i do roboti. To še volal'i kažone roboti, štatne. To bulo do Kuncova. To Kuncovo bulo od Moskvi ošemnac kilometre. Ta to taki bul zavot, fabrika, co stamac tota fabrika hnala vodu do Moskvi. No a mi tam šľi tote kanali kopac. Na totu vodu tam. Už mal'i buc kanali pokopane, aľe mož dajaku rezervu, abo či ja znam. Dozdz na tim, me tam kanali kopal'i.

No aľe prišlo v šedzomnastim roku, u_šicko nara_skapalo, ta už potím ňebulo. Aňi mináš taki ňebul, ta me še pital'i het, žebi nas transportoval'i ďalej. No aľe tro-me me buli take kamaraci, ta me ucekl'i stamac (*odtial'*). Aľe tiž zme buli v harešce (*văzení*) v Moskve.

A potím tam v Moskve do lagru. No tam lager bul veľiki, ta tam bulo das (*asi*) tri-štiritišidz našich. A f tim lagru zme ňebul'i aňi tidzeň. Ras pridze roskas: „Fšo nastupic! Po četiri nastupic, fšo nastupic!“ Cali ten lager. To nas tam bulo das štiritišic chlapoch. A tag nas popreviral'i a tag davaj na staňicu. Vlak stal a šickih nas strepal'i do teho vagona, na ten vlak. A to bulo v oktobru, tak počatkom oktobra, bo zme šľi, da_za štiri tižňe me šľi f tim vlaku. Aľe ňeznal'i zme, dze idzeme. Ta zme hvareľi: „Naz dahdze vežu do ľesa, budzeme dahdze dajake drevo rubadz abo co.“

No a mi tu še dze dostaňeme, pridzeme až na hraňice do Brodoch. To dakedi buli hraňice v Brodoch z Ruskom. Ta_mal'i hraňice, aľe to bulo Maďarsko šicko. No a tam už naz našo dostojňici čekaľi maďarske. A tote dostojňici nas tam privežľi cali transport z Moskvi tamog do tih Brodoch. A prišol ruski vlag zdolki a naž už bul tu doras tak. A už doraz zme prestupil'i do teho vagona, do našich, a teraz davaj ces Karpati ku Košicom.

Hej, eši v Brodoh naz do Lembergu otšikovali, cali transport na take zotaveňe. A ta me mali bic tri tižňe, či dajaku horobu zme ňepřiňešli stamac. A tag naz mali potim uš transportovadz domu. No ale mi tam nebuli tidzeň.

A stal še ten prevrat, tota revalacija še stala ftedik. No ta to potim uš šicko toto už ňe transport, chto skadzi chce, sebe pujdze domu, skadzi kemu bližej. Tak še

To zme prišli do mesta, ta to porozbijali sklepi a braľi muku, paľenku, šicko to do karčmoch, šicko to braľi, švabl'iki. To po švabl'ikoch še stupalo, bo švabl'iki nebulo dostac.

šlo potim uš. Bo jedne šli na staňicu a na staňici ja ňeznam, co tam bulo, bo mi tam ňepošli, taka strel'ba bula, veľo postrelaľi našich. Co to tam bulo, jaka tam bula bitka, ňeznam. Nas tag zonačilo, dvana zme buli tam take, co hvari: „Ti kadzi idzeš?“ „Ta ja na Košice.“ „I ja na Košice.“ „I ja.“ „I ja.“ No ta naz daz dvanaz bulo takich, co na Košice idzeme. No ta idzeme. No a ku temu še nam

prionačil taki jeden dustojňik, natporučik, ale už mal hvizdi dolu, ta už ľem... Sloviag bul, no hvari: „Hlapci, kadzi scece isc?“ „Ta, reku, na Košice.“ No ta un še tam pridružil ku nam, ta un nas tag vivedol s teho Lemberku, tak krajami, ul'icami, že zme višli von. A tam daľej zme vidzeľi taku cestu hracku, stromi, ta hvari: „Hlapci, mi še mušime dostadz na tu cestu tam.“ A po roľoch, prosto, diždž ľeje, blato a po roľoch, po oraňiňe! Pridzeme na tu cestu tamok, ta me še tam otrepali, očiscili bo-gaňče zblacene.

Pridzeme do jedneho mestečka, ale tricecpejc kilometre teras stadzi tam. Brotki še vola toto mestečko. To taka staňica, jak tu f Popradze, tote Brotki. Ta mi tam še pozhaňali, ta tam ľudzi bulo, no tih vojakoh našich.

Ta pridzeme do tih Brotkoch tamok, ta zme potim prešidali do tih naših vagonoch. Rano o šedzmej už zme buli f Premišľu. Už s Premišľa telefonovali, že idze transport, žebi bul vlak hotovi f Premišľu, na Vengri žebi šol uš. Bo idze transport a ket še rozejdze, ta bieda! Bo šicke sklepi (*obchody*) porozbijaju. Bo tak še robilo.

To zme prišli do mesta, ta to porozbijali sklepi a braľi muku, paľenku, šicko to do karčmoch, šicko to braľi, švabl'iki. To po švabl'ikoch še stupalo, bo švabl'iki nebulo dostac.

F tih Brotkoch prišol tam jeden vlak. Prišol jeden rušeň a tri vagoni. A to jag hurkľo šicko, ta to ňebulo aňi te vagoni vidno. To eši aj na tich peroch, dze še vagoni spojuju, ta eši aj tam staľi hľapi. A ten veduci zejdz, hvari: „Hľopi, co to robi-ce? Ja ľem tu poslani. S tima štiroma vagonami. Prazne su. A ja idzem zo životom. Tu,“ a nam pomenoval, „tu je jeden most podminovani. Ale je odminovani. Ale či je odminovani dobre, či ja prejdzem, to ja ňeznam, ja idzem zo životom. A ja muším isc, bo ja to som poslani, ja muším totu drahu preskumac, či to prejdzem, či to ňe-prejdzem. Ked ja prejdzem ščešľivo, tak pridze o trecej,“ bo to bulo daz o dzešatej večar, „ta pridze o trece jeden vlak, ta vas šickih zabere stadzi.“ No ta to šicko zešlo dolu. Nas tam bulo das pejctišic. Dachtori štiri roki, ja bul dva roki tri mešace tam v Rusku zajati, chtori tri roki i štiri roki. Bo jak še vojna začala, ta f peršim fronce ho zajali, no a štiri roki trimala vojna, ta štiri roki bul tamok a ňeška ma tu zahinudz na cesce? Ta to šicko poschodzilo dolu. Aj tag jak povedzel, on prešol ščešľivo. Tag aj o tej trecej prišol vlag jeden, že nas šickih zabral. Ale vagoni perva klasa, druha klasa, take co še šviňe vožili, co šeno vožili. Jake ľem vagoni buli, ta uš šicko tam bulo, že nas šickih zabral. Potim naz vžali až do teho Premišľa. No a s teho Premišľa

uš potim nas prebral'i našo dustojňici. Uš telefonovali, že pridze transport, žebi bul už vlag hotovi, bo še rozejdze po mesce, ta bieda. No ta uš tam zme pošidal'i doraz lem... A zme šli, večar o šedzmej či o osmej už zme bul'i f Košici.

A teras tam so mal takich troch kamaratoch, co zme bul'i od dzeviateho. F Košici zme mal'i regement, no. Od Lemberku uš každi vol'ni bul. No ta hvarim: „Co, hlopi? Idzeme še prihlašic, kedz me f Košici? Pridzež domu, pobudzež dva-tri dñi, ale do Košidz mušiz isc še prihlašic, že ší prišol z Ruska, ñe?“ No a oñi bul'i take starše hlopi, ta hvara: „No tak podzme, še prihlašime, nas pušča i pujdzeme domu.“ No ta co zme sebe mišlel'i, še prihlašime, nas popišu i pušča nas. Hej, co tam! Višetrovañe. F chtorim maržbatal'ijoñe ší šol na front, chtori vel'itel' bul, chto toto šicko, kedi to, f chtorim roku, jak, jakeho to ší šol, kedi ší bul ulapeni do Ruska. No a to kim nas povišetroval'i, potim nas poprebl'ikal'i, mundir nam dal'i vojenski.

No a potim, ja ket šol eší na front, ta eší Ferendz Joška kiral' bul kral', ja jemu prišahal. Ale ked ja prišol uš tu, uš potim bul Karol', ale ket še sterhol ten prevrat, tota revalacija, ta už aj Karol' z Maďarska uceknul. Už Maďarsko ñemalo vobedz nič. Ňikeho. Hej, ta teras co? Ta som prišahal maďarskej krajiñe. A tag nam dal'i urlab na dva mešace a na dva mešace minažgel't. Lenung mi virahoval'i, co som bul v Rusku, po štiri helere na dzeñ. Lenung štiri. Hej, potim minažgeld mi dal'i, ta to mi dal'i više tristo korun peñezi f Košici a tag hibaj na vlag a domu!

Dvacedzdva roki som mal, jak som prišol domu. Českoslovenška republ'ika perša še robila, ta eší tu som bul za vojaka. No ale to mi ñechcel'i rukovac, ale to darmo. Prišli kartki, prišli toto... To zme ñechcel'i isc. To eší Maďare robil'i šarapatu. Ta mi ñeznal'i, či budzeme Maďare, či budzeme Českoslovenška republ'ika, či co budze. Maďare tu še pchal'i. Oñi chcel'i tu toto brac. No ta mi ñeznal'i, co mame robic.

Mi ñechcel'i rukovadz ozdaj. No ta potim oñi prišli domu, ñit sina, ta bral'i oca a hibaj do Levoči ž űima. Ta tu pozbiral'i ocoh a hotovo. No a ženi idu tam na komando do Levoči, žebi puščil'i oca domu. „Jak pridze sin, ta oca puščime.“ No ta co mal'i robic potim? Ta mušel isc sin a puščil'i oca. Ale to ñe nadluho potim, to še uš skoro skoñčilo.

Oñi mi to tam, jak som prišol do peršeho špitala s frontu, co som hvarel, ta mi oñi šli totu kul'ku vibirac. Ona mi ñeprešla, bo to zo šrapnera, okruhla taka jag hrach. No ale ta tag naživo. Ta som lehnul, šestrička jedna mi tu lehla na harbet, tu na plěca, jedna tu na nohi a dohtor tam toto hejže dlube. Mušel tam sebe dzirku rostrihnudz vekšu a mi to vidluboval. A oñi to tam Slovinci jakeška to, oñi to tam aj rečuju, malo jih rozumec, ale baržej (*viac*) ñemecki rečuju. Ta oñi tam še rečovali zo šestričku. I klapkal po ñej tamok, že tam je, ale že ñemož ju dostadz vonka, bo še bars traše, bo ja še trasol bars, bo me boľelo bars. Ta hvari: „Dajce, ho vežñeme na operačnu a mu vibereme ju.“

Ale prišol telegraf: „Pratac šicko von!“ Tag zme pošli von. A ja tak prešol aj do Fejervaru do špitala. Tam prišla zaš tag vizita, dohtor vidzel, že tam je noha rezana uš, a ja še jim ñepriznal, som še bal, že mi budze vibira_dzaš. Ta ja še ñepriznal. Ta mam ju doteras. Teraz už nič, ale sperša robila šarapatu, tag mi skakala. Teraz ñe.

Strašnuo tá vojna, ňeboŭ aňi raz doma cez vojnu, ostaŭ tam. A cez vojnu mu maď' umrela aj oťedz umreŭ, aľe na pohrebe veru ňeboŭ. A maď' doz dl'ho chorela. Cez vojnu boŭ deľäko v Rusku, veď' aj šetko porospřavau, aľe deže, to vieš, ke_ci tam ňeboŭ, darmo budež o tom vravieť. Pri kanoňieroh boŭ. Aj sa natrpeŭ dost'. Koňe mu pľece zlomil'i a na vojňe samá voš, hmís, fš'i mal'i. Tam sa modz natrápiŭ na tej vojňe. Ostatňi přišieŭ z vojni, aľe veru iba takí otrhaní sa vráťiŭ a na vojnu si zau rúče hábi, americkie, a tie pošl'i.

ROZPRÁVALA M. PÁNIKOVÁ; 2.34. KRIVÁ, O. DOLNÝ KUBÍN

1.66 NÁREČIE VÝCHODOSLOVENSKÉ, ŠARIŠSKÉ Krásna Lúka, o. Sabinov

TÁ PRVÁ VOJNA...

V decembri šternasteho roku me mušeli isc trojo stadzi. Preč, na zakopi. Zakopi brac, keď Rusi še pchal'i, šag už v Bardijove bul'i. Pošli me do Prešova a vof Prešove už nas potom dzeľil'i. Chtore ku Malemu Šarišu, chtore ku Kapušanom, sem a tam. No a mi zme bul'i vof Kapušanoch. Za Prešovom, hej. Joj, aľe to ňedobre bulo tam! Žima, šviatki jag i teraz dochodza, Novi rok, šňich, voda, přišlo ceplo, puščil, ščapane, zmočene šicko a dze spac? Vof paňskej stodole, vof pľevoch pšeničnich. Tam zme spal'i. Ket peršu no_dzme spal'i, ftedi nam chcel'i nohi pomarzac. Šicko mokre a to zamarzlo, ňe, topanky pomaržl'i. No na druhu nodz hvara chlopi: „Ňič, každi še zobuc! Onučki pot sebe!“ No vera me tag zrobil'i, ta ňebulo tag žimno. A onučki vischl'i. Aľe rano trebalo stanuc, ta boganče ňemuh na nohi fcahnuc. Bo bul'i zamrznute. No a zaž do roboti daľej.

Stama_dzme potim ucekl'i, zme bul'i dva tižňe doma. Naž richtar na_zahlašil. Hej, přišl'i šandare, šup z nami nazat. Ta som še dostal do Prešova. Vof Prešove naz ňeznal'i a tag naza_do Kapušan. Ta už potim našl'i spis, že dze zme bul'i. Tam som dostal šezdz hodzin špangle, šicke trojmi. Noha prikapčana tak a tam pri stole šedzec. No ta take chlopčiska šidzemnadzročne.

Jag zme stamac toto už otpokutoval'i, tak potim do Fint'ic. A daľej do roboti. Ja še tam pochorel. Zaž naza_do Kapušan, do Bardijova potim me pošl'i stamac. A moja ľube panove, co še potim f tim stalo! Mi tam dostal'i, jag Maďar poveda: van teta. Rozumice, co to je? Ta vam povim po našemu: fš'i! Tu škrobem, tu škrobem, co to je?! Ki d'abol, co to je?! Darmo bula košuľa žimušna – cepļa. A ja potom še zoberem tag medzi te deski, še zoblečem, patrim, hoj, ta to jag vrabenki (*mravce*) chodza. Vžal, šub ju tam medzi deski. A z Bardijova potom naz vžal'i do Fint'ic. Ta už nam tam daľi kvartile aji

... aľe še ňedadz do Ruska. Bo tam, jak še dace a vaz ulapia, noz odrežu, ucha, oči vidľubiu, prirodzeňe a vas pušča. Tak še širilo. Ta take mlade mi to veril'i, že to pravda.

po chižoch. Tidzeň, abo jak som tam bul, na zakopi me chodzil'i tag doľeva hore, hej. Mňa už to ňedobre. Jeden dzeň, druhi dzeň, dochtora ňebulo. Ja še potom zebraľ, idzem ešči do roboti. Ale nazad už me ľem vedľi. Už som ňemuch. Privedu me večar ku dochtorovi, dochtora ňit. A co teras. Saňiterci. Ta tam, dze som bul na kvartil'u, ta i ceplo bulo, kožuľ mi daval'i, bo muž bul želežničar, kožuľ ten veľki, cepľi bul. Ta ked mi bulo ceplo, šicko som zrucal. Ked bulo žimno, tag zo mnu nabijalo. Rano ku dochtorovi, saňiterci fur_tam chodzil'i. Pridzem tamok, dze už jak prišol vof kaštil'u paňskim, no ta ošetroveň bula tam. No f poratku. Sameperše teho. Poc sem! Horučku, hou, štirace! Ja ňebirujem (*nevládzem*) na nohoch stac. No a čom ti še skorej ňehlašil?! No ta ja mišľel, že ľem tak, ale už teras som ňemuch prisc. No ale si much fčera prisc. No, nič, ležec tu na onim. Tam maľi chišku, jako marotka.

Dochtor, un me šumňe ošetroval. Daval umšľagi (*obklady*), hento-tamto, aji pohurki daval. Ta som tam ležel cali dzeň a na druhi dzeň rano do Prešova do ňemocňici. Ale jak? Išli vojaci z vozom a antalki (*súdky*) ot piva vežľi prážne. Ta na tote antalki, ta me zavežľi do kupel'i. Vikupal som še. Šag ňemaľi co zo mňa hol'ic, šak co mohľi? A tak potim tam ku staňici do ňemocňici. A jedzeňa jake bulo, take bulo, ňidž ňepasovalo, nič som ňejit. Šicko tam na poliške bulo. A dochtor ket prišol, ta co mišľice, že mi daco daval? Ulapil za ruku a patrel, jak tota žila funguje. Serdečna, i na nohe. I pokival z ruku: „Dobre.“ Ja tam ležel šezdz dňi. Po šezdz dňoh naz dal'i potim tam f kasarňoch. Šag znam, jag dakedi. Tam bul'i šustri dakedi, krajčire a co, bula vojna, ta už tam ňebul'i, bul'i vipratane. Tam nas šuchľi. To še volalo trupareň. Zomreš – zomreš.

Ta už tam prez dzvere, tam naz viňešľi a už f poratku. Ta naz viňešľi šesnasc. A do rana, moje ľube, naz ostalo trojo. A tote šicko zomrel'i. Ked rano pridze dochtor, tag ešči po štiroh dňoh nas šub v noci do Košidz na vlaku. ňemaľi mesca f Košicoch. Fšadzi zapolňeno, marodoch fšadzi polno. Dze na_zrucil'i, co ja znam? Šternaz dňi som tam vigľaňcel v baraku, tam medzi takima chlopami, chtore už bul'i vihojene. Ta znace, jaki tam kozd zlati bul? Jedzeňa a jedzeňa! Jedzeňa bulo, i vino čarne, i šicko. No ja ňemuh jesc! Mňa to ňepasovalo nič.

Koncom januara, začatkom februara, ale še ňedadz do Ruska. Bo tam, jak še dace a vaz ulapia, noz odrežu, ucha, oči vidľubiu, prirodzeňa a vas pušča. Tak še širilo. Ta take mlade mi to veril'i, že to pravda.

Ale ke_dzme prišľi na front, raz vojna, druhi raz ľem hermi, trepe. A to ňe tak, jag naz učil'i. Ket sebe ňedaš pozor na sebe, še ňeskriješ, ta podľa teho, co naz učil'i, aňi jeden ňežije. Šicko vibite. Tam každi mušel madz rozum a každi še mušel zachovac tak, žebi bul skriti, žebi mal krit, žebi ho ňetrafil'i. A ňeraz me ucekal'i, oj, mario bohova! A Rusi vihnal'i. Ked me maľi odich, ja patrim na pušku i puška prestrel'ena. A ešči i remiň. A to jag zme ucekal'i a oňi s kulometoch šal'i, no a ja to ňecit'il. Vobedz nič. No ta jim ukazujem: „Paterce chlopi! Šak tu kul'ka prešla pres pažbu. I remiň prestrel'eni.“ „No ta ščesce“, poveda, „že tebe ňetrafilo.“ No a ja to potom hlašil. Zebraľi to, dal'i mi druhu. Bo toten už postril'ani, ta už ňepatrel mňa. A zaž ďalej idzeme šidzemnadz dňi, dozat, jag dzeň, tag noc. Me prišľi dachdzi nad valal (*dedina*), ta idzeme spac. Ale me bul'i rosprašene tak, že naz bulo ľem stopejdzešat. S tišidz dvasto ľudzi me ostal'i stopejdzešat! I veľitel' praporu i ordinanci, i saňiterci, šicko.

F kuchňi ňebulo nidž jesc. Ta ľem to bula bida. Dze me prišľi, ta išľi na zahradi. Kapusta še dala jakoška a hlub ľem pokusac, votku viciadz a vipl'uc potom. Inakši

še ňeda. A bob aňi mišlec. Ľem pokusac, aľe žebi ho polknuc, ta ňe. Ked me prišľi dachdzi tak, že me našľi ogurki, ta tote už še dalo jesc. Chodz aňi sol'i ňebulo.

Ľežime na takej luke a ja i zo Šariša jeden, hvarime: „Ej, už ňedobre.“ Ja mu hvarim tak: „Ti, prisambohu, un zašpi. Un budze stal, un zašpi.“ A mi ňič. Mame šiceg vistroj zloženi tu i puški i šicko a mi na bruchu davaj zhuri dolu. Precahl'i še. A taki uvoz bul, tag zhuri dolu briškom do cesti. Vešľi me a tam Ňemci mal'i kuchňu. Pridzeme ku Ňemcom, pitame jesc. Hvara, co bulo, ta už našo prišľi, ňi-mame. No ta ňimame, ta ňimame. „Znaš ti co, ňit pomoci, podzme po tim valaľe daco hľedac.“ No aľe keho d'abla najdzeš, ke tam už Rusko prešlo. Sem-tam našo prešľi, co tam najdzeš?! No a mi pošľi, daz v dzešedz maštal'ňoh bul'i. A mi našľi potom tak f takim kuce hnuj narucani. Tam bula butka зробena a tam mal daz ošem kuri. Otvorime, ta tam ňid ňič. A f tim kuce, aha, čekaj, ta z rukami hrebeme. No aľe kebi bula eľetrika jak teras, aľe ľem zo švabľikom. A tam deski. Mi vžal'i stamag štiri kuri. Hlavi zakrucil'i a dobre. Už teraz budzeme ma_co jesc! Kuri me zebraľi, aľe f čim jih varic?! A dze?! Idzeme hore valalom, idzeme, mešaček švicil. Na ploce tam krasni kondir (*plechová nádoba*). Ja znam, či pre šviňe varila, či pre keho varila co, ňezname. Hvarim: „Hen, kondir, zobereme ho!“ Vžal'i me ho. A hore tag bul jarečeg jeden a druhi hlavni bul. Kraki bul'i, ta idzeme tu. To znace, tote kuri še nam tak skubaľi, že ňetrebalo aňi paric. Hňed bul'i oskubane. Kondir ten vimival, bo votka išla. Vimil šumňe, vičuchal s kameňom, zo šickim. „No a te-raz dreva tam dajakeho sucheho pozbiraj!“ Po tich krakoh nazbiral, kameňe me podložil'i, kondir tam a tote kuri, ja už ž ňima narabial. Potrančiroval sem a tam a do teho kondira. Šub jich tamok. Vodi ľem kus, ňevelo. Ľem kebi nam zavrel'i, ta budzeme i tag hlapi. Akurad lapil'i nam tote kurki vrec (*vriet*). Čujeme, chtoška idze hore tima kamencami. Už cma bulo, ta še mu kameňe popod nohi motaľi. A naras potom i šabľa mu čerkla. Hvarime: „Prisambohu, jakiška dostojňig idze. Ta naz Boch skare tu.“ Aľe ľem stojime, patrim (*pozeráme*). Jag vidzime už ňeda-ľeko, jak tamten obačil, ta un v nohi. A ja do plašča, kondir za ucha, ucekal som. A un potom kriči: „Hej, vojak, vojak! Ňebuj še,“ hvari, „ňeucekajce.“ „Počkaj,“ hvari, „ňebuj še.“ Jak še ozval, ta už čujeme, naž veľitel' – natporučik. Vracime še nazat. Mal eľetriku, zapal'il a hvari: „Jeden i druhi,“ už nas poznal, „co to mace?“ „Ta pan oberlajtnant, mame to a to.“ „Aľe už hotove?“ „Ňe, no co ľem lapilo nam teraz vrec.“ „Polušce to nazat, ňej to vre.“ No aľe to už nam vihašilo šicko. Zaž ňedajbo-že, ňiš še rozhorelo. Lapilo vrec. Un potim, jag už vre, vibrat nožik. A z nožikom už džube, už probuje, či dobre, či ňedobre. A mi hvarime: „Pan oberlajtnant, ešči ňe. To ešči ňemože bic.“ Bo to ešči surove bulo. No ta hvari: „Dobre, f poratku.“ Ta už potom še uspokoľil, až jag mi hvarime, že už

**U jedneho me našľi tag aku-
rad jag i tote kuri, tak f kuce.
Tiž hnoju polno nakladzeno,
prirucano. Ta taki bravedz bul
das štiracec-pejdzešat kilovi.
„Ej,“ hvarime, „ta ti, kamarad,
už našľ!“**

bi to bulo, že už je uvarene. Jemu dva litki (*spod-
né stehná*), jednu takoj tam zjedol pri nas. Druhu
do novinki okrucil a hvari: „Chlapci, ked možece,
vždi sebe to zrupce. Vidzim, že sce šikovne, ja
ňemožem,“ hvari. „Bo na mňe bi še doznaľi, ta ja
ňemožem isc kradnuc. A vi ked možece, f porat-
ku. Aľe už som na cali dzeň utre (*zajtra*) gaval'ir.

Už mam co žesc. Šag ja tiž hladni, aľe ja ňemožem isc kradnuc. Ja tak potrebujem jezdz jag i vi.“ No i pošol. Ešči nam peňeži dal. Mi ňechcel'i, no i tag nam šturil

pejdzešat korun. No ta naco nam pežeži, ta co za nich kupim, dze? Ked ucekame?! No ale ke_davaš... Un šturil do kešeňi (*vrecka*) tam temu a f poratku. A mi še potim s tim rozdelzil'i obidvojmi a daco me žedli teho meska. Ohrižli tote kostečki. A totu polifku? Zname, bo to ňevelo bulo, mi to vipili. Lemže to aňi soli ňebulo, aňi ničeho, ale masne bulo. Aj bez soli. Verabože, šicko dobre bulo. A kondir me tam ochabil'i.

Pridzeme na mesco, tam, dze zme bul'i, ta už idzeme sebe šmelo. No ta tote, co bul'i na straži, ta naz vidzel'i, že idzeme? Frasa, ked oňi spal'i, možno na puške spal a naz ňavidzel'i. No ku_zme sebe lehli, pospal'i, no dalej idzeme rano. Tak cali dzeň. Večar dzeška lem f polu zme bul'i, co aňi valala, aňi nič.

Nam še to minulo a našemu dostojňikovi tiž mesko višlo. A potim na_zaž dal tag nad valal, ta jag obicajňe. A stadzi ňešleobodno ňikemu isc. A pripojili še ku nam dvum druge dvojmi. Ale už me pušku vzali. Ta chodzime, chodzime, ta hledame zo staňi (*stajne*) do staňi. Aš potim u jedneho me našli tag akurad jag i tote kuri, tak f kuce. Tiž hnoju polno nakladzeno, prirucano. Ta taki bravedz bul das štiracec-pejdzešat kilovi. „Ej,“ hvarime, „ta ti, kamarad, už naš! Polaka do chiži zarecaskac (*zaretiazkovat'*), žebi ňevišol! Pušku daj hev a stuj tam.“ No a me otvorili a mojeho brafca, piv mu jednu. Ozdaj lem tag zhučelo f staňi. Potom me ho zabrali a cahali.

A kuchňa už tam bula, kuchare bul'i, lemže ňimal'i co varic. Pricahňeme, kuchare špia sebe. Oňi tiž hladne bul'i, no ale co mali robic?! Pobudzime jich. „Stavajce hore!“ „Co?“ „Stavajce a vodu hrejce. Mace vodu ceplu?“ „Tu mame.“ A rup! Jag oňi to obacili, raz-dva ta voda bula hotova, už ho parili, hňetka čisca. A mi štirmi tamok pri nich. Naras pridze zaš ten naž oberlajtnan, co naz našol v jarku. No ta un tiš chcel žrec. „Šak sluchajce, chlopi, ta či budze general' ki fras, ked bruch pražni, ta každi hleda coška.“ „Ta tu coška nam doňešli, prašucha.“ „A chto?“ Zapalil el'etrik. „Tote? Ale rupce čim skorej. Ale znace co, kuchare? Jim štirum a pre mňe po takim kuše mesa a ostateg zrubadz a na gulaš.“ „No ale co dame na gulaš? Co žemakoh nič. Ňimaju nič.“ Ja jim hvarim: „Sluchajce! Šag hen ňedaleko kapušnice, aha. Berce mechi!“ „Ej, ta maš pravdu.“ Pošli z mechami mašinakami. Priňešli, zošekali, zonačili, šup tamok. Taki rano bul gulaš kapustovi, lem tag hermelo. Ta to ket človeg dbaž o sebe, ta pujdzeš. Ale jag ňedbaž o sebe, ta, verapaňe, zhiňeš. Plano. Zhiňež hladom.

No a nakoňedz zme še dostali zaž do frontu nazat. Napravo Ňemci, nalevo Ňemci a naš prapor f stretku. Ta hvareli, že Ňemci coška, ale Ňemci take l'udze, jag i mi bul'i, a take strašlive bul'i jag i mi. Oňi bul'i chlapi, ked bul kl'it. Ale jak še lapilo bic... Prebili na njih, na Ňemcoch. Mušli me otstupidz nazat. Jak tam prebili napravo, ta mi mušli tiš še cofnuc. Už tam zakopi me mali v zatku, ta do tih zakopoch.

Potom še dostali aš Turci, jeden pluk tu bul. Bo oňi, Turci, lapili z nami bojovac, pri nas. Lemže ňimal'i co žrec, ňimal'i zbraňi, ta našo jim daval'i, tak to šlo. Jak Tali-jan vipovedzel vojnu, moro zavrel, ňebulo skadzi dac. Ta mušli kapitulovac Turci. Bo oňi še na Ruso_hňivaju, i ňeska še hňivaju. I perše, i teras. No ale co oňi prišli, aňi kulometa, aňi nič. Puški mali. Ked me išli tag zhuri dolu do zatku, ta nam hvara našo podostojňici, žebi me še ňešmiali z nich. Bo potom naz ochabia. No ta mi mišleli, že to Rusi. Oňi mali oblek skoro taki jag i mi. Lemže tote čapki tu šilt, tam šilt, take vikrucane dluhe bul'i. Ta tu patrelo mu šild i na predek. Ale toto ostatek

fcale jag Rusi. Šak to Rusi! Ňe, Ňe, to su Turci. No ta oŇi potom nocoval'i na tim boku a mi na staŇici nocoval'i. A mi potom predŹ, i oŇi, oŇi svoju cestu iřli do fronti.

Ta som bul vov Raju. Raj ře tota obedz volala. Po_takim brehom me bul'i za tri tiŹŇe. Ale richtung zo sebe Ňezrucic! řicko na sebe, i puřka, i řicko. A kaŹdu hodzinu po prikope. Urćeni do pretku ku Ňim, jedne tam, druhe nazat, spojka. A tu valal vi-paľeni, řicko, no paŇski dajaki dvur tam bul, bo tam bul komin, bul'i ŹeleŹne brani. Ej, mariobohova, ta perři ras to bulo strařne! Ale potom, jag uř ře kuz ořmel'il... A Turci tag bul'i bl'isko v zakopoh z Rusami, ře grana_do ruki a buh do zakopu! Abo Rus, abo Turci. Ked me iřli perři ras, veřli me do zakopu a idzeme. Un tam stoji, co nam ukazoval, bo od nas tamog bul z nařeho vojska. Dajaki natporućik s kulometami. Vel'itel', ta ľem ku Ňemu me chodzil'i na spojku, ře co nove. No a un tam stal, co ked ŇeznaŹ dze, ta un ce odvit. Bo to v zakopoch, ta un ma tam v řemi bunker, ta ti i ŇeznaŹ, ře dze. Ket potom idzeme nazad od Ňeho, ta un nam opatra nařo naboŹŇice, co mi mal'i, řtiracec. A oŇi mal'i taku vel'ku, jak saŇiterci dakedi nořili, ta oŇi mal'i nakladzene tote naboŹe, take mal'i uŹ jag Rusi, konce řpicovite. Jag i Ňeřka uř. A un jih mal nasipano, nakladzeno tam a co nam rospravial. Ta co nam ukazal, ta dobre, a jinakři me ře Ňemohl'i... Naraz idze Rus, tam pre_zakopi rus-ke dohuri. Muřel bidz vel'ki chlop. Znace. No zbaćil mu tag hlavu, piv mu. UŹ je hore

**KaŹdi mal za opaskom taki no-
Źi_krivi a jag uř ľecel, ta darmo
Ruz ruki trimal hore i puřku.
Skoćil, pav mu tu s tim noŹi-
kom! A to pichnul mu tu, pocah-
nul, prerezal řili a uř hotovo.**

birdi. Naras skl'agnul. A oŇi: „UŹ je tam, Rus.“ A mi hvarime: „Podzme hetka, bo ked lapia teraz bic, ta aŇi stadzi ře ŇedostaŇeme nazat.“ Ta me umi-kaľi. A potim ře Rusi pobral'i, tag daz o tri dŇi. Na Ňich. Bo oŇi bul'i fpretku, ta na Ňich, na Turkoch. A mi bul'i jag rezerva vzatku, po_tim brehom. No ale ked naz malo bulo! Co jeden batal'ijon, jeden

prapor, to malo bulo. A me ćekal'i vimenu. Mal'i prisc poľske vojsko naz vimeŇic. No ta tag jag najutre rano, tag daz o dvuh abo jak, tag naz do ľesa po_teho breha. Tam a tam poćkame, Ňiř pridu Poľaci. OŇi nastupia a mi pujdzeme. Hej, dobre ľudze! Ja Ňeznam, ći Rusi pobaćil'i (*zbadali*), ći Ňepobaćil'i, ked lapil'i pradz na tich Turkoch, ta biju, ta trepu. A mi na kraj ľeře stojime. A co teras? DostoŹŇici hvara: „ćlapci, Ňić, muřime stac.“ Tamtih Ňit a mi teraz ŇemoŹeme umknuc. Jak ře telo bije, tri kroki kaŹdi jeden od druheho, kaŹdi sebe vikopadz jamu na ľeŹaćku, řebi much stril'ac, řebi v dzire bul. ľez bul viřej a roľe bul'i ŇiŹej. A mi tam uŹ roscahnute a patrime, tag v obit, abo poobedze, pul jednej, tag bulo. Turci ućekaju zo zakopoch, Rusi jih vihnaľi. A řicko ućekalo ku temu ľesu. Ked oŇi ućekaľi, Turci, priřli pod ľes. Naz obracil'i a Turci ostaľi stac. No a priřli potom i Poľaci. Ta oŇi ře řkopaľi zaŹ za nas. A tag zrobiľi, ře ja ľeŹel tu, ten tam a tu, řebi ten Poľak stril'al pomedzi teho, řebi ta kul'ka iřla. Ked uř potom Rusi ře pćalaľi, ked me otvoril'i oheŇ, Rusi Ňić. A Turci ket skoćil'i potim, ćtore ostaľi, ta to som eřći Ňevidzel. Bo hvareľi, ře Ňemci cořka, ale taki narot, to som Ňevidzel, jak Turci. To Ňeľem ja, ale ćtore me tam bul'i, kaŹdi mal tu za opaskom taki noŹi_krivi. Ked bi sce znaľi, dakedi garbare mal'i, co skuri (*koře*) rezal'i, talpi (*podr'ážky*). KaŹdi mal za opaskom a jag uř ľecel, ta darmo Ruz ruki trimal hore i puřku. Skoćil, pav mu tu s tim noŹikom! A to pichnul mu tu, pocahnul, prerezal řili a uř hotovo. Tak ře potim robilo, bo uř Turci vidzel'i, ře maju pomoc, ře zme tam. I tak ře naza_dostaľi Turci do zakopoh do svojich. Ale keľo tam Rusoh ostalo, ćtori ře dostal ku Turkovi, amen cma. To Ňimal pomoci, řivota.

Ta mi, ked už stamadz išli, ta me hvareli, že Němci jakeška. Ale Němci, ked bul Ruz rañeni, ale prisambohu, ked ñebiroval, ta trojmi na puško_ho ñešli. Ale ñebil'i. Ale toto, očivišne zdravi chlop, a rezal ce. A hotova vec, ñimaš pomoci. Potom še umkli a tag me potom prišli f šesnostim roku dzešateho augusta do Brežan. Mesto f Polsku. Ta_me bul'i dva tižne a po dvuch tižňoh verch, hura, lez a mi idzeme do zakopoch.

Kamaraci mi pisali zos tal'ijanskeho frontu. A mi pretim bul'i dva raz na šturm. A mi pisal Števo, že bul som telo a telo ftedi a ftedi. A ja som bul tiš. Dva razi me bul'i, me šturmovali. Z Rusami. No ale žijem a zdravi som. Ta tam bul'i za tri tižne abo jak. V leše, ale ked me tam prišli, ta znace, co tam bulo Polakoch? Polakoch tam bulo nabito, bo tam bulo Polsko. Flaki (*črevá*) po tich stromoch, hrabi, bo tam najvecej hraboh bulo. Taki mladi les. Tak prišli potim, ta me mušel'i kopadz a pratac. Ta_me bul'i v zakopoch a me še pripatrali, co Rusi robia. Bo oni bul'i na takim brehu a mi v leše bul'i. Mi fše vidzel'i, co oni robia. Ta potim každy noc, jak chceli izdz dopretku ku nam utočic, ta vecej jag do tižna každy nodz išli prez vodu lafki robic, bo voda bula napred nas. Každy večar, ked už bulo tag daz dzešedz hodzin. A mi hvarime: „Aha, už robia mosciki. Počkaj!“ Jak prestalo, našo pošli za ñima, odebral'i, už pošol dolu vodu. No ale ked veľo, ta veľo.

Ta jedneho me mal'i tam Rusa za dva tižne, co me ho v noci na patrolě ulapili. Poradni chla_bul. Taki mal das tricedzdva roki, vecej ñimal, añi ñeznam, či telo. No ta ho trimal'i tam pri nas. Naž vel'itel' ho mal v jeho chiške. Ta un fše prez dzeñ prišol ku nam do zakopu a mi še ho pitame tak: „Sluchaj tu! Skol'ko vas tam jest?“ A un poveda: „Nas,“ hvari, „bohato, tri korpusi.“ Mariobohova, znace, co to je tri korpusi voj-ska?! Šak to añi s čapkami ñimal'i nas co bic, kebi bul'i šicke prišli. No i un vera tam bul. Až jak potom napravo bul'i Čechi, bo tam bili za tri dñi – jag dzeñ, tag noc. Tag bili Rusi, lem tag hermelo. A našo kanoñire čumeli. Lemže s tim še mil'ili Rusi. Tu bul lez a tag dohuri kl'in bul hore a zaš tu dolu, a zaž les. A pres toten kl'in vidzel'i, že mame zakopi. Ta oni podľa teho bili prez lez i na ten bok, i na ten bok. Ta fše še bilo lem za nas. Na naz nič. Lem za nas. Bo oni išli podľa teho, že to už mame rovno. No ale potom jag už oni Čechi tam prepuščili, jeden dzeñ trimal'i, druhi dzeñ, ale sakra, ked nam ñedal'i žradlo! Kebi nam bul'i dali žradlo, ta ešci bi me bul'i trimal'i. Chodz bi jim bul'i i d'abla dali, ta bi ñebul'i trimal'i. No, ta zozatku naz беру. Mi fpretku a oni zozatku. Tu dajaki zo Šonvara potporučik, take krive nohi mal, taki chlopčisko, že kebi mu bul, prebačce, do zatku kopnul, ta bi bul skočil ñeznam dze. No a un chcel pana vel'keho dostac. Ta jag mi ucekame, bi me bul'i ucekl'i ku tristo osmemu pluku doleva, ñebul'i bi naz Rusi zebraľi. Un povedzel: „Nič, añi bohovi!“ Pušku, a dozatku strilac! No ta chto ci pujdze teras? Tu Rusi idu, kule leca, no jak to teraz vipatra? A un viskočil zo zakopoh dohuri, zrobil sebe kl'ik a s karabini pif-pif na Rusoch. A Rusi išli dolu lesom ku nam. A tote, co prišli skorej, ta nas popreskakovali ponad našo zakopi. Ta ftedi jag mal'i granati v rukoch, ta ked ñe ten Rus, co bul pri nas tote dva tižne či keľo, añi jeden živi ñit. Bo kebi lem bul rucil jeden granad medzi nas... A mi bul'i tag napchate, co zme ucekal'i, ale un naz zoprel, no šicke zme hotove. Ale ten kriči: „Ñebi, chorošije ľuďa!“ Oñi potom ostali stac. Oñi idu dalje a un hvari: „Vintofki kidaj!“ Puški žebi zme zrucali i un z nami. Ked ñe un, ta zme hotove šicke.

A un nam živod zachrañil. A temu potporučikovi, znaš, co zrobili? Ket prišli po-tim Rusi, jeden spretku, druhi zozatku, pres ten zakop preskočil, ulapil pušku za

hlaveň, piv mu po hlave! A z bodakami šub do ňeho! No, už ší vihral! Tam ostal. No a un chcel sebe pana robic.

ROZPRÁVAL F. BUJŇÁK

Ta ňeurekom, mŇe še podarilo už dva vojni prekonac, bo bula tota perša, tag bula druha a Buch sam ňebecki znaju, že či to ešči i treca ňebudze. Ta tote dva, dzekovadz Bohu, ta zme jih jakoška preterval'i, ale jag hutora, tota jag bi mala bic, ta to račej še sam zahrabadz za živa do žemi, žebi to človeg ňevidzel, co bi še tam malo zrobidz zos švetom...

ROZPRÁVALA A. HUDÁKOVÁ; 2.35. OSIKOV, O. BARDEJOV

SLOVNÍK

© 2014 Karolier Ecker

ZO SLOVNEJ ZÁSoby Z OBDOBIA PRVEJ SVETOVEJ VOJNY

Katarína Balleková

Samostatne spracovaný slovník výrazov z oblasti militárií predstavuje jazyk v svojom dynamickom vývine, keď sa okrem domácej nárečovej lexiky dostávajú do slovnej zásoby nové a cudzie lexikálne prvky, ktoré sa v jazyku udomácňujú. Slovník je prameňom poznávania, ako sa prevzaté slová v našom jazykovom prostredí spontánne adaptovali a stali sa životaschopnými.

Do slovníka sú zaradené lexikálne jednotky vyexcerpované predovšetkým zo slovenských nárečových textov z archívu dialektologického oddelenia Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV, ktoré sú v upravenej podobe predstavené v predkladanej publikácii v časti Antológia nárečových textov. Dalším zdrojom lexikálneho materiálu bola odborná literatúra o prvej svetovej vojne, ako aj dostupné denníkové zápisy z obdobia tzv. veľkej vojny. Mnohé výrazy z oblasti militárií sú spracované v *Slovníku slovenských nárečí* (SSN), v ktorom je zahrnutá lexika zo všetkých tematických okruhov, ale do tohto veľkého diferenčného slovníka opisujúceho nárečovú slovnú zásobu nemohla byť začlenená taká heterogénna škála lexikálnych jednotiek, akú predstavujeme v slovníku z obdobia prvej svetovej vojny. Vo výkladovom slovníku sú okrem slovnej zásoby z oblasti vojenstva zastúpené výberovo aj výrazy (vyskytujúce sa v nárečových textoch opakovane), ktoré bezprostredne súvisia s týmto historickým obdobím a vojnovým konfliktom a dokresľujú atmosféru prostredníctvom dobových reálií, napr. názvy štátov (neoficiálne pomenovania) s obyvateľskými menami, cudzie zemepisné názvy ako miesta významných vojenských udalostí alebo strategických bodov. Ďalej sú to slová označujúce rozšírené choroby a fyzické zmrzačenia, slová týkajúce sa hospodárskych pomerov z domáceho zázemia, príp. z pôsobenia v cudzineckých légiách alebo na cudzokrajných zajateckých prácach, názvy vojenského výstroja a výzbroje, slová z oblasti stravovania vo vojenských útvaroch a čiastočne aj citátové slová a citátové výrazy (najmä vojenské povelý) a pod.

Absolútna väčšina slov a výrazov predstavených v slovníku sa do živej slovenčiny dostala prostredníctvom nemčiny. Do slovnej zásoby hovorenej reči sa predovšetkým z nemčiny dostávali lexikálne jednotky z oblasti vojenstva a vojenského života, pretože slovenské územie ako súčasť Rakúsko-Uhorska až do roku 1918 patrilo pod vojenskú správu kráľovskej a cisárskej armády, kde bola nemčina jazykom armádneho velenia. Veľký vplyv na udomácňovanie slov v slovenčine nemec-

kým prostredníctvom mal (už v predchádzajúcich storočiach) aj kontakt slovenského obyvateľstva so stálymi posádkami nemeckého cisárskeho vojska, ktoré sa zdržiavali na našom území nielen vo vojnových časoch, ale aj v čase mieru. Mnohé zo slov predstavených v našom slovníku militárií sú zachytené v slovenských písomnostiach už oveľa skôr. Zo 17. a 18. storočia poznáme zo slovenských textov (podrobnejšie pozri Doruľa, 2014, s. 23 – 24) slovo *maširovať* ‚pochodovať; odtiahnuť (o vojsku)‘, *verbovať* ‚získavať na vojenskú službu‘, *verbovanec* ‚kto verboval‘; *verbunk* i *verbunok* v širšom význame ako vojenskom ‚uchádzanie sa‘; z označení vojenských hodností a funkcií sa do slovenčiny prebrali cez nemčinu slová ako *fenrich*, *fendrich* ‚nosič vojenskej zástavy‘, ktoré malo aj svoj slovenský ekvivalent *zástavník*; *kaprál* i *kaprál*‘, *felbabel* i *felbabel* – označujúce poddôstojnícke hodnosti; *lajtnant*, *haubtman*, *hauptman* i *hautman*, v slovenčine však rozšírenejšia podoba *hajtman* i *hejtman* (s ďalším významom) popri slove *kapitán*; ale aj *obršter*, *obrster*, *obrštlajtnant*, zriedkavo aj *kommendant* – označujúce dôstojnícke hodnosti. Už zo 17. storočia je zaznamenané slovo *foršpan* ‚záprah s vozom na povinný odvoz nákladu pre vojsko‘, rovnako prevzaté z nemčiny. Veľká miera prenikania nemeckých slov do slovenčiny z oblasti vojenstva sa prejavila teda v období, keď slovenské etnikum podliehalo v mierových časoch kráľovskej a cisárskej vojenskej administratíve, najintenzívnejšie však v období tzv. veľkej vojny, keď boli muži pochádzajúci z územia dnešného Slovenska riadnou súčasťou rakúsko-uhorského vojska a domáce obyvateľstvo bolo priamo zasiahnuté svetovou vojnou. Prudký technický rozmach v oblasti vojenského priemyslu, zbrojárstva a hospodárstva, ako aj využívanie nových technológií prinieslo so sebou nové, doteraz nepoznané reálie a s nimi aj nové pomenovania, napr. *opakovačka*, *repetírgver*, *manlicher*, *poľná kuchyňa*, *goizererka*, *talianske boty*, *raky*, *tlstá Berta*, *štíhla Ema*, *pontón*, *trén*, *pionier*, *yperit*, *plyn*, *granát*, *kukuričný granát*, *dekung*, *mínomet*. Veľkou intenzitou preberania cudzích slov do slovenčiny sa vyznačujú aj slovensko-maďarské jazykové kontakty, keď maďarsky hovoriace spoločenstvo bolo geograficky i historicky v sústavnom hospodárskom, kultúrno-spoločenskom, administratívnom a právnom vzťahu s domácim slovenským etnikom. Nasledujúce slová prezentujú lexiku bohato preberanú z maďarčiny, v slovenčine už zdomácnenu, napr. *alezredeš*, *ezredeš*, *ermešter*, *felmentovať*, *feltinberenda*, *hadnad'*, *honvéd*, *mentovať*, *munkáš*, *parančnokšág*, *sabadčág*, *šarakózo*, *tartalík*, *zamentovať*.

Prvá svetová vojna sa vyznačuje veľkým pohybom slovensky hovoriaceho obyvateľstva mimo domáceho územia, čím sa do prirodzeného jazyka, teda i do nárečí, inojazyčným vplyvom z ruštiny dostávajú nedomáce jazykové prostriedky prevzaté v prostredí východného (haličského, ruského) frontu, z pôsobenia v cudzineckej československej légii Družina založenej na ruskom fronte v prostredí ruskej armády, ale aj v zajateckých táboroch v Rusku, napr. *denščík*, *drevňa*, *cinga*, *lecherátka*, *dobrovolc*, *ešalón*, *biletka*, *bronevik*, *črezvičajka*, *krosnoarmejec*, *menševik*, *bolševik*, *moskal'*, *navojovať sa*, *oddychať*, *sunduk*, *tepluška*, *tlmač*, *trojka*, *účastok*, *vojovať*, *zemlanka*.

Z taliančiny, s ktorou prišlo slovenské obyvateľstvo do kontaktu predovšetkým na talianskom a sočskom vojenskom fronte a domáce obyvateľstvo v kontakte s talianskymi zajatcami na našom území, sú známe lexikálne prevzatia ako *garnizión*, *garniak*, *avanti*, *arneštícia*. Prostredníctvom jazykových kontaktov na srbskom

fronte sa v menšom množstve do nárečových útvarov dostali zo srbčiny výrazy ako *domobran*, *rat*, *selo*, o čom svedčia zaznamenané nárečové texty o vojne publikované z oblasti slovenskej jazykovej enklávy žijúcej v Banáte, Báčke, Srijeme, vo Vojvodine. Napokon aj angličtina mala bezprostredný vplyv na jazyk slovenských mužov dlhodobo žijúcich v Amerike, vstupujúcich do cudzineckého vojska formovaného v Spojených štátoch amerických, ktoré bojovali v prvej svetovej vojne na strane dohodových mocností. Z angličtiny sa do slovenčiny prebrali a adaptovali sa v nej v menšej miere lexikálne jednotky ako *bróvning*, *leginon*, *ofiš*, *prizionier*. Vplyv češtiny na živú slovenčinu sa v oblasti vojenstva neprejavil v 20. rokoch minulého storočia takou mierou a intenzitou, ako to bolo v tom období pri jazykových kontaktoch slovenčiny s nemčinou a ruštinou. Dôvodom bol fakt, že keď bolo ustanovené československé velenie a do vedenia armády sa dostali domáci dôstojníci, v domácom jazyku boli už veľmi vžitý germanizmy, austriacizmy a rusizmy preberané z vojenského názvoslovnia rakúsko-uhorskej armády a od Rusov (pozri Trávníček, 1920, s. 6 – 7).

Vo všeobecnosti je v slovníku zastúpená predovšetkým neutrálna lexika z vymedzených tematických okruhov, ale aj stylisticky príznakové lexikálne jednotky, napr. *gverík*, *frajtrík*, *hlaváč*, *furtiak*, *glancovať*, *glančiť*.

Do slovníka zaraďujeme i na prvý pohľad bežné slová typu *drôt*, *fajka*, *invalid*, *letec*, *maród*, *oddych*, *oheň*, *plat*, *vagón* a i., ktoré získavajú na pozadí vojnových udalostí svoj špecifický význam.

V záhlaví heslovej state uvádzame normalizovanú (štandardizovanú) podobu heslového slova v jeho základnom gramatickom tvare v súlade s koncepciou uplatňovanou v Slovníku slovenských nárečí.²²¹ V abecedne zoradenom slovníku je do heslovej state zaradená jedna lexikálne jednotka dokumentovaná obyčajne aj v rozšírenej hláskoslovnej podobe, resp. vo viacerých hláskoslovných variantoch. V odôvodnených prípadoch sú do heslovej state začlenené ako heslové slová viaceré tvarovo i hláskovo blízke lexikálne jednotky. Pri viacvýznamových slovách vykladáme v slovníku len významy týkajúce sa tematickej oblasti vojenstva. Ďalšie možné všeobecné významy slova z priestorových dôvodov neuvádzame. Výklady týchto významov sú dostupné napr. v citovanom Slovníku slovenských nárečí či v iných tematických vokabulároch. Význam jednotlivých lexikálnych jednotiek nevykladáme encyklopedicky ani vedeckou definíciou, ale spôsobom zrozumiteľným širšej kultúrnej verejnosti. V slovníku využívame v minimálnej miere odkazový aparát. Na vzdialené hláskoslovné varianty heslového slova odkazujeme výberovo na príslušnom mieste abecedy, napr. *guker* p. *kuker*; *kver*, *kvér* p. *gver*; *hajtlant* p. *lajtnant*. Heslové slová obsahujú slovnodruhovú charakteristiku. Podstatné mená sa združene označujú skratkami rodu: *m.*, *ž.*, *s.* (ak sú v heslovej stati uvedené viaceré podstatné mená, ktoré nemajú identický gramatický rod, každá lexéma je označená samostatnou skratkou rodu); osobitne sa označujú pomnožné substantíva skratkou rodu a skratkou *pomn.*, substantivizované prídavné mená sa označujú skratkou rodu a skratkou *subst.*; prídavné mená skratkou *príd.*, slovesá skratkami

221 „Nárečové jednotky, ktoré nemajú príslušný spisovný formálny ekvivalent a nesú znaky nespisovnosti, sa uvedú v takej podobe, akú by mali... v spisovnom jazyku. Nárečové lexémy bez formálnych znakov nespisovnosti sa neupravujú; stávajú sa heslovým slovom.“ (SSN 1, s. 29)

vidu *dok.*, *nedok.*, obojvidové slovesá charakterizujú skratky *dok.* i *nedok.*, citoslovce sa označuje skratkou *cit.*, ustálené spojenie sa označuje skratkou *spoj.*

Predstavená slovná zásoba z tematickej oblasti vojenstva a obdobia prvej svetovej vojny je dnešnému používateľovi slovenčiny takmer neznáma. Niektoré lexikálne jednotky zo zaznamenaného súboru zostali v slovenčine zachované v minimálnej miere, mnohé viacvýznamové slová si zachovali len časť svojich významov, niektoré nadobudli nové významy, isté jazykové prostriedky zažívajú v slovenčine opätovný rozmach a našli svoje funkčné uplatnenie v jazyku. Vedecká edícia nárečových textov prepísaných zo zvukových záznamov, ktoré nahovorili autochtónni obyvatelia na základe vlastných spomienok na prvú svetovú vojnu, je ojedinelým kultúrnym dedičstvom, jazykovým obrazom i pamätníkom o nie tak vzdialenej dobe a ľuďoch, ktorí vo svojom jazyku a hovorenej reči prirodzene využívali domáce i cudzorodé, pôvodom inojazyčné jazykové prostriedky, obohacovali nimi existujúcu slovnú zásobu, prispôbovali ich domácejmu jazykovému prostrediu, funkčne ich využívali, pričom neúčelné tvary či významy sa časom z jazyka vytrácali alebo sa ich vývin zahatal. Antológia nárečových textov doplnená o slovník militárií je bohatým svedectvom o hospodárskom, kultúrnom spolunažívaní a o jazykových kontaktoch viacerých etník, ktoré postihla vojnová katastrofa na začiatku 20. storočia. Štúdium, opis a sprístupnenie jazykových prameňov širšej verejnosti otvára nové možnosti vedeckého bádania v jazykovede i ďalších vedných disciplínach.²²²

222 Skratky používané v slovníku: *dok.* – dokonavé sloveso, *m.* – mužský rod, *mn.* – množné číslo, *nedok.* – nedokonavé sloveso, *obyč.* – obyčajne, *p.* – pozri, *pomn.* – pomnožené podstatné meno, *príd.* – prídavné meno, *R-U* – rakúsko-uhorský, Rakúsko-Uhorsko, *s.* – stredný rod, *spodst.* – spodstatnený tvar prídavného mena, *spoj.* – ustálené spojenie, *sv.* – svetový, *tzv.* – takzvaný, *voj.* – vojenský, vojnový, *ž.* – ženský rod.

SLOVNÍK

HESLOVÝ VÝRAZ

ablez, ablezung m.

ablezovať dok. i nedok.

abrichtovať nedok.

abrichtovať sa dok. i nedok.

abristovať dok. i nedok.

abtreten cit.

adjutant m.

afirovať dok. i nedok.

agitačný príd.

agitovať nedok.

achtung cit.

ajncel' m.

akzecírplác

Albánia ž.

alezredeš m.

Amerikánec m.

anabáza ž.

Anglia ž.

Anglikánec m.

angrif m.

angrifovať nedok.

areštácia ž.

armáda ž.

armeoberstkomando s.

artiléria ž.

arzenál m

asekurovať dok. i nedok.

asentírka, asenta ž.

asentírovať, asentovať
nedok.

auf cit.

HLÁSKOVÝ VARIANT VÝZNAM

ablézovať

*abrichtirovac,
obrichtovať*

obristovať

aptreten

afirovac

achtunk

Albánija

alevredeš

Anglija

arneštícija

armeobrstkomando

atalérija, artilérija

sekurovac

*aksentírka, asentierka,
asintierka, asenda*

*asintierovac,
asentiruvat*

vystriedanie na stráž, v službe, v boji

1. (vy)meniť, (vy)striedať v službe,

2. (u)končiť voj. prezenčnú službu

viest', dávať základný voj. výcvik

s nástupom na voj. službu obliecť si
uniformu, narukovať

odovzdať al. odovzdávať voj. službu,
výzbroj i výstroj, uniformu

voj. povel odstúpiť!

pobočník dôstojníka

končiť voj. službu, odovzdávať výstroj

ktorý robí agitáciu

robiť nábor, získavať prívržencov al.
členov

voj. povel pozor!

trest umiestnením do samoty

p. execírplác

Albánsko

voj. hodnosť štábného dôstojníka,
podplukovník

Američan

namáhavý voj. ústup z bojiska, z nepria-
teľskej krajiny

Anglicko, na strane Dohody

Angličan

voj. útok

útočiť

prímerie, stav bez vojny

vojsko

veľiteľstvo armádneho pluku

delostrelectvo

sklad zbraní a munície

zabezpečiť poistnou zmluvou

odvod na vojnu pre potreby armády

odoberať za vojaka, odvádzať pre
potreby armády

voj. povel vztyk zo zeme!

HESLOVÝ VÝRAZ

Austria ž.

Austriak m.

austriatsky príd.

avancírovať dok. i nedok.

avanti cit.

avizírovať dok. i nedok.

bagáň m.

baganča, baganca ž.,
baganč, baganec m.

bachmajster

bachtár, bachter m.

bachterház

bajonet m.

bajonet auf cit.

bajpika ž.

bakár m

banda ž.

barák m.

bašiak m.

batalión m.

bataliónskomandant m.

batéria ž.

bedínovať nedok.

bedinunk ž.

befédrovať dok. i nedok.

befel m.

befelovať dok. i nedok.

Besarábia ž.

betón m.

bezecovaný príd.

biletka ž.

biť nedok.

bitka ž.

bl'uchta ž.

bodák m.

HLÁSKOVÝ VARIANT VÝZNAM

Austrija

*Avstrijak, Austriják,
Austriák*

austrijackí

bagaň

*bagandža, bakanča,
boganča, bokaňča,
bugandža, bakanč,
baganc*

bakter, bochter

bajonét, bajnet, bagnet

barak

bašák

batalijon, patalijón

batalijónskomandant

baterija, batrifa

pedínovať

befedruvat

befel'

beton

besesuvaní, besecovaní

bilétka

1. R-U monarchia, **2.** oblasť dnešného Rakúska

1. obyvateľ R-U, **2.** príslušník R-U armády

patriaci k R-U, súvisiaci s R-U povýšiť, udeliť vyššiu voj. hodnosť voj. povel vpred!

odovzdať rozkaz, informovať o rozkaze vojak bez hodnosti

voj. kožená šnurovací topánka, polovysoká, na podrážke okovaná cvokmi a podkovičkami

p. vachmajster

1. obecný strážnik, **2.** železničný strážnik

p. vachterház

voj. bodák, bodná nožová zbraň nasadzovaná na pušku voj. povel na bodáky!

voj. bodák, dlhá bodná zbraň nasadzovaná na pušku

vojak pechoty, pešiak

voj. kapela

jednoduchá provizorná ubytácia (obyč. drevená) na spoločné ubytovanie vojakov druh tabaku

väčšia voj. jednotka, prápor

veliteľ práporu

palebná delostrelecká jednotka

obsluhovať, posluhovať

obsluha

povýšiť, udeliť vyššiu voj. hodnosť

voj. rozkaz

rozkazovať, vydávať voj. rozkazy

historická oblasť dnešného Moldavska a Ukrajiny po Čierne more, za 1. sv. vojny pripojená k Rumunskému kráľovstvu

voj. jedlo, krúpna kaša

zajatý, obsadený

povolávací lístok

útočiť, mocne burácať pri streľbe

voj. formácií

voj. jedlo, zeleninová polievka

bajonet, bodná zbraň s možnosťou nasadiť ju na pušku

HESLOVÝ VÝRAZ**boj** m.**bojisko, bojište** s.**bojovať** nedok.**bojovný** príd.**bolševik** m.**bombardovať** nedok.**Bosniak, Bosanec** m.**bota** ž.**brigáda** ž., **brigád** m.**brigádírka** ž.**brocak** m.**bronevik** m.**browning** m.**bubnista** m.**bunker** m.**burg** m.**burš** m.**Caporetto** s.**ceduľa** ž.**celta** ž.**centrálne mocnosti** spoj.**cepelín** m.**ciagel'** m.**cibak****cigaretľa** ž.**cimra** ž.**cinga** ž.**cinter** m.**HLÁSKOVÝ VARIANT VÝZNAM***bolšovík**bombarduvat**Bošňiak, Bošaňec**brocák**brovňing, bról'ing**Kobarid**cágel**cintir*

voj. bitka znepriatelených voj. síl

miesto, kde sa bojuje, front

viest' voj. bitku, zúčastňovať sa v boji súvisiaci s bojom

stúpenec bolševizmu, prívrženec ľavého krídla bývalej ruskej Sociálnodemokratickej robotníckej strany

zasahovať bombami, obyč. zo vzdušného priestoru

príslušník bosnianskeho národa

voj. kožená šnurovacia topánka, polovysoká, na podrážke okovaná cvokmi a podkovičkami - *p. drevená b., talianska b.*

väčšia voj. jednotka, obyč. z dvoch plukov

voj. čiapka so strieškou

voj. chlebník

obrný vlak, pancierový vlak

1. zbraň (napr. pištoľ, puška), **2.** dlhá guľová zbraň, guľovnica

voj. bubeník

maskovaný chránený úkryt vo voj. priestore

hradné sídlo

voj. sluha

mesto Kobarid v Slovinsku (tal. Caporetto), miesto významnej bitky (24. 10. 1917) v 1. sv. vojne na talianskom, tzv. sočskom fronte úradné nariadenie, príkaz

1. stanová impregnovaná plachta, **2.** stan z nepremokavého plátna

ústredné mocnosti al. Trojspolok, označenie Nemecka, R-U a jeho spojencov počas 1. sv. vojny vzducholod', pomenovaná podľa konštruktéra F. Zeppelina

náboj, nálož

p. cvíbach

cigareta, fajčivo

izba vo voj. ubytácii

choroba z nedostatku vitamínu C, skorbut, prejavuje sa napr. krvácanosťou ďasien

cintorín

HESLOVÝ VÝRAZ

cipov m.

cisár m.

civil m.

cofat' nedok.

cofnúť dok.

Conegliano s.

cúg m.

cuksfíra, cuksfírér,

cuksfír m.

curik cit.

cušpajz m.

cvíbach m.

cvičenie s.

cvičište s., **cvičák** m.

čapat m.

čata ž.

čatár m

červené límce spoj.

červienka ž.

čierny obchod spoj.

črezvičajka ž.

ďalejslúžiaci m. spodst.

defilírka ž., **defilírunk** m.

deka ž.

dekel m.

dekung m.

delo m.

delostrelec m.

delostrelectvo s.

denščík m.

HLÁSKOVÝ VARIANT VÝZNAM

cibil, cibíl, civil', cibíl'

cúfat'

cofnuc, cefnuc

Konegliján

cuk, cúh

cukfírér, zuksfíra

cušpajs

cvíbak, cvíboch, cibak

četa

čatar, četár

defelírka, defelírunk

*dekunk, dekunek,
ďekund*

dzelostreľectvo

voj. kožená šnurovacia topánka, polovysoká, na podrážke okovaná cvokmi a podkovičkami

vladár cisárstva, panovník

1. civilista, nevojak, **2.** civilné šatsvo, nie uniforma, **3.** občiansky, nevojenký život

ustupovať z pozícií

zatláčiť, ustúpiť z pozícií
mesto Conegliano zapálené pri talianskom ústupe po prehre pri Caporette, na Piave, sídlo vojenskej nemocnice

vlak

voj. poddôstojnícka hodnosť, čatár

voj. povel ústup!

príkrm

suchár, voj. chlieb

voj. cvičenie, manévra

voj. cvičisko

skupina, družina

menšia voj. jednotka

voj. poddôstojnícka hodnosť

vojaci R-U armády, pomenovaní podľa charakteristického znaku na voj. uniforme

infekčná choroba prejavujúca sa horúčkami a začervenaním kože

nelegálny, pokútny predaj a obchodovanie

mimoriadna trestná a vyšetrovacia komisia pre boj proti kontrarevolúcii a sabotáži v Rusku po VOSR, skrátené čeka, ČK - „črezvyčajnaja komissija“

vyslúžený vojak, ktorý koná voj. službu nad rámec voj. povinnosti, zupák

defilé, slávnostná voj. prehliadka s pochodom

teplá prikrývka (súčasť voj. výstroja)

pokrývka

zákop

ťažká strelná zbraň na veľkú vzdialenosť, kanón

vojak delostrelectva, kto obsluhuje ťažkú muníciu

vojsko, kt. obsluhuje ťažkú muníciu

voj. sluha

HESLOVÝ VÝRAZ**HLÁSKOVÝ VARIANT****VÝZNAM****desiatnik** m.**dezertér** m.**dezertírovať, dezertovať**
dok.**dínst** m.**divízia** ž.**dobrovolec** m.**dobrovoľník** m.**dobrovoľný vojak** spoj.**Dohoda** ž.**doktor** m.**domobrana** ž.**domobranec,
domobranca,
domobran** m.**dosluhovať** nedok.**dovolená** ž. spods.**dôstojnícky zástupca** spoj.**dôstojník** m.**dragonier** m.**dráha** ž.**drevená bota****drievňa** ž.**drotársky pluk, d.
regiment** spoj.**drôt** m.**družina** ž.**egzecírovať, ekzecírovať****ekrazit** m.**ermešter** m.**eroplán** m.**erzaczataliónkádér** m.**erzackompánia** ž.*dezentír**dezentírovať**dinst**divízija**dobrovoľec**dobrovoľní voják**dochtor**draha**drut, drát**eroplán**erzadzbatel'ijónkádér**erzackompánija*

voj. poddôstojnícka hodnosť

voj. zbeh

zbehnúť od vojska

služba

väčšia jednotka vojska

príslušník čs. légií, člen zahraničného
voj. odbojavyslúžený vojak, ktorý koná voj. službu
nad rámec povinnosti, zupákvyslúžený vojak, ktorý koná voj. službu
nad rámec povinnosti, zupákSpojenci, označenie Spojeného
kráľovstva, Ruska, Francúzska počas
1. sv. vojnylekár - *p. poľný d.*vojsko domobrany, rezervné, obyč.
pozemné vojsko na obranu územia štátu
honvéd, príslušník domobranynadsluhovať, slúžiť pri vojsku nad
stanovenú dobu

voj. dovolenka

voj. hodnostná trieda rotmajstra

vojak s hodnosťou, šarža

príslušník voj. jazdeckva

železničná trať

p. bota

dedina

Trenčiansky 71. peší pluk R-U armády
(odvedenci zo severných častí R-U, jeho
príslušníci boli vzbúrenci v Kragujevací
1918)

ostnatý drôt (obyč. na zátarasy)

1. väčšia voj. jednotka, prapor; **2.** česko-
slovenské légie, jednotky zahraničného
voj. odboja v Rusku vytvorili útvar Česká
družina*p. execírovať*

druh výbušnej látky

voj. vyššia dôstojnícka hodnosť,
rotmajster

lietadlo

oddiel záložníkov

oddiel záložníkov

HESLOVÝ VÝRAZ

escajk m.

eššálka ž.

ešalon m.

ešus m.

etuja ž.

evakuovať nedok.

execír m.

execírka ž.

execírovať nedok.

execírpľac m.

ezredeš m.

fajer cit.

fajerlínia ž.

fajka m.

fajront m.

falezovať nedok.

fána, fandla ž.

farambia ž.

fasoláš m. i ž.

fasovať nedok.

fasung m.

fedrovať nedok.

Féhérvár m.

fecht m.

feláb m.

felák, feláčik m.

feldcúg m.

feldflaška ž.

feldkurát m.

feldpostka ž.

feldšpítal' m.

feldvach m.

feldvébel m.

felmenteš m.

felmentovať nedok.

HLÁSKOVÝ VARIANT VÝZNAM

esšalka

kšalon, ešelon

evakovac

egzecír

egzecírka

egzecírovať,

ekzecirovac

akzecirplac

fajerl'ňija

fangla

farambija

fasuláš

fasovať

fasunk

fédruvat

Fehírvár

feht

felcuk, felcuk, felcunk

félflaška, ferflaška

ferdešpital'

*feldvébl, felvébl,
feldbébl, fel'dvéber,
fel'véber, feléber,
felejber, fervéber*

felmentiš, fermentiš

felmentuvat

náčinie, ktorým jeme, príbor

miska na jedenie, ešus

1. (legionárska) voj. vlaková súprava
v Rusku, **2.** voj. transport

voj. miska, šálka

puzdro na revolver

sťahovať ľudí z ohrozenej oblasti

voj. cvičenie

1. voj. cvičenie, **2.** pochod vojska

vykonávať voj. cvičenie

voj. cvičisko

voj. hodnosť štábného dôstojníka,
plukovník

voj. povel páľ!

frontová čiara, voj. územie prvej línie

voj. sluha

odpočinok

odpočítavať zoradených vojakov, napr.
pri zmene radu do šíku: prvý, druhý,
prvý, druhý

zástava

batoh, tanistra

prídél potravín, voj. jedlo

dostávať niečo ako prídel

proviant, prídel

opatrovať, starať sa o niekoho

maďarské mesto Székesfehérvár

voj. bitka

voj. dovolenka

voj. poddôstojnícka hodnosť, rotmajster

poľné ťaženie

poľná flaša

voj. duchovný

lístok poľnej pošty s predtlačou

poľná nemocnica

poľná stráž

voj. poddôstojnícka hodnosť, šikovateľ

úradné potvrdenie o neschopnosti
vykonávať voj. službu

oslobodzovať al. uvoľňovať
z voj. služby

HESLOVÝ VÝRAZ

feltinberenda ž.

feltragy m. pomn.

fendrig m.

feršlus m.

festung m.

festungovat' nedok.

filcunk m.

firer m.

Fiume s.

flaster m.

flinta ž.

fojtáš m.

forikovat' nedok.

formarš m.

forposty m. pomn.

foršpaník, foršponiak,

foršpontár m.

foršpant, foršpan,

foršpont, foršpon m.

foršrift m.

forverc cit.

fragaterunk m.

frajbilik prísl.

frajter, frajtrík m.

frajviliger m.

frčka ž.

front m., **fronta** ž.

frontový príd.

furtiak príd.

futrášmajster m.

futro s.

gajst, gas m.

Galícia ž.

gamaša, gamašľa,

kamašľa ž.

garda ž.

HLÁSKOVÝ VARIANT VÝZNAM

feršlús, feršlus

festunk

Fijume

flajster

fórrikovat'

fórmars

rošpont, prošpunt

frgatérunk

frajblich, frajlich

frajtr

furták

gajs, gejst

Galícija, Golič

kamašľa

gárda

kožený zásobník na náboje, sumka
(súčasť voj. výstroja)

poľné nosidlá na prenos ranených

kto nosí voj. zástavu, zástavník

uzáver na puške

1. opevnenie, pevnosť, **2.** zákopy

robiť zákopy, opevnenie

odvšivavenie

voj. poddôstojnícka hodnosť, čatár

tal. podoba názvu chorvátskeho mesta
Rijeka

náplast' na ranu

ručná strelná zbraň s dlhou hlavňou,
puška

plstená zátka do náboja

prenikať, postupovať dopredu

postup frontu smerom vpred

predsunutá hliadka, skupina voj.

prieskumníkov, vyzvedačov

kto so záprahom poskytuje furmanskú
službu pre vojsko

1. úradne prikázany záprah (obyč. k dis-
pozícii vojsku), **2.** služba povozom (obyč.
pre vojsko)

predpis

voj. povel Vorwärts, vpred

voj. nástup do radu s odpočítavaním:

napr. prvý, druhý... desiaty, prvý, druhý...

dobrovoľne

voj. hodnosť, slobodník

vyslúžený vojak, ktorý koná voj. službu
nad rámec povinnosti, zupák

označenie voj. hodnosti na výložkách
uniformy

1. miesto boja, bojisko, **2.** vojna

súviasiaci s bojovým pásmom, s frontom

vyslúžený vojak, ktorý koná voj. službu
nad rámec povinnosti, zupák

kto sa stará o prídel potravín al. krmiva
krmivo pre zvieratá, potrava

1. lieh, **2.** pálenka z liehu

poľ. názov Galicja pre hist. oblasť Halič
na území dnešného Poľska a Ukrajiny

pás látky na ovíjanie lýtok (časť voj.
výstroja)

voj. oddiel, zbor

HESLOVÝ VÝRAZ

garniak m.

garnizión m.

gavalec m.

gavaléria

gaverna

gázgranát m.

gáža ž.

gážista m.

gebirk m.

gemajner m.

generál m.

generalita ž.

Genova ž.

gerheň m.

gidžbír

glajza ž.

glancovať, glančiť nedok.

gojzererka m. obyč. mn.

Golič

grajciar m.

granát m.

granatier m.

granatiermarš m.

grencpolicajt m.

grupa ž.

guker

gul'ka ž.

gulomet m.

gver, gverík m.

gvergríf m.

gvermašina ž.

HLÁSKOVÝ VARIANT VÝZNAM

garnák

garnizijoň

genelár

gerhám, kerheň

glančiť

*grajcar, grajcie, graj-
cér, grejcár, krajciar*

granat

*granatír, granatír,
granadír*

*granatírmarš,
granadírmarš,
grenadírmarš*

gúlka, kul'ka

kul'omet

*gvér, kver, kvér,
kvergríf*

1. voj. väzenie, **2.** trest odpykávany vo voj. väzení

1. voj. väzenie, **2.** miesto voj. posádky voj. slamník

p. kavaléria

p. kaverna

plynový granát

mesačná mzda, obyč. pre vojakov z povolania

vojak z povolania s mesačnou mzdou (horské) delo

vojak bez hodnosti

najvyšší voj. dôstojník, veliteľ

navyššie voj. velenie

tal. podoba názvu mesta Janov

posúch z kukuričnej múky, obyč. pečený na plechu

p. kižbír

kolajová trať

1. čistiť, **2.** slúžiť voj. základnú službu

voj. baganča podbitá kľincami, obyč. do horského terénu

p. Galícia

drobný peniaz predprevratovej meny, dvojhaliernik

1. ručne vrhaná výbušnina, **2.** de-lostrelecký náboj, mína - *p. kukuričný g.*

1. vojak vycvičený vrhať granáty, granátnik, **2.** jedlo z uvarenej cestoviny a zemiakov

jedlo z uvarenej cestoviny a zemiakov

pohraničiar

menšia voj. jednotka, napr. rota

p. kuker

1. náboj, strelivo do pušky, **2.** strela zo zbrane

delo, automatická strelná zbraň, vodou chladená puška na stojanovej trojnožke al. na lafete s kolieskami

ručná strelná zbraň, puška

voj. cvik s puškou

delo, automatická strelná zbraň, vodou chladená puška na stojanovej trojnožke al. na lafete s kolieskami

HESLOVÝ VÝRAZ

hadberenda ž.

hadnad' m.

Hajdušaft

hajtlant

hajtman m.

halt cit.

hapták cit.

hapták m.

Heidsenschaft m.

helma ž., **helmo** s.

helzňa ž.

heraus cit.

hilfplac m.

hilzňa, helzňa, hulzňa ž.

hindernica ž.

hlaváč m. obyč. mn.

hliadka ž.

hodnosť ž.

hoficier

honvéd m.

hornista m.

hulán m.

hulzňa

husár m.

chinín m.

cholera ž.

Chorvát m.

chromý príd.

chyža ž.

iberšvung m.

íbung m.

infantéria ž.

infanteriregiment m.

HLÁSKOVÝ VARIANT VÝZNAM

hádberenda,

handberenda

hannat'

hejtman, hauptman

hát

Hajdušaft

hel'ma

hilsplac

heldzňa

honvent, honvít, honvíd

hornist

kinín

chol'era, kol'era, koléra, koreľa

Horvát

chiža

iberšvunk, íbršvunk, ibršunk

ibunk

infantérija

voj. výstroj

voj. dôstojnícka hodnosť, obyč. poručík

p. Heidsenschaft

p. lajtnant

vyšší voj. dôstojník, veliteľ stotiny, rotmajster, dnes na úrovni kapitána

voj. povel stáť!

voj. povel Habtacht!, pozor!

postoj, postavenie v pozore

nem. podoba názvu slovenského mesta Ajdovščina, kde bola za 1. sv. vojny poľná nemocnica

vojenská prilba

p. hilzňa

voj. povel von!

miesto poskytovania prvej pomoci na bojisku, obväzisko

patrón, nábojnica, puzdro, v kt. je pušný prach, časť náboja

front. prekážka, zátarasa

čelný predstaviteľ štátu al. voj. velenia

predsunutá hliadka, skupina voj. prieskumníkov

voj. stupeň, zaradenie v armádnej štruktúre

p. oficier

vlastibranca, príslušník pešieho vojska v uhor. časti R-U monarchie

trubač

jazdec v R-U armáde, člen jazdeckého pluku v poľskej časti monarchie - v Haliči

p. hilzňa

jazdec v R-U armáde, člen jazdeckého pluku v uhorskej časti monarchie

liek proti malárii z kôry chinínovníka
nákazlivá črevná choroba

príslušník chorvátskeho národa

nehybný, ochrnutý

voj. barák, dom

voj. remeň

voj. cvičenie

voj. pechota, voj. peší pluk

voj. peší pluk

HESLOVÝ VÝRAZ**infanterista** m.**inšpicírovať** nedok.**interes** m.**invalid** m.**Itália** ž.**jambor** m.**jazdec** m.**káder** m.**kadet** m.**kaliber** m.**kamašľa****kanón** m.**kanonáda** ž.**kanónfuter** m.**kanonier** m.**kapela** ž.**kapitán** m.**kapitulácia** ž.**kaprál** m.**kapsľa** ž.**karabína** ž.**kasáreň, kasárňa** ž.**kavaléria** ž.**kaverna** ž.**kepeňbíliš** m.**kerchof** m.**kinín****kižbír, kižbirov** m.**Kobarid** m.**kohorta** ž., **kohort** m.**koľajkár** m.**kolba** ž.**kolera****kolóna** ž.**komandant** m.**HLÁSKOVÝ VARIANT VÝZNAM***infanterist**Itália**kanon**kanonfuter**kanonír**kapral'**kapsla**gavalérija**kaverňa, gaverna**kirhof**kidžbír, kižbier, gidžbír**kolajkár*

pešiak

kontrolovať, viesť prehliadku

úrok z dlžnej sumy pri poskytnutí
pôžičky

zdravotne neschopný, vo vojne ranený

Taliansko

trubač pri vojsku

jazdec v R-U armáde, člen jazdeckého
pluku v uhorskej časti monarchie

stály voj. útvar

ašpirant na voj. hodnosť, žiak obyč.

4-ročnej voj. dôstojníckej školy

ráž strelnej zbrane, vnútorný priemer na
hlavni strelnej zbrane*p. gamaša*ťažká strelná zbraň na veľkú
vzdialenosť, delo

bojová strel'ba z diel

strelivo do dela

vojak delostrelectva, kto obsluhuje ťažkú
muníciu, delostrelec

voj. hudba

vyšší voj. dôstojník, veliteľ stotiny, dnes
na úrovni kapitánakapitulovanie, stav, keď sa vojsko vzdá
protivníkovi

voj. nižšia hodnosť, desiatnik

puzdro naplnené výbušninou, nábojnica
strelná zbraň, ľahká krátka puška

stála voj. ubytácia

vojsko na koňoch, príslušníci jazdeckého
oddielu, jazdci, husári

úkryt pod zemou

vesta, časť voj. uniformy

cintorín

*p. chinín*obecný zriadenec, sluha, obyč. pomocník
pri rekvirácii*p. Caporetto*

voj. oddiel, voj. jednotka

cestár

pažba strelnej zbrane

*p. cholera*prúd presúvajúceho sa vojska s povozmi
voj. veliteľ

HESLOVÝ VÝRAZ**komando** s.**komandocúg** m.**komandovať** nedok.**komisár, komisárok** m.**komisniak** m.**komisný** príd.**kompánia** ž.**Koneglián****kontramarš** m.**kontribúcia** ž.**konvoj** m.**kopceduľa** ž.**kort** m.**kosiera** ž.**kost** m.**kozák** m.**Kragujevac** m.**krajciar****krankšvestra** ž.**krasnoarmejec** m.**kuchyňa** ž.**kuker** m.**kukuričný granát** spoj.**kuľka****kurát** m.**kvartiel'** m.**kvartiel'macher** m.**kver, kvér****kvergríf****Kyjev** m.**kyrysník** m.**lafeta** ž.**láger** m.**HLÁSKOVÝ VARIANT VÝZNAM***komandovac**komišňak, komvišňak**komišňí**kompanija**kosíra**Kragujevac, Kraguvác**kuchňa**kukker, guker**kurat**kvartil'**Kijov**láger loger***1.** voj. veliteľstvo, **2.** voj. rozkaz, povel veliteľstvo voj. útvaru, čaty

veliteľ, rozkazovať

voj. chlieb

1. voj. chlieb, **2.** ťažká baganča štátom poskytovaný, erárny, vojenský

voj. útvar, stotina vojska, rota

p. Conegliano

voj. jedlo, obyč. z krúp a hrachu

dávka vymáhaná od civilného obyvateľstva na vojenské účely

kolóna ozbrojených vozidiel

osobný doklad, potvrdenie

súd, úrad súdu

ozdoba na voj. klobúku v tal. armáde strava

príslušník sovietsk. jazdeckých jednotiek, člen voj. organizovaného obyvateľstva v Rusku

mesto v Srbsku, pamätané miesto vzbury (3. júna 1918) slovenských vojakov zo 71. pešieho pluku, tzv. drotárskeho regimentu, po vzbure bolo 44 vojakov popravených zastrelením

p. grajciar

zdravotná sestra

príslušník Červenej armády v Rusku, červenoarmejec

poľná voj. kuchyňa

ďalekohľad

ručne vrhaná výbušnina, používaná v R-U armáde, tzv. kukurica (Type 2)

p. gul'ka

voj. duchovný

ubytovanie vo voj. baráku

ubytovateľ

*p. gver**p. gvergríf*

ukrajinské mesto Kyjev

príslušník voj. jazdeckého chráneného ľahkým brnením na prsiach (kyrysom), ešte počas 1. sv. vojny vo Francúzsku

delový podstavec na dvoch kolesách, obyč. pripevnený ku konskému záprahu

voj. tábor zo zajatcov

HESLOVÝ VÝRAZ**HLÁSKOVÝ VARIANT VÝZNAM****lagráb** m.**lajtnant, lajdinant** m.**landšturmák** m.**landverák** m.**lapačka** ž.**lapiduch** m.**lauf** m., **laufa** ž.**laufpas** m.**laufutráš** m.**lazaret** m.**légia** ž.**leginon** m.**legionár** m.**legionársky** príd.**lecherátka** ž.**Lemberg** m.**lénunk** m.**letec** m.**lezenie** s.**lietadlo** s.**liga****lína** ž.**lístok** m.**lós, lósy** m. i pomn.**l'ufa****luft** m.**luftbalón** m.**Maďar** m.**Maďarsko** s.**maďarský** príd.*hajtlant, lajd'inont,
lajdenant**lajf, l'ufa**lajfudráš**légija, legija**legijoner**lechorátka**Limberg, Lamberg,
Lenbert, Lemberk**lenung, lajnung**lietallo, letadlo, letallo**leňija**luos, luos, l'os**luftbalon**Madar*

spojovací zákop v sústave obranného postavenia

voj. dôstojnícka hodnosť poručík

cisársko-kráľovský domobranec

cisársko-kráľovský vlastibranec

verbovanie na vojnu

zdravotník, sanitár, voj. ošetrovateľ

hlaveň dela al. pušky

prepúšťací rozkaz

delostrelec

voj. poľná nemocnica

jednotka dobrovoľného vojska

v zahraničí, cudzinecká armáda,

zahraničný revolučný odboj počas

1. sv. vojny (v Rusku Česká družina, vo Francúzsku Rota Nazdar)

cudzinecká armáda z dobrovoľného vojska, légia

dobrovoľník v cudzineckej armáde, vojak slúžiaci v légii

súvisiaci s legionárom, charakteristický pre legionára

choroba prejavujúca sa horúčkou

mesto Lvov na Ukrajine, nem. podoba názvu

voj. žold, plat

pilot lietadla

voj. tábor

dopravný prostriedok pohybujúci sa vo vzduchu, využívaný aj na boj vo vzduchu

p. Slovenská l.

časť frontu

1. písomná správa, obyč. na malom papieri, **2.** povolávací rozkaz nastúpiť voj. službu, **3.** stravenka, prídel na stravu

odvod na vojnu

p. lauf

vzdúch

lietajúci balón

1. obyvateľ R-U monarchie, **2.** časť R-U monarchie, Uhorské kráľovstvo

časť Rakúsko-Uhorska, Uhorské kráľovstvo

vzťahujúci sa na bývalé Rakúsko-Uhorsko

HESLOVÝ VÝRAZ

magazín m.

major m.

malária ž.

mandavoška ž.

manéver m.

manévre m. pomn.

manévroat' nedok.

manlicher m.

manšaft m.

manteľ m.

mariner m.

marka ž.

maród m.

marš m.

maršál m.

maršbatalión m.

marškompánia ž.

maršovať nedok.

maršrut m.,

maršruta ž.

mašina ž.

mašinfira m.

mašingver m.

mašingverák m.

maširovať nedok.

mazák m.

mažiar m.

meldovať dok.

meldunk m.

menševik m.

mentovať dok. i nedok.

merkovač m.

metál m.

militár m.

militárpolicajt m.

mína ž.

HLÁSKOVÝ VARIANT VÝZNAM

magacin, magadzín

maľarija

manébre

manébrovat'

majľicher

mančaft

montl, maňtel', mantl

maržbatalijon

marškumpánija,

marškompánija

maršuvat'

maršrúta

mašingvér, mašinkvér

mašinkverák

maširovac, mašíruvat'i,

mašierovac

mažár

meldunek

militer

sklad, napr. potravín, zbraní

voj. vyššia dôstojnícka hodnosť

choroba prenášaná lietajúcim hmyzom, prejavujúca sa vysokou horúčkou

voš lonová, filčka

organizovaný a prekvapivý pohyb voj. síl s cieľom zaujať výhodné postavenie

voj. cvičenie

konat' voj. cvičenie

opakovacia puška so zásobníkom

skupina vojakov, mužstvo, družstvo

dlhý kabát, plášť (obyč. voj.)

príslušník námorného vojska

poštová známka

chorý, zranený človek

1. voj. pochod, pochodovanie, **2.** pochodová pieseň, **3.** voj. oddiel

vysoká voj. generálska hodnosť

pochodový prápor

poľná rota, voj. útvar pechoty

pochodovať

voj. príkaz na vykonanie určenej cesty, na daný postup

vlak

strojvedúci vo vlaku

gulomet, strojová puška

gulometník, delostrelec

pochodovať

skúsený, vycvičený vojak

voj. delo veľkého kalibru s krátkou mohutnou hlavňou

podat' voj. hlásenie

voj. hlásenie

prívrženec pravého krídla bývalej ruskej Sociálnodemokratickej robotníckej strany

zbaviť povinnosti byť vojakom

pozorovateľ, prieskumník

voj. vyznamenanie, medaila

vojsko

príslušník voj. polície

1. telesou s náložou vybuchujúce nárazom, zapálením, **2.** delostrelecká nálož, náboj mínometu

HESLOVÝ VÝRAZ

mináž ž.
minážgeld m.

míner m.
mínomet m.

mizerák m.
mobilizácia,
mobilizačka ž.
mobilizovať nedok.
mogila ž.

moskaľ m.
motorová batéria spoj.

mrzák m.
mundúr m.

munícia ž.

munícionskolóna ž.
munkáš m.

muštrovať nedok.

nabíjač m.

nabíjať nedok.

náboj m.

nabojovať sa dok.

nácia ž.

nadporučík m.

nádražie s.

nadsluhovať nedok.

nakmíniť dok.

naládovať dok.

nálet m.

nalodovať nedok.

námorníctvo s.

namuštrovať dok.

náplečník m.

HLÁSKOVÝ VARIANT VÝZNAM

mináš, menáš

minumet

maskaľ

*mundúr, mundir,
mund'ier, munder*

*munícija, municija,
muňicija*

municijonskolona

nabíjat

navojovac še

nacija

naláduvat

naloduvat

voj. strava, menáš

stravné, peniaze za stravnú jednotku,
tzv. diéty

kto nabíja, osádza míny do mínometu
ľahká delostrelecká zbraň na nepriamu
streľbu

invalid, invalidný žobrák
stav armády vo voj. pohotovosti

uvádzať armádu do voj. pohotovosti
rozsiahle opevnené postavenie R-U
armády pri vytýčenej kóte 392 pri
Zborove, tzv. mogila 2, kde sa odohrala
významná bitka

hanlivé označenie Rusa používané na
Ukrajine a v Poľsku

voj. delo veľkého kalibru s krátkou
mohutnou hlavňou

človek s telesnou chybou, invalid

1. voj. rovnošata, uniforma, **2.** voj. plášť

1. strelivo, **2.** poľný voj. výstroj, **3.** zbra-
ne

zásobovací oddiel (obyč. výzbrojou)
robotník

voj. cvičiť, prísne vychovávať

kto nabíja strelnú zbraň, míner

vkladať náboje do strelnej zbrane
strela s nábojnicou, patrón

1. stráviť dlhší čas v boji, **2.** veľa sa
rozprávať o vojne

národ al. národnosť

voj. hodnosť nižšieho dôstojníka,
oberlajtnant

stanica s koľajiskom a železničnými
zariadeniami

slúžiť na vojenčine nad určený čas, obyč.
za trest

nakradnúť, neoprávnene získať

vložiť náboje do strelnej zbrane, nabiť
zbraň

letecký útok

nakladať na lodný transport

posádková armáda na mori

vycvičiť na boj

výložka na voj. uniforme s označením
hodnosti

HESLOVÝ VÝRAZ

nariadenie s.

narukovať dok.

nasadiť dok.

našudáriť dok.

naverbovať dok.

navojovať sa

Neapol m.

Nemec m.

nemoc ž.

nepokoj m.

níder cit.

nováčik m.

novinky ž. pomn.

oberlajtnant,

oberlajdinant m.

oberst m.

obkolesiť dok.

obrichtovať

obristovať

obsadiť dok. i nedok.

obšit m.

obväzisko s.

obzeranka ž.

odasentírovať dok.

odberačka, odbierka ž.

odдых m.

odдыхať nedok.

Odenberg m.

odlágrovať dok.

odmentovať dok.

odobraný, odobratý príd.

odobrat' dok.

odovzdávať dok.

odpadnúť dok.

HLÁSKOVÝ VARIANT VÝZNAM

narukuvat

Nijapol

Ňenci

obrlajtnant,

obrlajtnón, oblajd'inant

obrst, obršt, oberšt

Odemberg

odebrat

odezďavac

úradný predpis, príkaz

nastúpiť voj. službu

uviesť do činnosti, použiť na nejakú činnosť

získať, nadobudnúť niečo klamstvom, podvodom, nepoctivo

zverbovať, získať niekoho na voj. službu

p. nabojoovať sa

mesto Neapol v Taliansku

1. príslušník nemeckej armády, **2.** Nemcecko

p. španielska n.

vojna, vzbura

voj. povel k zemi!, zaľahnúť!

neskúsený vojak, kt. nastúpil na voj. službu

noviny, tlač

voj. hodnosť nižšieho dôstojníka,

nadporučík

voj. hodnosť štábného dôstojníka,

plukovník

obklúčiť, viesť voj. akciu obštúpením nepriateľa

p. abrichtovať'

p. abristovať'

voj. okupovať, zaujať, zmocniť sa

1. voj. vyslúžilec, **2.** prepúšťací list z vojenčiny

miesto poskytovania prvej pomoci na bojisku

voj. odvod, asentírka

odviesť k vojsku, na vojenčinu

voj. odvod, asentírka

voj. dovolenka, oddych z bojovej línie

oddychovať, stiahnuť sa z front. línie

Ödenburg, nem. podoba názvu maď.

mesta Šoproň

presunúť rozkazom na iné miesto

oslobodiť od vojen. povinnosti

odvedený, uznaný za schopného

vykonávať voj. službu

odviesť k vojsku, uznať za schopného

vykonávať voj. službu

kontribuovať, odovzdávať povinnú

dávku na voj. účely

zahynúť v boji

HESLOVÝ VÝRAZ

odpočinok m.

odpraviť dok.

odrukovať dok.

odskočiť dok.

odumrieť dok.

odvod m.

odzbroyiť dok.

ofenzíva ž.

oficier, oficerik m.

ofiš m.

oheň m.

okolkovaný príd.

okručanka ž.

okupovať nedok.

omeldovať sa dok.

opakovačka ž.

opatračka, opatranka,

opatranky ž. i pomn.

opatriť dok.

operiť sa dok.

operovať nedok.

opovedať dok.

orckomando s.

ordonanc m.

oslobodiť dok.

Ostrihom m.

ostrý m. spodst.

ošetrovať m.

ošetrovníčka ž.

ovínovačka ž.

ovsienka ž.

ovšivavieť dok.

ožobračiť dok.

padlý m. spodst.

padnúť dok.

HLÁSKOVÝ VARIANT VÝZNAM

odemrec

ofenzija

*oficír, oficir, hoficir,
hoficier*

voheň

okručenka

okupuvat

opatric

operuvat

orskomando

ordinac, ordinanc

Ostrigom

oddych, voj. dovolenka, stiahnutie
z frontovej línie

zabiť, pripraviť o život

narukovať do armády, nastúpiť do voj.
služby

zbehnúť od vojska

zanechať potomkov po smrti

získovanie schopnosti vykonávať voj.
službu, asentírka

zbaviť niekoho výzbroje

útok, útočná akcia

dôstojník

úrad, úradná inštitúcia

1. boj, voj. bitka, **2.** prvá voj. línia,
3. strel'ba, pal'ba

označený ceninou, tzv. kolkom

pruh látky na omotanie lýtok, súčasť voj.
uniformy, gamaša

byť počas vojny napadnutý, obsadený
nepriateľom

zahlásiť sa, ohlásiť prítomnosť

opakovacia puška so zásobníkom

voj. odvod, asentírka

vyzvedieť, vykonať výzvednú činnosť

zboghatnúť, obohatiť sa

viest' boj

vyhlásiť (vojnu), dať na známosť

miestne veliteľstvo

poddôstojník v štábe veliteľa,
zabezpečuje odovzdávanie rozkazov, voj.

posol, obyč. bez zbrane, tzv. spojka

1. zbaviť cudzej nadvlády, **2.** zbaviť
povinnosti byť vojakom

mesto Ostrihom v Maďarsku

ostré strelivo, s prieraznou strelou

zdravotník, sanitár

zdravotníčka ošetrovateľka

súčasť voj. výstroja, omotka na ovinutie
predkolenia

ovsená múka

stať sa všivavým, dostať vši

zmrzačiť, dokaličiť

kto zahynul v boji

zomrieť, zahynúť v boji

HESLOVÝ VÝRAZ

paľba ž.

páliť nedok.

parančnokšág m.

parola ž.

páterko m.

patrola, ž.,

patrol', **patrol** m.

patrolovať nedok.

patrón m., **patróna** ž.

patrónťaška ž.

pechota ž.

pendelregiment m.

perzekúcia ž.

peší príd.

peší pluk spoj.

pešiak m.

pešky prísl

Piava ž.

pionier m.

pískat' nedok.

pištoľ ž.

pláca ž.

planina ž.

plat m.

plebiscit m.

plenný m. spodst.

plezírovaný príd.

plnopoľný m. spodst.

pluk m.

plukovná predajňa spoj.

plukovník m.

plyn m.

poasentírovať dok.

pobiť dok.

podňať dok.

pohotovosť ž.

HLÁSKOVÝ VARIANT VÝZNAM

parola, parula

paterko

patróla, patroľa,

patról, patruľ

patróľovaťi

patrontaška

pešák

Pijava

pijoňier, pionír

plenni, pléni

plejzirovani

pulkovňik

strel'ba

striel'at'

veliteľstvo

výložka na voj. uniforme s označením hodnosti

Pater noster, modlitba Otče náš

1. voj. hliadka, **2.** voj. prieskum v teréne, stráž, **3.** prieskumník, vyzvedač

hliadkovať

náboj do strelnej zbrane

voj. kožený zásobník na náboje, sumka

peší pluk, pešie vojsko, pešiaci

peší pluk, pešie vojsko, pešiaci

prenasledovanie

pohybujúci sa pešo vo voj. útvere

samostatný voj. útvar, pechota

vojak pechoty

pešo, bez dopr. prostriedku

rieka v Taliansku, kde R-U utrpelo porážku od Talianska v októbri 1918

vojak ženijného vojska, zákopník

striel'at' (o paľbe)

ručná strelná zbraň s krátkou hlavňou

finančná odmena, plat na robotách (zajatcovi)

málo hodnotné jedlo, niečo plané

mesačná mzda, obyč. pre vojakov z povolania

referendum, ľudové hlasovanie

zajatec

ranený al. postihnutý chorobou

plná poľná, úplný voj. výstroj

základný samostatný voj. útvar - *p. dro-társky p., peší p.*

vozeň vo vlakovej voj. súprave určený na predaj potravín a drobného tovaru

najvyššia dôstojnícka hodnosť

jedovatá chemická zbraň (jedovatý chlór), zvaná yperit, využívaná vo voj. konfliktoch

odviesť k vojsku, na vojenčinu

zabiť, pripraviť o život, usmrtiť

zniest', vystáť, vydržať

stav armády vo voj. pohotovosti na rýchly zásah

HESLOVÝ VÝRAZ

pochod m.

pokoj m.

poľná pošta spoj.

poľná varta spoj.

poľné pismo spoj.

poľný doktor spoj.

Poľská ž. spodst.

pomaširovať dok.

ponos m.

pontón m.

poodberať dok.

poplach m.

poprava ž

popraviť dok.

poratovať dok.

poručík m.

posádka ž.

posila ž.

post m.

postavarta ž.

postrielaný príd.

postupovať nedok.

poškodený z války spoj.

pošta

poutekať dok.

povel m.

povojenčiť dok.

povolať dok.

povozka m.

pozajímať dok.

pozbierať dok.

pozor cit.

pozor m.

Prajz m.

HLÁSKOVÝ VARIANT VÝZNAM

pokuj

polna varta

polno pismo

poľní doktor

Polšča

posádka

postrielaní

povojančiť

pozobierat

pochodujúci zástup vojakov - *p. vojenský p.*

mierový stav, bez vojny

vozeň vo vlakovej voj. súprave s

poštovými službami

poľná stráž, hliadka

voj. korešpondencia

voj. frontový lekár

Poľsko

pochodovať

ťažnosť

1. dočasné premostenie rieky, **2.** plavidlo s plochým dnom obyč. na prepravu vojska

odviesť k vojsku

výzva na pohotovosť pred

nebezpečenstvom

usmrtenie obesením, zastrelením

usmrtiť obesením, zastrelením

zachrániť

voj. hodnosť, dôstojník nižšieho stupňa, lajtnant

skupina voj. útvarov umiestnených na jednom mieste, vojenská posádka

posilnenie voj. síl, doplnenie bojujúcich síl

1. strážne miesto, stanovište, **2.** stráž, hliadka, člen strážnej služby, **3.** druh náboja

strážne miesto, stanovište výzvednej hliadky

ranený v boji

napredovať v boji, posúvať sa vpred

vojnový invalid

p. poľná p.

zbehnúť od vojska

voj. príkaz, rozkaz

istý čas byť vojakom

úradne vyzvať na výkon voj. služby

kto so záprahom poskytuje furmanskú službu pre vojsko

zatknúť, zajať

úradne zhabať, zabrať na voj. účely, zrekvírovať

voj. povel pozor!

postavenie, postoj v pozore

Prušiak, obyvateľ Nemecka, Nemec

HESLOVÝ VÝRAZ

prápor m.

prať nedok.

preasentirovať dok.

prebehnúť dok.

predná hliadka spoj.

predstavený m. subst.

predstráž m.

prehliadka ž.

prepatra ž.

preraziť dok.

prestrelka ž.

pretrhnúť dok.

prevrat m.

priča ž.

prídel m.

prizionier m.

procňa ž.

prvá svetová vojna spoj.

prvá vojna spoj.

Přemyšl m.

pucák, pucer, pucflek,

pucman m.

pucloch m.

pucovať nedok.

puška ž.

rabovačka, rabovka,

rabovačky ž. i pomn.

rabovať nedok.

rabunk m.

rachetľa ž.

raketa ž.

Rakúsko s.

rakúsko-uhorská

monarchia spoj.

rakúsko-uhorská vojna
spoj.

HLÁSKOVÝ VARIANT

preasentiruvat'

precstaveni

prestraž

prehlítka

prieča

prizijoňer

prvnejšia vojna

*Premišel', Priemisel',
Prémisel*

pucér

pucuvat

rachétla

ručná raketa

*rakúsko-uherská
monarchija*

rakúsko-uherská vojna

VÝZNAM

batalión, voj. útvar, batéria, útvar
zložený z niekoľkých rôt
strielať

odviesť vojaka pre potreby armády
zbehnúť od vojska k cudzej armáde
predsunutá hliadka, skupina voj.
prieskumníkov
dôstojník

člen voj. strážnej hliadky, prieskumník
voj. slávnostný nástup, defilé
voj. prieskum

narušiť voj. pozíciu protivníka
okamžitá strel'ba

preraziť protivníkovu líniu, bojom
vniknúť na protivníkovu územie
zmena režimu revolučnou cestou

jednoduché lôžko z dosiek

kvóta na potraviny

zajatec

kolesová kára na delo, lafeta

sv. vojna v r. 1914 - 1918 medzi
centrálnymi mocnosťami a Spojencami
na strane Dohody

1. sv. vojna

vojenská pevnosť Přemyšl na území
dnešného Poľska, v 1. sv. vojne ka-
pitulácia R-U vojska pre nedostatok
zásob

voj. sluha

zátarasa

obsluhovať voj. dôstojníka (o voj. sluhovi)

ručná strelná zbraň s dlhou hlavnou
rabovanie, plienenie a vykrádanie
majetku

plieniť, vykrádať majetok

rabovanie, plienenie a vykrádanie
majetku

svetlica

svetlica

R-U monarchia

R-U kráľovstvo a cisárstvo

1. sv. vojna

HESLOVÝ VÝRAZ

Rakúsko-Uhorsko s.

rakúsko-uhorský príd.

Rakúsy m. pomn.

Rakúšan m.

raky m. pomn.

ranený príd.

rast m.

rast cit.

rat m.

rata ž.

regiment m.

regimentpáter m.

regrút m.

regula ž.

reklamovaný príd.

rekonvalescencia ž.

rekonvalescent m.

rekvirácia ž.

rekvirák m.

rekvirant m.

rekvirovať dok.

remunda ž.

repetír m., **repetírka** ž.

repetírkver m.

republika ž.

retungvoz m.

revolúcia ž.

revolver m.

rezerva ž.

rezervamanšaft m.

richtik prísl.

rikcug m.

ristung m.

roboty ž. pomn.

HLÁSKOVÝ VARIANT VÝZNAM

Rakúsi

regement

regimencpáter

regrunt, legrút

regula

rekonvaliscent

rekvírovaťi

remonda

repetírkver

retunkvúz

revolucija, revalacija

levorver, levorvel

rikcuk

ristunk

R-U monarchia, za 1. sv. vojny na strane centrálnych mocností spojenec Nemecka, Osmanskej ríše a Bulharska patriaci k Rakúsko-Uhorsku, súvisiaci s R-U

starý slovenský názov Rakúska, časť R-U monarchie

obyvateľ R-U monarchie

ozubenie (odnímateľné) na podrážke voj. baganče (do horského, zľadovateného terénu)

zranený v boji, poznačený ranou

1. voj. dovolenka, oddych z bojovej línie,

2. zastavenie, odpočinok

voj. povel oddych!

vojna, voj. konflikt

záchrana

voj. útvar, pluk - *p. drotársky r.*

voj. duchovný, poľný kurát

mladý muž odvedený na vojnu, branec

voj. predpisy, voj. poriadok

oslobodený od voj. povinnosti

zotavenie v liečebni, nemocnici

voj. zotavovňa, liečebňa

úradné zabavenie majetku

úradné zabavenie majetku

úradná osoba poverená zabavením

majetku (žandár, notár, kižbír)

úradne zhabať, zabrať na voj. účely

1. mladý nevycvičený voj. kôň, **2.** vyradený voj. kôň

opakovacia puška so zásobníkom

opakovacia puška so zásobníkom

Československá republika od r. 1918

vozidlo záchranej voj. služby, sanitka

ruská občianska vojna po r. 1917 (1918 - 1922)

pištoľ, krátka strelná zbraň

1. oddiel záložníkov, **2.** branci mimo aktívnej služby

oddiel záložníkov

správne

ústup

voj. výzbroj

zajatecká práca

HESLOVÝ VÝRAZ**rota** ž.**rotmajster** m.**rotný** m. spodst.**rozkaz** m.**rozviedka** ž.**rukovať** nedok.**ruksak** m.**Rumánia** ž.**Rumun** m.**Rumunská** ž. spodst.**Rusia** ž.**Rusko** s.**sabadčák** m.**sajtengver** m.**salutovať, salutírovať**
nedok.**salva** ž.**samaritán** m.**sanitár, sanitér,
saniterák, saniterec,
saniták, sanitec** m.**sanitný vagón** spoj.**sapér** m.**sekurovať****sekvestrovať** dok. i nedok.**seržant** m.**schoriť sa** dok.**Sibíria** ž.**sklad** m.**slobodník** m.**Slovenská liga** spoj.**slúžiť** nedok.**Soča** ž.**HLÁSKOVÝ VARIANT***rodmister**rukovac, rukuvat**rupcak, rusák, rutsák**Rumanija, Romanija**Roman, Ruman**Rumanska**Rusija**sabačák**sajtenkvér**salotíruvať, sa'itirovac**saňiterc, sanitírc,
sanitéť, sanités**saper**sekvestruvac**seržante**Sibírija, Sibérija***VÝZNAM**najmenší voj. útvar, stotina vojska, pribl.
240 - 250 mužov

voj. dôstojnícka hodnosť

voj. dôstojnícka hodnosť (obyč. pri
jazdcoch), dnes približne kapitán

voj. nariadenie, povel

voj. prieskum v teréne, patrola

nastupovať k vojsku

batoch na chrbát, plecniak, súčasť voj.
výstrojaRumunsko, za 1. sv. vojny Rumunské
kráľovstvo na strane Dohody, koncom
vojny s pripojenými územiami
Sedmohradska, Besarábie, Bukoviny
obyvateľ Rumunska

Rumunsko

Rusko

Rusko, za 1. sv. vojny spojenec
Francúzska a Spojeného kráľovstva na
strane Dohodyfarebná regrútska stuha odvedeného
vojakabodná zbraň nasadzovaná na pušku,
bajonet

zdraviť po vojensky

výstražná al. slávnostná strela

voj. zdravotník, ošetrovateľ

sanitár, voj. zdravotník, vojak zaradený
do zdravotníckej zložkyvozeň vo vlakovej voj. súprave upravený
ako ošetrovňa

vojak ženijného vojska, ženista

p. asekurovať

obstaviť, zadržať majetok z úradnej moci

voj. dôstojnícka hodnosť rotmajster
ochorieť

Sibír, oblasť v Rusku

zásobáreň napr. potravín, zbraní,
magazínnajnižšia voj. poddôstojnícka hodnosť
organizácia združujúca amerických
Slovákov

vykonávať voj. službu

riečka Soča v dnešnom Slovinsku

HESLOVÝ VÝRAZ

sočský front spoj.

soldat m.

soldateska ž.

spadnúť dok.

spoj, spojár m.

Spojenci m. iba mn.

spojenec m.

Srbia ž.

Srbská ž. spodst.

stĺpik m.

stotina ž.

stratená varta spoj.

stráž ž.

strážmajster m.

strela ž.

strhnúť sa dok.

strielať nedok.

sunduk m.

supák

super m.

superovať dok. i nedok.

svetová vojna spoj.

syfilis m.

Šabac m.

šabl'a ž.

šacovateľ m.

šajnverfer m.

šálka ž.

šarakózo cit.

šarža ž., **šarž** m.

HLÁSKOVÝ VARIANT VÝZNAM

spanúť

Serbija, Srbija

slupik

*stražemešter,
stražamester*

superovac

cifilis

Šabác

šauka

západný, taliansky front na rieke Soča
vojak

najaté vojsko, žoldnieri

zomrieť, zahynúť v boji

1. kto zabezpečuje spojenie, výmenu informácií medzi voj. útvarmi, **2.** vyzve-
dač

Dohoda, označenie Ruska, Francúzska,
Spojeného kráľovstva počas 1. sv. vojny
štát bojujúci so spoločným cieľom
pomáhať si vzájomne

Srbsko, za 1. sv. vojny na strane Dohody
Srbsko

voj. trest, vytiahnutie so zviazanými
rukami za chrbtom na stĺpik

voj. útvar, rota

predsunutá hliadka v zóne nepriateľa

1. strážne miesto, stanovište, **2.** stráž,
hliadka, člen strážnej služby

voj. poddôstojnícka hodnosť, stráž-
majster

1. výstrel, rana zo zbrane, **2.** súčasť
náboja, ktorá vyletí zo zbrane pri strel'be
vypuknúť, vzplanúť (o bojovom
konflikte)

páliť zo zbrane

drevený voj. kufor

p. *zupák*

superácia

superarbitrovať, **1.** robiť prieskum
voj. schopnosti, **2.** pre neschopnosť
prepustiť z voj. služby

1. sv. vojna

nákazlivá pohlavná choroba

mesto v Srbsku, kde R-U armáda
prekročila hranice a napadla Srbsko,
došlo tu ku genocíde civilného
obyvateľstva, tzv. Malý Paríž (Srbska)

sečná zbraň

úradník vykonávajúci rekviráciu

svetlomet, voj. optické zariadenie

voj. miska, nádoba na jedlo, obyč.
plechová

voj. povel do radu!

1. nižšia al. vyššia voj. hodnosť,
2. dôstojník s hodnosťou

HESLOVÝ VÝRAZ

šaržiškola ž.

šaty

šif m., šífa, šífka ž.

šikovať nedok.

šikovateľ m.

širák m.

šísplac

škadróna ž.

šmuglér m.

šmuglovať nedok.

špáka ž.

špangle ž. pomn.

španielka ž.

španielska nemoc spoj.

špérfajer m.

špitál m.

šprengúra ž.

šprenštík m.

šrapnel m.

štábny vagón spoj.

štábsfeldvébel m.

štácia ž., štación m.

štand m.

štandový chlap spoj.

štelovať nedok.

štelung m.

šterňa ž.

štíhla Ema spoj.

štreka ž.

štulnák m. obyč. mn.

šturm m., šturma ž.

šturmista m.

šturmkompania ž.

HLÁSKOVÝ VARIANT VÝZNAM

šíkovať

švadróna

španíľka, španihelka

špital

šprengúra

šrapner

štápsfeldvébel

štácia, štacijón

štelovac

šterňa

šturmkompanija

škola na výchovu a vzdelávanie dôstojníkov, na výchovu kadetov

p. vojenské š.

loď

velením premiestňovať voj. útvar

voj. dôstojnícka hodnosť, rotmajster

klobúk, súčasť talianskej uniformy

p. šúsplac

voj. útvar, jazdecký pluk, eskadróna

pašerák

pašovať, handlovať

voj. bodák, dlhá bodná zbraň

nasadzovaná na pušku, tzv. štik

telesný tresť

chrípka, infekčná vírusová choroba na konci 1. sv. vojny s veľkou úmrtnosťou, španielska tlač dala meno epidemickej nákaze, hoci jej prvé výskyty boli zaznamenané v USA, ale pre voj. cenzúru sa o nej v tlači neinformovalo

1. chrípka, 2. nákazlivá pohlavná choroba, syfilis, tzv. francúzska choroba nepretržitá strel'ba, bubnová pal'ba nemocnica

delostrelecký granát s trhavinou

črepina, úlomok z granátu

delostrelecké strelivo, granát

vozeň vo vlakovej voj. súprave upravený na kanceláriu pre dôstojníkov

voj. poddôstojnícka hodnosť, štábny šikovateľ, rotmajster

žel. stanica

1. strážne miesto, 2. stráž, vartovanie regulárny vojak aktívny aj v čase mieru nariadiť

voj. postavenie, pozícia

hviezdička na výložkách označujúca voj. dôstojnícku al. poddôstojnícku hodnosť ťažký mažiár kalibru 30,5 cm, používaný v R-U armáde

železničná trať

talianske topánky s ozubením do horského terénu

boj, útok

útočník

voj. oddiel útočníkov

HESLOVÝ VÝRAZ**šturmovat'** nedok.**šús** m.**šúsplac** m.**švadróna****švancparáda** ž.**švarma, švaruma** ž.**švarmlínia, švaromlína** ž.**šverfeldartiléria** ž.**Talian** m.**talianska bota****Taliansko** s.**tambor** m.**tanister** m., **tanistra** ž.**tarasnica** ž.**tartalík** m.**telegrafkompánia** ž.**tepluška** ž.**tlmač** m.**tlstá Berta** spoj.**trafiť** dok.**trachóm** m.**transport** m.**transportírovať** nedok.**trefel** m.**trén** m.**tréner** m.**trinkamer** m.**trojka** ž.**Trojspolok** m.**tromelfajer** m.**trúba** ž.**týfus** m.**tylo** s.**účastok** m.**Ungvár** m.**HLÁSKOVÝ VARIANT VÝZNAM****šturmovac****šís****šísplac** m.**švancparada****švarlínija****šverfeldarterel'ija****Taliján****tartalík****tlumač****trakom****transportiruvat****tren****tromafajer****tifús****učastok****Ungvár****útočiť'****výstrel, strela****strelnica****p. škadróna****hygienická prehliadka****voj. útvar, pozícia, rojnica****voj. útvar, pozícia, rojnica****voj. oddiel jazdcov, ťažké jazdectvo****1. obyvateľ Talianska, 2. Taliansko****p. bota****Taliansko, v priebehu 1. sv. vojny prešlo na stranu Ruska a Francúzska****bubeník****vojenský batoh na osobné potreby vrátane čistiacich potrieb na zbrane****ľahké delo s dlhou hlavňou malého kalibru****rezervista, záložník****voj. oddiel spojárov****obytný vozeň vo voj. vlakovej súprave (v ešalone)****prekladateľ, tlmočník****ťažký mažiar kalibru 42 cm, v nemeckej armáde****zasiahnuť cieľ strel'bou****infekčná očná choroba****voj. vlakový transport, vlaková súprava****presúvať transportom****zásah****1. vozataj, voj. zásobovač, 2. voj.****zásobovací oddiel****vozataj, voj. zásobovač****zásobník na vodu, bandaska****konský trojzáprah, tradičný v Rusku****ústredné mocnosti al. Trojspolok, označenie Nemecka a jeho spojencov počas 1. sv. vojny****nepretržitá paľba, bubnová paľba****signálny plechový dychový nástroj****infekčná choroba prejavujúca sa horúčkami, brušný týfus****1. územie za frontovou líniou, zázemie,****2. priestor za bojovými zostavami vojsk****gazdovstvo, parcela****maď. podoba názvu ukrajinského mesta Užhorod**

HESLOVÝ VÝRAZ

uniforma ž.
untrjäger m.
untroficíršula ž.
untrštand m.
urláb m.
urlábšajn m.
ústredné mocnosti spoj.

ústup m.
ustupovať nedok.

útočiť nedok.
útok m.
utvoriť sa dok.
uznať dok.

vagón m.
vachmajster m.
vachter m.
vachterház m.
válečník m.
válečný príd.
válka ž.
varta ž.

vartovať nedok.
vedeta ž.

veliteľ m.
veliteľstvo s.

Vengry m. pomn.

verbovanec m.
verbovať nedok.
verk m.
veterán m.
vizita ž.
vizitírovať nedok.
vľchie jamy spoj.

voj m.

HLÁSKOVÝ VARIANT VÝZNAM

untrjäger
untroficíršula

urláp, urláp
urlaupšajn

bachmajster

bakterház, bachterház

vál'ka

vartuvat

verbovat
vérk
feterán

voj. rovnošata
voj. hodnosť v R-U armáde
voj. poddôstojnícka škola
zákop
voj. dovolenka
dovolenkový lístok
centrálne mocnosti al. Trojspolok,
označenie Nemecka a jeho spojencov
počas 1. sv. vojny
stiahnutie sa z frontovej línie
sťahovať sa z voj. pozície pred útočiacou
silou
začínať útok, napádať niekoho
voj. napadnutie protivníka, nepriateľa
vzniknúť, založiť, konštituovať
potvrdiť, schváliť niekoho
podľa schopností na voj. službu,
superarbitrovať
železničný vozeň - *p. sanitný v., štábny v.*
strážmajster; obyč. na železinci
strážnik
strážny domček, strážnica
vojak
vojnový, vojenský
vojna - *p. poškodený z v.*
1. strážne miesto, stanovište, **2.** stráž,
hliadka, člen strážnej služby - *p. pol'ná v.,*
stratená v.
strážiť
voj. hliadka, predsunutá voj. stráž (obyč.
jazdecká)
kto velí voj. skupine
1. inštitúcia veliteľa so štáбом, **2.** budo-
va tohto veliteľstva
časť Rakúsko-Uhorska, Uhorské
kráľovstvo, starší názov Uhry
kto je verbovaný na vojnu
povolávať k vojsku
1. voj. pevnosť, **2.** opevnenie
voj. vyslúžilec, vojak, ktorý bojoval vo vojne
návšteva, voj. prehliadka
uskutočňovať voj. prehliadku
protipešiacka prekážka, jama zakrytá
vetvami s ostrým hrotom na dne
časť v zostave vojska v boji al. na
pochode

HESLOVÝ VÝRAZ

vojak m.

vojenčina ž.

vojenčiť nedok.

vojenská banda spoj.

vojenská paráda spoj.

vojenské šaty spoj.

vojenský kleban spoj.

vojenský pochod spoj.

vojna ž.

vojovať nedok.

vojsko s.

voš ž.

vozatajstvo s.

vrskomando s.

výcvik m.

vyfasovať dok.

vyfelmentovať dok.

vykázať dok.

vypovedať dok.

vypuknúť dok.

vyreklamovať dok.

vyrekvírovať dok.

vyslúžený príd.

výstrelisko s.

vysuperovaný príd.

vysuperovať dok.

vyvagonírovať dok.

vyviazať dok.

vyvizírovať dok.

vzatý príd.

vzbura m.

vziať dok.

zabiť dok.

zadekovať sa dok.

zahynúť dok.

zajať dok.

HLÁSKOVÝ VARIANT VÝZNAM

voják

vojančina

vojančiť

vojanské šaty

vojanské pochodi

fši

vifasuvat

vifelmantovať

vivázať

zatí

zbúra

zat

zadekuvat sa

zajmúc

1. príslušník voj. armády, **2.** radový vojak bez hodnosti

voj. služba

konať vojenskú službu

voj. kapela

voj. slávnostná prehliadka, defilé

voj. uniforma

voj. duchovný, poľný kurát

hudobná skladba v štvorštvrtovom takte

1. vojenský ozbrojený konflikt, **2.** prvá sv. vojna (1914 - 1918) - *p. prvá v., prvá svetová v., svetová v., rakúsko-uhorská v.*

bojovať, viesť boj

vojenská armáda

parazit žijúci vo vlasoch a ochlpení

voj. zásobovací oddiel

voj. veliteľstvo

execírka, voj. cvičenie

dostať, získať z obecných al. verejných zdrojov

oslobodiť od voj. povinnosti

vyhnať, vypratať

začať vojnu, vstúpiť do vojnového stavu
začať sa

oslobodiť od voj. povinnosti

zhabať majetok pre potreby armády

ďalejšlúžiaci vojak nad rámec voj.

povinnosti, zupák

hlaveň pušky

vyrađený z voj. služby, obyč. zo

zdravotných dôvodov

pre neschopnosť prepustiť z voj. služby

vystúpiť z vlaku

voj. trest, vytiahnuť so zviazanými

rukami za chrbtom na stĺpik

uskutočniť voj. prehliadku

odvedený k vojsku

hromadný odpor proti vládnucej moci,

voj. vrchnosti, veliteľstvu

1. odvieť branca k vojsku, **2.** úradne zhabať, zrekvírovať (majetok)

usmrtiť vo vojne

ukryť sa v zákopoch

zomrieť, padnúť v boji

odňať slobodu v boji

HESLOVÝ VÝRAZ**zajatec** m.**zajatie** s.**zajatý** príd.**zákop** m.**zakopať sa** dok.**zákopník** m.**zakung** m.**zamentovať** dok.**zastreliť** dok.**zaútočiť** dok.**zázemie** s.**zazupovať** dok.**Zborov** m.**zbraň** ž.**zbroj** ž.**zdezentírovať** dok.**zmobilizovaný** príd.**zobrať** dok.**zorganizovať sa** dok.**zotavenie** s.**zotaviť sa** dok.**zrekvírovať** dok.**zrukovaný** príd.**zupák** m.**zvagonírovať** dok.**zverbovať** dok.**zvod, zvody** m. i pomn.**žandár** m.**žandárska patrola** spoj.**železnica** ž.**ženista** m.**žobrák** m.**žold** m.**žoldnier** m.**HLÁSKOVÝ VARIANT***zakunk**zazupovac**zadezentíruvat**zebrat**zotaveňe**zrekvírovaťi**zupak, supák**zverbovat**žandár**žandárska patrola**zeleznica**ženist**žebrák***VÝZNAM**

kto je v zajatí

stav toho, kto je v boji zajatý

zbavený slobody

výkop v smere očakávanej paľby

s násypmi po oboch stranách

ukryť sa v zákopoch

príslušník ženijného vojska, ženista

zákop

oslobodiť od voj. povinnosti

zabiť strelou zo strelnej zbrane

začať útok, napadnúť v boji

územie za frontovou líniou, tylo

ostať vojakom nad rámec povinnej voj.

služby

mesto Zborov pri Bardejove, pamätné

miesto vojenskej bitky na východnom

fronte

nástroj al. prostriedok používaný v boji

zbraň

zbehnúť od vojska

povolaný do voj. služby v čase vojny

odvieť k vojsku

vstúpiť do cudzineckej voj. légie

rekonvalescencia, liečenie po zranení

vyliečiť sa, byť zdravým

úradne zhabať, zabrať na voj. účely

narukovaný, odvedený k vojsku

vojak dobrovoľne ďalejslúžiaci,

kapitulant

organizovane premiestňovať

transportom

získať na voj. službu

menšia voj. jednotka, napr. rota

policajt

policajná hliadka

vlak

sapér, vojak ženijného al. železničného vojska

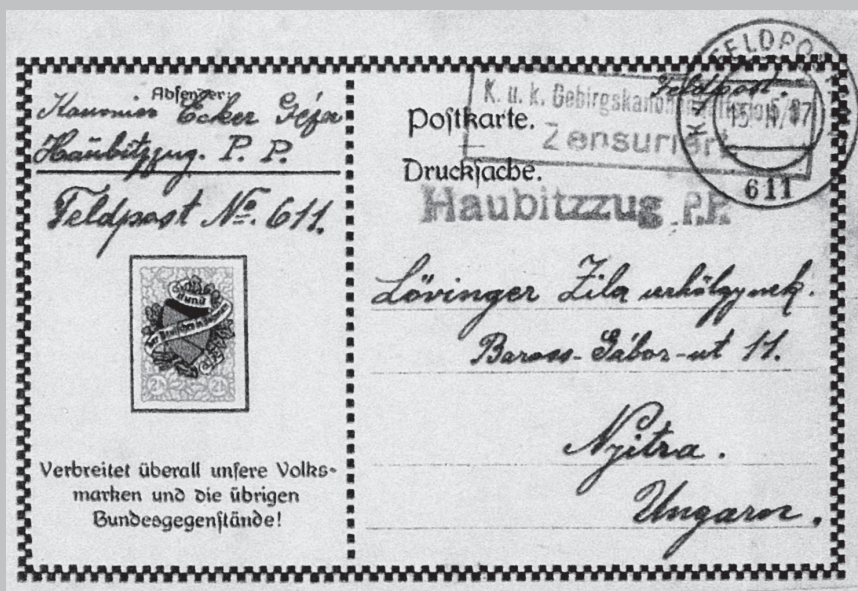
invalid, invalidný žobrák

voj. peňažná dávka

vojak bojujúci za vopred dohodnutú

peňažnú davku, za žold

Z VOJENSKEJ KOREŠPONDENCIE

Z VOJENSKEJ KOREŠPONDENCIE

Ilustrácie zaradené v publikácii sú ojedinelou ukážkou špecifického typu vojenskej korešpondencie, v ktorej autor obrázkov originálnou (jedno- alebo viacfarebnou) kresbou na predtlačенých lístkoch vtipne komentuje vojnové udalosti, svoje vlastné pocity, a tým sa zároveň vyrovnáva s hrôzami vojny na bojisku.

Autorom ilustrovaných pohľadníc bol vojak rakúsko-uhorskej armády Gejza Ecker, zaradený k delostrelcom. Aj z tohto dôvodu signoval každú ilustráciu podpisom KANONIER ECKER. Pred prvou svetovou vojnou pracoval v kamenárskej dielni u jedného zo siedmich bratov významnej nitrianskej rodiny, s ktorými sa aj priatelil. Ecker bol údajne zamilovaný do ich sestry Zily, s ktorou sa však nikdy v súkromí nestretol. Vzťah mladých ľudí bol pre konfesijnú rozdielnosť spoločnosťou neakceptovateľný, preto ostal len v platonickej rovine.

Po odchode na front začal Ecker maľovať karikatúru na voľnú (rubovú) stranu predtlače poštových lístkov a maľované obrázky posielal počas prvej svetovej vojny svojim priateľom poľnou poštou. Pri niektorých kresbách sa na rovnakej strane nachádza iba krátky text, väčšinou ide o pozdrav z frontu písaný po maďarsky (pozri napr. na prednej predsádke vľavo). Inde si autor okrem pozdravu dovoľil nakreslenú situáciu ako obraz života na fronte ironicky komentovať výstižným bonmotom, napr. *VPRED ZA MAKARÓNMI!* (pozri na prednej predsádke vpravo); *ÚTOK NA BODÁKY* (pozri na zadnej predsádke vľavo); *LEN VPRED, MILÝ SYNKU* (pozri na zadnej predsádke vpravo).

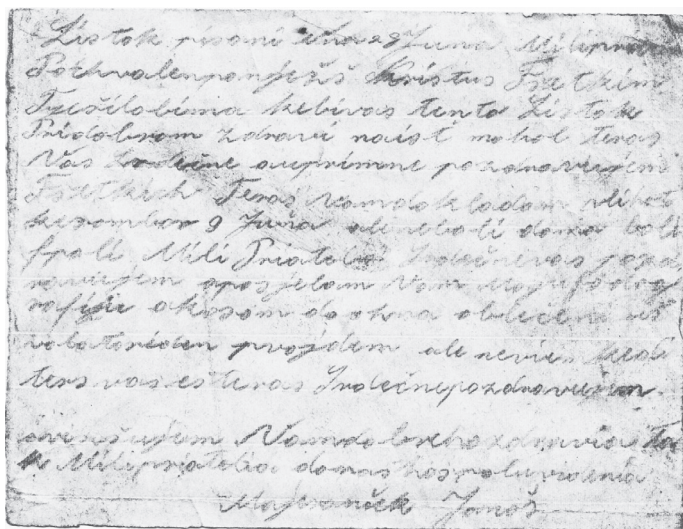
Kópie niekoľkých pohľadníc poskytol na publikovanie Otto Šimko, ktorý ich v roku 2003 láskavo dostal do daru od dnes už nežijúceho priateľa. Ten zdedil odoslané pohľadnice súkromnej korešpondencie po svojej matke (adresátke), ktorá zhromaždila zbierku 298 originálnych pohľadníc adresovaných jej rodine.

Pre výnimočnosť výtvarného stvárnenia vojenského života na pohľadniciach i existenciu ucelenej zbierky zaraďujeme vybrané obrázky v tomto knižnom vydaní ako neprehliadnuteľný grafický prvok na obálku, obe predsádky i predelové listy kapitol. Výpovedná hodnota dobovej ilustrácie od jedného autora hyperbolicky dotvára nárečové výpovede mnohých účastníkov o vojnovom besnení.

V čase vojny bola typickejšou bežná korešpondencia (predtlačené pohľadnice, vlastné fotografie v uniformách alebo z vojenského života, listy a pod.), ktorá bola prísne cenzurovaná a v ktorej mohli vojaci „neutrálne“ informovať blízkych o sebe. Korešpondencia slovenských vojakov z obdobia prvej svetovej vojny poskytuje cenné svedectvo nielen historikom a etnológom, ale aj lingvistom či priaznivcom vojenskej histórie.

V období pred prvou svetovou vojnou bola v školách v Uhorsku, teda aj na území Slovenska, povinným vyučovacím jazykom maďarčina. Žiaci sa síce naučili čítať slovenské texty, ale po slovensky písali „podľa svojich pravidiel.“ Vojaci, ktorí sa na-

priek cenzúre odvážili nepísať z vojny po maďarsky, príp. po nemecky (bud' to nevedeli, alebo jednoducho prejavili svoje národné povedomie), využívali na písanie vlastný spôsob. Napríklad predločky často pripájali k slovám, dokonca spájali viac slov do jedného celku, niektorí nepísali ypsilon, aj do písaného prejavu prirodzene zaradili domáce nárečové slová (pozri list J. Majeránčeka zo Socoviec v okrese Martin). Niektorí písali po slovensky maďarským (tzv. zložkovým) ortografickým pravopisom, ako dokladá karta vojaka Barnabáša Chlpíka z Meleku v okrese Vráble. Podobné vzácne riadky od svojich blízkych z frontu alebo z nemocníc či vojenských lazaretov po zranení si uchovávajú mnohí z nás v súkromných archívoch ako jedinú hmatateľnú spomienku na nežijúceho otca, starého otca či pradedu.

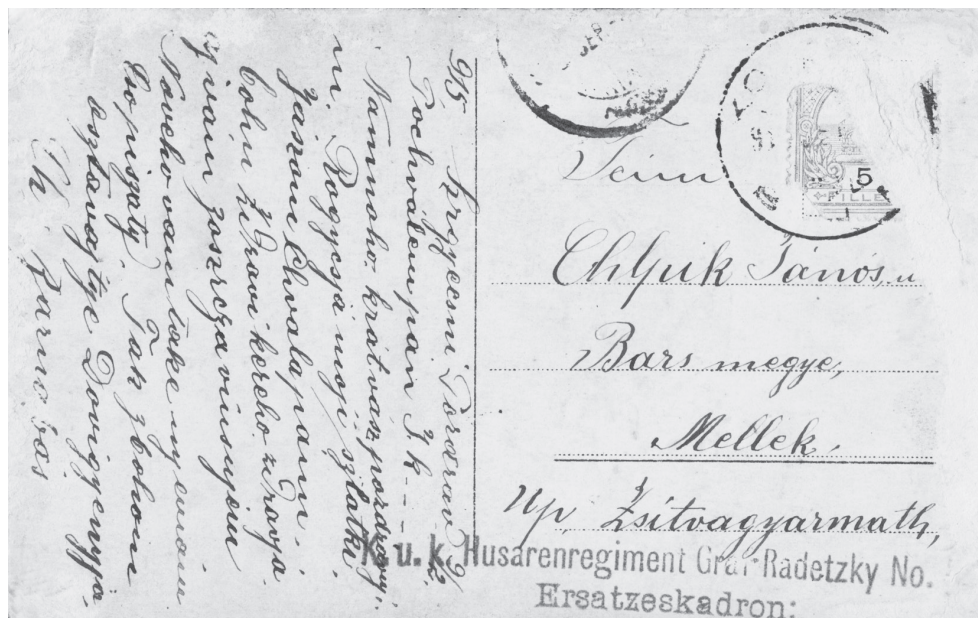
List Jánoša Majeránčeka zo Socoviec

TRANSLITEROVANÝ RUKOPIS

Lístok písaný dňa 28 Júna. Milí priatelia
 Pochvalen/pan Ježiš Kristus Fšetkým
 Tešilo/bi/ma kebi/vas tento Lístok
 Pri/dobrom Zdraví naíst' mohol teras
 Vas Srdečne a uprímne pozdravujem
 Fšetkých Teras Vam dokladam v/lihot
 Ke/som/bov 9 Juňa ale neboli doma boli
 f/poli Mili Priatelia Srdečne/vas pozd
 ravujem a/posjelam Vam moju fodog
 rafiju ako/som do ohna oblečení už
 volatorí/den pvojdem ale neviem kedi
 teras vas ešte ras Srdečne pozdravujem
 a vinšujem Vam/dobrego zdravia. Tak
 Milí priatelia do/našo/spoluvidenia
 Majeránček Janoš

PREPIS TEXTU DO SPISOVNÉHO PRAVOPISU

Lístok písaný dňa 28. júna. Milí priatelia,
 pochválen Pán Ježiš Kristus všetkým!
 Tešilo by ma, keby Vás tento lístok
 pri dobrom zdraví nájst' mohol. Teraz
 Vás srdečne a úprimne pozdravujem
 všetkých. Teraz Vám dokladám: V Lihot-
 ke som bol 9. júna, ale neboli doma, boli
 v poli. Milí priatelia, srdečne Vás po-
 zdavujem a posielam Vám moju foto-
 grafiu, ako som do ohňa oblečený. Už
 volaktorý deň pôjdem, ale neviem kedy.
 Teraz Vás ešte raz srdečne pozdravujem
 a vinšujem Vám dobrého zdravia. Tak,
 milí priatelia, do nášho spoluvidenia!
 Majeránček Janoš

Karta vojaka Barnabáša Chlpíka z Meleku

TEXT PÍSANÝ MAĎARSKÝM PRAVOPISOM

Szrgyeczni Pozdrav 915 9/2
 Pochválem pan J. k. - - -,
 Na/mnoho_krát vasz pozdravuje
 m. Rogycsjá mojí szlatkí,
 Já/szom Chvala pánu
 bohu Zdraví kereho zdravjá
 Aj vám zo/szrcza vinsujem
 Nového vam take nyemám
 Cso piszaty. Tak zbohom
 osztavajtye Dovigyenyja.

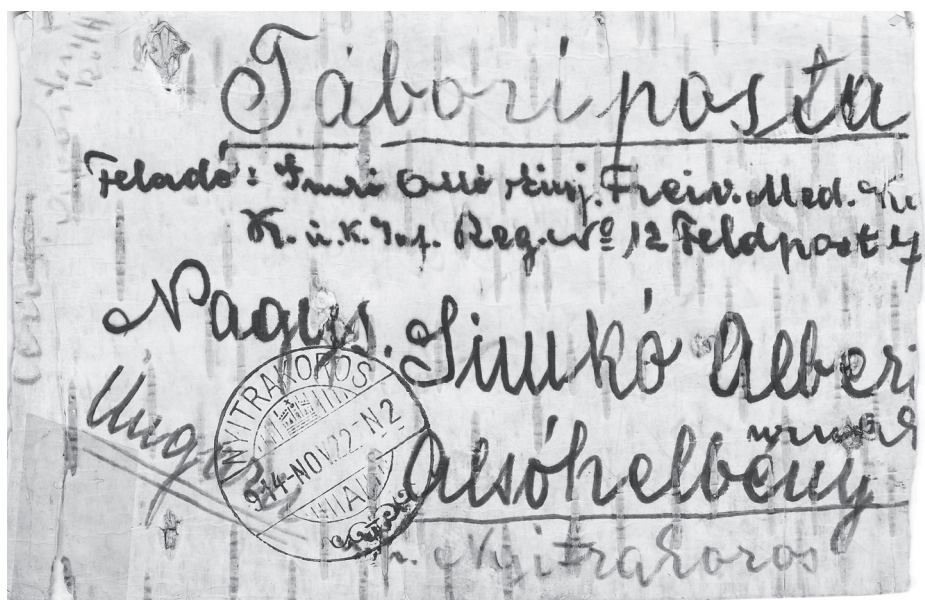
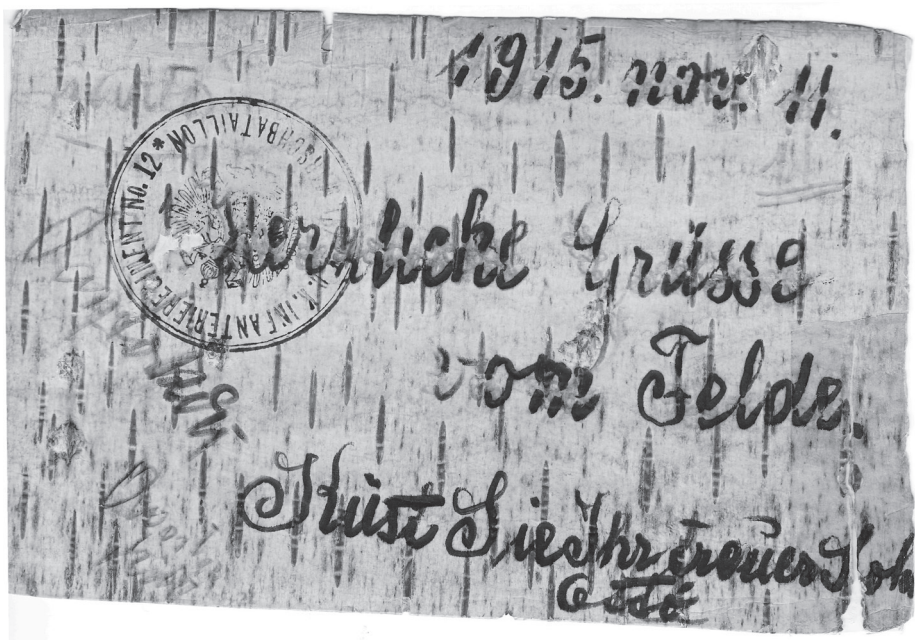
Ch. Barnabás

TRANSLITEROVANÝ TEXT

Srdečný Pozdrav 1915 9/2
 Pochválem pan J. k. (Ježiš Kristus),
 Namnohokrát vás pozdravujem.
 Rodičiá mojí sladkí,
 Já som, chvála pánu
 bohu zdraví kerého zdravjá
 Aj vám zo srdca vinšujem
 Nového vam take nemám
 Čo písať. Tak zbohom
 ostavajte Dovidenia.

Ch. Barnabáš

Ak vojaci nemali poruke iný materiál, poslúžila na písanie aj vyrezaná a vysušená brezová kôra.

ZOZNAMY A PRAMENE

ZOZNAM TEXTOV

- 1.1. Bzince pod Javorinou NMV; 14/04 – 05-Ntr; č. 6; Rozpr. J. Hložka, nar. 1894; Zap. M. Krištofová, 1975; nárečie považské podjavorinské.
- 1.2. Lopašov SKA; 01/17-Ntr; č. 1; Rozpr. K. Bedérka, 66-roč.; Zap. J. Oravec, 1951.
- 1.3. Veľký Lom MK; 49/08-Nhd, č. 6; Rozpr. O. Ďurčov, nar. 1891; Zap. J. Ruman, 1969; nárečie novohradské vrchárske.
- 1.4. Bzince pod Javorinou NMV; 14/04 – 05-Ntr; č. 7; Rozpr. J. Sapák, nar. 1898; Zap. M. Krištofová, 1976; nárečie považské podjavorinské.
- 1.5. Ratkovo MAR; 37/92-Tur, č. 2; Rozpr. O. Plíž, nar. 1886, 89-roč.; Zap. V. Uhlár, 1975.
- 1.6. Likavka RUŽ; 41/09-Lipt, č. 3; Rozpr. Š. Rázga, nar. 1889; Zap. Z. Hanáčková, 1976; * Pramenný text obsahuje rôzne prvky atypické pre dané nárečie (ich nositeľom je rozprávač), ktoré do značnej miery narúšajú jeho ideálnu normu (rozprávač prežil veľkú časť svojho života mimo rodnej obce). Text je redakčne upravený podľa nárečovej normy opísanej v odbornej literatúre.
- 1.7. Poriadie MYJ; 13/05-Ntr, č. 4; Rozpr. J. Viskup-Halík, nar. 1900; Zap. J. Madunický, 1969; nárečie považské myjavské.
- 1.8. Brezno BRE; 43/22-Zv, č. 1; Rozpr. O. Vajdík, 70-roč.; Zap. E. Hovorková, 1963.
- 1.9. Dvorany nad Nitrou TOP; 24/10-Ntr, č. 1; Rozpr. J. Macko, 82-roč.; Zap. J. Bižoň, 1967; nárečie stredonitrianske topolčianske.
- 1.10. Široké PRE; 65/01-Šar, č. 3; Rozpr. O. Krescanko, 76-roč.; Zap. J. Míča, 1972.
- 1.11. Veľké Uherce TOP; 24/79-Tek, č. 3; Rozpr. J. Mališka, 67-roč.; Zap. K. Švec, 1963; * Text pochádza z obce na po-medznom nárečovom území (zápis môže obsahovať prvky dvoch alebo viacerých susediacich nárečových podskupín, resp. skupín).
- 1.12. Bijacovce LVO; 61/38-Sp, č. 1; Rozpr. O. Zahurančík, 81-roč.; Zap. J. Sabol, 1979; * Situácia v tvaroch *-šľi/-šľi* a *zme/me/sme* a pod. je rozkolísaná.
- 1.13. Horná Mariková PB; 18/08-Tčn, č. 2; Rozpr. J. Polnák, 80-roč.; Zap. A. Morávková, 1965.
- 1.14. Valča MAR; 37/09-Tur, č. 3; Rozpr. J. Sekerka, nar. 1882; Zap. I. Honč, 1971.
- 1.15. Zombor MK; 49/66-Nhd, č. 11; Rozpr. M. Hlinica, 73-roč.; Zap. J. Ruman, 1968; nárečie novohradské modrokamen-ské.
- 1.16. Smolinské SEN; 02/02-Ntr, č. 3; Rozpr. J. Hlavenka, 60-roč.; Zap. Š. Vragaš, 1956.
- 1.17. Riečnica KNM; 21/27-Tčn, č. 1; Rozpr. A. Kováč, 101-roč.; Zap. M. Krištofová, 1979; * Pramenný text obsahuje rôzne prvky atypické pre dané nárečie, ktoré do značnej miery narúšajú jeho ideálnu normu (príčinou môže byť nespoľahlivý zápis). Text je redakčne upravený podľa nárečovej normy opísanej v Atlase slovenského jazyka, s prihliadnutím na inú odbornú literatúru; nárečie hornotrenčianske kysucké.
- 1.18. Šterusy PIE; 12/06-Ntr, č. 7; Rozpr. O. Belan, nar. 1889; Zap. J. Madunický, 1970.
- 1.19. Vištuk MOD; 07/16-Br, č. 5; Rozpr. F. Šikula, nar. 1894; Zap. O. Malíková, 1976.
- 1.20. Krškany LVI; 32/38-Hnt, č. 1; Rozpr. J. Agárdi, 70-roč.; Zap. V. Albrechtová, 1953.
- 1.21. Senné VK; 78/02-Už, č. 2; Rozpr. J. Čizmárik, 70-roč.; Zap. J. Struhalik, 1967; * zmiešaný typ nárečia.

- 1.22. Horná Krupá TRN; 08/10-Br, č. 7; Rozpr. Š. Valentovič, 65-roč.; Zap. E. Kukurová, 1958.
- 1.23. Ostrovany SAB; 66/02-Šar, č. 1; Rozpr. I. Spišák, nar. 1892; Zap. J. Sabol, 1972.
- 1.24. Hul VRB; 30/27-Tek, č. 6; Rozpr. Š. Raček, nar. 1882; Zap. M. Gajdošová, 1958; * Text pochádza z obce na pomedznom nárečovom území (zápis môže obsahovať stredonitrianske a tekovsko-stredožitavské nárečové prvky).
- 1.25. Lascov GIR; 68/13-Šar, č. 2; Rozpr. M. Kočiš, 75-roč.; Zap. J. Prič, 1966.
- 1.26. Likavka RUŽ; 41/09-Lipt, č. 3; Rozpr. Š. Rázga, nar. 1889; Zap. Z. Hanáčková, 1976; * Pramenný text obsahuje rôzne prvky atypické pre dané nárečie (ich nositeľom je rozprávač), ktoré do značnej miery narúšajú jeho ideálnu normu (rozprávač prežil veľkú časť svojho života mimo rodnej obce). Text je redakčne upravený podľa nárečovej normy opísanej v odbornej literatúre.
- 1.27. Dolná Krupá TRN; 08/11-Br, č. 2; Rozpr. M. Garažija, 56-roč.; Zap. J. Oravec, 1954; * Text pochádza z obce na pomedznom nárečovom území (zápis môže obsahovať trnavské i považské nárečové prvky).
- 1.28. Slovany MAR; 37/12-Tur, č. 4; Rozpr. J. Kamieň, nar. 1885; Zap. I. Honč, 1971
- 1.29. Dolná Súča TRČ; 15/42-Tčn, č. 1; Rozpr. Š. Lukšo, nar. 1896; Zap. J. Podolák, 1976.
- 1.30. Polerieka MAR; 37/19-Tur, č. 4; Rozpr. F. Cipár, nar. 1894; Zap. I. Honč, 1971.
- 1.31. Rozbehy SEN; 02/25-Ntr, č. 4; Rozpr. Š. Srnka, 63-roč.; Zap. J. Oravec, 1953.
- 1.32. Bánová ŽIL; 22/48-Tčn, č. 2; Rozpr. G. Trnka, 78-roč.; Zap. M. Mikulcová, 1966.
- 1.33. Dolný Hričov BYT; 19/12-Tčn, č. 1; Rozpr. Š. Uhlíarik, nar. 1889; Zap. A. Ferencčíková, 1980.
- 1.34. Šarišské Dravce SAB; 66/25-Šar, č. 6; Rozpr. V. Kožar, nar. 1888; Zap. V. Uhlár, 1975.
- 1.35. Veľká Lehota NB; 34/06-Tek, č. 5; Rozpr. T. Garaj, 77-roč.; Zap. J. Debnár, 1972.
- 1.36. Modra MOD; 07/17-Br, č. 2; Rozpr. Š. Baďurík, nar. 1875; Zap. E. Bukovinská, 1958.
- 1.37. Šterusy PIE; 12/06-Ntr, č. 15; Rozpr. J. Novák, nar. 1886; Zap. J. Madunický, 1974.
- 1.38. Veľké Uherce TOP; 24/79-Tek, č. 3; Rozpr. J. Mališka, 67-roč.; Zap. K. Švec, 1963; * Text pochádza z obce na pomedznom nárečovom území (zápis môže obsahovať prvky dvoch alebo viacerých susediacich nárečových podskupín, resp. skupín, najmä hornonitrianskych a stredonitrianskych nárečí).
- 1.39. Zombor MK; 49/66-Nhd, č.12; Rozpr. M. Hlinica, 73-roč.; Zap. J. Ruman, 1968; nárečie novohradské modrokamenské.
- 1.40. Myslava KOŠ; 64/12-Ab, č. 1; Rozpr. M. Šolc, 69-roč.; Zap. J. Jacko, 1957.
- 1.41. Dolné Orešany TRN; 08/15-Br, č. 1; Rozpr. R. Speváková, 59-roč.; Zap. J. Oravec, 1954.
- 1.42. Opatovce nad Žitavou (teraz Žitavany) ZM; 33/38-Tek, č. 2; Rozpr. H. Kováčová, 83-roč.; Zap. J. Debnár, 1972.
- 1.43. Bzince pod Javorinou NMV; 14/04 – 05-Ntr, č. 1; Rozpr. A. Kuhajdová, 54-roč.; Zap. E. Haruštiaková, 1958; nárečie považské podjavorinské.
- 1.44. Topolčianky ZM; 33/40-Tek, č. 2; Rozpr. M. Ďuriač, 79-roč.; Zap. M. Krištofová, 1964.
- 1.45. Lazany MAR; 37/14-Tur, č. 3; Rozpr. J. Šaršúň, nar. 1898; Zap. I. Honč, 1970.
- 1.46. Zombor MK; 49/66-Nhd, č.10; Rozpr. M. Hlinicová, 70-roč.; Zap. J. Ruman, 1968; nárečie novohradské modrokamenské.
- 1.47. Ružindol TRN; 08/22-Br, č. 1; Rozpr. Š. Šulko, nar. 1902; Zap. O. Malíková, 1974.
- 1.48. Kokava nad Rimavicou RS; 52/32-Gm, č. 6; Rozpr. M. Komendová, nar. 1890; Zap. Š. Repčok, 1972; nárečie západného Gemera.
- 1.49. Sered' GAL; 09/01-Br, č. 1; Rozpr. H. Dal-kovičová, 76-roč.; Zap. E. Rozimová, 1967; * Text pochádza z obce na pomedznom nárečovom území (zápis môže obsahovať trnavské a stredonitrianske, najmä hlohovské nárečové prvky).

- 1.50. Osikov BAR; 67/06-Šar, č. 2; Rozpr. A. Hudáková, 81-roč.; Zap. J. Míča, 1980.
- 1.51. Smolenice TRN; 08/03-Br, č. 2; Rozpr. I. Mráz, nar. 1901; Zap. I. Maxinová, O. Forróová, 1986.
- 1.52. Gemerský Milhost' REV; 53/22-Gm, č. 2; Rozpr. Z. Brezinová, nar. 1905; Zap. A. Habovštiak, 1953; nárečie stredogemerské.
- 1.53. Lamač BRA; 04/11-Br, č. 9; Rozpr. S. Fratričová, 76-roč.; Zap. D. Pantlová, 1966.
- 1.54. Vyšný Slavkov LVO; 61/46-Sp, č. 4; Rozpr. J. Kipikaša, 39-roč.; Zap. J. Štolc, 1934; * Text pochádza z obce na pomedznom nárečovom území (zápis môže obsahovať spišské a šarišské nárečové prvky).
- 1.55. Záhorská Ves MAL; 03/25-Br, č. 12; Rozpr. L. Klas, 57-roč.; Zap. O. Šimko-vič, 1958.
- 1.56. Sotina SEN; 02/18-Ntr, č. 2; Rozpr. P. Bošák, 58-roč.; Zap. A. Ondrušová, 1958.
- 1.57. Likavka RUŽ; 41/09-Lipt, č. 5; Rozpr. Š. Rázga, nar. 1889; Zap. Z. Brontvay, 1976; * Pramenný text obsahuje rôzne prvky atypické pre dané nárečie (ich nositeľom je rozprávač), ktoré do značnej miery narúšajú jeho ideálnu normu (rozprávač prežil veľkú časť svojho života mimo rodnej obce). Text je redakčne upravený podľa nárečovej normy opísanej v odbornej literatúre.
- 1.58. Kovarce TOP; 24/11-Ntr, č. 2; Rozpr. Š. Grác, 72-roč.; Zap. J. Bizoň, 1969; nárečie stredonitrianske topolčianske.
- 1.59. Pongrácovce LVO; 61/39-Sp, č. 17; Rozpr. J. Pietnica, 90-roč.; Zap. J. Sabol, 1982.
- 1.60. Prosiek LM; 42/20-Lipt, č. 1; Rozpr. B. Kulina, nar. 1899; Zap. Z. Brontvay, 1991; * Pramenný text obsahuje rôzne prvky atypické pre dané nárečie, ktoré do značnej miery narúšajú jeho ideálnu normu (príčinou môže byť nespohľadlivý zápis). Text je redakčne upravený podľa nárečovej normy opísanej v odbornej literatúre.
- 1.61. Stará Turá NMV; 14/01-Ntr, č. 2; Rozpr. P. Kulich, 73-ročný; Zap. E. Tvrdon, 1957; nárečie považské myjavské.
- 1.62. Bzince pod Javorinou NMV; 14/04 – 05-Ntr, č. 12; Rozpr. J. Hložka, nar. 1894; Zap. E. Slobodová, 1971; nárečie považské podjavorinské.
- 1.63. Žaškov DK; 40/02-Or, č. 13; Rozpr. J. Turčina, nar. 1896; Zap. V. Turčinová, 1972.
- 1.64. Černová RUŽ; 41/07-Lipt, č. 5; Rozpr. Š. Habou, nar. 1899; Zap. Z. Brontvay, 1978; * Výslovnosť *l, l'* je v rozličných pozíciách u rozprávača rozkolísaná.
- 1.65. Baldovce LVO; 61/31-Sp, č. 2; Rozpr. J. Zumrík, 83-roč.; Zap. J. Sabol, 1980.
- 1.66. Krásna Lúka SAB; 66/22-Šar, č. 1; Rozpr. F. Bujňák, 77-roč.; Zap. Ján Sabol, 1970.

ZOZNAM ÚRYVKOV

- 2.1. Babíнец RS; 52/57-Gm, č. 2; Rozpr. O. Benda, 75-roč.; Zap. B. Furdová, 1963
- 2.2. Šterusy PIE; 12/06-Ntr, č. 7; Rozpr. O. Belan, nar. 1889; Zap. J. Madunický, 1970
- 2.3. Dvorany nad Nitrou TOP; 24/10-Ntr, č. 1; Rozpr. J. Macko, 82-roč.; Zap. J. Bizoň, 1967
- 2.4. Dvorany nad Nitrou TOP; 24/10-Ntr, č. 1; Rozpr. J. Macko, 82-roč.; Zap. J. Bizoň, 1967
- 2.5. Zeleneč TRN; 08/37-Br, č. 2; Rozpr. S. Tibenský, 62-roč.; Zap. E. Kukurová, 1958
- 2.6. Jablonov LVO; 61/34-Sp, č. 12; Rozpr. V. Gaduš, 84-roč.; Zap. M. Sabolová, 1981
- 2.7. Velký Lom MK; 49/08-Nhd, č. 9; Rozpr. J. Gál, 72-roč.; Zap. J. Ruman, 1970
- 2.8. Kňazice (teraz Žitavany) ZM; 33/37-Tek, č. 2; Rozpr. P. Chren, 70-roč.; Zap. E. Valašíková, 1949
- 2.9. Lazany PDZ; 36/37-Ntr, č. 1; Rozpr. Š. Cachován, nar. 1867; Zap. J. Vavro, 1956
- 2.10. Solčany TOP; 24/54-Ntr, č. 4; Rozpr. G. Klačánsky, nar. 1894, 90-roč.; Zap. V. Uhlár, 1984
- 2.11. Dvorany nad Nitrou TOP; 24/10-Ntr, č. 1; Rozpr. J. Macko, 82-roč.; Zap. J. Bizoň, 1967
- 2.12. Dvorany nad Nitrou TOP; 24/10-Ntr, č. 1; Rozpr. J. Macko, 82-roč.; Zap. J. Bizoň, 1967
- 2.13. Vlčany ŠAL; 10/17-Ntr, č. 1; Rozpr. A. Betko, 1895; Zap. Š. Vragaš, 1961
- 2.14. Zeleneč TRN; 08/37-Br, č. 2; Rozpr. S. Tibenský, 62-roč.; Zap. E. Kukurová, 1958
- 2.15. Hrabovec BAR; 67/66-Šar, č. 1; Rozpr. J. Tkáčik, 59-roč.; Zap. J. Jacko, 1957
- 2.16. Liesek TRS; 39/18-Or, č. 8; Rozpr. M. Pardel, 61-roč.; Zap. G. Horák, 1950
- 2.17. Hranovnica POP; 59/12-Sp, č. 15; Rozpr. A. Králiková, 72-roč.; Zap. Jozef Štolc, 1929
- 2.18. Nedanovce TOP; 24/67-Ntr, č. 1; Rozpr. Š. Turčeková, nar. 1895; Zap. A. Ferenčíková, 1963
- 2.19. Radošina NTR; 25/01-Ntr, č. 1; Rozpr. P. Tuhera, nar. 1890; Zap. J. Ruman, 1974
- 2.20. Korytné LVO; 61/44-Sp, č. 11; Rozpr. M. Brindzová, 81-roč.; Zap. J. Sabol, 1983
- 2.21. Dechtice TRN; 08/06-Br, č. 3; Rozpr. F. Kalaš, nar. 1903; Zap. O. Malíková, 1975
- 2.22. Ratková REV; 53/07-Gm, č. 3; Rozpr. J. Pazdúr, 74-roč.; Zap. A. Kvetková, 1968
- 2.23. Sliače RUŽ; 41/22-Lipt, č. 9; Rozpr. A. Littvová, nar. 1914; Zap. M. Krištofová, 1980
- 2.24. Dvorany nad Nitrou TOP; 24/10-Ntr, č. 1; Rozpr. J. Macko, 82-roč.; Zap. J. Bizoň, 1967
- 2.25. Radošina NTR; 25/01-Ntr, č. 2; Rozpr. M. Štepková, 86-roč., nar. 1894; Zap. V. Uhlár a G. Uhlárová, 1980
- 2.26. Dobrá Voda PIE; 12/03-Ntr, č. 6; Rozpr. J. Kňazovič, 71-roč.; Zap. E. Kukurová, 1958
- 2.27. Boľ KCH; 79/22-Už, č. 1; Rozpr. P. Sedlák, 63-roč.; Zap. F. Miko, 1961; * zmiešaný typ nárečia
- 2.28. Solčany TOP; 24/54-Ntr, č. 4; Rozpr. G. Klačánsky, nar. 1894, 90-roč.; Zap. V. Uhlár, 1984
- 2.29. Zeleneč TRN; 08/37-Br, č. 2; Rozpr. S. Tibenský, 62-roč.; Zap. E. Kukurová, 1958
- 2.30. Dvorany nad Nitrou TOP; 24/10-Ntr, č. 1; Rozpr. J. Macko, 82-roč.; Zap. J. Bizoň, 1967
- 2.31. Osikov BAR; 67/06-Šar, č. 2; Rozpr. A. Hudáková, 81-roč.; Zap. J. Míča, 1980
- 2.32. Bánová ŽIL; 22/48-Tčn, č. 2; Rozpr. G. Trnka, 78-roč.; Zap. M. Mikulcová, 1966

- 2.33. Hajná Nová Ves TOP; 24/15-Ntr, č. 1; Rozpr. M. Kukla, 86-roč.; Zap. V. Uhlár, O. Uhlárová, 1981
- 2.34. Krivá DK; 40/35-Or, č. 31; Rozpr. M. Pániková, nar. 1894; Zap. A. Kováčová, 1983
- 2.35. Osikov BAR; 67/06-Šar, č. 2; Rozpr. A. Hudáková, 81-roč.; Zap. J. Míča, 1980
- 2.36. Kovarce TOP; 24/11-Ntr, č. 6; Rozpr. G. Šebo, nar. 1874; Zap. O. Malíková, rok zápisu neuvedený (zadná obálka knihy)
- 2.37. Dvorany nad Nitrou TOP; 24/10-Ntr, č. 1; Rozpr. J. Macko, 82-roč.; Zap. J. Bizoň, 1967 (zadná obálka knihy)

ZOZNAM PIESNÍ

- 3.1. Ten udzickí koscelíček. Prosné PB; 18/05-Tčn; č. 1; Inform. P. Danižová, nar. 1894; Zap. P. Daniž, 1960 – 1968
- 3.2. Keď bili manébre v Hercegovine. Kuklov MAL; 03/01-Br, č. 9; Inform. J. Klempová, nar. 1911; Zap. K. Palkovič, 1987
- 3.3. Keď ja našo poľo oral. Široké PRE; 65/01-Šar, č. 3; Inform. O. Krescanko, 76-roč.; Zap. J. Míča, 1972
- 3.4. F tom širom poľu. Kolínovce SNV; 60/39-Šp, č. 1; Inform. M. Nováková, J. Novák, dátumy narodenia neuvedené; Zap. J. Štolc, 1936
- 3.5. Široko-d'aleko f talijánskej zemi. Mýtna Nová Ves TOP; 24/02-Ntr, č. 2; Inform. T. Bílik, 72-roč.; Zap. J. Bizoň, 1969
- 3.6. Ej, cisaru... (Riekanka). Široké PRE; 65/01-Šar, č. 3; Inform. O. Krescanko, 76-roč.; Zap. J. Míča, 1972

ZOZNAM ROZPRÁVAČOV S PRÍSLUŠNOSŤOU K LOKALITE

NÁREČOVÁ (POD)SKUPINA	OKRES	LOKALITA	ČÍSLO UKÁŽKY	ROZPRÁVAČ
ZÁPADOSLOVENSKÁ				
záhorská	Skalica	Lopašov	1.2	K. Bedérka
	Senica	Smolinské	1.16	J. Hlavenka
	Malacky	Sotina	1.56	P. Bošák
		Rozbehy	1.31	Š. Srnka
		Kuklov	3.2	J. Klempová
		Záhorská Ves	1.55	L. Klas
		Lamač	1.53	S. Fratričová
modranská	Modra	Modra	1.36	Š. Baďurík
trnavská	Trnava	Vištuk	1.19	F. Šíkula
		Smolenice	1.51	I. Mráz
		Horná Krupá	1.22	Š. Valentovič
		Dolná Krupá	1.27	M. Garažija
		Dechtice	2.21	F. Kalaš
		Dolné Orešany	1.41	R. Speváková
		Ružindol	1.47	Š. Šulko
		Zeleneč	2.5, 2.14, 2.29	S. Tibenský
		Sereď	1.49	H. Dalkovičová
		Vlčany	2.13	A. Betko
dolnonitrianska považská	Piešťany	Šterusy	1.18, 2.2	O. Belan
			1.37	J. Novák
		Dobrá Voda	2.26	J. Kňazovič
		Myjava	1.7	J. Viskup-Halík
		N. Mesto n. Váh.	1.61	P. Kulich
		Bzince pod Javorinou	1.1, 1.62	J. Hložka
			1.4	J. Sapák
			1.43	A. Kuhajdová
		Dolná Súča	1.29	Š. Lukšo
		Horná Mariková	1.13	J. Polník
dolnotrenčianska hornotrenčianska	Trenčín	Prosné	3.1	P. Danižová
		Bytča	1.33	Š. Uhliarík
		Žilina	1.32, 2.32	G. Trnka
		Kys. N. Mesto	1.17	A. Kováč
		Topoľčany	1.9, 2.3, 2.4, 2.11, 2.12, 2.24, 2.30, 2.37	J. Macko
stredonitrianska		Kovarce	1.58	Š. Grác
			2.36	G. Šebo
		Mýtna Nová Ves	3.5	T. Bilík
		Hajná Nová Ves	2.33	M. Kukla

NÁREČOVÁ (POD)SKUPINA	OKRES	LOKALITA	ČÍSLO UKÁŽKY	ROZPRÁVAČ	
stredonitrianska	Topoľčany	Solčany	2.10., 2.28	G. Klačánsky	
		Nitra	2.19	P. Tuhera	
	Vráble		2.25	M. Štepková	
		Hul	1.24	Š. Raček	
STREDOSLOVENSKÁ					
hornonitrianska	Topoľčany	Veľké Uherce	1.11, 1.38	J. Mališka	
		Nedanovce	2.18	Š. Turčeková	
hontianska	Prievidza	Lazany	2.9	Š. Cachován	
	Levice	Krškany	1.20	J. Agárdi	
tekovská	Zlaté Moravce	Kňažice	2.8	P. Chren	
		Opatovce nad Žitavou	1.42	H. Kováčová	
turčianska	Nová Baňa Martin	Topoľčianky	1.44	M. Ďuriač	
		Veľká Lehota	1.35	T. Garaj	
		Valča	1.14	J. Sekerka	
		Slovany	1.28	J. Kamieň	
		Lazany	1.45	J. Šaršúň	
		Polerieka	1.30	F. Cipár	
		Ratkovo	1.5	O. Plž	
		Liesek	2.16	M. Pardel'	
oravská	Trstená	Žaškov	1.63	J. Turčina	
	Dolný Kubín	Krivá	2.34	M. Pániková	
liptovská	Ružomberok	Černová	1.64	Š. Habou	
		Likavka	1.6, 1.26, 1.57	Š. Rázga	
		Sliače	2.23	A. Littvová	
		Lipt. Mikuláš	1.60	B. Kulina	
		Brezno	1.8	O. Vajdík	
zvolenská	Modrý Kameň	Veľký Lom	1.3	O. Ďurčov	
			2.7	J. Gál	
novohradská		Zombor	1.15, 1.39	M. Hlinica	
			1.46	M. Hlinicová	
		Gemerský Milhošť	1.52	Z. Brezinová	
		Ratková	2.22	J. Pazdúr	
		Rim. Sobota	Kokava n. Rimavicou	1.48	M. Komendová
		Babinec	2.1	O. Benda	
VÝCHODOSLOVENSKÁ					
spišská	Spišská Nová Ves	Kolínovce	3.4	M. Nováková, J. Novák	
		Levoča	Baldovce	1.65	J. Zumrík
		Jablonov	2.6	V. Gaduš	
		Bijacovce	1.12	O. Zahurančík	
		Pongrácovce	1.59	J. Pietnica	
		Korytné	2.20	M. Brindzová	
		Vyšný Slavkov	1.54	J. Kipikaša	
		Poprad	Hranovnica	2.17	A. Králiková
	abovská	Košice	Myslava	1.40	M. Šolc
	šarišská	Prešov	Široké	1.10, 3.3, 3.6	O. Krescanko
		Sabinov	Ostrovany	1.23	I. Spišák

NÁREČOVÁ (POD)SKUPINA	OKRES	LOKALITA	ČÍSLO UKÁŽKY	ROZPRÁVAČ
šarišská	Sabinov	Krásna Lúka	1.66	F. Bujňák
		Šarišské Dravce	1.34	V. Kožar
	Bardejov	Osikov	1.50, 2.31, 2.35	A. Hudáková
		Hrabovec	2.15	J. Tkáčik
	Giraltovce	Lascov	1.25	M. Kočiš
užská	Veľ. Kapušany	Senné	1.21	J. Čižmárik
zemplínska	Kráľ. Chlmec	Boľ	2.27	P. Sedlák

ABECEDNÝ ZOZNAM OBCÍ*

Babínek (Rimavská Sobota)	Lubina (Nové Mesto n. Váh.)
Baldovce (Levoča)	Modra (Modra)
Bánová (Žilina)	Myslava (Košice)
Bijacovce (Levoča)	Mýtna Nová Ves (Topolčany)
Bol' (Kráľovský Chlmec)	Nedanovce (Topolčany)
Brezno (Brezno)	Nižný Hrabovec (Vranov)
Bzince p. Javorinou (Nové Mesto n. Váh.)	Opatovce nad Žitavou (Zlaté Moravce)
Černová (Ružomberok)	Osikov (Bardejov)
Ďačov (Sabinov)	Ostrovany (Sabinov)
Dechtice (Trnava)	Polerieka (Martin)
Dobrá Voda (Piešťany)	Pongrácovce (Levoča)
Dolná Krupá (Trnava)	Poriadie (Myjava)
Dolná Súča (Trenčín)	Prosiek (Liptovský Mikuláš)
Dolné Orešany (Trnava)	Prosné (Považská Bystrica)
Dolný Hričov (Bytča)	Radošina (Nitra)
Dvorany nad Nitrou (Topolčany)	Ratková (Revúca)
Gemerský Milhošť (Revúca)	Ratkovo (Martin)
Hajná Nová Ves (Topolčany)	Riečnica (Kysucké Nové Mesto)
Hámry (Trstená)	Rozbehy (Senica)
Horná Krupá (Trnava)	Ružindol (Trnava)
Horná Mariková (Považská Bystrica)	Senné (Veľké Kapušany)
Hrabovec (Bardejov)	Sereď (Galanta)
Hranovnica (Poprad)	Sliače (Ružomberok)
Hul (Vráble)	Slovany (Martin)
Jablonov (Levoča)	Smolenice (Trnava)
Kňažice (Zlaté Moravce)	Smolenická Nová Ves (Trnava)
Kokava nad Rimavicou (Rim. Sobota)	Smolinské (Senica)
Kolinovce (Spišská Nová Ves)	Solčany (Topolčany)
Kovarce (Topolčany)	Sotina (Senica)
Korytné (Levoča)	Stará Turá (Nové Mesto n. Váh.)
Krásna Lúka (Sabinov)	Šarišské Dravce (Sabinov)
Krivá (Dolný Kubín)	Široké (Prešov)
Krškany (Levice)	Špačince (Trnava)
Kuklov (Malacky)	Šterusy (Piešťany)
Lamač (Bratislava)	Topolčianky (Zlaté Moravce)
Lascov (Giraltovce)	Valča (Martin)
Lazany (Martin)	Veľká Lehota (Nová Baňa)
Lazany (Prievidza)	Veľké Uherce (Topolčany)
Letanovce (Spišská Nová Ves)	Veľký Lom (Modrý Kameň)
Liesek (Trstená)	Vinné (Michalovce)
Likavka (Ružomberok)	Vištuk (Modra)
Lopašov (Skalica)	Vlčany (Šaľa)

* Obec je zaradená do okresu podľa administratívneho členenia z r. 1948 (zákon č. 280/1948), používaného v projekte Slovník slovenských nárečí.

Vyšný Slavkov (Levoča)
Záhorská Ves (Malacky)
Zeleneč (Trnava)

Zombor (Modrý Kameň)
Žaškov (Dolný Kubín)

ZOZNAM BÝVALÝCH OKRESOV

BAR	Bardejov	PB	Považská Bystrica
BRA	Bratislava	PDZ	Prievidza
BRE	Brezno	PIE	Piešťany
BYT	Bytča	POP	Poprad
DK	Dolný Kubín	PRE	Prešov
GAL	Galanta	REV	Revúca
GIR	Giraltovce	RS	Rimavská Sobota
KCH	Kráľovský Chlmec	RUŽ	Ružomberok
KNM	Kysucké Nové Mesto	SAB	Sabinov
KOŠ	Košice	SEN	Senica
LM	Liptovský Mikuláš	SKA	Skalica
LVI	Levice	SNV	Spišská Nová Ves
LVO	Levoča	ŠAL	Šaľa
MAL	Malacky	TOP	Topolčany
MAR	Martin	TRČ	Trenčín
MCH	Michalovce	TRN	Trnava
MK	Modrý Kameň	TRS	Trstená
MOD	Modra	VK	Veľké Kapušany
MYJ	Myjava	VRB	Vráble
NB	Nová Baňa	VRN	Vranov
NMV	Nové Mesto nad Váhom	ZM	Zlaté Moravce
NTR	Nitra	ŽIL	Žilina

ZOZNAM BÝVALÝCH STOLÍC

Ab	Abovská	Sp	Spišská
Br	Bratislavská	Šar	Šarišská
Gm	Gemerská	Tčn	Trenčianska
Hnt	Hontianska	Tek	Tekovská
Lipt	Liptovská	Tur	Turčianska
Nhd	Novohradská	Už	Užská
Ntr	Nitrianska	Zv	Zvolenská
Or	Oravská		

LITERATÚRA A PRAMENE

- Archív nářečových textov dialektologického oddelenia Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV v Bratislave.
- BUFFA, Ferdinand: Atlas slovenského jazyka. III. Tvorenie slov. Časť prvá. Mapy. Bratislava: Veda 1981. 424 s. Časť druhá. Úvod – Komentáre – Dotazník – Indexy. Bratislava: Veda 1978. 246 s.
- BUFFA, Ferdinand: Šarišské nárečia. Bratislava: Veda 1995. 400 s.
- BUFFA, Ferdinand: Slovník šarišských nárečí. Prešov: Náuka 2004. 350 s.
- DORULA, Ján: O slovensko-nemeckom spolu-
nažívaní v 16. – 18. storočí. Bratislava: Slavistický ústav J. Stanislava SAV 2014. 352 s.
- Extra VÁLKA – I. svetová, (magazín) 2014 – 2016. Vyd. Extra Publishing.
- HABOVŠTIAK, Anton: Atlas slovenského jazyka. IV. Lexika. Časť prvá. Mapy. Bratislava: Veda 1984. 464 s. Časť druhá. Úvod – Komentáre – Dotazník – Indexy. Bratislava: Veda 1984. 368 s.
- HABOVŠTIAK, Anton: Oravci o svojej minulosti. Reč a slovesnosť oravského ľudu. Martin: Osveta 1983. 376 s.
- HABOVŠTIAK, Anton: Oravské nárečia. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1965. 544 s. + 38 máp.
- Historická revue, 2015, roč. 26, č. 9. Vyd. SAHI.
- JÓNA, Eugen: Novohradské nárečia. Bratislava: Veda 2009. 164 s.
- KLEMPA, Jozef: Moje skúsenosti za svetovej vojny. Denník československého legionára z rokov 1914 – 1920. Bratislava: Sloart 2014. 184 s.
- KRAJČOVIČ, Rudolf: Vývin slovenského jazyka a dialektológia. 2. vyd. Bratislava: Vydavateľstvo UK 2009. 344 s.
- KRISTEKOVÁ, Katarína – ŽIGO, Pavol: Hudobná lexika v predpisovnom období slovenského jazyka. In: Hudobnohistorický výskum na Slovensku začiatkom 21. storočia II. Bratislava: Stimul 2010, s. 309 – 355.
- MARCIK, Milan: Malý slovník hornopielského nárečia. Lučenec: Dom Matice slovenskej 2009. 128 s.
- MATEJČÍK, Ján: Lexika Novohradu. Vecný slovník. Martin: Osveta 1975. 308 s. + 17 máp.
- NIŽNANSKÝ, J. R. – RIPKA, I.: Charakteristika nárečí zátopovej oblasti na Kysuciach. In: Správy a informácie. Čadca: Kysucké múzeum 1980, 4, s. 59 – 91.
- ONDRUS, Pavel: Výskum slovnej zásoby slovenských nárečí. Metodicko-inštruktívna príručka pre poslucháčov slovenčiny. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1966. 277 s.
- ORLOVSKÝ, Jozef: Stredogemerské nárečia. Martin: Osveta 1975. 266 s.
- ORLOVSKÝ, Jozef: Gemerský nářečový slovník. Martin: Osveta 1982. 424 s.
- PALKOVIČ, Konštantín: Slovenské nárečia. Príručka pre terénny výskum. Banská Bystrica: Krajské osvetové stredisko 1981. 144 s.
- PALKOVIČ, Konštantín: Záhorácky slovník. Bratislava: HEVI 1997. 274 s.
- Pravidlá slovenského pravopisu. 4. nezmienené vyd. Bratislava: Veda 2013. 592 s.
- Revolučné roky. Sborník spomienok. Zost. Štefan Štvrtecký. Bratislava: Vydavateľstvo politickej literatúry 1967, s. 180 – 190.
- RIPKA, Ivor: Dolnotrenčianske nárečia. Bratislava: Veda 1975. 276 s.
- RIPKA, Ivor: Odras slovensko-nemeckých kontaktov v nářečovej lexike. In: Philologica. XLIX, 1998, s. 43 – 49.
- RIPKA, Ivor: Vecný slovník dolnotrenčianskych nárečí. Bratislava: Veda 1981. 340 s.
- ROMAN, Ján: Kokavské nárečie. Martin: Osveta 1976. 88 s.
- Slovník slovenských nárečí. I. zv. A – K. Ved. red. I. Ripka. Bratislava: Veda 1994. 936 s.; II. zv. L – P (povzchádzať). Ved. red. I. Ripka. Bratislava: Veda 2006. 1066 s.
- STANISLAV, Ján: Liptovské nárečia. Turčiansky Sv. Martin: Matica slovenská 1932. 562 s. + 12 máp.
100. výročie vypuknutia I. svetovej vojny. In: Studia Academica Slovaca. 43. Prednášky 50. letnej školy slovenského jazyka a kultúry. Bratislava: Univerzita Komenského 2014, s. 12 – 136.

- Studie k tématu Československé legie z pohledu historicko-etnologického. In: Národopisná revue, 2011, č. 3. Strážnice: Národní ústav lidové kultury.
- Studie k tématu První světová válka. In: Národopisná revue, 2014, č. 4. Strážnice: Národní ústav lidové kultury.
- SUDA, Stanislav: Deník z Velké války. I. světová speciál. 2015. 132 s.
- ŠTOLC, Jozef a kol.: Atlas slovenského jazyka. I. Vokalizmus a konsonantizmus. Časť prvá. Mapy. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1968. 314 s. Časť druhá. Úvod – Komentáre – Materiály. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1968. 198 s.
- ŠTOLC, Jozef: Atlas slovenského jazyka. II. Flexia. Časť prvá. Mapy. Bratislava: Veda 1981. 316 s. Časť druhá. Úvod – Komentáre. Bratislava: Veda 1978. 192 s.
- ŠTOLC, Jozef: Slovenská dialektológia. Bratislava: Veda 1994. 178 s.
- TRÁVNÍČEK, František: Příspěvek k mluvě naši sibiřské armády. In: Naše řeč, 1920, roč. 4, č. 6 – 7.
- VÁCLAVÍK, Anton: Podunajská dedina v Československu. Bratislava: Vydavateľské družstvo 1925. 424 s.
- ŽIGO, Pavol: Areálové vplyvy na nárečovú lexicu na slovensko-rakúskom pomedzí. In: Philologica. XLIX, 1998, s. 51 – 58.
- ŽIGO, Pavol: Banícka slovná zásoba v predpisovnom období slovenského jazyka. In: Argenti Fodina 2011. Zomp. red. J. Labuda. Banská Štiavnica: Slovenské banské múzeum 2012, s. 152 – 157.

ZHRNUTIE

Monografia *Rozpamätávanie. Prvá svetová vojna jazykom prastarých otcov a materi* o vojnovéj kataklizme spred sto rokov z dielne Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra Slovenskej akadémie vied (JÚLŠ SAV) ponúka v dvoch na seba nadväzujúcich častiach (štúdie a pramenný nárečový materiál) svedectvo o histórii zachytené v archíve zemepisných nárečí, akými sa hovorilo v 1. polovici 20. storočia. Obsah textovej antológie dopĺňa výkladový slovník, ktorý čitateľovi zjednodušuje zrozumiteľnosť dobových rozprávání. Publikácia s pomocným aparátom sumarizujúcim respondentov, lokality, pramene a literatúru napĺňa kritériá vedeckej kolektívnej monografie.

Prvú časť publikácie tvoria tri štúdie, ktorých autori – lingvista, historik a folkloristka – interpretujú každý z pohľadu svojej vednej disciplíny pramenný nárečový materiál sprístupnený v kritickom vydaní v textovej časti monografie.

Lingvisticky orientovaná štúdia M. Smatanu poukazuje na užitočnosť skúmania archívnych dokumentov, ktoré považuje za významný a jedinečný zdroj ľudskej (kolektívnej) pamäti. Autor predstavuje hlavné špecifiká výskumu nárečových textov deponovaných v JÚLŠ SAV a vyzdvihuje možnosti ich interdisciplinárnej interpretácie. V kontexte elektronického spracovania archívnych jazykových materiálov a ich uplatnenia pre potreby celonárodného nárečového slovníka, a zároveň ich všestrannej využiteľnosti v širokom spektre spoločensko-vedných odborov, nadobúda hodnota jazykových zdrojov tohto typu kvalitatívne vyššie rozmery.

Prehľadnej interpretácii podrobil predstavené nárečové texty historik R. Holec, pričom konštatuje, že ich výpovedná hodnota pre historiografiu je pozoruhodná. Jednotlivé rozprávania majú jedinečnú schopnosť doplniť mozaiku práve tých ľudových postojov, ktoré boli doteraz všeobecne známe len v minimálnej miere. Navyše, predložené nárečové texty často obsahujú podnety a poznatky zaujímavé a interpretovateľné špeciálne z historického hľadiska. Aj pri zohľadňovaní časového odstupu a všetkých úskalí pri skúmaní podobného typu historických prameňov, predstavujú texty významný príspevok pre poznanie myslenia a osudov „malých“ ľudí vo „veľkej“ vojne.

H. Hlôšková uvažuje o naratívoch s tematikou prvej svetovej vojny v súvislosti s historickou pamäťou, podáva prehľad záujmu slovenskej folkloristiky o tento typ rozprávání a súčasne uvažuje o ich folkloristickej hodnote. Texty publikované v antológii pokladá za cenné, pretože odzrkadľujú dobový stav lokálnej (regionálnej) rozprávačskej tradície v 30. – 80. rokoch 20. storočia, t. j. v čase, keď boli rozprávania zaznamenané v rámci dialektologických výskumov. Autorkina analýza textov podopretá množstvom konkrétnych preukazných dokladov odкрýva viaceré fakty zaujímavé nielen z etnologického hľadiska.

Druhú časť publikácie predstavuje antológia nárečových textov, ktorá sústreďuje fascinujúce a jedinečné rozprávania našich predkov – priamych účastníkov bojov,

ale aj obyčajných civilistov znášajúcich útrapy spôsobené veľkou vojnou. Rozprávania rozdelené do piatich tematických častí približujú čitateľovi väčšinu reprezentatívnych slovenských nárečových celkov v svojom súdobom dynamickom vývine. V autentických rozprávaniach zo života sa dokumentuje prirodzený jazyk rozprávačov, pričom sa ich (rodné) dialekty sprístupňujú čitateľsky zjednodušeným zápisom, zrozumiteľným aj širokej verejnosti. Prvá časť s názvom *A prišiel rok štrnásť* obsahuje texty, ktoré signalizujú nástup a vypuknutie vojny a ukazujú, ako vojna zasiahla do života obyčajných slovenských ľudí. Druhá časť pomenovaná *Na fronte vo vojenských bagančiacich* zaznamenáva počtom najviac rozprávání, v ktorých svoje zážitky sprostredkovali tí, čo po odvedení narukovali a zažili vojnové hrôzy na vlastnej koži. O tom, aké nesmierne utrpenie prežívali počas vojny najbližšie rodiny vojakov a bežní civilisti, dočíta sa čitateľ v časti *Aj doma sa bojovalo*. Hodnotiace opisy priamych i nepriamych následkov vojnového besnenia a jeho drvivého dopadu na všetky oblasti ľudského života ľudí prináša štvrtá časť nazvaná *Taká to bola vojna*. Piaty, najrozsiahlejší tematický celok *Môj vojnový príbeh* sprostredkúva osudy a zážitky vojakov počas ich celého vojenského ťaženia: od vypuknutia vojny až po ich návraty domov.

Nárečové spomienkové rozprávania, zaznamenané v rámci dialektologických výskumov v 30. – 80. rokoch 20. storočia, tvoria vzácny súbor slovesných prameňov, ktoré dokumentujú národnú históriu cez osobnú prizmu zážitkov účastníkov prvej svetovej vojny, a tak sa stávajú neoficiálnym dokumentom nehmotného kultúrneho dedičstva. Okrem svojho vedeckého poslania obsahujú prezentované texty aj zreteľné a naliehavé mierové posolstvo.

Samostatne spracovaný slovník výrazov z oblasti najmä militárie (jeho autorkou je dialektologička K. Balleková) predstavuje jazyk v svojom dynamickom vývine, keď sa okrem domácej nárečovej lexiky dostávajú do slovnej zásoby nové a cudzie lexikálne prvky, ktoré sa v jazyku udomácňujú. Slovník je prameňom poznávania, ako sa prevzaté slová v našom jazykovom prostredí spontánne adaptovali a stali životaschopnými.

Ilustrácie zaradené v publikácii sú ojedinelou ukážkou špecifického typu vojenskej korešpondencie, v ktorej autor obrázkov, vojak rakúsko-uhorskej armády, originálnou karikatúrou na predtlačенých lístkoch poľnej pošty komentuje vojnové udalosti, svoje vlastné pocity, a tým sa zároveň vyrovnáva s hrôzami vojny na bojisku. Výpovedná hodnota dobovej ilustrácie od kanoniera Eckera hyperbolicky dotvára nárečové výpovede mnohých účastníkov o vojnovom besnení.

Významnou pridanou hodnotou publikácie je jej interdisciplinárnosť. Lingvisticky zameraný, populárno-vedecky ladený prístup dialektológov pri predstavení nárečí z územia takmer celého Slovenska naznačuje ďalšie výskumné možnosti pre folkloristiku, históriu, sociálnu antropológiu a iné vedné odbory. Monografia so spoločensko-výchovnou a mobilizačnou funkciou má v sebe okrem vedeckého rozmeru zakódované aj dôležité priezračné poslanie: má byť mementom pre všetkých, ktorí si neuvedomujú nezmyselnosť vojny, a má varovať nielen pred vojnovými hrôzami, ale aj pred akýmkoľvek násilím.

SUMMARY

The monograph *Remembrances. The First World War in the Language of Great Grand Parents* about the war cataclysm one hundred years ago, prepared in the Ľudovít Štúr Institute of Linguistics of the Slovak Academy of Sciences, brings in two interrelated parts (scientific papers and dialect texts) the evidence of history as it has been preserved in archived records of regional dialects. The texts are supplemented with an explanatory dictionary which facilitates readers in comprehension of historical narrations in dialects.

The first part of the monograph consists of three scientific articles in which their authors – linguist, historian and folklorist – interpret the dialect narrations, each from the perspective of his or her discipline.

The linguistic analysis of dialectologist M. Smatana (*Dialectal texts in scientific archives – testimony of intangible heritage*) points to the importance of studying archival documents which he considers to be an important and unique source of the human (collective) memory. The author presents the main specificities of dialectal texts research in the Ľudovít Štúr Institute of Linguistics and underlines the possibility of their interdisciplinary interpretation. Utilization in a wide range of social science disciplines increases the value of this type of language data, which are today – in the form of digitalized archival records – primarily utilized in dialectological research and the project of national dialectal dictionary.

The historian R. Holec (*“Small man” in the Great War*) gives a summarizing historical interpretation of the published dialectal texts and he underlines their informative value for the historiography. Individual narrations have a unique potential to complete the knowledge about attitudes of ordinary people hitherto known only to a minimal extent. Moreover, the presented dialectal texts contain remarkable stimuli and knowledge interesting and useful particularly from a perspective of historical sciences. Considering the time distance and all the difficulties related to similar types of historical sources, the author claims that these authentic narrations represent an important contribution to the knowledge of thinking and experience of “small” people in the “great” war.

H. Hlôšková (*Folkloristic value of oral narratives of the First World War*) considers of the narrations of the 1st World War in relation to the historical memory. She presents a survey of the Slovak folkloristic interests in this type of narrations and at the same time she explains their folkloric value. She thinks that texts published in the anthology are valuable because they reflect the state of local (regional) storytelling tradition during the period since 30s to 80s of the 20th century, i.e. at the time when they were recorded in the framework of dialectological field researches. The author’s analysis of texts, supported by a number of concrete examples, reveals a number of interesting facts not only from the ethnological point of view.

The second part of the monograph is an anthology of dialectal texts which focuses fascinating and unique narratives of our ancestors – direct participants of

fight, as well as common civilians that endured suffering caused by the Great War. Moreover, the narratives – divided into five thematic parts – present to a reader majority of Slovak regional dialect varieties in their dynamic state at that time. The authentic dialect records of natural and spontaneously evolved language are presented in simplified transcription to facilitate the comprehension also for non-professionals.

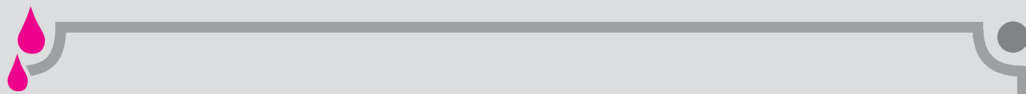
The first part called *And there was a year 1914* contains texts which indicate the outbreak of war and show how the war affected the lives of ordinary Slovak people. The second part *On the battlefield in military boots* is the richest as for the number of narrations and brings stories of those who after recruitment had the first-hand experience with the war horrors. The immense suffering of families of soldiers and ordinary civilians is described in the part *There were fights also at home*. The fourth part called *It was such a war* brings summarizing descriptions of the direct and indirect consequences of the war fury and devastating impact on all areas of people's lives. The fifth and the largest thematic unit *My war story* brings fates and experiences of soldiers throughout the war events: since the outbreak of the war to their return home.

Dialectal memorabilia recorded in dialectal field researches since 30s to 80s of the 20th century represents a unique collection of sources which documents the national history through the prism of personal experience of participants of the World War I and thus becomes unofficially a subject of Intangible Cultural Heritage. In addition to their scientific potential, the presented texts contain also clear and urgent message of peace.

The collection of dialect texts is supplemented with a *Dictionary of mainly military expressions* (dialectologist K. Balleková) which documents the language in its dynamic development under the pressure of the extra linguistic circumstances during which new foreign lexical items have been borrowed and adopted into the dialect lexicon. The dictionary is a source reflecting how the loan words spontaneously adapt and become productive and functional in our dialect environment.

Illustrations included in the publication are a unique example of a specific type of military correspondence in which their author – soldier of the Austro-Hungarian army – in a form of caricature on the pre-printed sheets of Field Post Office comments the war events and his own feelings arising from the contact with the horrors of war on the battlefield. Informative value of illustrations of the cannoneer Ecker hyperbolically completes dialectal narrations about the war fury.

Interdisciplinary character is the additional value of the publication. Linguistic focus and popular-science approach of dialectologists presenting dialects nearly from the whole territory of Slovakia offer additional research possibilities for folkloristics, history, social anthropology and many other scientific disciplines. The monograph with a socio-educational and mobilization function possesses, in addition to the scientific dimension, also an important and transparent message: it is a memento for those who are not aware of the absurdity of war, and warning not only of the war danger, but also against any kind of violence.

ROZPAMÄTÁVANIE

Prvá svetová vojna jazykom prastarých otcov a materí

**MILOSLAV SMATANA
a kolektív**

Zostavili
KATARÍNA BALLEKOVÁ
MARTINA KOPECKÁ
MILOSLAV SMATANA
DAGMAR ŠIMUNOVÁ

Zostavovatelia publikácie uskutočnili všetky kroky smerujúce k získaniu súhlasu nositeľov práv k všetkým použitým dielam. Napriek ich úsiliu sa im nepodarilo nositeľov práv dohľadať. Ak ste nositeľom práv k niektorému z použitých diel, kontaktujte, prosím, zostavovateľov.

Obálka a grafická úprava
Eva Kovačevičová-Fudala

Príprava tlačových podkladov
Vladimír Radik

Zodpovedný redaktor za vydavateľstvo Veda
Emil Borčín

Prvé vydanie. Z tlačových podkladov Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV vydala Veda, vydavateľstvo SAV, v Bratislave roku 2015 ako svoju 4179. publikáciu. 260 strán.

ISBN 978-80-224-1495-1

Tívet, 1915. Nov. 8. Tashas Ede! Sokszor is
véltem a távollét. Töltem magam is a
geizsges vágók, mit minchajóknak
ohajlok. Vidéket

E. Ecker

Medies barátom Tüjpest

Tölteim magam szegényes
ragyok. Kát on Bécson van a
még? Hát talán ismétli
Eskery

Tirol, 1915

Makkaroni Fűvel.

Sept. 10. in

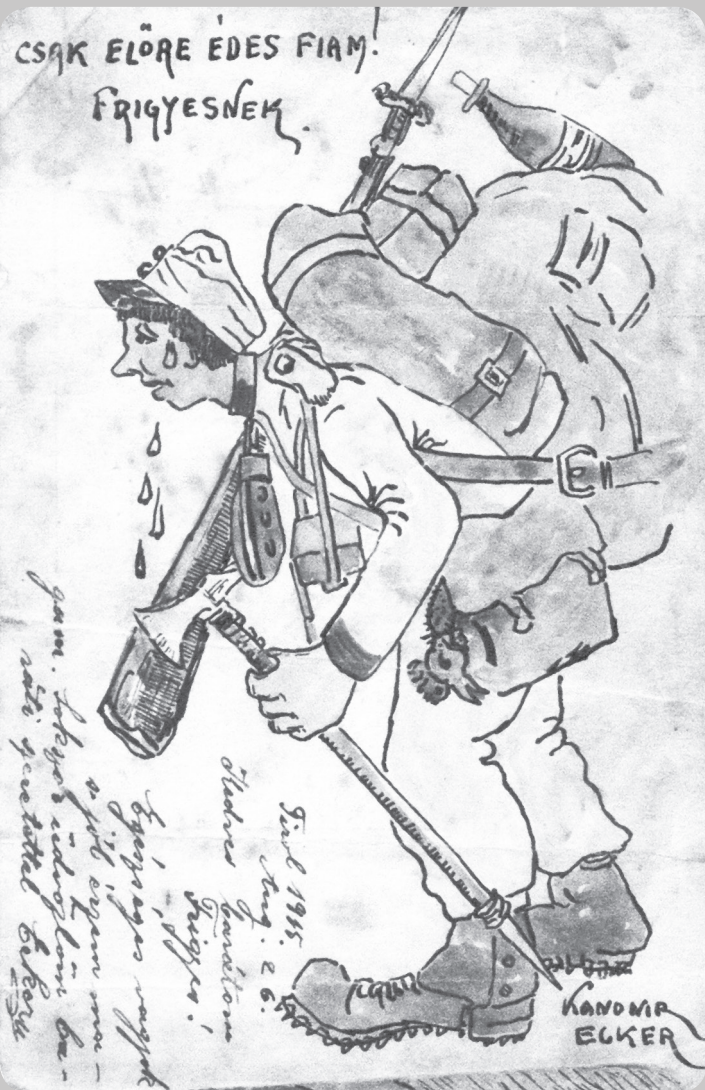
SZURONY
ROHAM.

Hauss iöl-
vözlettel hie
Ecker Bogn

Tiroi, 1915. Aug. 16. am.

CSAK ELŐRE ÉDES FIAM!
FIGYESNEK.

garn. fegyver és ruháit a be-
szűrt gyerekek először

égyedre szorították maguk
közé, és így a gyermek
szemébe került a fegyver.

Érd. 1945. é. 6.

KANDOR
ECKER